

T.C
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
TÜRK İSLAM EDEBİYATI BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KİYÂFET İLMİ
TÜRK EDEBİYATINDA KİYÂFET-NÂMELER
VE
ŞA‘BÂN-I SİVRİHİSÂRÎ’NİN KİYÂFET-NÂMESİ
(TRANSKRİPSYONLU METİN- İNCELEME)

HAZIRLAYAN
KENAN BOZKURT

TEZ YÖNETİCİSİ
YRD. DOÇ DR. RAMAZAN SARIÇİÇEK

DİYARBAKIR-2008

ÖZET

Bu çalışmamız, Türk ve İslâm kültür tarihinde önemli bir yere sahip olan ve yüzlerce yıl birçok şair ve yazar tarafından ele alınan kıyâfet ilmi ve kıyâfet-nâmeler üzerinedir ve çalışmamız beş bölümden oluşmaktadır.

Çalışmamızın birinci bölümü kıyâfet ilmine dairdir. Bu bölümde kıyâfet ilmi bütün yönleriyle ele alınmış, kıyâfet ilmi firâset ilmi içerisinde bir bölüm olarak yer aldığından öncelikle firâset ilmi tanıtılmış ve firâset ilmi de hükmî ve şerî' firâset olarak ikiye ayrılmıştır. Hükmî ve şerî' firâset hakkında bilgi verildikten sonra şerî' firâset de siyâfet, riyâfet ve kıyâfet olmak üzere kendi içinde üçe ayrılmış ve bu bölümler hakkında bilgiler verildikten sonra asıl konu olan kıyâfet ilmi ve bu ilme ait terimler hakkında bilgi verilmiştir. Buna göre: "İnsanların suratına ve vücut yapılarına bakarak kişilikleri hakkında bilgi veren ilme 'kıyâfet' bu ilimle meşgul olan kişilere 'kâif' denir. 'Kıyâfet-nâme' ise bu ilmi konu edinen eserlere verilen genel bir isimdir."

Çalışmamızın ikinci bölümü ise Türk-İslâm edebiyatında kıyâfet-nâmeler konusuna ayrılmıştır. Bu ilimle İslâm âleminde ilk kez ilgilenenler Araplar olduğu için öncelikle Arap edebiyatında bu ilmin yeri hakkında bilgi verilmiş ve bu alanda yazılmış belli başlı kıyâfet-nâmelerden bahsedilmiştir. Araplardan sonra bu ilimle uğraşan diğer bir millet de Farslar olduğundan Fars edebiyatındaki belli başlı kıyâfet-nâmeler de tanıtılmış ve ardından Türk edebiyatında bu ilmin geçmişi ve bu alanda yazılan eserler ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Ayrıca bu bölümde Türk edebiyatında tanınmış dört kıyâfet-nâmedeki tip husûsiyetleri üzerinde durulmuş ve belli başlı organlar ile kişilik ilişkisi aktarılmıştır.

Üçüncü bölüm ise bu ilmin edebiyatımıza, sosyal yaşama ve diğer ilimlere etkisidir. Gerek Doğu'da gerek Batı'da hayatın birçok alanına nüfuz eden bu ilim, özellikle Doğu toplumlarında bu ilim nesep belirlemede, cariyelerden doğan ya da gayri meşru olan çocukların kime ait olduğunu tespit etme gibi durumlarda kullanılmıştır. Ayrıca devletleşme ve saray hayatına geçişe bağlı olarak askere ve devlet idaresine alınacak kişileri seçmede, kul ve cariye alımında ve hukukta da bu ilimden yararlanılmıştır. Son dönemlerde ise resimden edebiyata, eğitimden hukuka, psikolojiden tıbbıa kadar sanatın ve ilmin birçok alanı bu ilimden etkilenmiştir.

Dördüncü bölümde Şa'bân-ı Sivrihisârî'nin hayatı ve eseri incelenmiştir. Yazarın hayatı hakkında kaynaklarda bilgi mevcut olmadığından eserde elde edilen bilgiler ışığında aydınlatılmaya çalışılmıştır. Eser hakkındaki çalışmada ise eserin nüsha tanıtımı, manzum

bölümlerin özellikleri, dil ve anlatımı, diğer kıyâfet-nâmelerden farkı ve içeriği üzerinde durulmuştur.

Çalışmamızın son bölümü olan beşinci bölüm ise Şa'bân-ı Sivrihisârî'nin Kıyâfet-nâme'sinin transkripsiyonlu tam metnini içermektedir. Eserin Arapça giriş kısmı ve Arapça, Farsça şiirlerin tercümeleri dipnot şeklinde metin altında verilmiştir. Bu bölümde dokuz makale ve bir mukaddimeden oluşan eserin asıl kısmı ile ilm-i hutûtlarla ilgili bir risale ve sonda manzum bir kıyâfet-nâme yer almaktadır.

Bu beş bölümün dışında başta önsöz, kısaltmalar transkripsiyon işaretleri; sonda sonuç, sözlük, bibliyografya ve kıyâfet-nâmenin Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde no: 4099'da bulunan orijinal metni yer almaktadır.

ABSTRACT

In this study we mentioned the art of physiognomy and (kıyafet nağmeler) which have an important place in the history of Turkish and Islam culture and taken up by a great many poets and writers in years, and we constitute our study into five parts.

The first part of our study is about the art of physiognomy. In this part, the art of physiognomy is taken up by whole sides, and because of the art of physiognomy take place as a part in the art of firaset; firstly the art of firaset is introduced and it take into two parts as Judicial and Şeria firaset. After giving information about Judicial and Şeria firaset, the Şeria Firaset separete into three category as siyaset, rifayet and kıyafet and after giving information about these parts we give information about the basic topic of the art of physiognomy and the term which is about this art. According to this, the art which gives information about the personality of people by looking their face and body shape is 'Kıyafet' and we say 'Kaif' who is busy with that art and 'Kıyafet-name' is a general name given to work which take this art as a topic.

The second part of our study is about the topic of 'Kıyafet-nameler' in Turk-Islam literature. Because firstly the Arabian are interested in this art in Islamic world, in the Arabic literature. It is given information about the importance of this art, and mentioned some basic 'Kıyafetnames'. Because of after Arabian, the other nation who interested in this art is Persian, some of the kıyafetname in Persian literature, is introduced and in Turkish literature the background of this art and the work which is written in this side is taken in detail. Also, in this part, it is dwelled on the four known kıyafetname' stype speciality in Turkish literature and with some means the relation of personality is transfered.

The third part of our study is the effect of this art to our literature, social life, and other arts. Both in East and West this art penetrate into great part of life. Especially, in the East Society this art is used in finding race, determining the children who are illegitimate or are borned from female slave.

Related to Nationalization and passing to palace life, it is benefited from this art in choosing people who will enter the Military Service and Stete organization and buying slave and female slave and in low. In the last periods, this art influence the art's lots of side from art to literature, education to law, physcology to medicine.

In the fourth part Şaban-ı Sivrihisari's life and work is studied. As there is no information about the life of the writer in the source it is clarified by the information got from

the work. In the study about the work it is dwelled on the presentation of work's copy, the speciality of the written verse, language and expression and differences between other kıyafet-names and content.

In the fifth part of our study which is the last part is about Şaban-ı Sivrihisari's kıyafet-name and the works whole text with transcript is given. The work's Arabic introduction part, Arabic and Persian poets translations are given as a footnot under the text. In this part with the basic part of the work which consist of nine articles and preface there is a treatise about “İlm-i Hutut” and at the end a written verse Kıyafetname is taken place.

In addition to these five parts, in the first section an introduction, abridgments, transcript signs, in the last section a conclusion, dictionary, bibliography and the kıyafetname's original text which is in Nuruosmaniye Library No: 4099 are taken place.

ÖNSÖZ

Birçoğumuz hayatta ilk kez karşılaştığımız insanları hiç tanımadığımız halde onlar hakkında fikir yürütürüz. Bunu yaparken de muhatabımızın ellerine, yüzüne, saç rengine, bakışlarına, boyuna bakarak bazı değerlendirmeler yaparız. Aslında bu değerlendirmelerimizin hiçbirinin bilimsel bir dayanağı yoktur. Ama bizler bu değerlendirmelerimizi ya toplumsal yaşamın bize kazandırdıklarından, ya toplumun ortak yargılarından, ya da deneyimlerimizden yola çıkarak yaparız. Bunu yaparken de temel amacımız karşıımızdaki insanları tanımak, onlar hakkında belli bir kanaate varmaktır.

İnsanları tanıma, insan olmanın serüveniyle başlayan bir olgudur. Çünkü insanoğlu düşünen, eleştiren ve merak eden bir varlıktır. Doğası gereği keşfetmeye meraklıdır. Bu yüzden de ilk keşfi kendisinden başlar ve kendisine ilkin “Ben kimim?” sorusunu sorarak işe koyulur. İnsanoğlunun içini kemiren bu merak duygusu kendisinden sonra yavaş yavaş çevresine doğru kaymaya ve artık insan çevresini tanımak için merak etmeye başlar. Kişinin kendisini tanıma süreci kendisinden kaynaklanan bir olguyken, başka insanları tanıma süreci ise toplumsal hayatla başlayan bir olgudur. Toplumsal hayatın doğurduğu birlikte yaşama ve yaşamı paylaşma zorunluluğu, muhatabımızı tanımamızı zorunlu kılmaktadır. Bu tanıma süreci zamanla kendine has tarzların doğmasını sağlar.

İnsanları tanımak amacıyla çok eski zamanlardan günümüze kadar ruhsal ve bedensel olmak üzere iki tarz geliştirilmiştir. İnsanların ruhsal özelliklerine göre kişiliklerini bilme çok yakın bir zamanda ortaya çıkan bir tarz iken, insanların beden özelliklerinden yola çıkarak kişilikleri hakkında değerlendirme yapmak ise çok daha eskiye dayanan bir tarz olup oldukça uzun süre toplum arasında etkili olmuştur. Doğu dünyasında” ilm-i kıyâfet” veya “firâset” Batı’da ise “fizyonomi” olarak adlandırılan bu tarz, insanların kaş, göz, saç, ağız, yanak, ayak gibi uzuvlarından yola çıkarak kişilikleri ve ahlâkları hakkında bilgilere ulaşmayı hedefler. İnsanları tanımda yaygın olarak kullanılan bedensel tahlil tarzı Eski Mısır, Çin, Hint’te çok eski zamanlardan beri kullanıldığı ve özellikle Çin’de yüz okuma sanatının çok yaygın olduğu ayrıca eski Babil’de de tikleri yorumlayan sokak yorumcuları olduğu bilinmektedir. Bununla beraber, yapılan değerlendirmelere ait çalışmalar elde bulunmamaktadır. Bu ilim, ilk kez eski Yunan bilginlerinin elinde sistemli bir nitelik kazanarak bugün Avrupa’da “fizyonomi” olarak adlandırılan ilim dalının temellerini atılmıştır. Galien, Hippokrates, Aristo gibi Yunanlıların büyük alimlerinin çalışmaları bu ilmin gelişmesinde oldukça etkili olmuştur. Özellikle Aristo

ilk kez insanları tiplerine göre tasniflere gitmiş ve onun yaptığı çalışmalar daha sonra bu ilimle uğraşanlar üzerinde büyük etkiler bırakmıştır.

Bu ilim, yukarıda da izah ettiğimiz gibi Doğu dünyasında çok eski zamanlardan beri bilinmektedir. Araplar arasında “firâset” ya da “kıyâfet” olarak adlandırılan bu ilim çok eski bir geçmişe dayanıp kâif olarak adlandırılan kişiler bu ilimle uğraşmaktaydı. Kâifler, bu ilmi nesep belirleme, iz takip etme, çöllerde su bulma, gelecekte haber edinme ve tabiat olaylarından anlamlar çıkarma amacıyla kullanırlardı. Ama kâiflerin yaptığı bu çalışmalar sistemli olmaktan oldukça uzak, geleneksel olarak yapılan birer tahmin yürütmekten ibaretti. Bu alanda sistemli diyebileceğimiz ilk çalışmalar İslâmiyet sonrası ve özellikle tercüme faaliyetlerinin yoğunlaştığı Abbasiler döneminde görülür. Abbasiler döneminde Yunan düşünürlerinin bu konuya dair eserlerinin Arapçaya tercüme edilmesiyle bu ilim Araplar arasında oldukça rağbet görmeye başlamıştır. Araplar, bu ilmi sadece tercüme etmekle yetinmemiş, Batılı yazarların insan hakkındaki değerlendirmelerine kendi geleneksel kültürlerini ve inançlarını da katarak geliştirmişler ve ona yeni bir nitelik kazandırmışlardır. Batılı yazarları, insanı bir bütün olarak ele alıp tiplere ayırırken, İslâm bilginlerinin insanları organlarından hareket edip her organdaki farklılığı belirli karakterlerin işareti saymaktadır.¹ Böylece konuya Batılı yazarlardan farklı yaklaşıtladılar.

Birçok alanda olduğu gibi bu alanda da çalışan bilginler, insan karakteri ve ahlâkı hakkında verdiği hükümleri sağlam temellere dayandırabilmek için ayet ve hadislerden yararlanma yoluna gitmiş ve hükümlerini akli delillerle ispatlamaya çalışmıştır. Özellikle Peygamber Efendimizin bu ilme başvurusu, bu ilimle uğraşanlar için önemli dayanak teşkil etmiş ve bu ilmin yaygınlaşmasını sağlamıştır.

İslâm’ı kabul ettikten sonra Arap ve Fars kültürünün etkisine girerek İslâm ilimlerinin bütün dallarıyla ilgilenen Türkler, “kıyâfet” konusunda da çalışmalar yapmış bu alanda oldukça fazla eser kaleme almışlardır. Türk edebiyatında bu ilmin etkileri ilk kez Yusuf Has Hacib’in “Kutadgu Bilig” adlı siyâset-nâmesinde görülmektedir. Türk edebiyatında bu konuyla ilgili ilk önemli eserler, XV. yüzyılda yazılmış ve bu dönemden sonra bu alanda manzum ve mensur çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Nesep belirleme, asker ocaklarına asker alma, suçluyu tespit etme, memur alma, köle ve cariye seçme gibi birçok alanda kullanılan bu ilme dair eserlerin genelde edebi yönü pek güçlü olmayıp hacimli de değildir.

¹ Cevat Yerdelen, Türk Edebiyatında Kıyâfet-nâmeler ve Niğdeli Visâli’nin Vesiletü’l- İrfân Adlı Kıyâfet-nâmesi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum 1988 Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Tez No: 3804. s. 13

Manzum olarak yazılanlar genelde yüz-yüz elli beyti geçmezken mensur olanlar ise elli ile yüz varak arasındadır.

Bu çalışmamızda temel amacımız, Türk-İslâm kültürü içinde önemli bir yere sahip olan kıyâfet ilmini, bütün yönleriyle tanıtmaya çalışmaktır. Bunu yaparken bu ilmin tarihçesini, içeriğini ve kaynaklarını tespit etmeyle işe koyulduk. Çeşitli dönemlerde yapılan tez çalışmalarından, ansiklopedi maddelerinden ve makalelerden yararlanarak bu ilim hakkında bilgi toplamaya çalıştık. Bu alanda İslâm dönemi edebiyatımızda çok fazla eser yazılmasına rağmen bu eserler üzerinde yapılan çalışmaların azlığı, çalışmamızı yaparken kaynak sıkıntısı çekmemize neden oldu.

Bu çalışmamızı beş bölümden ibarettir. Çalışmamızın ilk kısmını “ilmi kıyâfet” konusuna ayırdık; ama çalışmamızı kıyâfet ilmiyle başlatmayıp kıyâfet ilmine göre daha geniş bir anlam ifade eden ve kıyâfet ilmini de içine alan “ilm-i firâset” ile başlama gereği duyduk ve bu ilmi bütün özellikleriyle anlatarak uzun bir dönem Türk-İslâm edebiyatında birçok yazar tarafından konu edinen bu ilmin ne olduğu, kaynaklarının neler olduğunu anlatmaya çalıştık. Bunu yaparken de Doğu dünyasındaki gelişimiyle sınırlı tutmayıp Batı dünyasındaki gelişimi üzerinde de durarak bu alanda kimlerin çalıştığını da çalışmamız dahil ettik. Bu suretle Doğu ve Batılı müelliflerin bu konuya nasıl yaklaştıklarını, aralarındaki farkların neler olduğunu belirleyerek bu ilmin daha iyi anlaşılmasına çalıştık. Çalışmamızın ikinci kısmını ise bu ilmin Arap, Fars ve Türk edebiyatındaki gelişimini ortaya koymaya ve bu alanda kimlerin eser verdiğine ayırdık. Ayrıca kıyâfet-nâmelerde ne tür tip özelliklerine dikkat edildiğini ve hangi tür organların ele alındığını ve bu organlara bakılarak karakter tahlillerinin nasıl yapıldığını verdik.

Bu ilmin toplumsal hayat içinde ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu yapılan çalışmalar göstermektedir. Toplumsal hayattaki önemini ortaya koymak amacıyla çalışmamızın üçüncü bölümünü bu konuya ayırarak bu ilmin toplumsal hayatı nasıl etkilediğini, sanat ve edebiyatta nasıl kullanıldığını ve günümüzde etkisinin ne olduğunu inceledik.

Çalışmamızın dördüncü ve beşinci bölümlerini de Şa‘bân-ı Sivrihisârî’nin hayatına ve eserine ayırdık. Müellifin hayatı hakkında dönemine ve sonraki dönemlere ait kaynaklarda bilgi yer almadığından eserinde geçen sınırlı bilgiyle yetinerek müellifin hayatını az da olsa aydınlatmaya çalıştık. Ayrıca bu bölümde müellifin eserinin içeriği ve edebi yönü üzerinde durarak eserin ne tür özelliklere sahip olduğunu inceledik. Çalışmamızın son kısmı olan beşinci kısmında ise Şa‘bân-ı Sivrihisârî’nin Nuruosmaniye Kütüphanesi 4099 numarada kayıtlı olan tek nüshasının transkripsiyonlu metnine yer verdik. Nüshanın tek olması, metni transkribe ederken zorluk çekmemize neden oldu. Metinde geçen ayetlerin orijinal yazımlarını

esas olarak bunları traskribe etmedik; ama ayetlerin meallerini ve ayet numaralarını dipnot şeklinde alt kısımda gösterdik. Arapça ve Farsça beyit ve şiirlerde ve hadislerde ise böyle bir ayrıma gitmeyerek bunların transkripsiyonlu metinlerini metne aldık. Ayrıca metinde yer alan kelime yanlışlarını düzelterek metne aktardık ve bu düzeltmeleri dipnotlarla gösterdik. Okuyucuların metinden daha iyi faydalanabilmeleri için de çalışmanın sonuna bir sözlük de ekledik. Çalışmamızda yaptığımız tüm kısaltmaları ve transkripsiyon işaretlerini çalışmanın başında verdik.

Böyle bir çalışma yapmam için beni cesaretlendiren ve tüm çalışma boyunca beni yalnız bırakmayarak zorlukları aşmamda bana yardımcı olup engin bilgilerinden faydalandığım danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Ramazan Sarıçiçek'e, Arapça metinleri okuyup tercüme eden hocalarım Doç. Dr. Mehmet Azimli ve Prof. Dr. Abdurrahman Acar'a ve emeği geçen herkese teşekkürü borç biliyor, saygılarımı sunuyorum.

Kenan BOZKURT

Temmuz 2008 DİYARBAKIR

KISALTMALAR

A.Ü: Atatürk Üniversitesi

A.yer: Aynı yer

age.: Adı geçen eser

agm.: Adı geçen makale

agmd.: Adı geçen madde

agy.: Adı geçen yazı

Bak.: Bakınız

Bl: Bölüm

c.: Cilt

Çev.: Çeviren

DİA: Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

DİB: Diyanet İşleri Başkanlığı

H.: Hicri

Hız.: Hazreti

İ. Ü: İstanbul Üniversitesi

İA: İslâm Ansiklopedisi

Ktp: Kütüphane

M.: Miladi

M.Ö: Milattan Önce

M.S: Milattan Sonra

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

No: numara

s.: Sayfa

TDK: Türk Dil Kurumu

Trz: Tarihsiz

TTK: Türk Tarih Kurumu

v.: Varak

İÇİNDEKİLER

Özet.....	1
Abstract.....	3
Önsöz.....	5
Kısaltmalar.....	9
İçindekiler.....	10

I. BÖLÜM

1. Firâset.....	14
1. 1. Şer‘î Firâset.....	19
1. 2. Hükmî Firâset.....	21
1. 2. 1. İlm-i Riyâfet.....	22
1. 2. 2. İlm-i Siyâfet.....	23
1. 2. 3. İlm-i Kıyâfet.....	25
1. 2. 3. 1. İlm-i Kıyâfetin Bölümleri.....	27
1. 2. 3. 1.1. İlm-i Simâ.....	27
1. 2. 3. 1. 2. İlm-i Hutût.....	28
1. 2. 3. 1. 3. İlm-i Kef.....	28
1. 2. 3. 1. 4. İlmü’l-Akdem	28
1. 2. 3. 1. 5. İlmü’l İhtilâc.....	29
1. 2. 3. 1. 6. İlmü’ş-Şamat ve’l-Hayalân.....	29
1. 2. 3. 1. 7. İlmü’l-Ektâf.....	29
1. 2. 3. 1. 8. İlmü’l- ‘Îrâfe.....	29
1. 2. 3. 1. 9. İlmü’l-İhtidâ Bi’l-Berâri ve’l-Akfâr.....	30
1. 2. 3. 1. 10. İlmü’l-İyâfe.....	30
1. 2. 3. 2. Kıyâfet İlmine Ait Terimler.....	30
1. 2. 3. 2. 1. Kıyâfet-nâme.....	30
1. 2. 3. 2. 2. Kâif, Kıyâfet-şinâs, Müdlicî, Muazzizî.....	31
2. Tarihsel Gelişimi.....	32

II. BÖLÜM

3. İslâm Dünyasındaki Yeri ve Kıyâfet-nâmelerde Tip Husûsiyetleri.....	41
3. 1. Arap Edebiyatında Kıyâfet-nâmeler.....	41
3. 2. Fars Edebiyatında	47

3. 3. Türk Edebiyatında	48
3. 3. 1. Yusuf Has Hacib “Kutadgu Bilig”	50
3. 3. 2. Bedr-i Dilşâd “Murad-nâme”	51
3. 3. 3. Sarıca Kemal “Fîrâset-nâme”	53
3. 3. 4. Akşemseddin-zâde Hamdullah Hamdi “Kıyâfet-nâme”	54
3. 3. 5. Fırdevsî-i Rumî “Fîrâset-nâme”	56
3. 3. 6. Şa‘bân-ı Sivrihisârî “Kıyâfet-nâme”	56
3. 3. 7. Balizâde Mustafa “Kıyâfet-nâme”	57
3. 3. 8. İlyas b. İsa-yı Saruhani “Kıyâfet-nâme”	58
3. 3. 9. Abdülmecid b. Şeyh Nasuh “Kıyâfet-nâme”	58
3. 3. 10. Mustafa b. Evranos “Kıyâfet-nâme”	58
3. 3. 11. Nesimî “Kıyâfetü’l-Fîrâse”	59
3. 3. 12. Niğdeli Visâlî “Vesîletü’l-İrfân”	59
3. 3. 13. Seyyid Lokman b. Hüseyin “Kıyâfetü’l-İnsaniyye fi Şemâilî’l-Osmaniyye”	61
3. 3. 14. Şeyh Ömerü’l-Halveti “Kıyâfet-nâme”	62
3. 3. 15. Ömer Fânî “Kıyâfet-nâme”	62
3. 3. 16. Erzurumlu İbrahim Hakkı “Marifet-nâme”	63
3. 3. 17. Gevrek-zâde Hafız Hasan “Kıyâfet-name”	65
3. 3. 18. Matbu Olanlar	65
3. 3. 18.1. Mustafa Hâmî Paşa “ Fenn-i Kıyâfet-nâme”	65
3. 3. 18. 2. Avan-zâde M. Süleyman “Musavver ve Mükemmel Kıyâfet-nâme”	66
3. 3. 18. 3. Hüseyin Şakir “Fîrâsetü’l- Hikemiyye fi Kıyâfeti’l-İnsâniyye”	67
3. 3. 18. 4. Tahir Ömerzâde Yûsuf “Kıyâfet-nâme-i Cedîde”	68
3. 3. 18. 5. Müellifi Belli Olmayanlar	69
a) İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi	69
b) Nuruosmaniye Kütüphanesi	70
c) Selimağa Kütüphanesi	70
d) Süleymaniye Kütüphanesi	70
e) Manisa İl Halk Kütüphanesi	71
f) Millet Kütüphanesi	71
4. Kıyâfet-nâmelerde Tip Hususiyetleri	71
4.1. Renk	72
4.2. Boy	73
4.3. Tenin Sertliği ve Yumuşaklığı	73

4. 4. Kişinin Hareketli ve Sakin Olması.....	74
4.5. Saç ve Kıl.....	74
4. 6. Baş.....	74
4. 7. Alın.....	75
4.8. Kulak.....	75
4. 9. Kaş.....	75
4. 10.Göz.....	76
4. 11. Burun.....	77
4. 12. Ağız.....	77
4. 13. Ses.....	77
4. 14. Gülüş.....	78
4. 15. Dudak.....	78
4. 16. Diş.....	78
4. 17. Çene.....	79
4. 18. Çene Çukuru	79
4. 19. İncik, Baldır, Ayak ve Ökçe	79
4. 20. El ve Bilek	80
4. 21. Karın.....	80
4. 22. Tırnak, Parmak ve Avuç.....	81
4. 23. Sırt	82
4. 24. Ben	82
4. 25. Yüz.....	82
4. 26. Omuz	83
4. 27. Sakal.....	83
4. 28. Boyun.....	84
4. 29. Kadın Güzelliği.....	85
4. 30. Kıyâfet-nâmelere Göre Mu‘tedil İnsanların Özellikleri.....	85

III. BÖLÜM

5. İslâm Toplumunda ve Osmanlıda Bu İlmin Yeri ve Diğer Alanlara Etkileri.....	89
5. 1. Nesep Belirlemede.....	89
5. 2. Hukukta.....	90
5. 3. Kul ve Cariye Alımlarında.....	92
5. 4. Memur Alımında.....	92
5. 5. Askerlik Alımında.....	94

6. Edebiyatımızdaki Etkileri.....	95
6. 1. Divan Edebiyatında.....	95
6. 2. Halk Edebiyatında.....	105
6. 3. Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatında.....	111
7. İlm-i Kıyâfet ve Fizyonominin Diğer Bilimlere Etkisi	117
7. 1. Psikoloji.....	117
7. 2. Tıp.....	120
7. 3. Eğitim.....	121
7. 4. Antropoloji, Irkçılık.....	122
7. 5. Kriminoloji.....	124
7. 6. Sanat ve Edebiyat.....	130
7. 7. Resim.....	132
8. İlmin Muzdaripleri.....	133
9. Değerlendirme.....	136

IV. BÖLÜM

10. Şa‘bân-ı Sivrihisârî’nin Hayatı.....	144
11. Nüshanın Tanıtımı.....	145
12. Eserin Özellikleri.....	146
13. Diğer Eserlerden Ayrılan Yönleri.....	148
14. Eserin Dil ve Anlatım Özellikleri.....	150
15. Biçim, Ölçü ve Kafiye.....	152
16. Eserin Yapısı.....	153
17. Bölümlerin Değerlendirilmesi.....	154

V. BÖLÜM

Şa‘bân-ı Sivrihisârî’nin Kıyâfet-nâmesinin Transkripsiyonlu Metni.....	175
Sonuç.....	253
Sözlük.....	276
Bibliyografya.....	267
Kıyâfet-nâmenin Orijinal Metni.....	272

I. BÖLÜM

İLM-İ FİRÂSET

Firâset, genel bir kavram olup terim anlamı olarak “bir şeyi sezmek, anlamak, varlık ve olayların iç yüzünü keşfetmek, gaybı görmek gibi” anlamlara gelmektedir. Bu kavram Türk edebiyatında kıyâfet ilmi için kullanılsa da içerdiği anlam itibarıyla daha geniş olup kıyâfet ilmini de içermektedir. Firaset ilmi, ilm-i kıyâfet, ilm-i siyâfet, ilm-i riyâfet ve bu lanla ilgili diğer ilimleri içinde barındıran genel bir ilim olup bütün bu ilimlerin de genel adı olarak kullanılmaktadır.

1.Firâset:

Firâset, insanların, diğer varlık ve olayların iç yüzünü keşfetmesi, gelecek olaylar hakkında doğru ve isabetli tahminlerde bulunabilme melekesi anlamında bir terim ve bu konuyu ele alan ilim dalıdır. Sözlük anlamı olarak ise zihin uyanıklığı, bir şeyi çabukça anlayış kabiliyeti, bir kimsenin ahlak ve istidadını yüzünden anlamak gibi anlamlara gelir.²

Firâset sözcüğünü Araplar “kıyâfet” terimi için kullansalar da bu sözcüğün içerdiği anlam ve kapsama alanı “kıyâfet” sözcüğünden daha geniş ve daha derindir. “Firâset” kelime anlamı olarak sezmek, hissetmek, yakîn, gaybı görme gibi anlamlarda kullanılmış³, ayrıca kaynaklarda “zeyreklik, yani zeki ve anlayışlı olmak⁴, keşfetme, sezme ve ileri görüşlülük” gibi anlamları ifade etse de genel anlamıyla basiret sahibi olmak, herhangi bir konuda ve durumda uzak görüşlü olmayı ifade eder⁵. Nitekim bu sözcüğü daha geniş anlamıyla düşünmek gerekirse duyu organları ve akılla ulaşamadığımız, insanların akıl ve duyu sınırlarını aşan tüm konularda yapılan fikir yürütmeyi ve sezgi gücüyle ulaşılan bütün bilgi alanını kapsar.

Şa‘bân-ı Sivrihisârî’ye göre, insanların hakikatlerini, özelliklerini, hallerini değişik yollardan öğrenebiliriz. Sivrihisârî: “Delîl-i aklî vü naklî ile bu fennüñ haqqaniyyetini⁶ vü fazîletini beyân ider. Bilgil ki kütüb-i müdevvineden ba‘zında fâzılâdan buyurmuşlar ki:

² Heyet, “Firâset” Osmanlıca –Türkçe Ansiklopedik Büyük Lugat, Türdav, İstanbul, 1995, s. 273.

³ Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Marifet Yayınları, İstanbul 1999, s. 194.

⁴ Şaban-ı Sivrihisârî, Kıyâfet-nâme, Nuri Osmanîye Kütüphanesi no: 4099, V. 4.

⁵ Süleyman Uludağ, “Firâset” DİA, İstanbul. 1995 c. 13, s. 116.

⁶ Bu kelimenin asıl metinde yazımı yanlış olup tarafımızca metnin manasına uygun olarak doğru olan yazımı yazılmıştır.

“İnsânüñ evşâfın vü ahvâlin bilmek üç nesne ile hâsıl olur.” dedikten sonra ve bunların ilkinin vahi-yi rabbâni olduğunu şöyle aktarır. “Evvelkisi vâhy-i rabbâniyeyle nitekim enbiyâdan Mûsâ peygamber aleyhi’s-selâm Hâzret-i Muştafa’yı şallallâhu ‘aleyhi ve sellem ilhâm-ı ilâhî ile bulup temennî itdi ki anuñ ümmetinden ola. “On iki tane peygamber benim ümmetümden olmak istedi.” Mûsâ bin Ümrân vü ‘İsa aleyhi’s-selâm Muhammed Muştafa ‘aleyhi’s-selâtu’s-selâmın geleceğin bilüp haber virdi.⁷ İsmi Ahmed vü dahı evliyâdan nitekim Selmân-ı Fârisi vü Üveys Kârânî⁸ rahimehumu’llâhi aleyh Peygamber hâzretlerinüñ şallallâhu aleyhi ve sellem mübârek şuretlerin zâhir yüzinde görmeyüp dururlar idi. Lâkin keşf u kerâmet ile bilüp ana mütâba‘at itmişler idi. Ammâ buncılayın ma‘rifet enbiyâdan vü evliyâdan gayrıya müyesser olmaz. Sivrihisârî’ye göre bu peygamber ve evliyalar Hz. Peygamber’i hiç görmedikler halde Allâh’ın onlara bahşettiği ilham ve keşif suretiyle Hz. Muhammed’in geleceğini Allâh onların kalbine ilham etmiştir.

Sivrihisârî’ye göre bir diğer yol ise marifet yoluyladır. Kişi marifet yoluyla elde ettiği bilgilerden yola çıkarak bir konu hakkında bilgilere ulaşabilir ve Allâh onu doğru yolu gösterebilir. Sivrihisârî bu görüşünü desteklemek amacıyla bir örnek verir: “Hekim Camâsb, Hâzret-i Resûl’üñ aleyhi’s-selâtu’s-selâm kamer devrinde şah olup burc-i akreb kırânında mâh olacağını vü şer‘atınuñ keyfiyyetin bilüp halka bildürdi. Vü Danyal peygamber aleyhi’s-selâm nücûm ahkamıyla hükmidüp didiler ki seba’-yı seyyâreden devr-i kamerde beşer cinsinden bir kâmil vücûda gele nazîri gelmiş vü gelecek olmaya dir, haber virüp Resûl’üñ şallallâh u ‘aleyhi ve sellem nübüvvetin bildürdiler.”⁹

Sivrihisârî’ye göre üçüncüsü ise ilm-i firâset ile bilinir. Bu ilmin sahibi insanların dış yapısına bakarak onların iç dünyasını okuyabilir. Sivrihisârî, Peygamber Efendimizin Medîne’ye hicret ederken firâset sahibi bir kişinin Efendimizin yüzünü gördükten sonra “İnne vecchehu leyse bi-vechin kezzâb”¹⁰ diyerek onun doğru söylediğini ve bir peygamber olduğuna kanaat getirerek imana gelmesini bu ilmin isabetli ve hak olduğuna işâret etmek istemiş. İnsanların bu ilim vasıtasıyla gerçeğe ulaşabilceğini aktarmıştır.¹¹

⁷Allâh, Kur’an-i Kerim’de şöyle buyurur: “Hani Meryem oğlu İsa, ‘Ey İsrailoğulları! Şüphesiz ben, Allâh’ın size, benden önce gelen Tevrât’ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek, Ahmed adında bir peygamberi müjdeleyici (olarak gönderdiği) peygamberim’ demişti. Fakat (İsa) onlara apacık mucizeler getirince ‘Bunlar sihirdir’ dediler.” (Saff suresi 6. ayet).

⁸ Veysel Karani .

⁹ Sivrihisârî, age. v. 6 b.

¹⁰ Tercümesi: Onun yüzü yalancı yüzü değildir.

¹¹ Sivrihisârî, age. v. 7a.

Şaban-i Sivrihisârî, “firâseti” zeyreklik olarak tanımlayıp bu ilmin evliya ve enbiyanın marifeti olduğunu söyleyerek bu ilim hakkında şöyle der: “ Ahvâl-i zâhirî ile ahlâk-ı bâtınîye istidlâl itmekden ibâretdür. Eğer su’âl olunursa ki zâhiri ahlâk-ı bâtına nice delîl olur? Cevâb ıderüz ki nefis ya mîzâcdür, ya mîzâc nefsüñ altıdur. Kankısı olursa ef‘alde mizâc ‘illet olur. Zâhirüñ ve bâtınüñ ahvâline öyle zâhir ve bâtın eğer ma‘lumdur mizâca bir ma‘lûl hâsıl olduğu vaktde bir ma‘lûlle dahi kıaziyye-yi müsellemedendür. “Ve’z-zâhirü ‘unvânü’l-bâtinî”¹² şâhitdür ki sûret-i zâhirden sûret-i bâtına istidlâl-ı tarîkde, dürüstdür. Enbiyâ vü evliyâ ma‘rifetidür.”¹³ Bunu özetlemek gerekirse, Sivrihisârî bu ilmin, insanın yüzünden ve dış yapısından onun iç dünyasını ve ahlakını anlamak olduğunu söyler.

Osmanzâde Tâ’ib Ahmed’e göre ise “firâset, hükûmet vü eyâletin şerâit-i külliyesindendür. Şu‘ûr vü intibâha husûsen aşhâb-ı hükumete vü câha ziyb ü ârâyîş vü sebebi i turfe vü arayîşdür.”¹⁴

Malikî fakîhi İbni Ferhun firâseti “ kişinin dış görünüşlerinden hareketle huy, kişilik, meslek gibi yönleri hakkında fikir yürütme kabiliyeti” şeklinde tanımlamış ve bu ilme kısmen dar bir anlam yüklemiştir. Hatta onu dış görünüşleri ve beden yapılarından hareketle insanların neseplerini belirleyen “kıyafe” ilminden de ayrı tutmaya özen göstermiştir.¹⁵

Katip Çelebi’ye göre ise: “Firâset dediklerinde suret keşfi yoktur. Sülûk ehlinin riyazetle aklına cila ve arılık vererek aydın akıl sebebiyle basiret melekesinin ziyade olup görülen ve görülmeyen, nazır ve gayıp her hali, her maddeyi basiret gücüyle olağanüstü keramet gibi bilmektir.” şeklinde tanımlar ve bu ilmin sülûk ehlinin bir özelliği olduğunu söyler.¹⁶

“Firâset” kavramı sûfilerde oldukça önemli bir yer işgal etmiş ve tasavvuf anlayışına göre bir sufinin mutlaka firâset sahibi olması gerektiği sık sık vurgulanmıştır. Sufiler gerçeği gönül yoluyla keşfetmeyi amaçladığından firâset ilmini gerçeğe ulaşmanın bir aracı olarak görmüşlerdir. Nitekim Seyyid Şerif el-Cürcânî, firâsetin “kesin bilginin elde edilmesi, gaybın görünmesi” anlamına geldiğini belirtir.¹⁷ Bu yüzden firâseti kişinin züht ve takva sonucu Allâh’ın müminin kalbine bahşettiği “ilham” anlamıyla kullanılmıştır. Sûfiler ilhamı da bazı

¹² Tercümesi: İnsânın ruh dünyasını açıklayan bir unvandır.

¹³ Sivrihisârî, age. V. 4 b.

¹⁴ Yerdelen, age. s. 32.

¹⁵ Salim Ögüt, “Firâset” . DİA, İstanbul 1995 c. 13, s. 117.

¹⁶ Orhan Şaik Gökyay, Katip Çelebi, Yaşam, Kişilik ve Yapıtlarından Seçmeler, T. İş Bankası Yayınlar, İstanbul (trz) s. 237.

¹⁷ Uludağ, agmd. s. 116.

hallerde gerçeğe ulaşmanın bir aracı olarak görmüşlerdir. Mutasavvıflara göre mümin basiret ve firâset sahibi kişidir. Mümin firâset ve basiret sahibi olduğundan da vereceği hükümlerde şaşırması ve sürekli isabet kaydetmesi gerektiği savunulmuştur. Mümin isabetli hükümlere yer verirken de bunu akılla değil gönül yoluyla yapmalıdır. Onlara göre akıl insanları yanıltır, olay ve durumlar karşısında insanın gerçeğe varmasını engeller. Çünkü olayların zahir yönü olduğu kadar batın yönü de vardır. Akıl olayların sadece zahir yönünü değerlendirip onları anlamaya çalışırken olayların batın yönünü ihmal eder ve onu kavramamızı sağlayamaz. Bu yüzden mutasavvıflar görünmeyen yönünün ancak keşif yoluyla mümkün olduğunu savunurlar. Çileye girmiş ve dünyevi tüm arzulardan sıyrılmış bir mümin kendi içindeki şeytani nefsi öldürdükten sonra fikri ve ruhi yönünü güçlendirdikten sonra gerçeği ve olayların ardında görünmeyeni görmesi daha kolay olur. Çünkü kendini tamamen Allâh’a adanmış bir mümin, olayları ve zahirin ardındaki batın perdesini aralaması, gerçeğe ulaşması Allâh tarafından bu güç kendisine lütfedilecektir. Bir kişinin züht ve takvaya yönelmesi firâset sahibi olması için yeterli olan bir şart değildir. Firâset sahibi olabilmek için düşüncede tutarlı olmak, bir şeyde düşünerek davranmak ve basiretli hareket etmek, bir şeyin gerçek mahiyetini görebilmek gerektirir. Firâset aynı zamanda süreklilik isteyen bir fikir yürütme eylemidir. Yoksa bir kişinin tesadüfen yaptığı bir fikir yürütme firâset olarak kabul edilemez. Nitekim bir kişi işlerin iç yüzünü görebildiği, önceden tahmin edip, düşünebilme kabiliyet ve maharetine sahip olduğu müddetçe firâsetli sayılır. Bu yüzden bu yönün güçlendirmiş firâset ve basiret sahibi bir müminin isabetli tahminlerde bulunması kaçınılmazdır. Bundandır ki sufiler, firâseti “müminin Allâh’ın nuruyla bakması ve o kullun gören gözü olması” anlamında kullanmışlardır. Nitekim birçok evliya tezkiresinde velilerin bu yönü zikrolunmuş ve onların bu alandaki maharetleri anlatılmıştır.

Ayrıca “firâset ilmi” klasik İslâm kültüründe giderek değer kazanmasına bağlı olarak bu ilim zamanla İslâm fıkıhında da kullanılır olmuş ve fıkıh literatüründe yer edinmiştir. Başta Hanbeli fakihî İbni Kayyim el-Cevziyye olmak üzere bazı İslâm hukukçuları firâsete daha geniş bir anlam yükleyerek onu, hakimin ipucularını, delil ve maddi bulgularını olaylar arasında bağ kurması sonucu gerçeği sezinmesi şeklinde anlamışlardır. Ayrıca bu ilmi yargılamalarda ve suçluyu tespit etmede kullanarak bu ilmi gerçeğe ulaşmanın bir aracı olarak görmüş ve hakimlerin bu ilmin sahibi olması gerektiğini savunmuşlardır. Firâsetin bu alanda kullanılmaya başlanması, kendisiyle beraber tartışmaları başlatmıştır. Nitekim bu ilim özellikle yargılama hukukunda bilgi ve ispat aracı olarak kullanılıp kullanılmayacağı tartışılmıştır. Bazı İslâm hukukçuları bu ilmin hukukta hakimin başvurması gereken temel kıstaslardan biri olması gerektiğini ve yönetici, kanun koyucu ve müctehitlerin firâsetle

davranmaları gereği üzerinde dururken bazı İslâm hukukçuları –Kazai gibi - da bu tür bir yaklaşımın zan ve tahminden ibâret olduğundan dolayı bu türden bir kararın zulüm olacağını savunmuştur.¹⁸

Bu ilim eğitim ve öğretimle elde edilen bir ilim olarak değil de Allâh'ın bazı insanlara bahsettiği bir lütuf olarak kabul edilmiştir. Tecrübeye ve ilhama dayalı olmasına rağmen bu ilimde herkesin söz sahibi olması söz konusu olmayıp belli bir grup insanın bu alanda mahir olduğunu kaynaklar aktarmaktadır. Cahilye devrinde bu ilim Araplar arasında oldukça yaygın olmasına rağmen bu ilimde sadece Beni Müdlice, Beni Leheb ve Beni Nizaroğulları'nın mahir olması ve bu ilimle özdeşleşmesi bundandır. Hatta Katip Çelebi bu ilmin sadece Beni Müdlice'ye ait olduğu, bu ilmin öğrenilmesinin mümkün olmadığını savunur.¹⁹ Kaynaklarda bu kabilelerin yaptıkları tahminlerde hiç yanılmadıkları aktarılır.²⁰

Firâsette, yoruma dayalı olarak bilgi edinme söz konusu olduğundan bu terim falnameler için de kullanılmıştır.²¹ Ama falnamelerde gelecekte haber verme söz konusu olduğundan firâset, falnamelerden ayrılır. Çünkü firâset gelecekte haber vermeyip sadece var olan bir durum hakkında fikir yürütmeyi içerir. Cüneyd-i Bağdadi bu konu için şöyle der: “Firâset, isabet kaydetmektir, gaybı bilmek değildir. Firâset isabetli düşünmektir.” der. “Firâset sahibi kişi bir kere mi yoksa sürekli mi isabet kaydeder?” sorusuna da Cüneyd: “İsabet, belli bir zaman değil, her zaman olur; çünkü bu, Allâh'ın insana hediyesidir ve hediye ise devamlı hediye verilen kişi ile bulunur.” diye karşılık verir.²² Her ne kadar bu konularla ilgilenen alimler bu ilmin falcılıktan ayrı olduğunu ve daha çok insanı ve olayları değerlendirme ve tanıma ilmi olduğunu anlatmaya çalışılmışsa da bu ilimin bazı bölümleri, özellikle ilm-i kef, tamamen bir fal risâlesi gibi ele alınmış ve algılanmıştır.

“Firâset” ve “feraset” kavramları birbirine yakın kelimeler olmasına rağmen bu iki kavram birbirinden tamamen farklıdır. Firâset, yukarıda da anlattığımız gibi olayların iç yüzünü keşfetmek, doğru ve isabetli tahminlerde bulunmak, insanların dış yapısından yola çıkarak onun iç dünyasını anlatmakla ilgili bir terim iken “feraset” ya da “fürûset” olarak da kelimesi ise süvarilik, binicilik ve at yetiştirme bilgisi²³ anlamına gelip bu alanda yazılan eserleri karşılamak amacıyla da ilm-i feraset tabiri kullanılmıştır. “Esb-name” adı da verilen bu eserler genel olarak binicilik, savaşma ve kılıç kullanmayla ilgili eğitici bilgilerden, oktan, yaydan ve diğer savaş malzemelerinden, at yetiştirme, atın özelliklerinden, cins atların diğer

¹⁸ Ögüt, agmd. s. 117.

¹⁹ Yerdelen, age. s. 30.

²⁰ Yerdelen, age. s. 44, Sivrihisârî, age. V. 5.

²¹ Mustafa Uzun, “*Fal-name*” DİA. İstanbul. 1995 C. 12 s. 141-142.

²² Ali Çavuşoğlu, Kıyâfet-nâmeler, Akçağ yayınları, Ankara 2004, s. 16.

²³ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Aydın Kitabevi, Ankara 1992, s. 325.

atlardan ayrılan özelliklerinden, at hastalıklarının tedavi edilmesinden bahseder. İçerik bakımından firâset-nameler ile feraset-nameler farklı olmasına rağmen bu eserlerin içerikleri dikkat edilmediğinden feraset-nameler de firâset-name olarak algılanmış ve bu tür eserlere dahil edilmiştir. Hatta bazı sözlükler “feraset” kelimesini “firâset” kelimesinin anlamıyla kullanmıştır.²⁴

Genelde kaynaklar firâset ilmini iki başlık içinde ele alarak incelerler. Şer‘î ve hükmî firâset olmak üzere iki tür firâset söz konusudur. Bunların ilki tamamen Allâh’ın insanlara bir bağışı olup sonradan öğrenmenin söz konusu olmadığı ve züht ile takva sonucu elde edilebilen bir firâset iken bir diğeri ise İslâmiyet öncesi toplumlardan İslâm dünyasına geçmiş olan ve sonradan öğrenilmesinin mümkün olduğu firâset türüdür.

1.1. Şer‘î Firâset

Osmanzâde Tâ‘ib “Ahlâk-ı Ahmedî” adlı eserinin firâset babında firâset ilminin tanımını yaptıktan sonra bu ilmi şer‘î ve hükmî firâset olarak ikiye ayırarak şer‘î firâseti şu şekilde tanımlar: “Firâset-i şer‘î andan ibâretdür ki vasıta-yı tezkiye-i nefis u tasfiye-yi kalp ile hicab-ı gaflet ‘ayn-ı basiretten ref ‘ olup nûr-i ikân ile müşahid ola, ta ki tevcih-i nazar itdüğü ahvale badi-i emrde tahsil-i vukûf u şu‘ûr eyleye.”²⁵ Bu tanımlamadan yola çıkarak şer‘î firâsetin, tecrübeye dayanmayıp çalışma sonucu elde edilmeyen nefsin arınması yoluyla insanın ulaşabileceği, Allâh’ın bir lütfu olan manevi görme gücünden ibâret olması şeklinde açıklayabiliriz.²⁶ Diğer bir deyişle kişinin madde aleminden ve bedeni hazlardan tamamen arınarak Allâh’ın lütfuyla kişinin herhangi bir kişi ya da olay hakkında isabetli kararlar ve hükümler vermesidir. Bu ilim öğrenmeye dayanmayıp tamamen kişinin ahlaki yönüyle ilgili olan bir “firâset” türüdür.

Sufiler bu tür firâseti “ilham” anlamında kullanmışlardır.²⁷ İlham, feyiz yoluyla kalbe ilka olunan mânâ, akıl yürütme ve düşünmeye dayanmadan kalpte doğan bilgi olarak tarif edilebilir. ilhamın çeşitli tarifleri yapılmakla beraber ortak noktaları dikkate alındığında şöyle de tarif edilebilir: Herhangi bir istidlal yoluna başvurmada insanın ruhî melekeleri vasıtasıyla bir konu hakkında ilim sahibi olmasıdır.

Şer‘î firâset, eğitimle ve tecrübeye elde edilmeyip genelde keskin zeka ve üstün sezgi gücüne sahip olan insanların sıkı perhiz ve çile sonucunda nefislerini arındırarak ruhi ve fikri

²⁴ Devellioğlu Osmanlıca-Türkçe sözlüğünde “feraset” sözcüğünü “anlayışlılık, çabuk seziş” şeklinde açıklamıştır. Bak. Devellioğlu, age. s. 308.

²⁵ Yerdelen, age. s. 32.

²⁶ Çavuşoğlu, age. s. 24.

²⁷ Uludağ, agmd. s. 116.

yönlerini güçlendirerek görünmeyenin ardındakini görmeleri; diğer bir deyişle zahirden batına ulaşmalarıyla elde ettiklerinden böyle bir hükme varılmıştır. Bir Müslüman kalbini kin, nefret, münafıklık, çekemezlik, düşmanlık ...vb. her türlü kalp hastalıklarından temizleyip iman nuru ile takva muhabbetiyle doldurduğunda, aynaya akseden eşyanın sureti gibi bazı sırlar adeta cilalanmış olarak kalbine akseder, "başkalarının gönüllerindeki saklı olan şeyleri de keşfedebilir ki, işte bu gerçek "firâsettir". Nitekim Hz. Peygamber "müminin firâsetinden sakınınız; zira o Allâh Teâlâ'nın nuru ile bakar" ²⁸ hadisi bu tür firâseti işâret eder. Yukarıda sözü edilen hadiste iki ayrı yorum yapılmıştır: Birincisi, hadisin zâhirinin delalet ettiği anlamdır ki, bunu Allâh Teâlâ, evliyasının kalbine koyar da, onlar da bunun sâyesinde kerâmet, isabetli zan ve hades (başkalarının bilmediği şeyleri bilebilme yeteneği) çeşitleri ile insanlardan bazısının durumlarını bilirler. İkinci görüşe göre ise; hadiste sözü edilen firâset, delillerle, tecrübelerle, yaratılış ve ahlâkla öğrenilen bir tür (maharettir) ki, bazıları insanların bâtın hallerini bu maharetleri sâyesinde bilebilirler.²⁹

Necmüddin Kübra şer'î firâseti, "ruhun ilahi bir kuvvetle, düşünme ve tefekkür olmadan gaybi manaları bilmesi, yani diğer bir tabirle Allâh'ın kişinin gönlüne attığı bir ilham ile kişinin iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan, zararlıyı yararlıdan ayırabilme gücü şeklinde tarif eder ve buna firâset-i 'akliye, ilahi ve keşfi firâset de dendiğini" aktarır. Bu ilimde yanılmanın mümkün olmadığını kaydederek firâset sahiplerinin dört ana mertebelerinin olduğunu söyler. Bunlar: iman, velayet, nübüvvet ve risâlettir. Kişinin ruhunu terbiye edip benliğinden sıyrıldıktan sonra bu ilme sahip olabileceğini aktardıktan sonra, "Ölü iken kalbini diriltip insanlar arasında yürürken önünü aydınlatacak bir nur verdiğimiz kimsenin durumu karanlık içinde kalıp bir türlü çıkmayan kimsenin durumu gibi midir?" (En'am 122) ayetinin bu tür firâseti işâret ettiğini dile getirerek ayrıca ayeti şu şekilde yorumlar: "Yani onu taş gibi katı ve sert olan 'ene'nin karanlığından kurtarıp onu rabbani vasıflarımızla diriltiriz ve sonra ona cemalimizden bir nur veririz ki sufi o sayede firâsetle insan arasında yürür ve onların hallerini müşahede eder."³⁰

Kaynaklarda bu tür firâsete enbiya ve seçkin müminlerin sahip olduğu ve sıradan insanların bu tür firâsete sahip olamayacağı aktarılır.³¹ Gerçi bu ilim zahir alimlerde de görülmekle beraber daha çok sufiler arasında yaygındır.³² Azizüddin Nesefî sufilerin dışında başka kavimlerin de gönüllerinin süsten arınmış ve sade olduğundan bazı durumlar hakkında

²⁸ Gazzalî, İhyau Ulumi'd-Din terc. Ahmet Serdaroğlu, Bedir Yayınları, İstanbul 1973, II. 726.

²⁹ Çavuşoğlu, age. s. 21.

³⁰ Necmüddin Kübra, Tasavvufi Hayat, Dergah yayınları, İstanbul, 1996, s. 68-69.

³¹ Çavuşoğlu, age. s. 25.

³² Uludağ, agmd. s. 116

tahminlerin onların gönüllerinde de belirlediğini ve bu durumun hayvanların gönlünde de hasıl olduğunu; çünkü onların kalplerinin saf olduğunu belirttikten sonra bu tür hayvanların insanlara ilettiklerini ancak kimilerin anladığını kimilerinin anlamadığını söyler.³³ Ama buna rağmen bu firâset türü sufilerle özdeşleşmiş ve evliya tezkirelerinde sûfîler aktarılırken onların bu yönü özellikle vurgulanmıştır. Hatta Attâr gibi mutasavvıf yazarlar bir veliyi anlatırken onların bu yönlerini de aktarmayı ihmal etmemiştir.³⁴ Ayrıca sûfîlerin bir olay ya da kişi hakkında verecekleri hükümlerde kolay kolay yanılmayacaklarından bahsedilir ve verdikleri hükümlerde isabet kaydettikleri aktarılır. Rivayete göre güçlü bir firâsete sahip olan Şah Şücâ'-i Kirmânî'in tahminlerinde yanılmadığı ve nitekim Cüneyd-i Bağdadi'nin Müslüman kılığındaki bir gencin Yahudi olduğunu ve yakında ihtida edeceğini ilk bakışta firâsetiye anlamıştır.³⁵ Ayrıca Hz. Osman'ın kendisine gelen bir kişinin gözlerinden zinaya meyilli olduğunu firâset sâyesinde bir bakışta anladığını aktarır.³⁶ Necmüddin Kübra bir sufinin firâsetiyle kendisinin ilim ve irfan bakımından yeterli bir mertebede olmadığını aktardığı şu olay anlatmaktadır: “Kerbela yolundayken bir dervîşten kuş sesleri duyardım, kötü görüp inkar etmiş ve durumu kendisinden sormuştum. Sufi de bana: “ Hayırlı olur inşallah bu, mübarek bir şeydir.” diye karşılık verdi. Benim o makama ulaşmadığımı firâset ile tespit edince bana bu sözlerin dışında başka bir şey söylenmedi. Gerçekten bir zaman sonra o makama ulaştınca, kuş seslerinin işitme halini tecrübeyle öğrendiğim zaman o dervîşin sayhasından doğru ve sahih olduğunu öğrendim. Nedametle parmağımı ısırđım. Hayret ve dehşet içindekiler gibi “sübhaneallâh” dedim. İşin garip tarafı –bu işten haberi olanlar müstesna- insanlar arasında bu yüzden adım mecnuna çıktı.³⁷

1.2. Hükmi Firâset

Bu firâset türü İslâm alemine İslâmiyet öncesi kültürlerden tercüme edilen eserlerden geçmiştir. Aristo'ya mal edilen ve Yuhanna b. Bıtrîk tarafından “Kitabü's-Siyase fi Tedbiri'r-Riyase” adlı Arapça yazılan eser İslâm alemini bu tür firâsette oldukça etkilemiş³⁸ ve bu tarzda yazılan eserlere örneklik teşkil etmiştir. Bu firâset türü şer'i firâsetten farklı olarak çalışma ve tecrübe sonucu elde edilen ve başkalarına öğretilen bir firâset türüdür. Şer'i firâset kişinin ruhi terbiyesi sonucu kişinin kalbinde oluşan ilhamlara dayalı olarak kişinin bir durum hakkında yorum yapması hususuna dayanırken, bu firâset türü kişinin tamamen

³³ Azizüddin Nesefi, Tasavvufta İnsan Meselesi (İnsan-ı Kamil) Dergah yayınları, İstanbul, 1990, s. 108.

³⁴ Uludağ, agmd. s. 116.

³⁵ A.yer.

³⁶ Çavuşoğlu, age. s. 25.

³⁷ Necmüddin Kübra, age. s. 146.

³⁸ Uludağ, agmd. s. 116.

tecrübelerine dayalı olup kişinin bu tecrübelerinden yola çıkarak kişi ve olaylar hakkında fikir yürütmesi temeline dayanır. Osmanzâde Ta'ib'in deyişiyle “ekseri tecrübe ile ma'lum olan ve heyet ve eşkalden istidlal olunan”³⁹ firâset türüdür. Hükâmî firâset, tecrübeye ve kişinin öğrendiklerine dayalı olduğu için bu ilimde yanılma ihtimali yüksektir.⁴⁰

Bu ilme hükâmî firâset denmesinin asıl sebebi de tamamen gözleme ve tecrübeye dayanmasıdır. Firâset ilminde temel maksat kişinin veya bir durumun herhangi bir zahiri özelliği bilinmeden, bir gözleme dayanmaksızın kişinin ahlaki yapısını bilmek ve olayların iç yüzünü anlamaktır. Firâset ilminin bu özelliği göz önünde bulundurulduğundan bu firâset türü tecrübeye dayalı olması ve doğrudan doğruya insanın ve varlığın dışı bakan tarafıyla ilgili olup tabiat bilimlerine yakın olduğundan asıl firâset ilminden sayılmaz.⁴¹

Bu firâset türü, tamamen gözlemlerden yola çıkarak hüküm verme üzerine temellendiğinden bu ilme kaynaklarda kıyâfet ilmi de denilmiştir. Katip Çelebi ve Taşköprüzâde Ahmet Efendi, bu kıyâfet türünü kendi içinde “kıyâfetü'l-beşer” ve “kıyâfetü'l-isr” diye ikiye ayırır,⁴² Şaban-ı Sivrihisârî ise kıyâfet-nâmesinde bu firâset türünü “ilm-i kıyâfet”, “ilm-i riyâfet” ve “ilm-i siyâfet” adı altında üç başlıkta ele almıştır.⁴³ Biz de bu ayrımı esas alarak hükâmî firâseti üç bölümde ele alacağız.

1.2.1 İlm-i Riyâfet

Bu ilme kıyâfetü'l-mâ adı da verilir. Şaban-ı Sivrihisârî kıyâfet-nâmesinde bu ilmi şu şekilde tanımlar: “Fehi 'ibâretün 'an-ma'rifeti'r-raifi'l-mâ'i'l-müteseccini fi'l-'arzi.”⁴⁴ Ya'nî bir yerde habsolmuş şuyu bilmekten 'ibâretidir. Bu fennüñ ehli turâbuñ râyihasını şem' itmek ile suyuñ yakınlığını ve ırâqlığını idrâk ider.”⁴⁵ Yani bir yerde bulunan suyu bulmak ilmi olarak adlandırılır. Bu ilmin sahibi çevrede bulunan otlardan, bitki örtüsünden, canlılardan, toprağın kokusu ve neminden yola çıkarak yeraltındaki su damarlarını bulmaya çalışırlar. Bu özellik sadece insana özgü olan bir özellik olmayıp hayvanlarda da mevcuttur. Afrika'da yeni otlaklara göç eden filler, savanada yol alırlarken susamaları esnasında koklama duyularından ve uzun hortumlarından yararlanarak yeraltındaki suyu bulurlar ve böylece uzun süren yolculuklarında susuzluktan helak olmaktan kurtulurlar. Ayrıca Mehmet Kaplan'dan aktaracağımız ve Oğuz-nâme'den alınan aşağıdaki olay yukarıdaki dediklerimizi destekler

³⁹ Yerdelen, age. s. 33.

⁴⁰ Necmüddin Kübra, age. s. 69.

⁴¹ Çavuşoğlu, age. s. 26.

⁴² Yerdelen, age. s. 29, 30.

⁴³ Sivrihisârî, age. v. 4b.

⁴⁴ Tercümesi: Bu, yeryüzüne hapsedilmiş sudan raîfin (bu ilme hakim olan kimse) bilgi çıkarmasından ibârettir.

⁴⁵ Sivrihisârî, age. v. 5a.

niteliktedir. Olay şöyledir: “Oğuz’un yolu bir seferinde susuz bir sahradan geçer. Öyle ki bir damla gül yağına bir damla su vermezler. Kara Sülük, insanların susuzluğunu ve içinde bulundukları çaresizliği babası Yuşî Hoca’ya bildirince Yuşî Hoca der ki: ‘Birkaç ineğin başını birbirine bağlayarak onları çok susayınca kadar devamlı koşturunuz. Sonra bırakın, eğer bu inekler tırnaklarını bir yere vurup kazarsa orda su bulunduğuna işârettir.’ Yuşî Hoca’nın dedikleri yapılır ve Oğuzlar susuzluktan kurtulur.”⁴⁶

1.2.2 İlm-i Siyâfet

Şaban-i Sivrihisârî’nin kıyâfet-nâmesinde açıklanan firâset ilminin bir diğer bölümüdür. Bu ilme ilm-i isr adı da verilmektedir. Sivrihisârî bu ilim için kıyâfet-nâmesinde şöyle der: “Fehi ibâretün ‘an-tetebu’i sayifin âsârü’l-ağdemi ve’l-ihfeyi ve’l-ḥavefin fi’t-tariқи’l-kâbileti.”⁴⁷ ya’nî siyâfet ayaklar izlerin ve dırnaklar izlerin terk-i kâbilede ya’nî şol yerdeki ayak şekli ile müteşekkil olmağa kâbil ola tetebbu’ idüp bilmekten ‘ibâretdür. Nâs bu fennüñ ehli ile tamâm-ı fâ’ide ile fâ’idelenürler. Zîrâ bunuñ sâyesiyle vüşûl bulurlar ırâk yerlerdeki anda nâsdan hârib u sâriq u ḥayvân gitmiştir. Bunu idrâk itmez. İllâ kuvvet-i bâşirede ve ḥayâliyede ve ḥafızada tamâm-ı kemâl üzerine olan vallâhu a’lem u aḥkâm.”⁴⁸ Ya’nî ayak ve tırnak izlerinden yola çıkarak izlerin sahipleri hakkında bilgi edinmektir. Türkçede iz sürmek şeklinde tabir edilen bu ilim,⁴⁹ yerdeki ayak izlerinden yola çıkarak ayak izlerinin sahipleri hakkında bilgiler aktarılır. İnsana ait olan ayak izlerini ele alan bu ilmin sahibi ayak izinin şeklinden yola çıkarak izin erkeğe mi yoksa bir kadına mı ait olduğunu tespit etmeye çalışır. Ayrıca bu ilmin sahibi bu tür tespitlerde bulunurken izin sahibinin yaşı, kilosu, kişiliği, sağlık durumu hakkında da bilgiler verme yoluna gider. Amil Çelebioğlu’nun da makalesinde anlattığı ve Halk arasında biraz daha farklı anlatılan bu hikaye bu ilmi konu alması bakımından önemlidir: “Hikaye edilir ki üç arkadaş yolculuk ederken yolda birinin bir kese altını kaybolur. Kese altınını kaybeden şahıs, arkadaşlarına altınlarını kaybettiğini söyler. Arkadaşından biri altınlarının kırmızı bir kese içinde mi olduğunu sorar. Adam altınlarını bulmuş olabileceği düşüncesiyle evet diye sevinçle cevap verir. Diğer arkadaş hemen söze karışır ve içinde şu kadar mı para vardı diye sorar. Adamın sevinci daha da artar ve mutluluk içinde evet der. Diğer arkadaş devam eder ve kesenin ağzını şu şekilde mi kapattın der adam

⁴⁶ Mehmet Kaplan, *Tip Tahlilleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul. 1985, s. 24.

⁴⁷ Tercümesi: Bu, yoldaki çukurları ve ayak izlerini araştırarak sayifin araştırmalarından ibârettir.

⁴⁸ Sivrihisârî, age. v. 5a-b.

⁴⁹ Çavuşoğlu, age. s. 28.

yine sevinçle evet der. Keselerini bulmuş olmanın sevinci içinde kesemi alabilir miyim der. Kesenin kendilerinde olmadığını söylerler söylemesine ama kese sahibini ikna edemezler ve kese sahibi onları hırsızlıkla suçlayıp onlardan şikayetçi olduğunu söyleyerek kadının yolunu tutar. Yolda üç arkadaş devesini ve deveye binmiş karısını kaybeden bir adama rastlar. Adam, devesini görmüş olabilecekleri ümidiyle üç arkadaşına devesini ve karısını sorar. Arkadaşlardan biri adama: “Deven yük taşıyordu değil mi?” diye sorar adam evet cevabını verir. Diğer arkadaşı devenin kuyruğu kısa ve deve kör müydü, der. Adam yine bunu onaylar. Sözü ilk alan tekrar söz alır ve karın hamile miydi, der. Adam bunu da onaylar. Artık karısını ve devesini bulmuş olmanın rahatlığı içinde: “ Devem ve karım nerde?” der, iki arkadaş görmedik derler. İki arkadaş adama bazı açıklamalar yapmayı deneseler de adam ikna olmaz ve soluğu kadı’nın huzurunda alır. Kadı davacıyı dinler ve iki arkadaşına döner:

- Devenin yük taşıdığını nereden anladın, der.
- Deve yürürken bastığı yerlerde normalden daha fazla derin çukurlar oluşmuş ve izler daha belirgin olmuştu, der.

Kadı diğerine döner ve bu sefer ona devenin kuyruğunun kısa ve devenin kör olduğunu nereden bildiğini sorar. Adam:

- Devenin kuyruğunun kısa olduğunu yoldaki kan damlalarından anladım. Yolda kan damlaları vardı ve anladım ki devenin kuyruğu kısadır ve kısa olduğundan dolayı da onu sokan sinekleri kovmakta zorluk çekiyor. Kör olduğunu nerden bildiğime gelince de yolda bir taraftaki otlar yenmiş iken bir taraftaki otlara ise hiç dokunulmadığını fark ettim. Anladım ki deve hep bir taraftan otlamış ve ben de bu gözlemlerimden yola çıkarak devenin kör olduğuna kanaatine vardım, der.

Kadı dinledikleri karşısında şaşkınlığını gizlemeye çalışır, diğerine döner ve kadının hamile olduğunu nerden anladığını sorar. Adam:

- Efendim, kadının oturduğu yerde el izi gördüm. Anladım ki kadın hamiledir, çünkü kadın kalkmakta zorluk çekmiş ve kalkabilmek için de ellerini yere koyup destek almaya çalışmıştı ve böyle bir şeyi ancak hamile olanlar yapar, der.

Kadı iki arkadaşını dinledikten sonra bunların kıyâfet ilminde mahir oldukları kanaatine vararak ikisinin de suçsuz olduğunu söyleyerek davacı tarafları davalarından vazgeçmeleri için ikna eder.

Bu ilim sadece insanların ayak izlerini konu almaz. Ayak izleri bir hayvana aitse hayvanın hangi yöne ve ne zaman gittiği, hayvanın dişi mi erkek mi olduğu ve hayvanın ne tür özelliklere sahip olduğu da aktarılır.

1.2.3 İlm-i Kıyâfet

İnsanların dış yapısını, yüz hatlarını ve bunların birbirleriyle olan ilişkilerini konu alan bölümlerine “kıyâfetü’l-beşer adı” verilir. Kıyâfetü’l-beşer de “kıyâfetü’l-insaniye” ve “kıyâfetü’l-ebdan” olarak da bilinmektedir. Bir kimsenin saç, göz, kulak, ayak gibi dış yapısına ait uzuvlarından yola çıkarak onun ahlak ve karakter özellikleri hakkında bilgi vermeye denir.⁵⁰ Diğer bir deyişle insanın zahirinden batını vasıflarını tahmin ve tespit etmek olan ilme⁵¹ denir

İnsanın vücut yapısı ile karakteri arasındaki ilişki kesinlik göstermese de birçok bilim adamınca doğru kabul edilmektedir. İnsanoğlu tarihin her döneminde bu bilim dalı ile ilgilenmiş, çeşitli medeniyet dairelerinde kendisine farklı isimler verilmiş ve hakkında birçok fikir ileri sürülmüştür. Bilim dalı olarak bizdeki tabiri ile kıyâfet ilmi Arapların ıstılâhında yer alan firâset ilminden daha dar bir alanı ihtiva etmektedir.

Kıyâfet kelimesi ıstılah anlamı olarak değişik anlamlara gelen bir sözcüktür. Bu sözcük kelime anlamı olarak “kılık, bir şeyin dış görünüşü”, “şekil, suret”, bir kişinin giydiklerinin bütünü” gibi anlamlarda kullanılmış hatta kıyâfet kelimesi sözlüklerde “ayak izlerinden yola çıkarak varlıklar hakkında bilgi veren ilim”⁵² şeklinde de aktarılmıştır. Nitekim edebiyatta ve eski ıstılahta ise “kıyâfet” bu anlamların dışında kullanılmıştır.⁵³ Edebiyatta bu sözcük; insan fizyonomisinden, onun yüz hatlarından, el, kol ve ayağından, göz, saç ve ten renginden ve bir kısım davranışlarından hareketle karakter tahlilinde bulunan ilme verilen isim olarak kullanılır. Bu ilim sadece insanların dış yapısından yola çıkarak kişiliklerini ortaya koymaya çalışmaz, aynı zamanda insan organlarından yola çıkarak insanların akrabalık ilişkilerini de ortaya koymaya çalışır.⁵⁴

Kıyâfet ilmi dar manada Arap ıstılahında “kıyâfet” denilen bir bilgi şubesini delalet eder.⁵⁵ Arapça “kavf” kökünden türeyen kıyâfet “iz sürüp gitmek, takip etmek, peşi sıra gitmek” anlamlarına gelir⁵⁶ ve bu terim eskiden Arabistan’da insanların beden yapılarına, organlarına bakarak onların nesebini belirleyen “kâif”lerin uğraştığı ilmin adı olarak kullanılmıştır. Bu kelime Kuran-ı Kerim’de sadece bir kere kullanılmış, bu kullanım da kıraat şeklindedir; fakat aynı anlama gelen, k-v-f kökü Kuran’da beş kere yer almaktadır. Kıyâfet

⁵⁰ Çavuşoğlu, age, s. 33.

⁵¹ Amil Çelebioğlu, Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, MEB Yayınları, İstanbul 1998, s. 225.

⁵² Sivrihisârî, age, v. 4b.

⁵³ Devellioğlu, age, s. 619.

⁵⁴ Yerdelen, age, s. 43.

⁵⁵ O. B. Macdonald., “Kıyâfet” İslâm Ansiklopedisi, c. 4, MEB Yayınları, İstanbul 1988, s. 640.

⁵⁶ Mine Mengi, “Kıyâfetnâme”, DİA, c. 25 Ankara 2002, s. 513.

terimi Türkçeye elbise şekil heyet, sûret, zâhir ve kılık anlamlarıyla kullanıldığı halde Arapçada bu kelime bu anlamlarıyla kullanılmamış, Farsçada Türkçedeki manaları mevcut olduğundan bu kelimenin Türkçeye Farsçadan geçtiği tahmin edilmektedir.⁵⁷ Arapça’da “firâset” kelimesi de “iz sürmek, birinin arkasından gitmek” anlamına geldiği için Arap âlim ve edipleri kıyâfet yerine daha çok firâset kelimesini kullanmışlardır;⁵⁸ ama “firâset” kelimesi “kıyâfet” kelimesinden daha geniş bir anlam ifade etmekte ve kıyâfet ilmi firâset ilminin bir alt bölümü olarak ele alınmaktadır. Hatta bazı İslâm alimleri kıyâfet ilmini firâset ilminden tamamen bağımsız bir ilim şeklinde de ele alıp değerlendirmiştir.⁵⁹

“Firâset” tabiri insanların dış yapısına bakarak onun iç dünyası hakkında bilgi veren ilim anlamına gelmekle beraber, tasavvuf ıstılâhı olarak da, Allâh tarafından evliyaya ihsân edilen keşif hasletini ifade eder. Türkler firâset ilminin Arap medeniyet ve coğrafyasını ilgilendiren kısımları (ibnü’l-ektâf, ilmü’l-irâfe, ilmü’l ihtida, ilmü’r-riyâfe, ilmü nüzûlî’l-gays, ilmü kıyâfetü’l-eser) yerine insanın bedenî ve ruhî yapısıyla ilgilenen bölümlerini (ilmü’l-kef, ilmü’l-esarîr, ilmü’l-ihtilâc, ilmü kıyâfetü’l-beşer) ön plana çıkarıp bunları “kıyâfetü’l-isr” ve “kıyâfetü’l-beşer” olmak üzere iki kısımda değerlendirilmişse de⁶⁰ yukarıda da izah ettiğimiz gibi genel olarak bu ilim siyâfet, riyâfet ve kıyâfet diye üç kısımda değerlendirilmiş ve kıyâfet ilmide ele aldığı konulara bağlı olarak alt bölümlere ayrılmıştır.

Bu ilim sadece Doğu dünyasında görülen bir ilim olmayıp geniş bir coğrafyada yaygınlık kazanmış ve her medeniyet kendince bu ilme bazı özellikler katarak geliştirmiş ve bu ilme kendi kültürüne uygun şekilde ad vermiştir. Doğu dünyasında insanların dış yapılarıyla kişilikleri arasındaki ilişkiyi inceleyen bu ilime ilm-i kıyâfet, Batı dillerinde ise bu ilme fizyonomi adı verilmiştir. Fizyonomi, “kıyâfet” kelimesine göre daha dar bir anlam ifade etmektedir. Kıyâfet kavramı insanın tüm hatlarını, ayak izlerini ve hayvanları ele alırken fizyonomi, sadece insandan hareketle insanın kişiliğini ortaya koymaya çalışır. İlm-i kıyâfet uzmanları bize göre gaybî sayılan pek çok hükümlerde bulunurlar. Bu uzmanların yapmış oldukları değerlendirmelerin ve vardıkları hükümlerin tamamını içeren bilime verilen isme ilm- kıyâfet denmektedir. Bu alanda yazılmış eserlere de –Vesiletü’l- İrfan, Zübdetü’l-İfan gibi özel isimlerin dışında⁶¹ - genel olarak “kıyâfet-nâme” adı verilir.⁶²

⁵⁷ Çelebioğlu, age, s. 225.

⁵⁸ Mengi, agmd. s. 513. Nusret Gedikli, “Kıyâfet İlmi ve Süleymaniye Kütüphanesinde Kayıtlı Yeni Bir Kıyâfet-nâme Üzerine” www.edebiyatakademi.com. 28 Mayıs 2007.

⁵⁹ Ögüt, agmd. s. 117.

⁶⁰ Nusret Gedikli, “Kıyâfet İlmi ve Süleymaniye Kütüphanesinde Kayıtlı Yeni Bir Kıyâfet-nâme Üzerine” www.edebiyatakademi.com. 28 Mayıs 2007.

⁶¹ Çelebioğlu, age, s. 225.

⁶² M. Zeki Pakalın, “Kıyâfet-nâme”, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, 2. c. İstanbul. 1993, s. 276.

1.2.3.1 İlm-i Kıyâfetin Bölümleri

Kıyâfet ilmi kaynaklarda “kıyâfetü’l-ısr” ve “kıyâfetü’l-beşer” veya “kıyâfetü’l-insaniye” diye ikiye ayrılmışsa da yukarıda da ele aldığımız gibi kıyâfetü’l-ısr ve kıyâfetü’l-beşer firâset ilminin bir alt bölümü olarak ele alınmış ve kaynakların bir kısmında bu şekilde verilmiştir.⁶³ İnsanların dış yapısını, yüz hatlarını ve bunların birbirleriyle olan ilişkilerini konu alan bölümlerine “kıyâfetü’l-beşer” adı verilir. Kıyâfetü’l-beşer de “kıyâfetü’l-insaniye” ve “kıyâfetü’l-ebdan” gibi kavramlar genel olarak kıyâfet ilmi için kullanılmıştır. Kaynaklarda (örneğin Keşfü’z-Zünun’da) bu ilim, “nesep, doğum ve diğer durumlarda iki şahsın bütün organlarındaki benzer ve ortaklardan istidlalde bulunma keyfiyyâtıdır”⁶⁴ şeklinde tanımlanmışsa da bu tanımlama sadece nesep belirleme yönüyle ele alındığından eksik bir tanımlamadır. Kıyâfetü’l-beşer, “insanların uzuvlarından yola çıkarak onun nesebi, kişiliği, inançları, eğilimleri, hastalıkları ve talihi hakkında bilgi veren ilimdir” şeklinde tanımlamak daha doğru bir tanım olmalıdır. Çünkü bu alanda yazılan eserler, nesep belirlemeden ziyade insan organlarıyla kişiliği arasındaki ilişkiyi ele almıştır.

Kıyâfet-nâmelerde insanın her organına yazarlar farklı anlamlar yüklemiş ve hatta ele alınan organlar ve organların özelliklerine göre bu ilme adlar verilmiştir. Bunlar:

1.2.3.1.1 İlm-i Sima

İnsanların yüz hatlarından (göz, kaş, burun, çene, kulak, yanak, bakışların buğusu gibi) yola çıkarak onların karakterleri, ahlakları hakkında bilgi veren ilme denir.⁶⁵ Yüz okuma sanatı olarak da bilinen ilm-i sima çok eskilerden beri bilinen bir ilim olup bu alandaki ilk çalışmalar milattan öncelere dayanır. Çin’de “Mien Shiang” olarak bilinen yüz okuma sanatı bu alanda yapılan ilk çalışma olarak bilinir. Eski Çin yüz okuma sanatına göre bir kişinin ağız, kulak, burun, göz ve kaşların dengeli olması kişinin mutlu olması arasında sıkı bir ilişki vardır. Ayrıca yüze dair özellikler Aristo’nun da ilgisini çekmiştir. Aristo’ya göre insanların yüz hatları kişilikleri hakkında ayrıntılı bilgiler verir.

1.2.3.1.2 İlm-i Hutût

İnsanın çektiği acılar, sıkıntılar, yaşam şartlarının zorlukları insanların yüzlerine yansıdığından ve yüzde izler bıraktığından bu izlere bakarak şahsın kişiliği, çektiği sıkıntıları, yaşı hakkında ipucular elde edebiliriz. İşte ilm-i hutût insanların alın çizgilerine bakarak

⁶³ Sivrihisârî age. v. 5a.

⁶⁴ Yerdelen, age. s. 30.

⁶⁵ Mengi, agmd. s. 513.

kişinin yaşı, içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durumu ve çektiği sıkıntılar hakkında fikir yürüten ilme verilen addır.⁶⁶

1.2.3.1.3. İlm-i Kef

İnsanların el ve avuç içlerindeki çizgilere, tırnak ve parmaklara, tırnaktaki noktalara bakarak onların kişilikleri, gelecekleri ve talihleri hakkında bilgi veren ilme denir.⁶⁷ Bu ilim genelde falcılıkta kullanılmış ve el falı olarak yaygınlaşmıştır. İnsanların avuç içlerini bilmek onların talihlerini bilmekle eş değer tutulmuş ve ayrıca insanların kaderlerinin dahi avuç içinde gizli olduğuna inanılmıştır. Arap şairlerden A‘şa’dan aktarılan şu alıntı bu yargımızı destekler niteliktedir: “A‘şa ol kimseye ‘itâb idüp didi ki sen benüm a‘yâma dahı a‘yâmüñ esrârına anda olan haflara nazâr eyle. Sen baña zarar idem deyu va‘ad eyleseñ eyleyemezsun. Zîrâ benim a‘yâmda devlet ve şecâ ‘at haftı vardır.”⁶⁸

Kıyâfet-nâmelerde en çok üzerinde durulan kısım ilm-i keftir. Bu ilmi anlatan bölümlere el resimleri eklenerek bu resimlerden yola çıkılarak eldeki çizgiler hakkında yorumlar yapılır,⁶⁹ kişilerin sağlık durumları, ömürleri, talihleri, ve gelecekteki durumları hakkında tahminlerde bulunulur. Bu ilim bağımsız olarak ele alınmamakla beraber bu ilimle ilgili müstakil eserler de yazılmamıştır ve bu ilme dair bilgiler kıyâfet-nâmelerde genelde bir risâle şeklinde verilmiştir.

Bu ilimle ilgili ilk çalışmalar eski Mısır ve Hindistan’da görülmüş ve sonradan diğer coğrafyalarda yaygınlaşmıştır. Ellere ve avuçlara bakarak kişinin geleceği hakkında bilgiler vermek özellikle çingenelerin maharetli olmasından dolayı bu ilim çingenelerle özdeşleşmiştir.

1.2.3.1.4. İlmü’l- Akdem

İlmü’l- akdem ise kişinin ayaklarındaki çizgilere bakarak onun kişiliği, nesebi, talihi, sağlık durumu ve talihi hakkında bilgi vermeye denir.⁷⁰ Bu ilim Arap yarımadasında kâifler arasında yaygındır. Kâifler, insanların ayaklarındaki benzerliklerden, hatlardan ve diğer özelliklerden yola çıkarak kişinin nesebi hakkında bilgiler verirlerdi.

⁶⁶ Mengi, agmd. s. 513.

⁶⁷ A. yer.

⁶⁸ Sivrihisârî, age, v. 8b.

⁶⁹ Çavuşoğlu, age. s. 28-29.

⁷⁰ A. yer.

1.2.3.1.5. İlm-i İhtilac

İnsan vücudundaki seğirmeleri özellikle gözdeki seğirmeleri konu alan ilimdir.⁷¹ Bu ilmin sahibi, kişinin yüz ve gözündeki seğirmelerden yola çıkarak kişinin kişiliği, eğilimleri ve talihi hakkında hükümlere varır. Balizade Mustafa'ya göre:“Küllî kurallar altında olmayıp yüzdeki ve bedendeki hallerden çıkarılan hükümlerden ibârettir.”⁷²

Bu ilinin çok eskiden beri yaygın olduğu ve Babil’de tikleri yorumlayan sokak yorumcularının olduğu kaynaklarda aktarılmaktadır.⁷³ Ayrıca kaynaklarda bu ilmin Helenistik dönemde ve Sümerlerde makbul olduğu ve oldukça rağbet gördüğü de belirtilmektedir.⁷⁴

1.2.3.1.6. İlmü’ş-Şamat ve’l Hayalân

İnsanların vücutlarındaki ben ve lekelere bakarak onların özelliklerinden, şekillerinden yola çıkarak insanların kişilikleri, iç dünyaları, talihleri hakkında bilgi veren ilme denir.⁷⁵

Ayrıca Taşköprizâde firâset ilminin yukarıda saydığımız bölümleri dışında başka bölümleri de saymaktadır⁷⁶. Bunlar:

1.2.3.1.7. İlmü’l-Ektaf

Koyun ve keçilerin yassı kemiklerini güneşe tutularak bu esnada garip çizgiler ve şaşılacak şekillerin ortaya çıkarılarak firâset ehli olan kimsenin bunlara bakarak büyük alemde olan olayların, kıtlık, bolluk, savaş ve barışları⁷⁷ ilham ve sezgiyle tahmin ettikleri bir bilim dalıdır.⁷⁸ Bu ilim, kahinlik olarak da kabul edilebilir. Çünkü bu ilmin sahibi bazı işâretlerden yola çıkarak geleceğe dair bazı kehanetlerde bulunmaktadır.

1.2.3.1. 8. İlmü’l-İrafe

Firâset ehlinin, şu anda meydana gelen olaylardan yolla çıkarak gelecekte olacak olaylar hakkında yorumlar yapması temeline dayanan ilme denir.⁷⁹ Bu ilmin sahibi olayların oluşum şartlarını, olaylar arasındaki neden-sonuç ilişkilerini gizli ve açık delillerini iyi bir şekilde ortaya koyarak gelecekte ne tür olayların ortaya çıkacağı⁸⁰ hakkında fikirler yürütür.

⁷¹ Mengi, agmd, s. 513.

⁷² Çavuşoğlu, age, s. 29.

⁷³ İsmail Deniz, “ Fizyonomi”, Sızıntı, sayı : 300, Ocak 2004.

⁷⁴ Çavuşoğlu, age. s. 29.

⁷⁵ Uludağ, agmd. s. 116.

⁷⁶ A. yer.

⁷⁷ A. yer.

⁷⁸ Çavuşoğlu, age. s. 30.

⁷⁹ Uludağ, agmd. s. 116.

⁸⁰ Çavuşoğlu, age. s. 28.

Günümüzde de birçok ilim adamı genel gidişatlardan yola çıkarak geleceğe dair felaket senaryoları çizdikleri ve komplo teorilerini ortaya attıkları, yorumlarda bulundukları görülmektedir. Bu bilim adamların yaptıkları bu tür yorumlar irafe ilmi çerçevesinde değerlendirilebilir.

1.2.3.1.9. İlmü'l-İhtidâ Bi'l-Berâri ve'l-Akfâr

Sahra ve çöllerde yön tayin eden ilme denir.⁸¹ Çöller sabit bir yapıya sahip olmayıp sürekli bir değişim içindedir. Birkaç saat önce görülen bir tep, bir çukur bir kum fırtınası sonrasında tamamen ortadan kaybolabilir. Bu yüzden çöllerde seyahat eden insanların yollarını kaybetmesi ve çölde helak olması an meselesidir. Bu ilmin ehli, yıldızlardan, toprağın yapısından, bitki örtüsünden, rüzgarların esiş yönünden yola çıkarak yön tayin eder ve çölden kaybolmaktan kurtulur. Kaynaklar Hz. Muhammet'in Medine'ye hicret ederken çölde iz süren ve bu ilmin ehli olan birinin rehberliğinden faydalandığı aktarılmaktadır.⁸²

1.2.3.1.10. İlmü'l-İyafe

Kuşların uçuşundan bir mana çıkarmak, yani kuşların uçuş şekline, havadaki durumlarına ve havadaki yüksekliklerine bakarak gidecekleri yer, mesafe gibi ilgili tahminlerde bulunma ilmidir. Günümüzde yaygın olan kuş gözlemciliği bu ilim içinde değerlendirilebilir.⁸³

1.2.3.2. Kıyâfet İlmine Ait Terimler

Birçok ilmin olduğu gibi bu ilmin de kendine ait terimleri ve kavramları vardır ve bir ilim hakkında sağlıklı bilgiler edinmenin yollarından biri de o ilimle ilgili terimlere vakıf olmaktır. Bu ilme ait kavramlar şunlardır:

1.2.3.2.1. Kıyâfet-nâme

“Kıyâfet-nâme” bir Arapça kelime olan “kıyâfet” (görünüm, kılık, şekil) kelimesiyle Farsça olan “name” (mektup, yazılı eser) iki kelimenin birleşiminden oluşmuş bir birleşik sözcüktür.⁸⁴ Edebiyat terimi olarak kıyâfet ilmini konu alan ve insanların boy, kulak, göz, karın, omuz, kaş, arka, el, ayak gibi organlarını birkaç beyit içinde ayrı ayrı belirterek her birini özelliklerine göre insanların karakterine işâret eden ve böylece yargılara varan eserlere

⁸¹ Uludağ, agmd. s. 116.

⁸² A.yer.

⁸³ Çavuşoğlu, age, s. 30.

⁸⁴ Yerdelen, age, s. 44.

verilen genel addır.⁸⁵ Türk edebiyatında ilm-i kıyâfeti konu alan eserler için bu tabir kullanılmakla beraber bu türde yazılan eserlere “Fenn-i Kıyâfet”, “Vesiletü’l- İrfan”, “Zübdetü’l-İrfan” gibi özel adlar da verilmiştir.⁸⁶ Türk edebiyatında bu türde yazılan eserlere genel olarak “kıyâfet-nâme” tabiri kullanılırken, Arap edebiyatında ilm-i kıyâfeti konu alan bu türdeki eserlere “firâset-nâme” adı verilmiştir.

İlm-i kıyâfeti konu alan eserler müstakil olabileceği gibi herhangi bir eser içinde bir bab veya risâle şeklinde de olabilir. Dış görünüşten kişilik ile ilgili yargılara varma bir ilim olarak değerlendirildiğinden bu konuya kimi mesnevilerde ve tasavvufi-ahlaki eserlerde de yer verildiği görülmektedir.⁸⁷ Türk edebiyatının en tanınmış kıyâfet-nâmelerinden olan Erzurumlu İbrahim Hakkı’nın kıyâfet-nâmesi müstakil bir eser olmayıp yazarın meşhur eseri olan “Marifetname” içinde bir bölüm olarak yer almakta ve bu bölümde yazar ilm-i kıyâfete dair bilgiler vermektedir. Ayrıca Bedr-i Dilşadi de “Murad-name” adlı eserinde, saraya alınacak köle ve cariyelerin vasıflarını anlatırken bu konuyu ele aldığı babda bu ilimden bahsetmektedir.

Bu tür eserler genelde nazım olarak kaleme alınmış, mesnevi nazım şekliyle ve belli bir aruz kalıbına göre yazılmıştır. Hamdullâh Hamdi, Niğdeli Visali ve İbrahim Hakkı’nın kıyâfet-nâmeleri belirttiğimiz özellikleri taşıyan eserlerdir. Nazım oldukları gibi nesir şeklinde de yazılan kıyâfet-nâmeler de vardır. Şaban-ı Sivrihisârî’nin eserinde olduğu gibi bazı kıyâfet-nâmeler hem nazım hem de nesir şeklinde kaleme alınmıştır. Ayrıca Balizâde Mustafa’nın kıyâfet-nâmesinde olduğu gibi de bazı kıyâfet-nâmeler sadece nesir olarak kaleme alınmıştır.

Hz. Muhammet’i konu alan hilye ve şemailer de konu itibariyle kıyâfet-nâmeler içinde değerlendirilebilecek eserlerdir. Hilye, kelime anlamı olarak “süs, yaratılış, suret, güzel vasıflar” gibi anlamlara gelse de özel anlamıyla Hz. Muhammet’in vücut ve yüz yapısını, kişilik özelliklerini, vasıflarını konu alması⁸⁸ bakımından kıyâfet-nâmelere benzese de hilyelerin sadece Peygamber Efendimizi konu laması ve kıyâfet-nâmelerin uzuvlar hakkında vardıkları hükümlerin hilyelerde yer almaması yönüyle bu tür eserlerden ayrılır. Hilyeler önceleri sadece Peygamber Efendimiz için yazılırken ve onun vücut özellikleri ve kişiliği hakkında bilgi verirken, zaman içinde dört halife, din uluları için de hilyeler yazılmıştır.⁸⁹

⁸⁵ Agah Sırrı Levent, Türk Edebiyatı Tarihi, TTK Yayınları, Ankara, 1998, s. 161.

⁸⁶ Komisyon, “Kıyâfet-nâme”, Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergah Yayınları, c. 5 s. 339.

⁸⁷ Atilla Özkırımlı, “Kıyâfet-nâme”, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Cem Yayınları, c. 3, İstanbul 1990, s. 752.

⁸⁸ Mustafa Uzun, “Hilye” DİA. c.18, İstanbul 1995, s. 44.

⁸⁹ M. Uğur Derman, “Hilye” DİA. c. 18, İstanbul 1995, s. 47.

Bazı eserler kıyâfet-nâme tarzında kaleme alınmadıkları halde bu ilme ait özellikleri kendi içinde barındırmaktadır. Bu tür eserlerde yazarlar bazı insanların özelliklerini verirken onların kişilikleri ile beden yapıları arasındaki ilişkiyi de verir. Örneğin bir siyaset-name olan Kutadgu Bilig’de yazar, hükümdar, vezir ve akıl sahibi kimselerin vasıflarını verirken onların kişilikleri ve beden yapıları arasındaki ilişkiyi de vermektedir. Ayrıca İbnü’l- Cevzi “Kitabü’l-Ezkiye” adlı eserinde zeki insanları anlatırken kıyâfet ilminden yararlanmış ve bu ilmin zekiler için belirlemiş olduğu kıstasları yazar kitabında ele almıştır.⁹⁰ Yukarıda zikrettiğimiz bu iki kitap her ne kadar kıyâfet ilmine dair olmasa da bu ilme ait bazı özellikleri taşımaktadır.

1.2.3.2.2. Kâif, Kıyâfet-şinas, Müdlici, Muazziz

İnsanların el ve ayak hatlarından, göz, kaş, saç ve ten renginden, vücut yapılarından yola çıkarak kişilikleri hakkında fikir yürüten veya iki kişi arasındaki benzer vücut yapısından yola çıkarak akrabalık ilişkilerini ortaya koyan kişilere “kâif” ve çoğuluna da “kafet”⁹¹ denir. Eski Arap ıstılahı olarak kâif sözcüğü yerdeki izleri takip eden kişiler için kullanılırdı. Amma kâif, yalnız yerdeki izleri takip eden ve bunlardan manalar çıkaran kimseye değil, aynı zamanda mesleği, kişiler arasındaki benzerliklere dayanarak akrabalık derecelerini tespit etmek olan kişiler için de kullanılmıştır.⁹²

Araplar bu ilmin erbabı için genel olarak kâif sözcüğünü kullanmakla beraber bu ilmin erbapları için kâif yerine farklı isimler de kullanmıştır.⁹³ Türkçe ve Farsçada bu ilmin erbabı için kıyâfet-şinas (kıyâfet ilmini bilen) tabiri kullanılmıştır.⁹⁴

Kaynaklar, kıyâfet ilminin Arap kabilelerinden Beni Müdlice, Beni Leheb ve Beni Nizaroğulları adıyla özdeşleştiğini aktarırlar ve bu yüzden Müdlici ve Muazzizi kelimeleri de kâif anlamında kullanılmıştır.⁹⁵ Bu kabilelere mensup kâiflerin yaptığı tespitlerde hiç yanılmadığı kaynaklarda aktarılmaktadır.

Kıyâfet ilmi değişik dönemlerde falcılık olarak algılandığı için falcılık alanına girebilecek bazı kavramlar da kıyâfet ilmiyle ilgilenenler için kullanılmıştır. Yukarıda

⁹⁰ İbnü’l-Cevzi bu eserinde bazı insan tiplerinin özelliklerini şöyle açıklamaktadır: “ Mu‘tedil yaratılış, azaları uyumlu bünye, aklın gücüne ve uyanıklığa delalettir. Beynin genişliği dimağın kuvvetini gösterir. Gözü oynak ve sert olan kimse hilekar, hokkabaz ve hırsızdır. En güzel göz ela gözdür. Ela olmasa da sarı ve kırmızı olmayan göz tabiatın iyiliğine delalettir. Küçük ve çukur gözlüler hilekar ve hasetçi olur. İnce yüzlü insanlar anlayışlı olup bazı işlere karşı ilgi duyarlar. Orta boyluların halleri güzel olur. (İbnü’l-Cevzi, Kitabü’l- Ezkiye, Şule Yayınları, İstanbul, 1998, s. 17.)

⁹¹ Sivrihisârî, age v.5a

⁹² Çavuşoğlu, age, s. 33.

⁹³ McDonald, agmd. s. 640

⁹⁴ Çelebioğlu, age. s. 225.

⁹⁵ Yerdelen, age. s. 44.

zikrettiğimiz kavramlar dışında “kıyâfa” ve “hâzir” kelimeleri de kâif kelimesinin eşanlamlısı olup tahmin eden falcı anlamına gelmektedir.⁹⁶

Dinî konularda ise kâifin rolü gayet sınırlı olup kâiflere dini konularda pek itibar edilmemiştir. Kâife sadece bir konuda müracaat edilir idi. O da bir cariyeden doğan bir çocuğun babasının kim olduğunu, anasının yeni efendisinden mi yoksa eski efendisinden mi çocuğu doğurduğu meselesiydi.⁹⁷

Cahilliye döneminde ve sonrasında kâiflere çok önem verilmiş ve kâifler de bu alanda epey mahir olduklarını türlü sebeplerle göstermişlerdir. Hatta yerdeki ize bakıp sahibinin yaşı, cinsiyeti, evli olup olmadığı hakkında isabetli tahminlerde bulunduğu aktarılmaktadır.⁹⁸ Nitekim İmam Şafii’den nakledilen rivayete göre bir örtü altında yatan Hz. Muhammet ile Üsema bin Zeyid’in ayakları dışarı çıkmış ve bunu gören bir kâifin bu iki ayak sahibinin akraba olduğunu ifade etmiş ve bu durum Peygamber Efendimizi oldukça memnun etmiştir.⁹⁹

Kâiflik ilim ve çalışmayla elde edilen bir ilim olmayıp Allâh’ın bir grup kulluna bahşedilen bir lütuf olarak kabul edilmiştir. Bu ilim, sadece belli bir grup insan tarafından bilinir ve bu kişiler, bu mirası kendilerinden sonra gelen çocuklarına bırakmıştır. Böylece bu ilim nesilden nesile aktararak gelişme imkanı bulup yaşamıştır. Katip Çelebi, bu ilmin belli bir kabileye bırakılmasının ve öğrenilmesinin hikmetinin Peygamber Efendimizin soyunun korunması, onların fesatlardan, kötülüklerden, zarar görmekten korumak amacına yönelik olduğunu söyler. Ayrıca bazı bilginlere göre de bu ilmin öğrenilmesinin bir diğer sebebi Arap lisanının korunmasıdır.¹⁰⁰

2.Tarihsel Gelişimi:

İnsanoğlunun temel uğraşı sahası kendisidir. Kendisine ulaşabilmenin yolu ise diğerini, geniş anlamda, parçası olduğu tabiatı anlamaktan geçer. Bu noktada, bilimsel sınıflama sistemimiz, ortaya iki belirgin tarif çıkarır: normal ve anormal. Normalin sınırlarının saptanabilmesi için anormalin nerede başladığının bilinmesi gerekir. Yüzyıllar boyu bu başlangıç noktası, bilimsel bilginin gelişimine göre değişkenlik göstermiştir. Ortaçağın karanlık zamanlarında nedeni bilinmeyen her olay, durum ya da davranış, insanın kendi varlığına bir tehdit olarak algılanmış ve sebep-sonuç ilişkileri dahilinde mantıklı bir açıklama getirilemediğinden bunlardan şeytanlar, cadılar, kötü ruhlar ve acımasız tanrılar sorumlu

⁹⁶ A. yer.

⁹⁷ Çavuşoğlu, age s. 34.

⁹⁸ Uludağ, agmd. s. 116.

⁹⁹ Çavuşoğlu, age. s. 34.

¹⁰⁰ Yerdelen, age. s. 30.

tutulmuştur. Fiziki evrende gök gürlemesi, güneş tutulması, fırtına gibi doğa olayları bu sıfatlardan pay alırken, ruhsal evrende alışlagelenin dışında kalan tüm davranışlar bu bağlamda değerlendirilmiştir.¹⁰¹ İnsanın kendini tanıma ve davranışlarını anlamlandırma süreci zaman içinde yön değiştirmeye başlamış ve insan, davranışlarının nedenlerini kendisinde aramaya başlamışlardır. Bu çalışmalar da fizyonomi denen bir ilmin doğmasına neden olmuştur.

Bu ilmin iki bin yıllık bir geçmişi olduğu söylene de¹⁰² Lubbe Ayer, bu ilimin temelleri milattan önceki döneme kadar gittiğini söyler; ancak bu tarihlendirme de yetersizdir ve bu ilmin gerçek tarihi, insanlık tarih kadar eski olmalıdır. Bu ilim tıpkı dil gibi kimin tarafından ve ne zaman ilk kez oluşturulduğu bilinmeyip gizli bir anlaşma gibi halk arasında asırlardır sürüp gelmektedir.

Bu ilmin ilk kez Batı’da mı yoksa Doğu’da mı ortaya çıktığı bilinmemekle beraber Çinlilerin çok eski dönemlerden beri insanların yüz hatlarını okudukları ve bu okumalardan yola çıkarak muhatapları hakkında bazı değerlendirmelerde bulunduklarını kaynaklar bildirmektedir. Fakat Doğu’da yapılan bu çalışmalar elimizde olmadığından bu tür çalışmaların içeriği hakkında bir bilgi edinemiyoruz.

Yazılı eski belgelerde, Babil’de tikleri araştıran ve bunları yorumlayan sokak yorumcularından bahsedilir. Hatta bunların rüya tabir edenlere göre hem ucuz olması, hem de uzun uzun tabirlere ihtiyaç bırakmaması sebebiyle, daha çok rağbet gördükleri rivayet edilir.¹⁰³ Mısır, Hint ve İran’da bu ilme dair çalışmaların yapıldığı, insanların beden yapılarına bakarak kişilikleri ve talihleri hakkında bilgiler elde edilmeye çalışıldığı aktarılan bir başka bilgidir.

2. 1. Batı Kültüründe:

Bilindiği kadarıyla bu alanda yapılan ilk bilimsel çalışma Antik Yunan şehir devletlerinde yapılmıştır. Daha Antik çağlarda Yunan toplumu toplumdaki deforme tiplere büyük bir şüpheyle bakmışlar ve bunları kötülüğün habercisi olarak kabul etmişler. Eski Yunan’da, kişinin bedensel ve ruhsal sağlığını “suyuk” adı verilen 4 beden sıvısı arasındaki dengeye bağlı olduğu ve her kişilik özelliğinin bir suyuaktan kaynaklandığı kabul edilirdi. Sokrates binlerce yıl önce, suçluluk ile ilgili gözlemler yapmıştır. Keza içgüdü, öğrenme ve bunların suç ilişkileri de modern kriminolojiden yaklaşık 2500 yıl önce yaşamış Sophokles

¹⁰¹ Dr. Gül Çörüş, Davranış Kişiliği Yansıtır, www. Forumvadi.com.

¹⁰² Ernest Kreshmer, Beden Yapısı ve Karakter, Çev. Dr. Mümtaz Turhan, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul 1949, s. V.

¹⁰³ Deniz, agy.

tarafından gözlemlenmiştir. Zaman içerisinde de kriminoloji alanında çalışmalar devam etmiştir.

İnsan tipleri üzerine ilk yapılan ciddi çalışma milattan önce 5.yüzyıla dayanmaktadır. 5. yüzyılda yaşamış Yunanların büyük tıp âlimi Hippocrates ilk kez insanları tiplerine göre ayrımlara gitmiştir.¹⁰⁴ Hippocrates insanların kişiliği üzerinde etkili olan dört ana sıvıda bahseder. Ona göre bu dört sıvının dengesi ya da uyumsuzluğu insan kişiliğinin temel özelliğini oluşturur. Hipokrat’a göre insanın kişiliğini belirleyen dört sıvı şunlardır: kan, safra, balgam ve sevdâ. Buna göre kan heyecanlı, kara safra melankolik, sarı safra öfkeli, balgam kayıtsız kişilik özelliklerine yol açıyor ve bu sıvıların vücuttaki oranı ruh durumunu belirliyordu.¹⁰⁵

Milattan sonra 2. yüzyılda yaşayan ve bir tıp âlimi olan Galien de bu alan üzerinde çalışmış ve insan kişiliği ile tip arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışmıştır. Galien, Hipokrat’ın temel ayrımını esas almış ve o da bu tip ayrımını dört unsur olarak belirlemiştir. Galien’e göre tipler demevi (kan), coloric (safravi), flegmatik (balgami) ve melankoliktir.¹⁰⁶ Galien’e göre bu dört unsur insanın kişiliğini oluşturan temel unsurlardır. Bu unsurlar içinde hangisi kişinin bedeninde baskın ise kişinin kişilik özelliklerini o unsur belirlemektedir.

Bu alanda çalışma yapmış bir diğer şahsiyet ise İflimun (Polemonis, Philemon)’ dur. Kaynaklardan edindiğimiz bilgiye göre İflimun insanların yüz hatlarına bakarak insanların ahlakını belirleyebileceğini söyler. Hipokrat’ın öğrenciler onu sınamak ister ve bu amaçla hocalarının bir resmini yaparak ona gösterirler. İflimun resme baktıktan sonra şahıs hakkında yorum yapar. İflimun, resmin sahibinin zinaya düşkün biri olduğunu söyler. Hipokrat’ın öğrencileri, hocalarının bu şekilde itham edilmesine karşı çıkar. Bunun üzerine İflimun, durumu hocalarına sormalarını ister. Öğrenciler hocalarına gidip durumu söyler ve hocalarının söyledikleri İflimun’u destekler niteliktedir. Hipokrat: “Doğru söylemiştir. Ben zinayı severim, lakin nefsimde sahip çıkabilen biriyim.”¹⁰⁷ der. Bu hikaye birçok kıyâfet-nâmede de yer almakta ve İflimun’un bu ilimde mahir biri olduğu aktarmaktadır. Ama kaynaklar İflimun’un bu ilimle uğraşırken ne tür özelliklere göre ilmini icra ettiği ve nelere dikkat ettiği aktarmamaktadır.

Bu alanda maharetinden söz ettiren ve Batı dünyasının en büyük filozoflarından biri olan Eflatun’dur. Eflatun da tıpkı İflimun gibi insan resimlerine bakarak onların hakkında kişilik tahlili yaparmış. Eflatun, bir dağın başına yerleşmiş ve inziva hayatı yaşamaya

¹⁰⁴ Çelebioğlu, age. s. 128.

¹⁰⁵ Timur Demirbaş, “ Suç Nedenleri ve Suç Etiolojisi ” –www.kriminoloji.com. 2002.

¹⁰⁶ Çelebioğlu, age. 228.

¹⁰⁷ Çelebioğlu, age. s. 229.

başlamıştır. Eflatun, dağın aşağısına bir ressam bırakmış ve gelenlerin resimlerinin yapıp kendisine göstermesini istemiştir. Onun sureti hakkında edindiği izlenim iyiye onunla görüşür, iyi değilse gelen kişiyle görüşmez onu geri gönderirmiş.

Eflatun sadece resimlere bakarak onların kişilikleri hakkında yorum yapmakla yetinmemiş, insanları kişilik bakımından bazı sınıflandırmalara gitmiştir. Eflatun'a göre insanlar kişilik yapıları bakımından ikiye ayrılırlar. Eflatun insanları derin ve sathi (yüzeysel) diye ayırır. Ama Eflatun'un bu ayrımı tip yönünden ziyade kişilik yönüyle ele almıştır.

Batı dünyasında bu alanda yapılan en önemli ve dikkate değer çalışma Aristo'ya aittir. Aristo insan kişiliği ile beden yapısı arasında belli bir ilişki kurarak kişinin uzuvlarından yola çıkarak kişilik tahlillerinde bulunmuştur. Aristo ya göre, belli özelliğe sahip insanlar, benzeri oldukları hayvanların karakter özelliklerini taşımaktadırlar. O ve onun öğrencilerine göre, insan ve hayvanların yüz özellikleri onların kişilikleri için birer anahtardır. Bu yüzdendir ki yüz yapısı, insan karakterini ortaya koymak bakımından, onun tip tahlilleri için temel kriterler teşkil etmiştir. Aristo, hocası olan Eflatun'un temel kişilik ayrımını kabul etmekle beraber insan kişiliğinin temel özelliklerini fizyolojik özelliklere bağlayarak anlatmayı yeğlemiş ve tezlerini bu çerçevede ele almıştır. Bazı yazarlar, Aristo'yu biyolojik psikolojinin kurucusu olarak saymaktadırlar. Böylece günümüze dek geçerliliğini koruyan fizyonominin temel prensipleri şekillenmeye başlar. Buna göre alın kısmı, zihnî potansiyele; göz ile ağız arası kısım mizacına; çenenin şekli ve büyüklüğü canlılığa ve fizikî gücüne işâret eder denmiştir. Bu konuda eğitim görmüş kişiler, bu suretle insanın sağlık durumunu tespit edebilir; birçok hekim hastalığın belirtilerini yakalamak üzere bu metoda başvurur. Ayrıca Aristo'nun talebesi İskender için bir kıyâfet-nâme yazdığı kaynaklarda belirtmektedir. Aristo'nun yazmış olduğu bu eser sonradan Arapçaya tercüme edilerek İslâm aleminde bu ilmin doğuşu ve gelişmesi sağlanmıştır. Kaynaklara göre Aristo, İskender'e siyaset yollarını birer birer öğretirken bu ilimden de bahsetmiş ve bu ilmin sunduklarını dikkate alması konusunda talebesini uyarmıştır. Aristo yapmış olduğu bu çalışmalarıyla insanın beden yapısıyla kişiliğini ortaya koyarken aynı zamanda insanların vücut yapılarına bağlı olarak onların suça meyillerini de ortaya koymaya çalışmıştır. Aristo, suçluları toplum düşmanı saymış ve onların merhametsizce cezalandırılmaları gerektiğini savunmuştur. Aristo sefaletin, ihtilâle ve suça sebep olduğunu iddia ediyor. Onun yaptığı bu tür çalışmalarla kriminoloji çalışmalarının da ilk örneklerini teşkil etmiştir.

Tarihsel olarak fiziki özellikler ve şekil bozukluklarının kişinin şeytani niteliklerini gösterdiğini iddia etmiştir. Nitekim Ortaçağda kanunlar, suç zanlıları arasında en çirkin olanın

suçlu olma ihtimalinin fazla olduğunu belirtmekteydiler.¹⁰⁸ Bu yüzden toplum içerisinde meydana gelecek herhangi bir olayda deforme tipler potansiyel suçlu olarak kabul edilmiştir.

Fizyonomi sadece insanlarla değil, hayvanlar, bitkiler ve tabiatla da ilgilenmektedir. Özellikle bu ilim tıpta şifalı bitkileri belirlemede kullanılmıştır. Meselâ Rönesans devri hekimlerinden Paracelsus, bitkinin dış görünümünü müşahade ederek, şifalı olup olmadığını ortaya koyuyordu ve bitkiyi bu özelliğiyle hastalarına tasfiye ediyordu.

18. yüzyıl sonlarına doğru Avrupa'da elit kesim arasında bir fizyonomi furyası başlar. Birçok sarayda, entelektüel çevrede yüz yorumu bir hobi haline gelir. Gerçi insanlarla sağlıklı bir iletişim kurabilmek için muhatapla yüz yüze gelmek son derece önem arz etmektedir. Bu sebeple herkesin bir derece fizyonomiyi dikkate aldığı ve uyguladığı söylenebilir.

Zürihli din adamı Johann Caspar Lavater gözü kapalıyken 100.000 burun arasından, kralın burnunu tanıyabilme iddiasında bulunabilecek kadar ileri gitmiştir. (Ancak bunu hiç denememiştir.) Onun 20.000'in üzerinde meşhur kişinin yüz yorumuna ait bilgiler ihtiva eden kitabı, en çok satan kitaplar arasındadır. Ne var ki Lavater, fizyonominin ne kadar sınırlı olduğunu farkındaydı. Olumlu yönü ise, Lavater'in kitabı birçok yazar, filozof, karikatürist, ressam, hekim ve mimara ilham kaynağı olmuştur. Lavater her insanda Allâh'ın isimlerinden birinin daha çok tecelli ettiğini görmüştür. Ne var ki bu görüş zamanla yerini, kin, korku ve - ileride de bahsedeceğimiz gibi- ırkçılığa bırakmıştır.

Fizyonomi ilminin 18.yüzyıldan sonra hızlı bir şekilde Avrupa'da gelişme göstermesi bu bilimin uygulanabilirlik alanını da hızlı bir şekilde genişletmiştir. Bu yüzyıldan sonra fizyonomi özellikle psikoloji başta olmak üzere tıp, hukuk, tarih, edebiyat, resim, sinema, tiyatro eğitim gibi birçok alanda uygulanmıştır.

Tipolojide yapı ya da bünye denildiğinde sadece görünür özellikler akla gelmez; aynı zamanda fizyolojik ve psikolojik öğeler de göz önünde bulundurulur. Daha doğrusu morfolojik, fizyolojik ve psikolojik öğeler insan bünyesinin analizinde birlikte dikkate alınmalıdır. İlk olarak Giambattista Della Porta (1535–1615), insan fizyonomi okulunu kurarak, insan davranışları ile yüz özellikleri arasındaki ilişkileri incelemiştir. Bu aynı zamanda fizyonominin psikolojide uygulanmasının ilk adımı olmuştur. Gerçi o zamanlar psikoloji bağımsız bir bilim hüviyeti kazanmamıştır ama Giambattista della Porta'nın başlattığı bu çalışma kendinden sonra çalışan birçok psikologu etkilemiştir

Porta'nın görüşleri aşağı yukarı 200 yıl sonra, İsveçli Johann Kapsar Lavater (1741–1801) tarafından tekrar ele alınmıştır. Tüm bu görüşler Fransız Joseph Gall (1758–1828),

¹⁰⁸Demirbaş ,agy.

Johann Kapsar Spurzheim (1776–1832) ve Charles Caldwell (1772–1853) tarafından ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Onlara göre, beyin dokusu ve hücreleri ile beyindeki girinti ve çıkıntılar, insan davranışını düzenler.¹⁰⁹

Çağdaş kuramlar; tip, nitelik, durum, özellik ve davranış kuramları gibi başlıklar altında toplanan çağdaş kişilik kuramlarında, çoğunlukla tekil özelliklerden yola çıkarak genellemelere gitme eylemi ağır basar. Tip kuramlarında kişilik beden yapısına göre sınıflandırılır.

Beden yapısı ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkiler konusundaki düşünceleri ilk sistemleştiren Dr. Gall'dir. Prenolojinin (kafatası bilimi) kurucularından Dr. Gall, kişilik ile ilgili çeşitli özellik ve fonksiyonların beyinde belirli merkezleri olduğu şeklinde bir varsayımı kabul etmiş ve bütün beynin topografyasını çıkarmıştır. Beyindeki bu merkezlerin iyi gelişmiş olması, bu özellik ve fonksiyonların kuvvetli olması şeklinde anlaşılmıştır. Beynin bu merkezlerinin kafatasına da etki yapıp, orada da bir takım çıkıntı veya girintilere yol açacağı tabii sayılmıştır. Kafatasındaki çıkıntı, düzlük ve girintilerin incelenmesi ile kişilik özellikleri hakkında fikir sahibi olunacağı belirtilmiştir. Buna göre kafatasının arka kısmında belirli bir çıkıntı olanların maddi zevklere düşkün; alınlarının yukarı kısmı çıkıntılı olanların ise, mal ve mülkiyet arzularının kuvvetli olduğu ileri sürülmüştür.

Tip ve kişilik arasındaki ilişkiyi inceleyen ve tiplere göre insanları kişilik bakımından sınıflandıran bir diğer önemli şahsiyet ise Kretschmer'dir. "Kretschmer Psikolojisi" kişiyi başkalarından farklı kılan ve toplumsal ilişkilere içinde gözlemlenebilen örgütlü ruhsal, bedensel işlevsel özellikler bütünü olarak tanımlamıştır. Kişiler arasındaki benzerlik ve farklılıkları saptamak, bir dizi benzerlik ya da farklılığın bir kalıp ya da model halinde nasıl örgütlendiğini araştırmak amacıyla Alman psikiyatr Ernst Kretschmer'in öncülük ettiği kuram, 3 temel beden tipe (somatotip) dayandırılmıştır. Geniş gövdeli, kısa kol ve bacaklı, şişmanlama eğilimindeki kişilerin oluşturduğu piknik tip, Kretschmer'in klinik gözlemlerine göre manik – depresif psikoza ve siklotimi denen duygusal dalgalanmalara yatkındır. Bunun karşıtı olan astenik tipin özelliği ince uzun gövde, uzun kol ve bacaklar, kilo almama eğilimidir; astenik tipler şizofreniye yatkındır. Geniş omuzlu ve dar kalçalı atletik tipler ise ruh ve akıl hastalıklarına en az yatkın olan kişilerdir. Daha sonra tanımlanan displastik tip, bu 3 tipin hiçbirine tam uymayan karışık beden özellikleri gösterir.¹¹⁰

Bu alanda yapılmış ve ilim alemini bir süre meşgul ettikten sonra güvenilirliği çürütölmüş bir diğer kuram hem psikolog, hem de tıp doktoru olan William Sheldon'undur.

¹⁰⁹ Demirbaş, agy.

¹¹⁰ Kretschmer, age. s. 16.

Sheldon dış görünüşün üç boyutu olduğunu söylemektedir ve buna bağlı olarak dış görünüşün üç boyutunu incelemiş ve bunlara uygun mizaçları belirlemeye çalışmıştır. Sheldon tipleri:

- Endomorfik tipleri şişman, yumuşak ve yuvarlak bir beden yapısına sahiptir.
- Mezomorfik tipleri adaleli, atletik ve güçlü bir beden yapısına sahiptir.
- Ektomorfik tipleri ise uzun boylu, zayıf, beyni iyi gelişmiş şeklinde tarif etmiştir.

Sheldon'a göre her beden tipinin ayrı mizacı bulunmaktadır. Endomorflar eğlenceden hoşlanan, neşeli, arkadaş canlısı; mezomorflar saldırgan, cüretli, dinç; ektomorflar ise içe dönük, duygusal ve sinirli tiplerdir.

Sheldon, Kretzmer'den farklı olarak, bu üç boyut arasında kesin bir çizgi çekmemiştir. Her insanda bunların her birinden bir miktar bulunabileceği ve yedi birimli bir ölçek ile değerlendirilirse, uç örneklerin 7-1-1, 1-7-1, 1-1-7 olacağını, dengeli tiplerde ise boyutların 4-4-4 olacağını iddia etmiştir.¹¹¹

¹¹¹ Demirbaş, agy.

II. BÖLÜM

3. Türk-İslâm Dünyasında Kıyâfet-nâmeler ve Tip Husûsiyetleri

3. 1.Arap edebiyatında Kıyâfet-nâmeler:

“Kıyâfet” kelimesi Arapça bir kelime olup “kavf” kökünden türediğini ve kelime anlamı olarak da “iz sürmek ardınca gitmek” anlamına geldiğini, eski Arabistan’da “kâif” kelimesinin yerde iz süren, iz takip eden kişiler için kullanıldığını, kâif denen kişilerin sadece iz sürmediğini aynı zamanda nesepleri belirlediğini ve bu konularda fikirlerine başvurulmuş kişilerin olduğunu ve Türk- İslâm edebiyatında insanların beden uzunlarından yola çıkılarak kişilikleri hakkında bilgi veren eserlere de “kıyâfet-nâme” dendiğini ve bunun bir ilim olarak görülüp dönem içinde birçok yazar tarafından çok sayıda örnek verildiğini de yukarıda ayrıntılı bir şekilde anlatmıştık.

Bu ilmin kökeninin neresi olduğu tam olarak bilinmemekle beraber ilk kez Doğu dünyasında görüldüğü ve eski Çin, Mısır, Hint ve Babillilerde bu ilme dair çalışmaların yapıldığı kaynaklarda aktarılsa da bu çalışmaların mahiyeti tam olarak bilinmemektedir. Hatta yüz okuma sanatının ilk kez Çin’de başladığı ve Çin alimlerinin insanların yüz hatlarına bakarak onların kişiliği ve talihleri hakkında bilgi verdiği, Babil’de tikleri yorumlayan sokak gezginlerinin olduğu ve bunların yaptıkları uzun açıklamalar ve daha mantıklı yorumlardan dolayı daha çok tercih edildikleri kaynaklarda aktarılan¹¹² bir diğer bilgidir.

İslâm toplumları arasında kıyâfet-nâme türünde ilk örnekler Araplar tarafından verilmiştir ve onların bu alanda belirlemiş oldukları kıstaslar diğer toplumları da etkilemiş, Arap müelliflerin dışında yazılmış eserlerde de bu kıstaslar dikkate alınmıştır. Gerçi bu türde yazılmış eserler tamamıyla Arap kültürünün dinamiklerinden doğduğunu savunmak yanlıştır. Çünkü İslâmiyet’in yayılmış oldukları sahâlarda İslâm öncesinde çok köklü kültürlerin hüküm sürdüğünü unutmamak gerekir. Kaynaklarda eski İran hükümdarlarından Nuşirevan’ın ülkesini yönetmekte bu türde yazılmış eserlerden yararlandığını ve Hint’te de bu alanda çalışma yapan sanatçıların olduğunu bize bildirmektedir¹¹³. Bunun dışında özellikle eski Yunan filozoflarının eserlerinin tercüme edilmesi ve bu alanda yapılan çalışmaların tanınması kıyâfet-nâmelerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Araplarda kıyâfet-nâmelerle ilgili eserler İslâmiyet’ten sonra ilk örneklerini vermesine rağmen bu ilim Araplar arasında İslâmiyet’ten önce kâiflik ve ilm-i kıyâfete dair çalışmalar oldukça yaygındır ve temelleri Cahilliye Öncesi döneme dayanır. Yukarıda kâif sözcüğünü

¹¹² Deniz, agy.

¹¹³ Çelebioğlu, age. s. 228.

açıklarken kâiflerin İslâmiyet öncesinde Araplar arasında oldukça yaygın ve itibar sahibi olduklarından, insanların ve hayvanların ayak izlerine bakarak onlar hakkında bilgi edindiklerinden bahsetmiştik. İslâmiyet öncesi dönemde kâifler insanların ve hayvanların ayak izlerine bakar ve bazı bilgiler edinmenin yanı sıra, insanların birbirleriyle olan akrabalıklarını ayaklara bakarak da belirlerdi ve bu nesep belirlemede oldukça etkiliydi. Belki de kâifleri önemli kılan en önemli sebep de budur. Cahilliye toplumunda gayr-i meşru doğan bir çocuğun ya da bir cariye'nin doğurduğu çocuğun –ki bu genellikle cariye'nin eski ve yeni sahibi arasında olur- kime ait olduğunu belirlemede kâiflere başvurulur ve kâifler de çocuğun ayağının ve vücut azalarının özelliklerinden yola çıkarak çocuğun babasını belirlemeye çalışırdı. Çocuğun ve babasının ayak ve vücudun diğer uzuvları arasındaki benzerlik kâif için nesebi belirlemede en önemli işâretlerdir. Bu ilim, Araplar arasında Cahiliye devrindeki yaygınlık İslâm'ın Araplar tarafından kabulünden sonra da devam etmiş ve İslâmiyet'ten sonra da varlığını sürdürmüştür. İslâmiyet bu ilme sınırlandırma getirmemekle beraber bu ilim, İslâm döneminde de revaç bulmuştur. Peygamber Efendimiz bu ilime karşı çıkmadığı gibi, hatta bu ilmin onun tarafından da takdir edildiği kaynaklar tarafından aktarılmaktadır. Rivayet edildiğine göre Peygamber Efendimiz (sav) bu, bir defasında kendisi de bir kâif getirmiş ve haklarında dedikodu yapılan Üsame b. Zeyd ile Zeyd b. Harise'ye baktırmıştı. Zeyd Peygamber Efendimizin azatlısıydı, Üsame de onun oğluydu. Ancak Zeyd'in aksine Üsame beyaz tenliydi. Bunun için de halk arasında bu meselenin kritiği yapılıyordu.- Efendimiz, bir gün her ikisi de uyurken üstlerini örttirdi. Ve sadece ayakları görünüyordu. Getirdiği kâif de uyuyanları tanımıyordu. Ayaklarına bakarak: “Bu ayaklar birbiriyle alâkalı” dedi. Allâh Resûlü (sav) de sevinçle Hz. Âişe'nîn (ra) yanına giderek bu durumu haber verdi: “Üsâme Zeyd'dendir ya Âişe” dedi.¹¹⁴ Bu hadise gösteriyor ki Peygamber efendimiz de bu ilme itibar etmiş ve var olan bir yanlış eski bir yöntemle hal etmiştir. Burada bir kâif getirmekle, halka mal olmuş bulunan ve içtimaî hayatta bir yeri olan bu müesseseyi halkın bakış açısına uygun bir delil olarak kullanmak istemişti. Kâifin söylediği ile kendi bildiği arasında da bir zıtlık yoktu. Ancak kâifler halk arasında bu konuda itibar sahibi olduklarından kâifin söyledikleri bağlayıcı olacak ve böylece dedikodulara bir son verilmiş olunacaktı. Onun için de Peygamberimiz kâifin söylediğinin halka mal olmasını arzu ediyordu. Görüldüğü gibi Peygamberimizin de bu ilme başvurması bu ilmin revaç görmesini ve gerek Araplar arasında gerek diğer İslâm toplulukları arasında bu ilim üzerine birçok eserin yazılmasını sağlamıştır.

¹¹⁴ Fethullâh Gülen, “İlm-i Kıyâfet”, www. fgülen.com.

İslâm dünyasında gerek birçok bilim dalları, gerekse çeşitli araştırma usulleri Hint, Çin, Mısır, İran ve Yunan'dan esinlenmiş, daha değişik şekillerde ortaya çıkmıştır. Bu ilmin Araplar arasında asıl yaygınlaşması ve fizyonomi ilmine dair -Batılı anlamda- ilk ürünlerinin verilmesi Abbasiler zamanında görülmektedir. Bu dönemde yaygın olan tercüme çalışmaları ve yoğun kültürel etkileşim ilk kıyâfet-nâmelerin doğuşunu da hazırlamıştır. Özellikle bu dönemde Yunan kültürüne ait eserlerin Arapçaya tercüme edilmesi Yunan ve Arap kültürü arasında çok ciddi bir etkileşimin başlaması başlangıcı olmuştur. Özellikle bu dönemde Aristo'nun bu ilme dair olan ve Öğrencisi Büyük İskender için yazdığı siyaset-name ile fizyonomi ilmine dair eserinin tercüme edilmesi bu ilmin Arap edebiyatında başlaması için ilk çalışma olmuş ve birçok yazar Aristo'nun bu eserini örnek alarak bu tarzda eserler kaleme almıştır. Kaleme alınan bu eserler için Arap edebiyatında yaygın olarak “Fîrâset-nâme” tabiri kullanılmıştır.

Bu alandaki çalışmalar bazen İslâm'a aykırı olan usullerle yürütme yoluna gidilmiş ve İslâm'ın kesinlikle yasakladığı mecralara kaymıştır. Bu ilimle uğraşan bazı kişiler, bu ilmi gelecekte haber verme, kehanette bulunma, falcılık gibi hiçbir dayanağı olmayan alanlarda kullanmıştır. Bazen de bu ilimle uğraşanlar çalışmalarını meşru usullerle yürütmüş ve verdikleri hükümlere dayanaklar aramıştır. Bu çalışmaların meşruluğunu savunmada en temel dayanaklar ise ayetler ve Hz. Peygamber'e atfedilen hadisler ile kimi İslâm büyüklerinin (örneğin, Ali bin Ebu Talip, Cafer Sadık gibi) bu gizli ilimlere vakıf oldukları yönündeki söylemler olmuştur. Bunları kendine dayanak eden kimi ilim erbabı, bu ilmi inkar etmeyi büyük bir yanlış olarak kabul edip bu ilmin hak olduğunu delillerle ispat yoluna gitmiştir.¹¹⁵

İslâm dini Arabistan dışındaki diğer coğrafyalara Araplar aracılığıyla girdiğinden Araplar girdikleri bu coğrafyalara kendi kültür ve uygarlıklarını da taşımış; bilim sanat, dil alanında etkileşime girdikleri toplumları derinden etkilemişlerdir. İran gibi çok güçlü bir uygarlığa sahip olan bir toplum bile İslâm etkisiyle altüst olmuş, bu etkileşimle yepyeni bir toplum olarak yeniden doğmuştur. İslâmiyet'i benimseyen her toplum, Arapların edebiyatından etkilenmiş ve bu edebiyata ait olan kafiye, ölçü, nazım şekillerini de benimsemiştir. Arapların diğer toplumlar üzerinde bu kadar etkili olmalarının sebebi İslâmiyet'in Arap yarımadasında doğması, Peygamberin Arap, Kuran dilinin Arapça ve İslâm'ın Araplarca diğer toplumlara aktarılmış olmasıdır. Bu nedenlerden ötürü Araplar dışındaki diğer İslâm toplumlarının Araplara beslemiş oldukları sempati ve saygı onların ortaya koydukları her şeyi hemen benimsemelerine sebep olmuştur. Özellikle bu durum

¹¹⁵ Daha fazla bilgi için Şaban-ı Sivrihisârî'nin eserinin 4, 5,6. varaklarına bakınız.

kendini edebiyatta iyice hissettirmiştir. Bir toplumun zevklerini, temayüllerini ve estetik anlayışlarını en iyi yansıtan edebiyat olduğundan, edebiyat alanında gerçekleşen bir etkileşim estetik anlayışını ve toplumun diğer alanlarını da etkilemesi kaçınılmazdır. Bu etkileşim sonucunda toplumlar dışardan aldıkları kültür unsurlarını kendi değerleriyle yoğurup yeni ürünler meydana koyma yoluna gitmişlerdir. Bu yoğrulma sonucunda 1400 yıl sürececek bir İslâm kültür ve uygarlığı meydana gelmiştir.

Kıyâfet ilmi de eski dönemlerde gizli ilimler içinde yer almış, bu ilim değişik adlar altında toplanmış çeşitli metotlar ve tezler, o dönemde aşağı yukarı bugünkü fizyonominin işlevini yerine getirmiştir. Bu ilimle uğraşanlar, bu ilimlerin (veya uygulamaların) kaynağını müminin manevi gelişiminden aramışlardır. Örneğin, firâset; ilham, keşf, sezgi, keskin idrak, kalp gözüyle görmek gibi anlamları içeren bir kavram olmuştur. Firâsetin temelinde, takvanın kalpleri nurlandıran bir nimet olduğu ve göğse inşirah (genişlik, huzur) verdiği, bu vesile ile de müminin Allâh'ın nuru ile bakabildiği düşüncesi yatmaktadır. Allâh kulunu sevdiği zaman "onun gören gözü, işiten kulağı, tutan eli, yürüyen ayağı" olduğu için tüm bu marifetleri Allâh'ın bir nimeti olarak görmüşlerdir. Bu yüzden bu ilim, İslâm aleminde oldukça yaygınlaşmış ve birçok yazar tarafından ele alınması sağlanmıştır.

Arap edebiyatında kıyâfet ilmini konu edinen ilk eserin müellifi İmam Şafii (767–819) olarak kaynaklarda verilmektedir. İmam Şafii'ye atfedilen bu eser günümüze kadar ulaşmamış ve sadece eserden kaynaklar bahsetmektedir. Eserin herhangi bir nüshası elde olmadığından eserin telif mi yoksa tercüme mi olduğu ve içeriğinin nasıl olduğu da bilinmemektedir. Kaynakların İmam Şafii'nin bu alanda bir eser teşkil edecek kadar yetenekli olduğunu bildirmektedir. Kaynakların İmam Şafii'ye atfettikleri bazı hadiselerle baktığımızda Onun bu alanda gerçekten ehil olduğunu görürüz. Kaynaklara göre İmam Şafii firâset sahibi ve keskin bir zekâyâ sahip olan biridir. Muhatap olacağı kişinin fizyonomik özelliklerine bakarak onun kişiliğini tahlil edecek düzeydedir. Bu yeteneğinden ötürü muhatabına edindiği izlenimlerine göre yaklaşır. İmam Şafii'nin başından geçen aşağıda aktaracağımız olay, bu alanda İmam'ın ne kadar maharetli ve keskin görüşlü olduğunu göstermektedir. İmam Şafî bu konuya dair şöyle bir hatırasını anlatır:

"İlm-i firâset (sezgi ve anlayış bilgisi) ile ilgili kitaplar aramak için Yemen'e gittim. Konuyla ilgili kitapları aldıktan sonra geri dönerken konaklamak için, yolda evinin avlusunda duran bir adama uğradım. Adam gök gözlü ve çıkık alınlı biriydi. Bu suret, firâset ve kıyâfet ilmine göre olumsuz sîretin habercisiydi. Beni evine misafir etti. Bir de gördüm ki, pek cömert bir adam! Bana akşam yemeği ve güzel koku, hayvanıma yulaf, ayrıca yatak ve yorgan gönderdi. Bunları görünce kendi kendime dedim ki: İlm-i firâset, bu adamın oldukça

düşük bir şahsiyete sahip olduğunu gösteriyor. Ben ise ondan hayır ve iyilikten başka bir şey görmüyorum. Demek ki bu ilim boş ve gerçek dışıymış! Sabah olunca yanımdaki hizmetçi çocuğa hayvanı eyerlemesini söyledim. Hayvana binip çıkacağım sırada adama dedim ki:

— Mekke’ye geldiğin zaman, Muhammed b. İdris’in (Şafii) evini soruver. Adam dedi:

— Peki, dün gece sana yaptığım hizmetin karşılığı nerede?

— Neymiş o?

— Sana iki dirheme yemek aldım; ayrıca aynı fiyatlarla katık, güzel koku, hayvanına yem, sana yatak ve yorgan alıverdim...

Çocuğa dedim ki:

— Oğlum, ona istediğini ver! Başka bir şey kaldı mı?

— Ev kirası nerede? Ben evimi sana genişletip kendime daralttım!

Ev kirasını da verdikten sonra oradan ayrıldık ve anladım ki bu ilim gerçekten doğruymuş.¹¹⁶

Yukarıda vermiş olduğumuz hikâye doğruysa ve hikâye İmam Şafii’nin ağzından alınmışsa bu hikâye üstadın bu alandaki maharetini göstermesinin yanı sıra kaynaklarda verilen bir yanlış bilgiyi de bize göstermektedir. Çünkü yukarıda belirttiğimiz gibi kaynaklar kıyâfet-nâme alanında yazılmış olan ilk eserin İmam Şafii’ye ait olduğunu bildirmekteydi¹¹⁷. Ama bu hikâyede Şafii bu konuda yazılmış kitapları bulmak için Yemen’e gittiğini belirtmekte ve olayın Yemen’de geçtiğini aktarmaktadır. Bu da kendisinden önce Yemen’de bu alanda eser yazıldığını ortaya koymaktadır ve bu durum kaynakların yanlış bir bilgiyi tekrarladıklarını göstermektedir.

Bu alanda yazılmış bir diğer eser de El-Kindi namıyla meşhur felsefeci Yakup İbni İshak (öl.m.9.yy.)’ın “Risâlet’ün-fi’l- Firase” adlı eseridir. El-Kindi Aristo’dan yaptığı tercüme lerle tanınmış bir filozoftur. El-Kindi, çoğu tercüme olan matematik, mantık, tıp, felsefe alanında çok sayıda eser vermiş.¹¹⁸ El-Kindi Risâlet’ün -fi’l-Firase adlı eserinin de Aristo’dan çevri olup olmadığı hakkında kaynaklar herhangi bir bilgi vermemektedir. Ama filozofun Aristo felsefesi etkisinde kalması ve Aristo’nun düşüncelerini benimsemesi onun eserini oluştururken Aristo’dan etkilendiği ihtimalini doğurmaktadır.

Yuhanna İbni Bıtrık (10.yüzyıl) da felsefeyle ilgilenmiş, Yunancadan tercümeler yapmış ve dönemin tanınmış fikir adamlarındandır. Aristo’nun talebesi İskender için yazdığı ve siyaset konusunda bilgi veren eserini “Kitabü’s-Siyase fi Tedbiri’r-Riyase” adıyla tercüme

¹¹⁶ Deniz, agy.

¹¹⁷ Bu konuda bilgi edinmek için bak. İskender Pala Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü İstanbul 1995, s. 331- Amil Çelebioğlu Eski Türk Edebiyatı Araştırmalar, MEB Yayınları, İstanbul 1998 s. 225.-Mine Mengi “Kıyâfet-nâme” DİA. S. 513. - Macdonald, “Kıyâfet” MEB İslâm Ansiklopedisi,s. 640.

¹¹⁸ H. Ziya Ülken, İslâm Düşüncesi, İstanbul 1995, s. 167.

etmiştir. Bu eser devlet yönetimi hakkında bilgiler vermenin yanı sıra devlet kademelerinde yer alacak kişilerin seçimi hakkında da bilgiler verilmiştir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Aristo, öğrencisine bu ilmi dikkate alması konusunda öğütlerde bulunmuş ve bu ilmin faziletlerinden bahsetmiştir. Yuhanna'nın tercüme ettiği bu eser on bölümden ibâret olup ikinci bölümün son kısmı bu konuya ayrılmıştır.

Kelam alanında zirve olan ve Horasan'da yetişmiş meşhur din âlimlerinden Fahreddin-i Razi'nin de bu konuda yazmış olduğu "Kitabü'l-Firase" adlı bir eseri vardır. Kaynakların verdiği bilgilere göre bu alanda yapılmış olan en iyi çalışmadır.

Muhammet İbni Zekeriya Razi (854-932) tıbbı dair yazmış olduğu eserinde bu konuya da bir bölüm ayırmıştır. El-Mansuri¹¹⁹ ismini taşıyan bu eser on makaleden oluşmakta olup eserin ikinci makalesi firâset ilmine dairdir. Bu eserin bir nüshası İstanbul'da Üsküdar Selimağa Kütüphanesi'nde 886 numarada bulunmaktadır.¹²⁰

Bu alanda Arap diliyle eser vermiş bir diğer kişi ise İbni Sina (980-1036-37)'dir. Aslen Türk olan bu ilim adamı başta tıp olmak üzere felsefe, matematik ve diğer alanlarda eserler vermiştir. İslâm âleminin en büyük âlimlerinden biri olan İbni Sina'nın birçok eseri Batı dillerine de tercüme edilmiştir. İbni Sina'nın kıyâfet-nâme alanında yazmış olduğu risâle hakkında bilgiyi Kâtip Çelebi Keşfü'z-Zünun adlı eserinde vermektedir.¹²¹

İbni Sina ile muasır olan ve bu alanda başarılı bir eser veren bir diğer müellif de Ebu Sehl Mesîhi'dir. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi 2695 numarada bulunan Gevrekzade'nin kıyâfet-nâmesi bu yazarın Arapça yazdığı kıyâfet-nâmenden haber vermektedir.

Tasavvuf üzerine yazdığı risâlesiyle İslâm dünyasında adından söz ettiren Kuşeyri'nin de bu alanda yazdığı fakat müstakil olmayan bir eseri vardır. Kuşeyri'ye göre feraset zühd ve istikametle bir neticesinden başka bir şey değildir. Kuşeyri "Etvâru Selâtîni'l-Müslimin" adlı eserinin bir kısmını bu konuya ayırmıştır.¹²²

Bu alanda Arapça eser veren bir diğer müellif Muhyeddin İbnü'l Arabî'dir. Özellikle vahdet-i vücud fikrini sistemleştirmek ve bu fikri belli temellere oturtmakla tanınan meşhur mutasavvıfın eserleri içinde bu konuya yer verdiği görülür. Arabî firâsetle ilgili fikirlerini "Et-Tedbiratü İlâhiye fi Islahi'l-Memleketi'l-İnsaniyye" adlı eserinin sekizinci bölümü ve "El-Fütuhâtü'l-Mekkiyye" adlı eserinin yüz kırk sekizinci bölümünde dile getirmektedir.

¹¹⁹ Mengi bu eseri bu alanda Arapçada yazılmış ilk eser olarak tanıdığını söyler. Bak. Mengi agmd. s. 513.

¹²⁰ Çelebioğlu, age. s. 229.

¹²¹ A. yer.

¹²² M. Mengi, Kuşeyri'nin bu konuyu içeren eserinin başlı başına bir eser olmayıp bir risâle olduğunu aktarır. Bak. Mengi, agmd. s. 513.

Ebi Abdullâh İbni Muhammed bin Ebi Bekr Ebi Talibi'l-Ensari ed-Dımişki bu alanda tanınmış eser veren bir diğer yazardır. Dımişkî, “Kitabü'l-Adab ve s-Siyase fi İlmi'n-Nazari ve ve'l-Firase” (telif:1349) adlı eserinde bu konuyla ilgili genel yargılarını dile getirmiştir. Bu eserin Türkiye'deki kütüphanelerde çok sayıda yazma nüshası bulunmaktadır. Bu eser 16. yüzyılda Şa'bân-ı Sivrihisârî tarafından Damat İbrahim Paşa'nın emriyle Türkçeye tercüme edilmiştir.

3.2. Fars Edebiyatında Kıyâfet-nâme:

Bu alanda Arapların dışında eser veren bir diğer ulus İranlılardır. Kadisiye ve Nihavend savaşlarından sonra İslâm ordularının istilasına uğrayan İran çok güçlü ve köklü uygarlığına rağmen çok hızlı bir şekilde Arap kültür ve uygarlığının etkisinde kalmıştır. Bu etkileşimle birlikte bütün iç dinamiklerinde hızlı ve büyük bir değişme olmuştur. Eski inanca dair bütün kalıntılar ortadan kalkmış ve İran'ın İslâmlaşma süreci çok kısa sürede tamamlanmıştır. Bu değişim İran edebiyatı ve dilinde de görülmüştür. Eski İran dili olan Pehlevice tamamıyla bir değişime uğramış ve değişim sonucunda bugünkü modern Farsçanın temelleri atılmıştır. Edebiyatta ise bu değişim önceleri Arap edebiyatının taklidi mahiyetindeyken sonraları İranlıların dehasıyla Arap belagatının senteziyle İslâm dünyasını ve özellikle Türk edebiyatını derinden etkileyen bir edebiyat meydana gelmiştir. Farsların Araplarla etkileşimi sonucunda Arap edebiyatına ait birçok nazım şeklinin ve Arap edebiyatında işlenen birçok temanın Fars edebiyatına geçmesine neden olmuştur.

Kıyâfet-nâme türünün Fars edebiyatındaki seyrine baktığımızda bu türün İslâm döneminden çok önce olduğunu görmekteyiz. Kaynakların verdiği bilgilere göre Sasani hükümdarlarından Nuşirevan, ülkesini bu türden yazılmış bir eserle yönetir ve devlet idaresine alacak memurları bu ilmin kıstaslarına göre seçermiş.¹²³ Rivayet olunur ki bir gün kısa boylu olan bir adam gelip başka bir kişiden şikayetçi olur. Adamı dinleyen Nuşirevan firâset ilmine vakıf olduğundan firâset ilminin belirlediği kıstaslardan hareketle şikayet edilen adamın boyunu bosunu sormuş ve adamın şikayetçi olunan kişiden daha kısa olduğunu öğrendiğinde şikayetçi olana tebessüm edip gereği gibi hükmetmiştir.¹²⁴

Kıyâfet ilminin geçmişi İran'da her ne kadar eski olsa da bu alanda verilen eserler İslâm sonrası dönemde yaygınlaşmış ve birçok eser 14.yüzyıldan sonra yazılmıştır. Her ne kadar bu ilim İranlılarda geçmişi çok eskiye dayansa da bu ilimin İslâmiyet'ten sonra

¹²³ Çelebioğlu ,age. s. 230.

¹²⁴ Çavuşoğlu, age, s. 36.

yaygınlaşması ve ilk örneklerin Farsların İslâm'ı kabulünden sonra vermeleri, bu ilmin Araplardan Farslara geçtiği intibasını güçlendirmektedir.

İran edebiyatında bu alanda yazılmış ilk eser Kemalettin Abdürrezzak Kaşani (öl.1329)'ye aittir.¹²⁵ Kaşani'nin adını ve nüshasını bilmediğimiz eseri elde bulunmamakta ve eserin varlığını kaynaklardan öğrenmekteyiz.¹²⁶ Kaşani ile aynı çağda yaşamış Derviş Abdürrahman Mireki'nin "Tuhfetü'l- Fakir" adlı eseri Kaşani'den sonra yazılmış bu alandaki bilinen ikinci eserdir. Mireki eserini çağın sultanlarından Sultan Ebu Sait Bahadır'a sunmuştur.¹²⁷ Seyyid Ali Hamedani (öl.1384) "Zahiretü'l-Müluk" adlı eserinin beşinci bölümünü bu konuya ayırmıştır. Yazarın bu eseri Fars edebiyatı içinde bu alanda yazılan en önemli eserlerden biridir. Ayrıca Hüseyin Vaiz Kâşifî (öl.1504)'nin "Ahlak-i Muhsinî" adlı ahlaki ve öğretici eserinin bir bölümü bu konuya ayrılmıştır.¹²⁸ Kâşifî'nin bu eserini Osman-zâde Tâib Ahmet "Ahlakı-ı Ahmedî" adıyla Türkçeye tercüme etmiştir. Yukarıda verdiğimiz bu eserler bu konuda İran edebiyatında önemli bir yere sahiptir.

3.3. Türk Edebiyatında Kıyâfet-nâmeler:

Yukarıda kıyâfet ilminin ya da diğer adıyla fizyonominin Batı ve Doğu toplumlarındaki gelişmelerini ve bu konuda yazılmış eserler, eserlerin müelliflerini aktarmaya çalıştık. Bundan sonraki bölümlerde ise bu ilmin Türk sanatçıları tarafından nasıl işlendiği ve verilen eserleri konu edineceğiz. Fakat biz bu konuya geçmeden önce bu ilmin bizdeki yansımalarını ve Türk yazarlar bu ilmi nelere göre ele aldıklarını ve kıstaslarının ne olduğunu ve nerelerde kullanılması gerektiğini kısaca ele alacağız.

Bu alanda verilen eserlerin özelliklerine baktığımızda bu eserlerin ortaya çıktığı çağlarda insanların estetik anlayışlarını yansıtmakla beraber, önceki bölümlerde de söylediğimiz gibi Arap ve Fars edebiyatının ve bu toplumların estetik anlayışlarını da yansıtmaktadır. Gerek ilk eserlerde ve gerekse de son dönemde yazılan eserler baktığımızda bu eserlerin oluşturuldukları dönemlerde revaçta olan hilye, siyer, şemail gibi dini nitelikli eserlerden beslendikleri görülmektedir. Arap ve Fars edebiyatlarında sayıları hayli kalabalık olan ve Hz. Muhammed'in yüz şeklini, beden yapısını, giyim tarzını anlatan eserlerin kıyâfet-nâmeleri etkiledikleri bir gerçektir. Ayrıca toplumun geleneksel anlayışları ve insanların dış

¹²⁵ İskender Pala Kaşani'nin ölüm tarihini 1392 olarak kaydeder. Bak.İ.Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 1995. s. 331.

¹²⁶ Mengi, agmd. s. 513.

¹²⁷ Çelebioğlu, age. s. 230.

¹²⁸ Pala, age. s. 331.

yapılarıyla kişilikleri arasında kurdukları ilişkiler ve bu alandaki inançları, bu ilmin temel kaynaklarını yansıtır.

Bu türün ilk örnekleri bizde müstakil olmaktan ziyade sultanlar için yazılan siyaset-name türündeki eserlerde ya da ahlaki ve didaktik türdeki eserlerde verilmiştir. Bu tür eserler daha çok tercüme olduklarından genel olarak hangi dilden çevrilmişse mütercim o ulusun insanlara bakış açısını olduğu gibi aktarmıştır. Bizde bu tür eserler Arapçadan ve Farsçadan daha çok tercümeyle girdiğinden bu iki toplumun insani temel kıstasları, güzellik anlayışları, ahlak anlayışları doğrudan bize geçmiştir. Mesela tüm kıyâfet-nâmelerde kara gözlü, kara kaşlı, kara saçlı esmerlerin ideal insan tipi olarak ortaya konulması bunun açık bir delili gibidir. Çünkü yukarıda saydığımız bu özellikler tamamıyla Arapların ve Farsların özelliği olmaktan başka bir şey değildir. Yukarıda verdiğimiz özellikler Türk yapısıyla tam uyumlu olmadığı görülür.

Bu türün Türk edebiyatındaki seyrine baktığımızda bu ilme ait ilk eserlerin ilk kez Türklerin İslâmiyet’i kabûlünden sonraki dönemde yazılmış olduğu görülür ve bu alanlarda yazılan eserlerin üstünde Arap ve Fars dilinde yazılan eserlerin etkisi ağırlıklı olarak hissedilir. Çünkü bu alanda yazılan bir kısım eserler tercüme iken bir kısmı ise var olan Arapça ve Farsça eserlerin tesiriyle kaleme alınmıştır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu tür eserlerde belirtilen kıstasların Arap ve Fars yaşamının ve karakterinin etkisinin görülmesi buna kanıt teşkil eder. Hatta İbrahim Hakkı’ya mal edilen ve onun ilm-i kıyâfet alanındaki maharetini ortaya koymak amacıyla anlatılan hikaye bile İmam Şafii’nin bu alandaki maharetini göstermek amacıyla kaynaklarda anlatılan hikayenin bir miktar değiştirilmiş versiyonudur.

Kıyâfet ilmiyle ilgili Türk edebiyatında ilk örnekler Osmanlılar döneminde verilmeye başlanmıştır. Gerçi İslâmiyet sonrası Türk edebiyatının ilk ürünlerinden olan Kutadgu Bilig’de hükümdarın ve vezirlerin vasıfları, iyi bir kadında bulunması gereken nitelikler, eş seçilirken, saraya görevli ve devlet adamı alınırken dikkat edilmesi gereken hususlarla ilgili özellikler bulunmaktadır;¹²⁹ ayrıca saraya alınan kişilerin özelliklerini verirken onların bedensel olarak dikkat edilmesi gereken hususlara da yer vermiştir.

Kıyâfet ilmine dair ilk manzum çalışma Bedr-i Dilşâd’ın “Murad-nâme” adlı eserinde 40. bâbda yer alan bölümdür. Ama bu eser müstakil bir eser olmayıp sadece bir eserin bir bölümünden oluşmaktadır. Fatih döneminde yaşayan Sarıca Kemal bu alanda ilk eser vermiş olsa da bu eser elde mevcut değildir. Hamdullâh Hamdi’nin Kıyâfet-nâmesi ise XVI.

¹²⁹ Fuat Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, DİB Yayınları, Ankara 1991, s.22.

yüzyılda bu alanda yazılan en önemli eserdir ve ondan sonra yazılan birçok eser onun etkisinden kurtulamamış, müellifler eserlerini oluştururken ondan yararlanmıştır. Bu yüzyıldan sonra bu alanda bir patlama yaşanır ve gerek manzum gerek mensur çok sayıda kıyâfet-nâme kaleme alınır. XVIII. yüzyılda bu alanda önemli eserlerden biri Erzurumlu İbrahim Hakkı tarafından verilir. Bu türle ilgili eserler XIX.yüzyılda da verilmeye devam etmişse de Hamdullâh Hamdi ile İbrahim Hakkı'nın kıyâfet-nâmeleri kadar meşhur eserler oluşturulmamış ve yazılan eserler bu iki eserin gölgesinde kalmıştır. Bu dönemde Avrupa'da psikoloji ve tıp alanında çok gelişme yaşanmış ve insan yapısı bilimsel olarak ele alınmıştır. Ama bütün bu gelişmelerden habersiz bir şekilde eser veren Osmanlı müelliflerinin, bu alandaki bilgileri bilimsel çalışmalardan uzak ve yüzyıllar önce aktarılan bilgilerden ibârettir. Sadece son dönemde eser veren Mustafa Hami Paşa, tıp eğitimi aldığından ötürü pek hacimli olmayan “Fenn-i Kıyâfet” adlı eserinde konuya biraz bilimsel yaklaşılmaya ve bazı konularda bilimsel ve kesin hükümlere varmaya çalışmıştır.

Türk edebiyatında bu alanda yazılan bazı eserler müstakil iken bazı eserler de dini-ahlaki ve didaktik eserler içerisinde bir bölüm olarak yer almaktadır. Örneğin Hamdullâh Hamdi'nin, Şa'bân-ı Sivrihisârî'nin, Balizâde Mustafa'nın, Niğdeli Visâlî'nin ve diğer birkaç yazarın daha eseri sadece bu konuyu ele alan müstakil birer eserken Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın kıyâfet-nâmesi yazarın meşhur eseri olan “Marifet-nâme” içinde bir bölüm olarak yer almaktadır. Ayrıca Bedr-i Dilşâd'ın “Murad-nâme” adlı eserinde ve Yusuf Has Hacib'in “Kutadgu Bilig” adlı eserinde kıyâfet ilmine dair bilgiler verilse de bu iki eser bu ilmin tamamını konu almış değil, sadece bazı bölümlerde bu ilme dair bilgiler aktarmıştır.

Türk edebiyatında bu türde yazılan eserlere genel isim olarak “kıyâfet-nâme” veya “firâset-name” adı verilmekle beraber, az da olsa bu ilme dair yazılan kimi eserlere özel isimler de (Fenn-i Kıyâfet, Visaletü'l-İrfan, Zübdetü'l-İrfan) verilmiştir. Ayrıca bu ilimle ilgili eserlerin çoğunluğu el yazması niteliğinde olup XIX. yüzyıldan sonra yazılan kimi eserler de matbu olarak tab' edilmiştir.

Türk edebiyatında bu ilmi doğrudan veya dolaylı olarak konu alan eserler şunlardır:

3. 3. 1. Yusuf Has Hacib “Kutadgu Bilig”

Bu eser Türk edebiyatında kaleme alınan İslâm etkisindeki ilk eser olmakla beraber yazılan ilk siyaset-nâmedir de. Yazar, iktidarın nasıl olması gerektiği, hükümdarla halk ilişkilerini, akıllı ve ileri görüşlü olmanın faziletlerini anlatmanın yanı sıra saraya alınacak hizmetçilerin, seçilecek devlet adamlarının, komutanların ne tür özellikleresahip olması gerektiğinden deuzun uzun bahseder.

Yusuf'a göre insanın iyilik ya da kötülüğünü, karakterini görünüşünden anlamak mümkündür. Hükümdarlar çevrelerinde insanları şekli ve şemâillerinden tanıyan insanları tutmalıdır. Çünkü idaresinin devamı ve işleri ehline vermesi bakımından bir hükümdar görev ve yetki vermiş olduğu insanların ne tür özelliklere sahip olduğunu bilmesi şarttır. Hükümdarın görev vermiş olduğu insanlar sahip olduğuengin anlayış ve fırsatle hükümdarın başına gelecek felaketleri önlemeli, itimat edilmeyecek kötü kimseleri onun yanından uzaklaştırmalı, şüpheli kimselere karşı ihtiyati tedbirler almalıdır.

Şair, bu eserinde hükümdar, vezir, vezirin oğlu Ögdilmiş, kadehçi, aşçıbaşı, elçi, içkici başı gibi kişileri ele alırken onların vücut yapılarıyla kişilikleri arasında bir bağ kurarak aktarmaya çalışır. Şaire göre hükümdarın genel görünüşüyle diğer insanlardan ayrıldığı için bir topluluk içinde hemen fark edilir. Şaire göre hükümdarın yakışıklı, güzel yüzlü, saç sakalı düzgün olmalıdır. Boyun uzunluğu bilgi nazarında makbul olmadığından hükümdarın boyu uzun olmamalı ve kısa da olmamalıdır. Hükümdar orta boylu olmalıdır. Veziri ele alırken de onun soyunun temiz ve yüzünün güzel olması gerektiğini söyler. Ulu Hacib'in yüzü ve kıyâfetinin güzel, saç, sakalı düzgün, erkek sesli ve açık sözlü olması gerektiğini söyler.

Şair bu kişiliklerin dışında bazı tipler için karakter tahlillerinde bulunur. Örneğin kısa boylu, bodur kimselerin hırçın, yüzü ve dışı güzel olanın içinin de güzel, orta boylu insanların ise tercih edilen özelliklerinin olduğunu söyler. Ayrıca eş seçimlerinde kumral güzellerin tercih edilmesi gerektiğini ifade eder.¹³⁰

Görüldüğü gibi şair eserinde daha sonraki dönemlerde yazılan kıyâfet-nâmelerde ele alınan bazı kıstasları ele almış ve bunları derine inmeden ve genel bir karakter tahliline girmeden belli başlı kişileri görevleri ile ilişkili olarak onların bedensel yapılarıyla kişilikleri arasında ilişki kurarak aktarmaktadır. Şair eserinde kendinden sonra yazılan ve ilm-i kıyâfeti konu alan eserlerde ele alınan özellikleri yansıtmaya ve bu ilme dair bazı özellikleri barındırmasına rağmen bu, bu konunun tamamıyla işlendiğini ve eserin bir kıyâfet-nâme olduğunu göstermez.

3. 3. 2. Bedr-i Dilşâd “Murad-nâme”

Bu konuda Osmanlı sahasında yazılmış ilk örnek Bedr-i Dilşâd'ın 2. Murat 'a sunduğu Murat-name adlı eserinin kırkırıncı bölümünde “Ender Gulâm ve Kenîzek Hırîden” başlığıla bu konuya yer vermiştir. Müellifin ele almış olduğu bu ilim eserde sadece bir bab olup müstakil bir eser değildir. Bu eser, Ziyaroğullarından Emir Unsûrû'l-Meâlî Keykavûs bin İskender bin

¹³⁰ Çavuşoğlu, age. s. 44-47.

Veşmgir'in, oğlu Geylan Şah için yazdırdığı “Kabus-nâme” adlı mensur eserin Türkçe manzum tercümesidir. Bu eserin musikiyle ilgili otuz dördüncü babı bu ilme dair verdiği bazı özellikler ile kırkıncı babında yazar, saraya alınacak genç erkek hizmetçi ve cariyelerin niteliklerinin nasıl olması gerektiğine dikkat etmeleri gerektiği konusunda kıyâfet ilmine değinmektedir. Bedr-i Dilşâd eserinin 7465. beytinden başlayarak 7475. beyte kadar olan kısmı genel bir giriş şeklinde hazırlamıştır. Ayrıca yazar babı kendi içinde “Güftâr-ı Ender Beyân-ı Evsâf-ı Kenîzek” ve “Güftâr-ı Ender evsâf-ı Gulâmân” ara başlıklara ayırarak¹³¹ cariyeye ve hizmetçiler hakkında bilgiler vermektedir. Yazar, bu bölümün girişinde cariyeye seçmek için temiz ehilden olması gerektiğini söyler ve şöyle devam eder:

Kişi hûşyâr olmayınca tamâm
Ne alsa ziyân idiser ve's-selâm
Basiret gerekdür ki âdem-şinâs
Olubileler ta ki eşrâf -nâs¹³² (7465–66)

Bedr-i Dilşâd bu beyitlerle başlayan girişi yaptıktan sonra 7475. beyitten başlayarak cariyelerin özelliklerini saymaya başlar. Müellife göre saraya alınacak bir cariyenin öncelikle yüzünün güzel, fiziğinin düzgün olması gerekir; çünkü yüz gözün baktığı yer ve Allâh'ın sanatına mazhardır. Hizmetçinin güzelliği, semiz olmasından daha önemli ve olgunluğa erdirmek daha mükemmeldir. Cariye olarak alınacak kişinin önce gözünü, kaşını görmek ve bu hususlardan yola çıkarak Allâh'ın sıfatlarını görmek gerekir. Sonra Ağzı ve burnuyla dişlerine, yanağıyla çenesine, saçına ve benine bakılmalı. Her insanın şerefi göze ve gönle hoş gelen sözdendir. Bu itibarla alınacak cariyeye kara veya ele gözlü, bilhassa tatlı sözlü, açık kaşlı, dudağı lal, dişleri inci gibi, gül endamlı ve ay yüzlü, doğru burunlu olmalı ki bakınca gönül alıcı ve göz aydınlatıcı olmalı. Cariyenin boyu ne uzun ne kısa olmalı, cariyeye ne zayıf ne de şişman olmalı yani orta kilolu olmalı. Şaire göre cariyeye alan kişi bu niteliklere sahip birini bulduğunda böyle bir cariyeyi kaçırmaması gerekir. Ama şairimiz sonradan ekler: Bu niteliklere sahip bir cariyeye dünyada huri demektir.

Şair eserinin 7501 beytinden başlayıp 7631 beytine kadar olan kısmında hizmetçilerin özelliklerini saymaya başlar. Şaire göre erkek hizmetçinin özellikleri şöyle olmalıdır: Boyu düzgün, kendisi ay yüzlü; eti ve saç uyumlu, sırtı yassı, ayasıyla alını açık, kaşı kirpiği ona

¹³¹ Müjgan Çakır, Kıyâfet-nâmeler Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi, Türkiyat Araştırmaları Literatür Dergisi, c.5, sayı. 9 2007, s. 334.

¹³² Âdem Ceyhan, Bedr-i Dilşâd, Murâd-nâme, MEB Yayınları, c. 2, İstanbul 1997, s. 878.

uygun olmalıdır. Ayrıca şair o dönemde Osmanlı tebaasında bulunan milletlerin özelliklerini sayarak bunların devlet kademelerinde seçilmesinde bu özelliklerin dikkate alınması gerektiğini söyler.

Şair, o dönemin tıp anlayışından yola çıkarak bazı hastalıkların dış yapıyla bağlantılarını verir. Şaire göre insanların birçok hastalığı onların yüzlerine yansır:

Kamu gizli rencün alametleri
Gelüp yüzde bellü olısar varı (7576)

.....

Tamarları yoğın olsa gözler kızıl
Anı renc-i sara delil oldu bil (7585)

Şair hastalıklarla ilgili bilgi verdikten sonra insanların vücut yapılarından yola çıkarak kişilik tahlilleri yapmaya başlar:

Husûsâ ki saruşın ola anı
Serâ-perdeye koyma dinle beni. (7524)

.....

Dudağı kalın ola endâmı süst
Evet, boyu uzun olursa dürüst. (7521)

Şair eserini bir padişaha sunduğu için daha çok saraya alınacak elemanlar ve elemanların nitelikleri üzerinde durmuştur. Eser her ne kadar edebi bakımdan önemli olmasa da bu alandaki ilk çalışmaları içermesi bakımından önemlidir. Bu eser Adem Ceyhan tarafından iki cilt halinde metin ve inceleme olarak yayına hazırlanmıştır.

3. 3. 3. Sarıca Kemal “Fîrâset-nâme”

Fatih devrinin önde gelen simalarındandır. Kemal-ı Zerd olarak da bilinen Sarıca Kemal, Bergama doğumludur. Mahmut Paşa’nın muhasipliğini ve has gulâmının hocalığını yapmıştır. Fadlallâh’ın “Tarih-i Mu’cam Fi-Âsâr Mülûke’l-Acem” adlı eserinin “Belagat-nâme” diye adlandırdığı çevrisini bitirmiştir. Dönemin gazel şairlerinden biri olarak tanınmış ve aynı zamanda mesnevi biçiminde de eser kaleme almıştır. Latifi, tezkiresinde şairden bazı beyitler akarmış ama bu beyitlerin hangi eserinden aktardığını belirtmemiştir. Sarıca Kemal, 1490 yılında “Selâtin-nâme” adlı eserini tamamlamıştır. Şair bu eserinin:

Ki düzdüm Türkî dilde iki nâme
Fîrâset-nâmedür, biri Sûz-nâme

Bu beytiyle iki eserinin daha olduğunu ve bunlardan bir tanesinin ilm-i kıyâfete dair olduğunu aktarsa da maalesef bu iki eserin varlığını ancak şairden öğrenebilmekteyiz. Şairin “Fîrâset-name”sinin elde bir nüshası olmayıp eser hakkında elimizde herhangi bir bilgi de yoktur. Bu yüzden eserin içeriği hakkında herhangi bir bilgi edinememekteyiz.

3. 3. 4. Akşemseddin-zâde Hamdullâh Hamdi “Kıyâfet-nâme”

Fatih’in hocalarından Akşemseddin’in küçük oğlu olan Hamdullâh Hamdi (1449–1503) dönemin önemli şairlerindendir. Hamse şairler olarak da bilinir. Türk edebiyatında en güzel Yusuf u Züleyha mesnevisinin de yazarıdır. Hamdullâh Hamdi tarafından yazılan Kıyâfet-nâme adlı eser bu alanda yazılan en önemli eserdir ve kütüphanelerde en çok nüshası olan kıyâfet-nâmedir. Ayrıca Türk edebiyatında yazılan ilk müstakil eserdir. Bu eser mesnevi nazım biçimiyle yazılmış olup tamamı yüz eli beyittir. Eser aruzun “feilâtün, mefâilün, feilün” kalıbıyla yazılmış olup şair tarafından çeşitli başlıklar şeklinde düzenlenmiştir. Hamdullâh Hamdi bu eserde renk, boy, yanak, saç, çene, sakal, parmak gibi 26 başlık altında karakter tahlilleri yapmıştır. Şair klasik mesnevi girişi yaptıktan sonra sebep-i telif bölümünde bu eseri yazmasının sebebini açıklar ve şair eseri yazmasının sebebini Mevla’nın isteğine bağlar.¹³³ Şair eserine Allâh’a hamd ile başlar ve Allâh’ın insanı güzel yarattığından bahseder:

Eylerüm ol Kerîm’e hamd u sipâs

Yok, durur ni’metine hadd u kıyâs

Ahsen eyledi şekl-i insânı

Cümle hayvândan a’del etti anı

Şair, hamdele, salvele ve naat mahiyeti taşıyan beyitlerden sonra yüz şekillerinin kişiliklere delalet olduğunu anlatan konuya yani esas konuya geçer. Sıfat-ı renk bölümünde insan rengiyle kişiliğini, sıfat-ı ruh bölümünde yanakla kişilik münasebetini, sıfat-ı kamet bölümünde boyların hususiyetlerini, sıfat-ı ette insan vücudunu oluşturan et ile kişilik münasebetini, sıfat-ı harekette insan davranışlarını, sıfat-ı saç bölümünde saçın yapısı ve kişilikle bağlantılarını, sıfat-ı baş kısmında başın şekilsel yapısıyla kişiliği, sıfat-ı cebhe bölümünde alın yapısı ile kişilik bağı, sıfat-ı kulak kısmında kulaklardan yola çıkılarak kişilik yapısını, sıfat-ı kaşta kaşın yapısını ve hangi tür kaşların ne anlam ifade ettiğini, sıfat-ı çişm bölümünde göz yapısı, göz renginin kişiliğe etkisini, kulak, burun ...vs. gibi uzuvların kişiliğe etkisini şair 26 başlık altında ele alır.

¹³³ A.Çelebioğlu , “Akşemseddin-zade Hamdullâh Hamdi Çelebi ve Pendnamesi”.1. Akşemseddin Sempozyumu Tebliğler Bolu 1988, s. 34-60.

Kâtip Çelebi, eserin İmam Şâfiî'den tercüme edildiğini¹³⁴ bildirse de bunu destekleyecek herhangi bir delil elde yoktur. Hamdullâh Hamdi'nin bu eseri mesnevileri arasında en rağbet görmüş eseri “Yusuf u Züleyha” kadar beğenilmiş ve birçok nüshası kopya edilmiş ve birçok kütüphanede yazma nüshası bulunmaktadır.¹³⁵ Bu eser edebi bakımdan fazla bir değer taşımamaktadır. Sadece bu türde yazılan diğer eserlerde olduğu gibi belli bir sanat gayesi gütmeyen insanların vücut yapılarından yola çıkarak kişilik hakkında bilgi vermektir.¹³⁶ Bu eser, sonraları yazılan birçok eser üzerinde etkili olmuş ve birçok esere kaynaklık teşkil etmiştir. Bu yönüyle Türk edebiyatında bu konuda yazılmış en meşhur eserdir. Örneğin Yümnî, “Hara-name” adlı eserinde sarışınlarla ilgili yargıya varırken, Hamdullâh Hamdi Çelebi'nin bu konuda yazdığı beyitlerini olduğu gibi aktarmıştır:

Âsâf idi heyet-i zırnîh-veş
Nehs idi zatı dahi mirrîh-veş
Hamdî-i merhûm eserinde dimiş
Dahi nice kimse betân eylemiş

Tecrîbe ittim nice kez ben hele
Hiç umamam sarıdan eylik gele

Yukarıdaki beyitte görüldüğü gibi şair Hamdullâh Hamdi'nin aynı beytini kendi tecrübesiymiş gibi göstermiştir.

“Zübtedü'l-İrfan fi Alameti'l Ebdan” adlı mensur eserde de Hamdullâh Hamdi'den bazı aktarmalar yapılmıştır.¹³⁷ Ayrıca Hamdullâh Hamdi'den sonra bu alanda eser veren ve en önemli eserlerden biri olan Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın kıyâfet-nâmesinde de onun etkisi açıkça görülür ve yazarın verdiği hükümler olduğu gibi tekrarlandığı görülmektedir. Yukarıda verdiğimiz bu örnekler eserin bu konuda edebiyatımızdaki yeri hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir.

¹³⁴ Amil Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmalar*, MEB Yayınları, İstanbul 1998, s. 235.

¹³⁵ Kıyâfet-nâme-i Hamdi nüshâları: Süleymaniye Ktp. Murat Buhari bl. no: 330. Süleymaniye Ktp. Esat Efendi bl. no: 3613, Süleymaniye Ktp. Esat Efendi bl. no: 3436, İstanbul Üniversitesi Ktp. TY.no: 1883, Erzurum A. Ü. Ktp. A. Sırrı bl. no: 605-63, Süleymaniye Ktp. Bağdatlı Vehbi bl. no: 2162, Millet Ktp. Ali Emiri bl. no: 563 Ankara Cebeci Ktp. No: 1717, Koyunoğlu Müzesi no: 13249, 13507; Süleymaniye Ktp. Esat Efendi bl. no: 3814.

Süleymaniye Ktp. Fatih bl. no: 3544, Süleymaniye Ktp. H. Mahmut bl. no: 2043, Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar, bl. no: 1386, Topkapı Saray Müzesi Ktp. no: 1202.

¹³⁶ Fuat Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul 1999 s. 630.

¹³⁷ Çelebioğlu age. s. 225.

3. 3. 5. Firdevsi-i Rumî “Fîrâset-nâme”

XV. yüzyıldan başlayarak birçok eser verilmeye başlanan bu alanda ve XVI. yüzyılda ise diğer türlerde de görülen gelişmelerin bu türü de etkilediği ve bu alanda bir patlama yaşandığı söylenebilir. XVI. yüzyılda Osmanlı sahasında yazılmış bir diğer Türkçe eser Firdevsi-i Rumî'nin “Fîrâset-nâme”sidir. II. Beyazid döneminde yaşayan sanatçı, Süleymân-nâme adıyla bilinen ve Hz. Süleyman'ın hayatını, menkıbelerini ve Doğu esatirini konu alan hacimli bir eser yazmış ve II. Beyazid'e sunmuş fakat her nedense padişah eseri beğenmemiştir. Bu yüzden padişahla arası açılmış ve Osmanlı topraklarını terk etmiştir.¹³⁸ Kaynaklarda şairin en çok “Süleymân-nâme” adlı eserinden söz edilmesine rağmen onun bu alanda, yani ilm-i kıyâfet ile ilgili yazdığı eserinden pek bahsedilmez. Eserin varlığı hakkındaki bilgiyi M. Tahir'in Osmanlı Müellifleri adlı eserinden öğrenmekteyiz¹³⁹. Eserin yazma nüshâları elde bulunmadığından eserin içeriği hakkında da bilgi sahibi değiliz.

3. 3. 6. Şaban-i Sivrihisârî “Kıyâfet-nâme”

16. yüzyılda yazılan kıyâfet-nâmelerden biri de Şaban-i Sivrihisârî'nin Kıyâfet-nâmesi'dir. Eser tercüme olup Muhammed bin Ebi Bekir bin Ebu Talib El-Enşari ed-Dımişkî'den tercüme edilmiştir. Eser dönemin sadrazamı Damat İbrahim Paşa'nın isteğiyle 1532'de kaleme alınmış olup bitirildikten sonra paşaya sunulmuştur. Eser nazım-nesir karışık şekilde kaleme alınmış ve Arapça bir girişle başlamıştır. Eser bir mukaddime ve dokuz makaleden oluşmaktadır. Mukaddime huruf-i mermuze beyanında olup eserde görüşlerine yer verilen her şahsın karşılığında bir harf kullanılmıştır. Bu harfler: ط:Aristo'ya işâretidir. ن:Eflimûn ص:Manşûriyye م:İlmâma س:İplavus'a ع:Şâfî'ye ه:Cemâ'ate işâretidir”.

Yazar her makalede farklı farklı konuları işlemiştir. Yazar, ilk makalede bölümünde ilm-i kıyâfetin tanımını yapmış ve bu ilmi kıyâfet, siyâfet ve riyafet adı altında üç bölüme ayırdıktan sonra bu bölümler hakkında bilgiler vermiştir. Ayrıca yazar, kıyâfet ilminin hak bir ilim olduğunu ispatlama amacıyla akli deliller sunmuştur. Eser sadece insanların vücut yapılarını ele almamış, insanlarla beraber hayvanları, hayvanları da “uçan kanatlılar”, “suda yaşayan hayvanlar”, “yırtıcı olan hayvanlar” ve “diğer hayvanlar” olarak bölümlere ayırmış ve ayrıca çeşitli ülkelerin insanların özelliklerini eserde açıklamıştır.

Eserin ilm-i hutut bölümünde yazar, el şekillerinden yola çıkarak insanların kişilikleri ve talihleri hakkında bilgi vermiştir. Yazara göre bir insanı tanımanın en önemli yolu onların

¹³⁸ Nihat Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, MEB yayınları, İstanbul 1998, s. 503.

¹³⁹ Çelebioğlu, age. s. 231.

ellerindeki çizgilerine bakmaktır. Nitekim Allâh her insanın el çizgilerini farklı farklı yaratmasının sebebinin bu olduğunu savunan yazar, eskiden saraylara kul ve cariye alındığında onların el çizgilerine bakılarak alındığını da ekler. Yazar ayadaki her hata isim vermiş ve çizgilerin ne anlama geldiğini ve hangi yıldızın hükmünde olduğunu açıklayarak kişilerin talihlerini bu çizgilere göre açıklamaya çalışmıştır. Bu bölümü bir risâle şeklinde hazırlayan yazar, bu bölümü de bir mukaddime ve altı bab üzerine kurmuştur.

Eserin son kısmı da manzum bir bölüm olup Yunan hükemasının bu ilme dair görüşlerini manzum olarak aktarmıştır. Bu bölümü de müstakil bir kıyâfet-nâme olarak da ele almak mümkündür. Yazar bu bölümde insan uzuvlarını ele alarak Yunan hükemasının görüşleri ışığında tahlil eder. Eser tez konumuz olduğundan dolayı eser hakkında ayrıntılı tahlile ileriki bölümlerde yer vereceğiz. Eserin bilinen bir nüshası vardır. Bu nüsha Nuruosmaniye Kütüphanesi 4099 numarada kayıtlıdır.

3. 3.7. Balizâde Mustafa “Kıyâfet-nâme”

Balizâde Mustafa Efendi, bu eseri 1575’te tamamlanmış olup 3.Murat’a eserini ithaf etmiştir. Bu eser hem dönemin hem de daha sonra yazılan eserler içinde en dikkat çeken eserlerden biridir. Eserin bilinen tek nüshası Nuruosmaniye Kütüphanesi’nde 4100 numarada kayıtlıdır. Eserin tamamı 65 varaktan oluşmakta ve eserin tamamı mensurdur. Ayrıca eserin varaklarına başkaları tarafından açıklamalar eklenmiştir. Yazar kısa bir giriş yaptıktan sonra eserin bölümleri hakkında bilgi vermektedir. Buna göre eser bir mukaddime ve yedi bâb üzerine kurulmuştur. Mukaddime bölümü genel olarak firâset ilmine ayrılmış ve bu ilim hakkında bilgiler verilmiştir ve ayrıca bu bölüm de yedi fasla ayrılmıştı. Bu fasıllarda işlenen konular şöyledir:

“Fasl-ı evvel, tarif-i ilm-i firâset beyanındadır. İkinci fasıl, fazilet-i ilm-i firâset beyanındadır. Üçüncü fasıl, taksim-i kıyâfet beyanındadır. Dördüncü fasıl, bu ilimde ma‘rifet lâzım olan eşya beyânındadır. Beşinci fasıl, bu ilme karîb olan ‘ulum-i garibe beyânındadır. Altıncı fasıl, tarîk-i firâset beyânındadır. Yedinci fasıl, tarik-i firâsete vakıf ve şu‘urdan sonra ma‘rifi lâzım olan umur beyânındadır.”¹⁴⁰

Balizâde ilm-i firâseti anlatırken deliler vermiş ve bu ilmin doğruluğunu delillerle desteklemeye çalışmıştır. Yazar, mukaddime bölümünde anlatacağı temel konu başlıklarını verdikten sonra yedi babda işleyeceği konulara değinmektedir. Ayrıca yazar, birinci babı altı fasla, ikinci babı on beş fasla ayırarak aktarmış ve her uzvu bir fasıl üzerine açıklamıştır.

¹⁴⁰ Bali-zâde Mustafa Kıyâfet-nâmesi, Nuruosmaniye Kütüphanesi, No: 4100.

Ayrıca yazar, her babda farklı konuları işlemiştir. Eser üzerinde herhangi bir bilimsel araştırma yapılmamıştır.

3. 3.8. İlyas İbni İsa-yı Saruhânî “Kıyâfet-nâme”

Bayramiye tarikatının şeyhlerinden olup Akhisâr doğumludur . 1565’de ölen İlyas İbni İsa-yı Saruhanî çok iyi bir eğitim aldı. II. Selim’in döneminde yetişen müellif, dönemin padişahına “Nurîye” adlı eserini takdim etti. Bu eseri müellifin en önemli eseri olup müellifin bu eserleri dışında bir de “Runuzu’l-Kunuz”, “Tabiat-nâme, “Ferâh-nâme”, Kıyâfet-nâme, “Fusûl-i Sabia”, “Fusûl-i Aşâre”, “Manzûm Şerh-i Esmâ-yı Hüsnâ”, “Kavâidü’t-Teshîr”, “Ebvâb-ı Site”, “Kenzü’l-Esrâr” adlı eserleri de vardır. Yukarıda da aktardığımızdan anlaşıldığı gibi yazarın ilm-i kıyâfete dair bir eserinin olduğu anlaşılmakta olsa da bu eserin varlığını ancak kaynaklardan öğrenebilmekteyiz.¹⁴¹ Eserin herhangi bir nüshası da elde olmadığından eser hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz.

3. 3. 9. Abdülmecit b. Şeyh Nasuh “Kıyâfet-nâme”

1565’te ölen Abdülmecit İbni Şeyh Nasuh, bu alanda eser vermiş önemli şahsiyetlerden biridir. Topyalı Şeyh Nasuh Efendi’nin oğludur. Çok iyi bir eğitim almış ve çok sayıda eser kaleme almıştır. Daha çok dini-didaktik tarzda eserler kaleme alan yazarın “Tezkire-i Ulû’l-Elbâd”, “El Havf ü ve’l-Huzûn”, “El-Felâh ve’l-Hüdâ”, “El-Fevzü’l-Azim”, “Riyâzi’n-Nasihîn”, “Ravzatü’l-Ezhâr ve Cennetü’l-Esmâr”, “Kenzü’l-Favâid” adlı eserleri yanı sıra insan fizyonomisiyle ilgili bir eser yazmış olduğu da kaynaklarda aktarılmaktadır. Bu müellife atfedilen kıyâfet-nâmenin varlığını kaynaklardan öğrenmekteyiz.¹⁴² Bu eserin de elimize şimdiye dek herhangi bir nüshası geçmemiştir. Eserin nüshası elde olmadığından eserin mahiyeti hakkında herhangi bir bilgimiz yoktur.

3. 3. 10. Mustafa İbni Evranos “Kıyâfet-nâme”

Mustafa İbni Evranos XVI. yüzyılda yaşamış şahsiyetlerdendir. Kaynaklar onun kıyâfet-nâme adında bir eserinden bahsetmekte ve eserin II. Selim’e sunulduğu aktarılmaktadır. Eserin herhangi bir nüshası elde bulunmayıp varlığı hakkında bilgiyi kaynaklardan öğrenmekteyiz. Eserin elde nüshası olmadığından eserin mahiyeti hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz.

¹⁴¹ Çelebioğlu, age. s. 231.

¹⁴² M. Tahir Osmanlı Müellifleri adlı eserden naklen Amil Çelebioğlu eserin varlığını bize bildirmektedir. Çelebioğlu, age. s. 231.

3. 3. 11. Nesimî “Kıyâfetü’l-Firâse”

Azeri sahasının büyük şairi ve Hurufiliğin temsilcilerinden olan Nesimî ile burada konu edineceğimiz Nesimî birbirinden ayrı iki şahsiyettir. Azeri şair Nesimî, XIV. yüzyılda yaşamış olup Hurufilik düşüncesini benimsediğinden ve “ene’l-hak” dediğinden dolayı idam edilmiştir. “Kıyâfetü’l Firâse”nin müellifi olan Nesimî’nin hayatı hakkında elde fazla bilgi bulunmamaktadır. Bildiğimiz müellifin XVI. yüzyılda yaşadığı ve kaynakların verdiği bilgilere göre müellifin “Kıyâfetü’l-Firâse” adlı bir eserinin olduğudur. Eserin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde bir nüshası bulunmaktadır. Bu nüsha Türkçe yazmalar bölümünde ve 5413 numarada kayıtlıdır. Bu eser hakkında herhangi bir araştırma yapılmamıştır.

3. 3. 12. Niğdeli Visâli “Vesiletü’l-İrfân”

Niğdeli Visâli’nin asıl adı Muhammed’dir. Niğde doğumlu olup İstanbul’da iyi bir medrese eğitimi almış ve medrese hocalığı ve kadılık yapmıştır. Mevlevi tarikatına bağlanarak tasavvufun tüm inceliklerini öğrenmiştir. Şair ilm-i kıyâfete dair yazdığı eserini diğer şairlerden farklı olarak “Vesiletü’l-İrfân” adını vermiştir. Şairin 1595’te yazmış olduğu bu eseri mesnevi nazım biçimiyle ve aruzun “feilâtün, mefâîlün, feilün” kalıbıyla yazılmış ve şair, aruzu Türkçeye uygulamada oldukça başarılıdır. Eserin tamamı 1002 beyitten oluşmaktadır. Eser klasik mesnevi tarzıyla yazılmış olup eser tevhidle başlar, münâcât, na’at, mirâcîye, medh-i çihâr Güzin, III. Mehmed’e övgü, sebep-i telif-i eser, ağaz-ı destan ile devam edip hatime ve dua bölümüyle son bulur.

Sebeb-itelif-i eserde şair, eserinin yazılış sebebi olarak tahta çıkan yeni padişaha layık olacak bir eser sunmak olduğunu ve buna en uygun olanın da insanı anlatan bir kitap olduğunu söyler. 188. beyte kadar olan kısım mesnevinin yukarıda bahsettiğimiz klasik bölümleri olup genel bir giriş niteliğindedir. Şair, 188. beyitten başlayarak asıl konuya geçmeye başlar. Asıl bölümde şair, insana ait özellikleri (boy, göz, kaş, ağız, omuz, cinsel organ, yanak, renk, saç.....) tek tek ele alarak bu uzuvlar hakkında teferruatlı bilgiler verir. Yazarın ele aldığı ilk beden özelliği boydur ve boyları da kendi içinde üçe ayırarak bunlar hakkında ayrıntılı bilgiler verir. Mesela şair uzun boy için şöyle der:

Kâmeti bir kişinin olsa tavîl

Bereket sâhibidür anı bil (B. 188)

Hayr u şer her ne salsa ol başına

Suna anı hemişe kardaşına

Ehl-i hikmet buyurdu bu kavli
Safîdür bay gönüllünün ‘aklı
Eyülerle müdâm eyle başı
Sevmez oğlu olursa kallaşı
İki ‘âlemde eyülük ey kardaş
Ehl-i kibr ilekavuşmakdur baş.
Kibr u kin nidüğünü ol bilmez
Kimsenün ayıbını görüp gülmez

Ayrıca şair orta boyun hikmetlerinden bahseder ve orta boylu insanların işlerinin hikmet üzere olduğunu ve edepli ve yumuşak huylu, bütün güzellikleri kendisinde barındırdığını söyler.

Yazar eserin giriş kısmında ayetlerden, hadislerden ve kelim-ı kibârlardan yararlanmıştır. Mesela şair eserin giriş kısmında konuyla ilgili şu hadisi aktarmıştır:

“Kâle Resûlu’llâhi aleyhi vesellam: El bereketü fi tivâli ümmeti ve’l-hikmetü ve’l-‘izâmu fi visâti ümmeti ve’l-fitnetü kisâri ümmeti”¹⁴³

ve ayrıca bazı yerlerde bu konudaki hükümlerini deyim ve atasözleriyle açıklama yoluna gider. Mesela şair

Devlet anun ki tab‘ı selim ola
İzzet anun dürişe ‘âlim ola (B. 363)
(Tabiat selimliği devlettir)

Gönli büyük olan olur gözi aç.
Mâl-ı dünyâya sâhip olsa da muhtaç. (B.358)
(Gönlü büyük olanın gözü aç olur)
Söz güherdür açarsan gûş
Can kulağına takar gör menguş. (B.493)¹⁴⁴
(Kulak açana söz cevherdir)
(Can kulağına küpe takmak)

Bu eser bu alanda yazılmış en hacimli eserlerden biri olup yazılmış olan diğer kıyâfet-nâmelere nazaran daha çok uzvu ve insan özelliğini ele almış ve bu özellikler

¹⁴³ Resûlullâh buyurdu ki: “ Bereket ümmetimin boyunun uzun olmasındandır. Hikmet ve büyüklük ümmetimin orta boyluluğundandır. Fitne ve rezaletse ümmetimin kısa boylularındandır.”

¹⁴⁴ Yerdelen, age. s. 206.

hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Bu eser III. Mehmet'in cülusuna önce veya sonra bitirilip padişaha ithaf edilmiştir. Eserin tam ismi Vesiletü'l-İrfan'dır. Eserin bilinin tek nüshası Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi'nde, Agâh Sırrı Levent bölümünde 269 numarada kayıtlıdır.¹⁴⁵

Eser üzerinde Cevat Yerdelen yüksek lisans çalışması yapmıştır. Çalışma kıyâfet ilminin günlük yaşama yansması konusunun ele alınmasıyla başlanmış ve halk arasında organ özellikleriyle ruh bozukluğu arasında bir paralellik kurulduğu ve halk arasındaki uğursuzluk inanışlarında kıyâfet-nâmelerin bu yönüyle ilgili olduğunu belirtmiştir. Yerdelen, bu ilmin siyaset ve modern psikolojiyle olan ilişkilerini ele almış ve Sheldon ile Kretschmer'in tip ayrımlarını, bu ayrımlarda dikkat edilen hususları aktarmıştır.¹⁴⁶ Ayrıca Yerdelen, bu ilim hakkında bilgi verirken Katip Çelebi'nin "Keşfü'z-Zünûn", Mustafa Hamî'nin "Fenn-i Kıyâfet", Taşköprülü Ahmet Efendi'nin "Mevzuatü'l-Ulûm", Osmanzâde Ta'ib'in "Ahlak-ı Ahmedî" adlı eserlerinden bu konuyla ilgili bölümlerden alıntılar aktarmaktadır.

Bu tezde Yerdelen kıyâfet ilminin tarihçesini kısaca ele aldıktan sonra bu ilme ait olan kavramları açıklamıştır. Arap, Fars ve Türk edebiyatındaki kıyâfet-nâmeleri ele almış ve bu edebiyatlara ait kütüphanelerdeki nüshâları ve yazarları da tanıtmaya yoluna gitmiştir.

Yerdelen, asıl tez bölümünde ise müellifin hayatı ve eseri hakkında bilgi vermiş ve Vesiletü'l-İrfân'ın ele aldığı uzuvlar ile Hamdullâh Hamdi ile Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın kıyâfet-nâmesinde bulunan uzuvlarla karşılaştırmıştır. Yerdelen, daha sonra kıyâfet-nâmenin asıl metnini aktarmıştır.

3. 3. 13. Seyyid Lokman "Kıyâfetü'l-İnsaniye fi Şemâil-i-Osmaniyye"

XVII.yy.da yazılmış olan bir diğer eser ise Seyyid Lokman b. Hüseyin'e aittir. Eser 1601 yılında yazılmıştır ve eserin tam ismi "Kıyâfetü'l-İnsaniye fi Şemâil-i-Osmaniyye"dir. Seyyit Lokman aslında bir porte ustasıdır. Osmanlı Sultanların portrelerinden yola çıkarak ideal insan tipini ortaya koymaya çalışmıştır. Seyyid Lokman'ın sultan portrelerinin tasvirine geçmeden önce yaptığı açıklama, portrelerin gerçeğe uygun olması gayretini aksettirmesi yönünden ayrı bir değer taşımakta ve Türk minyatür sanatında portrecilik anlayışını ortaya koymaktadır. Padişah portrelerinin böyle bir albüm haline getirilmesi bir yenilikti. Bundan dolayı yazar işe hemen Osmanlı hükümdarlarının anlatımıyla başlamamış, önce insanların görünüşlerinden mizaç ve karakterini okuma ilmî, yani belirli alâmetlerle gizli

¹⁴⁵ Eser hakkında daha ayrıntılı bilgi için Cevat Yerdelen'in yüksek lisans çalışmasına bakabilirsiniz.

¹⁴⁶ Çakır, agm. s. 346.

olan şeyleri gösteren ilm-i firâset ile ilgili bölüme yer vermiştir. Firâset ilmini kıyâfet, riyafet ve siyafet olmak üzere üç kola ayırmıştır. Kur'an'dan bazı ayetlerle bunun ilmen günah olmadığını ve kumar gibi kötülükleri cezalandırma ve düzeltme imkânı verdiği için faydalı olduğunu ileri sürmüştür. Bu ilim sâyesinde insan görünüşünden mesleğini anlamanın, sözde Müslüman görünenleri ayırt etmenin ve insanların kendi yaradılışlarındaki alâmetlerden kusurlarını anlayıp ibadet vs. ile ıslah olmalarının gerçekleşebileceğini anlatmıştır.¹⁴⁷

Yazar; yüz şekli, benler, yüz rengi, göz alâmetleri, baş biçimleri, alın, kulak, zülûf, burun, ağız, dudak, diş, çene, gerdan, sırt, karın gibi vücut kısımlarına bakarak insan mizaç ve karakterini okuma yollarını öğretmektedir. Fakat Seyyid Lokman, bu ilmi Padişahlara uygulamaktan kaçınmakta ve bunun sebebini şöyle açıklamaktadır: ona göre padişahlar herkesten üstün olduklarından sıradan halkla bir tutulamazlar. Çünkü devlet sahipleri ilahî ilham almaktadırlar.¹⁴⁸ Bu açıklama Osmanlı dünyasında padişahların halk gözünde nasıl görüldüğünü aksettirmesi açısından da çok önemlidir.

3. 3. 14. Şeyh Ömerü'l-Halvetî “Kıyâfet-nâme”

17. yy.da yazılmış bir diğer eser Şeyh Ömerü'l Halveti'nin manzum olarak tercüme ettiği kıyâfet-nâmesidir. Eser 1620 tarihlidir. Eserin varlığını Bursalı Mehmet Tahir bildirmektedir. Eserin elimizde nüshası yoktur. Bu yüzden eserin içeriği ve eserin kimden tercüme edildiği hakkında herhangi bir bilgimiz yoktur.¹⁴⁹

3. 3. 15. Ömer Fânî “Kıyâfet-nâme”

Ömer Fani Efendi (öl.1622–23) Debre doğumludur. Çok iyi bir eğitim almış, tasavvufla meşgul olmuş, Dremen Şeyhi Abdülmümin Efendi'ye intisap etmiş ve ona halifelik yapmıştır. Tefsir ilmiyle uğraşmış, bu yüzden kendisine “Tefsîrî” lakabı da verilmiştir. Ayasofya vaizliği görevinde bulunmuş, çeşitli seferlere katılmıştır. Hücetü'n-Neyyire Fi-Beyani't-Tarikati'l-Münire ve Kıyâfet-nâme adında iki eseri vardır. Ömer Fani'nin kıyâfet-nâmesinin elimizde bilinen tek bir nüshası vardır. Bu nüsha, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde olup Türkçe yazmalar bölümünde 2695 numarada kayıtlıdır. Eser üzerinde herhangi bir bilimsel çalışma yapılmamıştır.

¹⁴⁷ Hülya Demiray, Seyyid Lokman Çelebi'nin Kıyafetü'l-İnsaniyye Fi Şemâli'l-Osmaniyye'si (Lisans Tezi) Türkiye Enstitüsü No: 12338.

¹⁴⁸ Nurhan Atasoy, Kıyâfet-nâmelerin Doğuşu ve Fenerci Mehmet Kıyâfet-nâmesi, www. Osmanlı Medeniyeti. com. 2005.

¹⁴⁹ Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, c. 1, Meral Yayınları (tr), s.173.

3. 3. 16. Erzurumlu İbrahim Hakkı “Mârifet-nâme”

Türk Edebiyatında bu alanda yapılmış olan çalışmalardan biri 1703–1780 yılları arasında yaşamış Erzurum’un tanınmış âlimlerinden İbrahim Hakkı Efendi’ye aittir. Yazar bu alanla bilgilerini Marifet-name adlı eserinin içinde vermektedir. Mârifet-nâme’nin ikinci ana bölümünde dört, beş, altı, yedi ve sekizinci kısımlarında yer almaktadır. Kıyâfet-nâme’nin sadece yedinci kısmı manzum olup yer yer aruz yer yer de hece ölçüsü ile yazılmıştır. Kıyâfet-nâme’nin diğer kısımları ise divan nesrinin özelliklerini taşımakta secili ağır ve sanatlı bir özellik taşımaktadır. Ayrıca müellif, kıyâfet-nâmesine bir rubai, iki müfred ve bir de kıta yerleştirmiştir.

İbrahim Hakkı kıyâfet-nâmesinin başında insanların yüz hatlarından kişiliklerinin huylarının ve ahlak yapılarının öğrenilebileceğini söyler. İnsanların, toplum yaşamında da ilişki kuracakları insanların kişilikleri hakkında bilgi edinmesi ve onları ayrıntılı bir şekilde tanıması sağlıklı bir ilişki için ilk şarttır. Kişilerin organlarından, yüz hatlarından yola çıkarak onu tanımak yararlı olduğu gibi güzel ahlaklı karakter sahibi insanlara karşı sevgi beslememize yarar. İbrahim Hakkı, kıyâfet-nâmesinde kadınların özellikleri üzerinde durmuş ve evlenecek bir insanda bulunması gereken özellikleri sıralamıştır. Hamdullâh Hamdi’nin eserinden farklı olarak insan organlarını daha ayrıntılı bir şekilde ele almış Hamdullâh Hamdi yirmi altı organın özelliğini sayarken İbrahim Hakkı otuz iki organın kişilik arasındaki bağlantılarını vermektedir. İbrahim Hakkı kadın güzelliği ile ilgili belirlediği bu nitelikleri daha önceki kısımlarda verdiği yüz, beden ve karakter arasındaki özelliklere dayandırarak ortaya koyar. Kıyâfet-nâmenin son kısmında İbrahim Hakkı yüz seçirmelerine de yer verir. Bu bölümde yüz ve gözün seçirmeleri ile ilgili dikkati çeken durumları anlatır ve buradan yola çıkarak insanın ruh yapısını çözmeye çalışır.¹⁵⁰

İbrahim Hakkı’nın eserini oluştururken kendinden önce yazılmış telif ve tercüme eserlerden yararlandığı görülür. Özellikle yazar Hamdullâh Hamdi’nin etkisinde kalmış ve onun bazı beyitlerini olduğu gibi eserine aktarmıştır. Örneğin İbrahim Hakkı , “kösenin boyu tavil alsa ol kösedir diyü ta’n olunmaz” ifadesini,

Köse ola boyı uzun meselâ

Kösedür diyü ta’n olunmaz ana

H. Hamdi’nin eserinin 125. beyti olan yukarıdaki beyti olduğu gibi naklettiği görülür. Ayrıca iki müellif arasındaki benzerliği daha iyi anlamak için iki kıyâfet-nâmenin kaş

¹⁵⁰ Mine Mengi, “Kıyâfet-nâmeler” TDAY Belleten 1977, TDK Yayınları, Ankara 1978 s. 301.

hakkındaki hükümleri aktarmak daha yerinde olur. Hamdullâh Hamdi “Sıfat-ı Kaş” bölümünde kaşın sıfatlarını şöyle açıklar

Her ki kaşının ince olsa uci
Eksük olmaya fitnessi ve güci
Kaşı kılı olur ise bisyâr
Herze ola nedimi gussası yâr
Hûb ola ebrûvân ki ola açık
Uğri olur eğer olursa çatuk
İnce olmak delil-i bihçetdür.
Kibre uzunluğu ‘alâmetdür
Kaş odurki siyâh u ince ola
Nâzı vü şîvesi yirince ola.
İbrahim Hakkı kıyâfet-nâmesinde müellif kaşın sıfatını şu şekilde açıklar:

İnce olan kaş uci
Fitnedür işi güci
Kaşda çok olan kılı
Müksir olur gussalı
Kaşı açık toğrıdur
Çatma ise uğrıdur
İnce kaş olur cemîl
Kibre te’villi delîl
Kaşı mukavves olan
Dilber olur her zaman

Görüldüğü gibi iki kıyâfet-nâmenin kaş konusundaki hükümleri aynı olup sadece İbrahim Hakkı, Hamdullâh Hamdi’ye nazaran daha az sözle konuya temas etmiştir.

Bununla beraber yazarın eserini tamamen başka eserlerin üzerine inşa ettiğini ve eserin bir taklit olduğunu söylemek mümkün değildir. Yazar eserini oluştururken yaşamış olduğu coğrafyayı, insanları ve toplumun insanlara bakış açısını iyi bir şekilde tahlil ettiği ve Doğu Anadolu insanının karakterinden, bu insanların estetik anlayışlarından ve folklorundan da yararlandığı da görülmektedir.¹⁵¹

¹⁵¹ Hayrani Altuntaş, Erzurumlu İbrahim Hakkı, MEB Yayınları, İstanbul 1997, s.112.

3. 3. 17. Gevrek-zâde Hafız Hasan “Kıyâfet-nâme”

19.yüzyılda bu alanda eser vermiş önemli sanatçılarından biri Gevrek-zâde Hafız Hasan (öl.1801) dönemin ünlü bir tıp doktorudur. 1768-74 Türk-Rus savaşına katıldı ve başhekimlik görevinde bulundu. Daha sonra tababet-i Hassa görevine geçti ve II: Abdülhamit’in özel doktorluğunu yaptı. Yazar, Gazali’nin “İlm-i Lâddüni” adlı eserini Türkçeye tercüme etmiştir. Tıp konusunda birçok eser yazan yazarın bir de kıyâfet ilmiyle ilgili bir eseri de vardır. Gevrekzade’nin bu eseri, Yunanlı meşhur filozof Aristo’nun Yunanca olarak Büyük İskender için yazdığı ve sonradan Arapça’ya tercüme edilen “Te’sisü’s-Siyase fi Tedbirü’r-Riyâse” adlı eserin dördüncü makalesinin tercümesidir. Gevrek-zâde, bu eseri “Sırrü’l- Esrâr” adıyla tercüme etmiştir¹⁵² ve bu eserin tek bir yazma nüshası vardır. Eserin bilinen bu tek nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi’nde olup Türkçe yazmalar bölümünde 2695 numarada kayıtlıdır. Bildiğimiz kadarıyla eser üzerinde herhangi bir bilimsel çalışma yapılmamıştır.¹⁵³

3. 3. 18. Matbû Olanlar

3. 3. 18. 1. Mustafa Hâmî Paşa “Fenn-i Kıyâfet”

Mustafa Hâmî Paşa, Tıbbiye Mektebi’nde yetişmiş ünlü bir doktordur. Hicaz tabipliği ve askerî şûra azalığında bulunmuştur. Oldukça başarılı ve çalışkan biri olan yazarın bu eseri dışında başka eserleri de vardır.¹⁵⁴ Hacimsiz bir eser olan bu türün bizdeki en son örneğidir. Yazar bu kıyâfet-nâmede çeşitli uzuvları ve insan azalarını ele alır ve bunlar hakkında bilgiler verir. Yazar, “Fenn-i kıyâfetin bir vech icmâl-i beyânı” başlıklı kısmında kıyâfet ilmiyle ilgili birkaç sayfalık bilgi verilmektedir. Yazar bu bölümde bu ilmin çalışılıp tecrübe ile elde edilebileceğini ve bu ilim yardımıyla insanların dış yapısına ait bazı azalarından, remiz ve işaretlerinden, hareketlerinden, göz ve bakışlarından yola çıkılarak onların iç dünyaları hakkında bilgi edinebileceğini söyler. Ayrıca yazar bu ilmi bilen insanlar için bu ilmin çok sayıda faydasının olduğunu, bu ilmi anlamayanlarınsa bu ilmin yanlış olduğunu savunduklarını, halbuki bu ilmi öğrendiklerinde bu konudaki kanaatlerinin değişeceğini söyler. Daha sonra vücut azalarının bu ilimle ilgili yorumlarına geçmektedir. Bu yorumlar aşağıdaki gibi başlıklara ayrılmıştır: “Re’s-i insândan teferrüs olunan keyfiyyât beyânındadır”. “ Re’s-i insânın hey’et ü vaz’ından teferrüs olunan keyfiyyât beyânındadır.” “Vech-i insândan teferrüs olunan keyfiyyât beyânındadır”, “Cebhe-i insândan teferrüs olunan

¹⁵² Bursalı Mehmet Tahir, age. c. 3, s. 211-212.

¹⁵³ Çelebioğlu, age. s. 231.

¹⁵⁴ Yerdelen, age. s. 65.

keyfiyyât beyânındadır.”, “İnsânın şakağından teferrüs olunan keyfiyyât beyânındadır.”, “Havacib-i insândan teferrüs olunan keyfiyyât beyânındadır.” , “Çeşm-i insândan teferrüs olunan keyfiyyât beyânındadır.”, “Çeşm-i insânın bebeğinden teferrüs olunan keyfiyyât beyânındadır.”, “Enf-i insândan teferrüs olunan keyfiyyât beyânındadır.”, “Arız-ı insândan teferrüs olunan keyfiyyât beyânındadır.”, “Fem-i insândan teferrüs olunan keyfiyet beyânındadır.”, “Fek-i insândan teferrüs olunan keyfiyet beyânındadır.”, “Lihye-i insândan teferrüs olunan keyfiyet beyânındadır.”, “Unk-i insândan teferrüs olunan keyfiyet beyânındadır.”, “Menkıb-i insândan teferrüs olunan keyfiyet beyânındadır.”, “Sadr-i insândan teferrüs olunan keyfiyet beyânındadır.”, “Asla’-i insândan teferrüs olunan keyfiyet beyânındadır.”, Şid-i insândan teferrüs olunan keyfiyet beyânındadır.”, “Batn-ı insândan teferrüs olunan keyfiyet beyânındadır.”, “Pâzu vü fahz-ı insândan teferrüs olunan keyfiyet beyânındadır.”, “Sak-ı insândan teferrüs olunan keyfiyet beyânındadır.”, “”Yed u kadem-i insândan teferrüs olunan keyfiyet beyânındadır.”, “cilt u şa’r-ı insanın levninden teferrüs olunan keyfiyet beyânındadır.”, “Sedâ-yı insândan teferrüs olunan keyfiyet beyânındadır.” ve “ İnsanın etvâr u hareket ü remz u işâretten teferrüs olunan keyfiyet beyânındadır.”

Yazar, eserinde bazı uzuvları nasıl ele aldığı hakkında bilgi vermek gerekirse, onun sakalla ilgili verdiği bilgiler şu şekildedir: “ Sakal tüylerinin yumuşak ve parlak olması heves-kâr u şûrîde-i aşk u tab’ı mülayim u mûnis olmasına, kalın ve rengi siyah olmaklığı şedîd u hadîdü’l-mizâc olmasına ve sert ve dikçe olması sert meşreb u gazûb u ‘anûd olmasına delalet eder.”¹⁵⁵

Nesir halinde tercüme olan bu eserin genel hükümleri bakımından diğer kıyâfet-nâmelerden pek de bir farkı olmayıp diğer yazarlardan farklı bir yaklaşım sergilenmemiştir. Sadece yazar bir tıp doktoru olmasından dolayı sebep-sonuç arasında bilimsel ve kesin bağlar kurmaya çalışması eserin diğerlerinden ayrılan önemli bir özelliğidir.¹⁵⁶

3.3.18.2. A‘vanzâde Mehmed Süleymân “Musavver ve Mükemmel Kıyâfet-nâme”

Eser, son dönemde yazılmış önemli eserlerden biridir. Eser, “Kıyâfet-nâmeye Dair Birkaç Söz” başlığıyla başlar ve yazar bu bölümde kıyâfet ilminin tanımını , özelliklerini bir girişle okuyucuya aktarır. Daha sonra kıyâfet ilminin bölümleri olan ilmü’l-ektâf, ilmü’l-esarir, ilm-i kıyâfetü’l-beşer gibi bölümlerden bahseder ve bu ilimlerin belli başlı özelliklerini aktarır. Yazar, İnsan-Erkek, Kadın, Kadınlarda Dimağ, Mukayese-i Zükûr u Nisvân, Simâ-yı ‘Urûk, Simâ-yı Milel, Mizâc, gibi başlıklarla insan organlarının özelliklerini ve kişilikleri

¹⁵⁵ Çakır, agm. s. 340.

¹⁵⁶ Yerdelen, age. s. 40.

arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışır ve insanların karakter özelliklerini aktarır. Ayrıca yazar, Ailenin Fizyonomisi adlı bölümde ailelerin temel özelliklerini, Hastalıkların Fizyonomisi adlı bölümde insan bedeninin genel özellikleri ve bu özellikler ile hastalıklar arasındaki ilişkiyi, Yaşların Fizyonomisi adlı bölümde ise insanların yaşları ve kişilikleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışır. Kıyâfet-nâmeden İstifâde adlı bölümde ise yazar bu ilimden şu şekilde faydalanabileceğimizi aktarır:

“İlm-i kıyâfeti bilen ve öğrenen bir adam, dostunu düşmanını pek kolay tanır, ona göre muhitinde bulunan insanlarla münâsebet girer ve bu sayede ticarete, sanâi’de, umur-i idârede, siyâsette, mesâ’il-i ictimaiyede ve’l-hasıl her şeyde daima mahazır-ı sühûlet ve muvaffakiyet olur. İşleri bir intizâm-ı tam üzerinde cereyan eder.”¹⁵⁷

Yazarın bu eseri sadece insanların beden uzuvlarıyla kişilikleri arasında ilişkiyi anlatan bir eser olmayıp aynı zamanda milletlerin de karakterlerini yansıtan bir eserdir. Yazar, bu eserinde Tatarlar, Çinliler, Japonlar, Siyamlılar, Birmanyalılar, Malezyalıları, Bengalliler, İranlılar, Araplar, Yahudiler, Rumlar, Habeşliler, Kongolular, gibi başlıklar altında çeşitli milletlerin beden yapısıyla karakterleriyle ilgili bilgiler vermektedir.¹⁵⁸ Eser bu yönüyle şaban-ı Sivrihisarî’nin eserine benzer. Eser matbu olup Hicri 1330’da Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaasında tab’ edilmiştir.

3. 3. 18. 3. Hüseyin Şakir “Fîrâsetü’l- Hikemiyye fi Kıyâfeti’l-İnsâniyye”

Hüseyin Şakir, Nakşibendi tarikatına mensup olup tasavvufî ilgilendirilmiştir. Yazarın yazdığı kıyâfet-nâme mensur bir eserdir. Eser bir mukaddime, konuyla ilgili iki matlâb (konuyla ilgili mesele) ve bir hatime üzerine kurulmuştur. Yazar eserin giriş bölümünde kıyâfet ilmini şu şekilde tarif etmiştir:

“Kıyâfet-i insâniye bahsi ya’nî insanın hâvî ve müşemil olduğu a’zaların i’tidâl ve inhirâfları insânda olan sıfât-ı muhtelif ve ahlâk-ı mütabeyyineye alamet olduğu bahsleri ba’z kütübe beyân olunmuşsa da lîkin insânın zât-ı hilkatinde a’zâlarının i’tidâl ve inhirâflarını ne sebepten dolayı olduğu beyân-ı meskû-i anha bırakılmış¹⁵⁹

Bu eser telif olmayıp ünlü mutasavvîf Muhiyyettin-i Arabî’nin “Fütuhâtü’l-Mekkiyye” adlı eserinin kıyâfet ilmiyle ilgili olan 148. bâbın mensûr tercümesidir. Yazar giriş bölümünde

¹⁵⁷ Çakır, agm. s. 339.

¹⁵⁸ A. yer.

¹⁵⁹ A. yer.

eserin tercüme olduğunu ve Şeyhü'l-Ekber'den neden tercüme ettiğini şu şekilde anlatmaktadır:

“Hâtim-i velâyet-i Muhammediyye ve tercüme-i ‘ulum-i lâ-düniye olan Hazret-i Şeyhü'l- Ekber kaddesallâllhu bi-sırrihi'l-athar hazretlerinin ba'zı kütübd mübeyyen olan bahisleri ve meskût-i anha bırakılan sebepleri i'tidâl-i a'zâda ve inhrâf-ı a'zâda vaki' diğer itibârât-ı dakîkaları Fütûhât-ı Mekkiyye'nîn yüz kırk sekizinci bâbında tarz-ı garib ve nehc-i acib üzere serd u beyân etmiş ve hadd-i zâtında bâb-ı mezkûre mütâla'a menâfi'-i kesireye müfid olup ancak kitâb-ı şerif-i mezkûrun medlûlât-ı kudsiyyesi nikâb-ı elfâz-ı Arabiyye ile mestûr olmakla âşinâsının gayrıya yüz göstermediğinden umûm-i menfa'ât kasdıyla bâb-ı mezkûru bir mukaddime, iki matlab ve bir hâtıme üzerine tertib olunarak lisân-ı Türkîye tercüme olunup tercüme-i mezkûre “Fîrâsetü'l- Hikemiyye fî Kıyâfeti'l-İnsâniyye” nâmıyla tesmiye olundu.”¹⁶⁰

Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi eser tercüme olup tercümenin amacı halka faydalı olmasıdır. Ayrıca yazarın, eseri İbni Arabî'den tercüme etmesinin gerekçesini de bu ilmin herkesçe bilinmemesine ve sır perdesini herkese açmamasına bağlamıştır. Bu eser İstanbul'da hicri 1276'da matbu olarak tab' edilmiştir.

3. 3. 18. 4. Tahir Ömerzâde Yûsuf “Kıyâfet-nâme-i Cedîde”

Matbu olan bu eser hicri 1280 yılında İstanbul'da neşredilmiştir. Eser bir, mukaddime ve vücut a'zâları ile insan karakteri arasındaki ilişki konusunda bilgiler içeren asıl metinden ibârettir. Eserin, “Der-Beyân-ı ahvâl-ı cebin” bölümünde insan alınlarının genel özelliklerini, “Der-Beyân-ı ahkâm-ı Ebruvân” bölümünde kaş yapısı ve kişilik arasındaki ilişkiyi, “Der-Beyân-ı ahkâm-ı çeşm” bölümünde insanların göz yapısı, rengi ve kişilikleri arasındaki ilişkiyi, “Der-Beyân-ı ahkâm-ı enf” bölümünde dudak yapısı ve kişilik arasındaki ilişkiyi, “Der-Beyân-ı ahkâm-ı dehân” bölümünde ağız yapısı ve kişilik arasındaki ilişkiyi ve farklı yapıdaki ağızların ne anlama geldiğini, “Der-Beyân-ı ahkâm-ı zekân” bölümünde erkeklerin cinsel organları ve karakterler arasındaki ilişkiyi, erkeklik organının yapısı ve bu yapıya sahip olan kişilerin cinsel özelliklerini, “Der-Beyân-ı ahkâm-ı gîsûvân” bölümünde kahrkûl ve kahrkûl yapısı ve kişilik arasındaki ilişkileri ve farklı yapıdaki kahrkûllerin ne tür özellikler taşıdığını, “Der-Beyân-ı ahkâm-ı gerdân” bölümünde ise insan boynunun yapısını ve kişilik arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Yazar, bu başlıkların ardından 32 çeşit insânın kıyâfet ilmine göre karakter analizlerini yapar. Yazar bu karakterlerin tahlillerini yaparken aynı zamanda bu

¹⁶⁰ Çakır, agm. s. 339.

kişiliklerin eğilimlerini, yeteneklerini ve hangi alanlarda başarılı olup hangi alanlarda başarılı olamayacaklarını da aktarır. Yazar, karakter analizi yaptığı tiplerin kara kalem resimlerine yer vermiştir. Resimler üzerinde karakter tahlili yapmak o döneme kadar yazılan kıyâfet-nâmelerde görülen bir özellik olmayıp bu tür çalışma edebiyatımız için bir ilk olma özelliği teşkil etmektedir. Ayrıca yazar, her şekli ele alırken de bunları birbirinden ayırmıştır. Yazar, Bu bölümleri “Birinci Şekl Kıyâfet-nâmesi Beyân Olunur” veya “İkinci Şekl Kıyâfet-nâmesi Beyân Olunur” şeklinde ayrıma gitmiştir. Aşağıda aktaracağımız alıntı, yazarın konuları ele alış tarzı hakkında bilgi edinmek bakımından oldukça önemlidir:

“Muktezâ-yı kıyâfet kullanılacağı maslahatlarda gâyetle ibrâz-ı şetâret ve liyâkat edeceği ve başın yukarı tarafı pek olmak ashâb-ı dikkat ve efkâr-ı amîka erbâbına mahsus olup gâyet derin ve fikr u dikkate muhtâc ulûm u fûnûnu kolaylıkla tahsile ve keskin bir mühendis olmakla salâhiyet olur, lâkin san‘at-ı i‘câz üzere inşâ ve şî’rde aslâ kabiliyet olmaz ve on beşinci şekilde olan nişâneler gibi sebât ve metâneti icâb eder hâlât bulunmadığını ve gâyetle demevî mizâc olduğundan zevk u safâya meyli olup ve ekseriya zevki için maslâhatlarından geriye kalır.”¹⁶¹

3. 3. 18. 5. Müellifi Belli Olmayanlar:

Yukarıda verdiğimiz eserlerin yanı sıra Türkiye’deki kütüphanelerde yazarı belli olmayan manzum ve mensur başka eserler de vardır. Türkiye’de şu kütüphanelerde yazma kıyâfet-nâmeler bulunmaktadır:

a) İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi:

Bu kütüphanede üç kıyâfet-nâme yer almaktadır. Bunların ilki Yıldız Mütenevvi Bölümü nr. 489’da kayıtlı olan bir kıyâfet-nâmedir. Bu eser, Dîmişkî’den tercüme edilmiş olup tercüme tarihi ve mütercimi bilinmemektedir. Yazarı bilinmeyen ikinci eser ise 4015 numarada bulunan eserdir. Bu eser “Kıyâfet-nâme Haza Risâle-i Kimya-yı Sa‘âdet” adını taşımaktadır. Bu kütüphanede bulunan bir diğer kıyâfet-nâme ise 2765 numarada yer alan ve yazarı belli olmayan bir kıyâfet-nâmedir. Bu eserin kesin yazılış tarihi bilinmemekle beraber Sultan Selim döneminde kaleme alındığı ve padişahın adına yazılıp kendisine ithaf edildiğidir. Bu eser nesir olarak kaleme alınmıştır.

¹⁶¹ Çakır, agm. s. 340.

b) Nuruosmaniye Kütüphanesi:

Bu kütüphanede bilindiği kadarıyla iki kıyâfet-nâme yer almaktadır. Bu kıyâfet-nâmelerden ilki, kimin tarafından tercüme edildiği bilinmeyen bir kıyâfet-nâme olup nr.4101'de bulunmaktadır. Bu eser, Tartuşı Kıyâfet-nâmesi'nin Türkçe tercümesidir. Eserin ne zaman tercüme edildiği bilinmemektedir.¹⁶² Bu kütüphanede bulunan diğer eser ise 185 numarada Şafii'den tercüme edilen kıyâfet-nâmedir. Bu kıyâfet-nâmenin yazarı belli olmayıp eser nesir olarak tercüme edilmiştir.

c) Selimağa Kütüphanesi:

Bu kütüphanede bilinen tek bir kıyâfet-nâme yer almaktadır. Bu kıyâfet-nâme de kütüphanenin 458 numarasında kayıtlı olan bir eser içindedir. Bu kıyâfet-nâme eserin 41. sayfasından sonra başlar.¹⁶³ Bu eser nesir olarak kaleme alınmıştır.

d) Süleymaniye Kütüphanesi:

Bu kütüphanede yazarı belli olmayan iki kıyâfet-nâme yer almaktadır. Bunların ilki 4871. numarada kayıtlı bir mecmuanın 178-212 varakları arasında yer alan, yazarı ve yazılış tarihi belli olmayan mensur bir eserdir.¹⁶⁴ Bu eser son zamanlarda Nusret Gedik tarafından bir bildiriyle tanıtılmış ve bildiriye göre bu eser içerik bakımından Şaban-ı Sivrihisârî'nin kıyâfet-nâmesinin eksik ve isimsiz bir kopyasıdır. Çünkü eserin bölümlere ayrılışı, ele aldığı uzuvlar, ve eserin son bölümlerinin ilm-i hututa ayrılmış olmasının yanı sıra içerikleri de aynıdır. Gedik'in tanıttığı bu kıyâfet-nâme Sivrihisârî'nin kıyâfet-nâmesi gibi bir Arapça girişle başlar ve eserin tertibi hakkında bilgi verir. Eserin tertibi bölümünde ele alınan konular da aynıdır. Sadece tez konumuz olan yazarın Nuruosmaniye Kütüphanesi'ndeki kıyâfet-nâme bir mukaddime ve dokuz makaleden oluşurken Nusret Gedik'in bildirisinde konu olan kıyâfet-nâme bir mukaddime ve yedi makaleden oluşmaktadır. Ayrıca "Harf-i Mermuze" bölümünde ele alınan harfler ve harflerin temsil ettiği kişiler de aynıdır. Bunun dışında Sivrihisârî'nin Nuruosmaniye'de 4099 numarada kayıtlı olan kıyâfet-nâmesinde yer alan milletlerin ve hayvanları özellikleri bu kıyâfet-nâmede de görülmektedir. Her iki eserin son bölümleri ilm-i hututa ayrılmış ve el şekilleriyle insanların talihi ve kişilikler hakkında bilgi

¹⁶² Çavuşoğlu, age. s. 184.

¹⁶³ A. yer.

¹⁶⁴ Gedik, agy.

verilmiştir. Sivrihisârî'nîn Nuruosmaniye'de 4099 numarada kayıtlı olan kıyâfet-nâmesinin sonunda manzum bir bölüm yer alırken Gedik'in bildirisine konu olan bu nüshada manzum kısım yer almaktadır. Bu kütüphanede bulunup yazarı belli olmayan bir diğer kıyâfet-nâme ise "Kıyâfet-nâme-i Türkî" ismiyle 1836 numarada bulunan kıyâfet-nâmedir. Nesir olan bu eserin ne zaman yazıldığı belli değildir ve eserin giriş kısmı ıslanmış olduğundan okunmamaktadır.¹⁶⁵

e) Manisa İl Halk Kütüphanesi:

Bu kütüphanede bilindiği kadarıyla iki kıyâfet-nâme yer almaktadır. Bunların ilki bir eserin içinde bulunup 1858 numarada "Fîrâset-nâme" adıyla kayıtlı olan kıyâfet-nâmedir. Bu eser müstakil değildir, bir eserin 108-116 varakları arasında yer almaktadır. Bu kıyâfet-nâme nazım-nesir karışık olarak kaleme alınmıştır. Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde kayıtlı bir başka kıyâfet-nâme daha bulunmaktadır. Bu eser 1506 numarada kayıtlıdır. Eser, nazım-nesir karışık olarak yazılmış olup kıyâfet-nâmenin sonunda da bir risâle yer almaktadır.

f) Millet Kütüphanesi:

Bu kütüphanede bilinen ve yazarı belli olmayan tek bir kıyâfet-nâme vardır. Bu kıyâfet-nâme Ali Emirî Tıp bölümünde Nr.25 kayıtlı olan kıyâfet-nâmedir. Bu kıyâfet-nâmenin hattından anlaşıldığı kadarıyla son dönemde kaleme alınmıştır.¹⁶⁶ Bu eser 35 başlık altında muhtelif uzuvları ele alır.¹⁶⁷

4. Kıyâfet-nâmelerde Tip Hususiyetleri:

Yaratılış itibarıyla tüm insanlar bedensel olarak birbirinden farklı özelliklerle yaratıldıklarından onların kişilik özelliklerinin de farklı olması gayet doğaldır. İnsanların bu bedensel farklılıkları onların kişilikleri hakkında belli bir işâret taşır. Çünkü insan iki özellikten müteşekkildir. Bunlardan bir insanın maddi yönüdür. Bu yönü gözlenebilen, hissedilebilen bir özelliktir. Bir diğer özelliği ise onun manevi yönüdür ve bu yön gözlenmesi, hissedilmesi herkesçe mümkün olmayan ve insanın kara kutusunu teşkil eden yöndür. Elbette ki insanların olaylara bakış açıları, yaklaşım tarzları, olaylar karşısında duruşları onların kişilikleri hakkında bizlere belli bir fikir vermektedir.

¹⁶⁵ Yerdelen, age. s. 83.

¹⁶⁶ Çavuşoğlu, age. s. 184.

¹⁶⁷ Çavuşoğlu, age. s. 69.

Aşağı yukarı tüm kıyâfet-nâmelerde kişilerin tip özellikleri ve kişilikleri arasındaki özellikler birbirine yakın bir şekilde verilir. Bazı kıyâfet-nâmeler bazı organlara ait özellikleri verirken diğerlerinin ise bazı organları ele almadığı görülür. Ayrıca bazı kıyâfet-nâmeler organları ele alırken bunların özelliklerinin bir kısmını aktarırken bir kısım özellikleri ise ele almaz. Ama yine de aşağı yukarı tüm kıyâfet-nâmeler el, kol, yüz, göz, yumuşaklık, sertlik, dudak, boyun, kaş, kirpik, boy, saç, kıl, gerdan, alın, baş, kulak, burun, ses gibi insana ait özellikler hakkında hükümler vermişlerdir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi kıyâfet-nâmelerdeki bazı özellikler Arap ve Fars kaynaklarından alındığından bu milletlerin kıstasları da olduğu gibi edebiyatımıza aktarılmıştır. Bu bölümde, Türk edebiyatında bu alanda farklı dönemlerde yazılmış önemli eserlerden yararlanarak bu konuda ne tür kıstaslar belirlediklerine bakacağız. Bu bölümde Hamdullâh Hamdi, Erzurumlu İbrahim Hakkı, Niğdeli Visâlî, Şa'bân-ı Sivrihisârî'nin eserlerinden yararlanarak insan azaları hakkında yapılan değerlendirmeleri aktaracağız. Yukarıda bahsettiğimiz müellifler insanların uzuvlarıyla kişilikleri arasındaki ilişkilerini ortaya koyarken dikkat ettikleri özellikler ve bedene ait özellikleri şu şekilde ortaya koymaya çalışmaktadır:

4.1. Renk:

Renk kavramı algılama tarzı kişiden kişiye değişen bir kavram olduğundan günümüzde tam olarak bir renk tanımı yapılamamıştır. Bu algılama tarzı sadece insanlar için değil toplumlara göre de farklı anlamlar ifade eder. Toplamlar kendi yaşam tarzları, sosyo-ekonomik durumları ve inanışları onların renklere yüklediği anlamları da farklılaştırır. Mesela bazı toplumlarda kırmızı sevinç ve şadlığın sembolüyken bazı toplumlarda kan dökücülük ve şerrin, bazı toplumlarda ise şehvetin ve ihtirasın rengi olması; beyaz saflık ve temizlik sembolü olarak bazı toplamlar bu rengi kullanırken, bazı toplamların ise, ölümün rengi olarak görmesi renklere yüklenilen anlam farklılığının bir sonucudur. Bu yüzden bazı toplamların kendine özgü renk anlayışları vardır. Mesela Uygurlar, sarıyı matem ve gamın, maviyi gençlik ve baht saadetine, kırmızıyı sevinç ve şadlığın, beyazı saflık ve kutluluğun, siyahı kaygı ve sükunetin sembolü olarak kullanmışlardır.¹⁶⁸

Renkler toplamlar için bir sembol ve belli anlamlar ifade ettiğinden hemen hemen her kıyâfet-nâme yazarı, renk konusuna yer vermiştir. Yukarıda belirttiğimiz gibi rengin soyut bir özellik taşıması ve kişiler tarafından farklı algılaması kıyâfet-nâmelere de yansımış, bu

¹⁶⁸ Çavuşoğlu, age. s. 73.

durum, yazarların aynı renkler hakkında farklı yorumlar yapmasına yol açmıştır. Ayrıca bazı yazarlar kişinin rengiyle kişiliği arasında bağlantı kurarken bazı yazarlar da kişinin rengiyle sağlık durumu arasında bağ kurmuş ve tıbbın alanına girecek açıklamalara yer vermiştir. Kıyâfet-nâmelerde ten rengiyle ilgili olarak genelde yazarlar, kırmızı teni, tez canlılığa ve kan basıncına yorumlayarak saf kırmızı tenli insanların edebi ve utanmasının çok ve terbiyeli olduğu, esmer teni de zeki ve hayırlı fikirli olduğuna, edepli ve saf bir yaratılışa yorumlamıştır. Sarı tenli insanlardan hayır gelmediği, hain ve riyakâr olduğuna ve eğer kişinin renginin siyaha meyilli olması durumunda ise ahlakının tamamen bozuk olduğuna yorumlamıştır. Kıyâfet-nâmelere göre kişinin rengini itidal üzerine olmalıdır. Yani beyazsa tam beyaz kızsı tam kızıl olmalıdır.

Yukarıda gibi bazı kıyâfet-nâmelerin kişinin vücut rengiyle sağlık durumu üzerinde durduğunu ifade etmiştik. Buna göre kırmızı renk sıhhatli ve semiz olmaya, sarı benizli olmak hastalıklı ve bedeninden kan alınmış olmaya, beyaz ten de vücutta kanın az olduğuna delildir

4.2. Boy:

Kıyâfet-nâmelerde ve toplum arasında boy konusunda aşağı yukarı aynı görüşler dile getirilmiştir. Toplum arasında “Kıçı yere yakın insandan uzak dur.” denmesi, uzun boyluların saf olarak görülmesi anlayışı kıyâfet-nâmelerle aynıdır. Kıyâfet-nâmelere göre uzun boylu insanlar saf, temiz yaratılışa ve insanlara kötülük düşünmemeye; kısa boy, kin ve kibire, hileciliğe; orta boyluların ise her yönden uyumlu olduğuna ve rahmete yorumlanmıştır. Ama bu hükümler bütün uzun boylu insanların bu özelliği taşıdığı ve bütün kısa boylu insanların da kindar ve fitneci olduğu anlamına gelmez. Bu yüzden bazen kâiflerin bu durumda bazı istisnalar sunduğu olur. Mesela Hz. Ali’nin kısa olmasından dolayı kâifler kısalar hakkında verdikleri hükümlerde Hz. Ali’yi bu yorumun dışında tutmuşlar ve bu tarz bir yorumun onun için geçerli olmayacağını söylemişlerdir.

4.3. Tenin Sertliği ve Yumuşaklığı:

Derinin ve etin kalın ve kaba olması her ne kadar fiziki güce işâret ediyorsa da estetik bakımdan bu özellik çirkinlik ve kabalığın alametidir. Kıyâfet-nâmeler, yumuşak etli olmanın insanların anlayış güzelliğinin çok, mizacının güzellik üzerine, nazik ve hoş bir yaratılışa, ve cana yakın olduklarına; hoş ve latif etli olan insanların ince ve nazik olmalarına, sert etli olmasının ise güçlü pazılara sahip olmalarına rağmen aptal ve kaba bir yaratılışa sahip

olmalarına işâret ettiğini bildirir. Aynı zamanda etin fazla yumuşak olması da iyi bir durum olmayıp kişinin ileri görüşlü olmadığına delalet eder.

4. 4. Kişinin Hareketli ve Sakin olması:

Çok hareketli olan ve yerinde duramayan insanlar kendini beğenmiş, bencil ve ahlaksız olurlar. Aynı zamanda bu tür insanlar aşırı hileci de olurlar. Bu tür insanların en belirgin özellikleri fuhşa meyilli ve eşlerini aldattıklarıdır. Hareketlerinde dengeli ve istikrarlı olan insanlar iyi huylu olurlar. Kişinin sarhoş gibi yürümesi kişinin büyüklük tasladığına ve kadınsı özellikler taşıdığına, ellerini sallayarak yürümesi, kişinin cesur ve aynı zamanda gaflet içinde olduğuna delildir.

4. 5. Saç ve Kıl:

Saç da birçok şeyin alameti olarak kabul edilir. Saçı uzun olursa kişinin aklı da kısa olur ve anlayışı kıt olur. Eğer kişinin saçı gür ise bu onun çok cesur ve sıhhatli o olduğunun alametidir. Saçın az oluşu güzelliğe, bilgili ve zarif olmaya delalettir. Vücudunda çok kil olan insanın zarafeti de olmaz ve kişi de kıl kadar bir incelik bulunmaz. Kişinin saçı çoksa ve sakalının da kılı fazlaysa kötülükte bu kişinin benzeri olmaz. Saç rengi kırmızı olursa bu korku ve gazaba, siyah olursa akıllı, sabırlı ve edepli olmaya; saçı sarı ise kişinin kibirli olduğu ve gazaba meyilli olduğuna işârettir. Kumral saç saçların güzelidir ve bu saçın sahibi emsalsizdir. Saçın yumuşaklığı ve sertliği de kişilik açısından önemlidir. Kişinin saçları eğer yumuşak olursa bu onun korkak ve ahmak olduğuna işârettir ve kişinin hayasız olduğunun da göstergesidir. Ayrıca saçın sert olması kişinin cesur olduğuna ve tam sağlıklı olduğuna güzel bir işârettir. Ayrıca sert saçlı insanlar akıllı ve ileri görüşlü olurlar. Kıyâfet-nâmelerde bir erkeğin teninde ve saçında aranan özellik ne fazla katılık ve ne de fazla yumuşaklıktır. Kadında ise tercih edilen yumuşak, tavlı bir ten ve kılsız bir vücuttur.

4. 6. Baş:

Kişinin başı küçük ise buna bağlı olarak aklı da az olur. Bu yüzden bu insanlar sır tutamazlar ve bunlara sır verilmemeli. Eğer baş aşırı küçükse bu durum kişinin aşırı hilekar, sabırsız ve çabuk öfkelenmesine delildir. Eğer kişinin başı büyük ise o kişinin aklı da çok olur. Başı yassı ise kişi dertten ve tasadan her zaman uzak olur ve yassı kafalı insanların budalalıkta benzeri olmaz. Kafa derisi parlak ve ince olan insanlar her zaman hayırlı şeyler yapar ve bu tür insanlardan zarar gelmez. Başında saç olmayan kötü huylu olur ve bu tür insanlardan sakınılmalıdır. Enli kafalı olan insanlar ahmaklığın illetine tutuktur. Eğer baş vücutla

orantılıysa bu durum güzel görünüşe ve iyi niyete işârettir. Başın sağa sola dönmeyecek kadar büyük olması ve orantılı bir vücuda, geniş göğse ve güçlü bir sırtta sahip olması halinde bu durum kişinin iyi bir karaktere sahip olduğunu gösterir. Kişinin başının uzun olması kabiliyetsiz ve zeka bakımından yetersiz olduğunu gösterir.

4. 7. Alın:

Alınla ilgili olarak da şu tür değerlendirmeler yapılır: Alın eğer dar olursa kişi çirkin huylara sahip olur ve kişinin içi de sıkıntılı olur. Bu alın yapısını sahip olan kişiler cahil ve huysuz olurlar. Çünkü dar olan alında beyin bulunmaz. Yumru alın kimi kaynaklarda çirkin ve kalın kafalılığa işâret olarak gösterilirken kimi kaynaklarda olgunluğa delil olarak gösterilmiştir. Alın normal olursa yani ne çok küçük ne de büyük olursa kişi olgun olur ve güzel ve uygun olan alınlar bunlardır. Kişinin alını çok geniş olursa sahibi kavgacı ve hırçın olur ve aynı zamanda geniş olan gelişmiş bir beyne ve yüksek bir fiziki yaratılışa işâret eder. Alını uzun olan kişi anlayışlı, alını uzun olmayan kişi cömert olur. Alındaki kırışıklıklar az ise kişi anlayışlı olur. Alındaki kırışıklıklar eğer çok olursa kişinin tüm işleri kısa sürede hal olur. İki kaş arasında kırışıklık olursa kişi sebepsiz yere gamlanır. Kişinin alnında enine buruşukluk olmazsa kişi ahmak, şerli ve bencil olur. Buruşukluk yanağa kadar iner ve uzun olursa kişinin zeki olduğuna delildir. Alnında kırışıklık olmayan kişi tembeldir. Eğer alın siyah olursa ahmaklığa ve kendini beğenmişliğe delalettir.

4.8. Kulak:

Kulak uzunluğu ve kısalığıyla ilgili tespitlere gidilmiş. Kişinin kulakları eğer uzun ve eşek kulağı gibi büyük olursa o kişi cahil olur; fakat bu kişi dikkatsiz olmakla beraber, hafızası güçlü olur. Kişinin kulakları kısa olursa kedininki gibi bu kişi unutkan, aptal olur ve hırsızlıkta maharetli olur. Kulak memesinin etli, üst tarafı dik duran, ağzında kıl bitmeyen, içinde yolları olmayan rengi ak veya kıızıla meyilli kulak akıllı ve güzel ahlaklı olmaya, kılı çok olan kulak iştigalîğin, hafızanın ve anlayışın az olduğuna delildir. Kulağın yumuşak ve büyük olması cahilliğe ve zinaya meyil etmeye delildir. Eğer kulakları büyük olursa kişinin ömrünün uzun olacağına delalettir. Damarları dışta, etli kulak şiddete ve kızgınlığa işârettir. Mutedil boy ve şekildeki kulak güzellik, erdemlilik ve dürüstlüğe delildir.

4. 9. Kaş:

Kişinin kaşlarının ucu sivri olursa o kişide fitne ve fesat eksik olmaz. Kaş çok kıllı olursa kişinin boş lakırdılı ve sürekli tasalı olur aynı zan-manda bu insanlar çok üzüntülü olur.

İki kaş arasında açıklık varsa bu kişiye güzellik katar ve bu insanlar dürüst olur. Eğer çatık, kavisli olursa uğru açık olur ve bu kaşın sahipleri aynı zamanda hırsız ve eğri kişiliğe sahip olur. Kalın kaşlı insanlar kırıncı ve garazkar olur. Bu tür insanlar söyledikleri sözlerden dolayı başkalarına büyük sıkıntı verir. Kaşları hem kalın hem de gür olması ise kişinin mağrur olmakla kalmayıp sözlerinin de bitmediğini gösterir. Kaşların kıllarının kısa olması kişinin güvenilir olduğunu gösterir. Kaşlarının uçları şakakların seviyesinden yukarı doğru kalkmışsa bu kişiler tedbirsiz, düşüncesiz ve pis olurlar. Kaşlar uzun olursa kibirliliğe, ince olursa sevinçli ve güzel olmaya delildir. Ama en güzel ve makul kaşlar siyah ve ince olandır. Bu tip kaşlara sahip olan kadınlarda işve ve naz eksik olmaz. Kaşları siyah ve tam olan, ortadan yay gibi kavisli şekilli, uçları hilal gibi kıvrık olan bir kişi sakın mizaçlı olup başarılı ve yararlı bir hayat sürer.

4. 10.Göz:

Göz âşıkların dilinden düşmeyen ve âşıkları çıldırtan yegâne kavramdır. Bazen sevgilinin bir tek bakışı dünyaya bedel olabilir. Divan edebiyatında sevgilinin bakışlarına bu kadar değer verilirken kıyâfet-nâmelerde bu tür eserlerde bu konuya değinmemeleri düşünülemez. Kıyâfet-nâmelerde göz hakkında tafsilatlı bazı izahlara gidilmiştir. Gözü çukur olan insanların kıskanma ve kibir duyguları fazla olur. Donuk gözler pars gibi sivri dilli kendini beğenmiş olur. Göz kurt bakışlı olursa bakışın sahibinin huyu güzel, can ve gönül kapıcı, tabiatı sağlam olur. Göz karası kişinin zeki olduğunu, gözler surh olursa da yiğitliğe delalettir. Mavi gözlü olan inanlar edepsiz ve zeki olur, kötü huyludurlar ve kendi burunlarının dikine giderler. Ela gölü insanlar edepli olur. Kızıl gözlü cesur olur. Kişinin gözleri gök, kızıl ve ak olursa bu kişilerden uzak durulmalıdır. Su rengi göz sahibi, şerri dokunacağına, şeytanlıkta usta, fitneci ve hileci olur. Murabba göz sahibi, kadınlarla iyi anlaşır, tembel ve cahil olur. Yeşil gözden hayır gelmez ve uğursuzdur. Süzgün bakışlı insanlar süslü olur. Çakır bakan insanlardan korkulmalıdır. Şaşı olan insanlar fesatçı, inatçı ve zorba olur. Kör olan insanlardan uzak durulmalıdır. Turna gözlü olan insanlar, bir şahinin cüretine sahip olur. Kişinin gözü büyükse bu olgunluğa, küçükse bu onun hafif bir kişiliğe sahip olduğuna delalettir. Küçük, parlak mavi gözlü kişiler hilekar ve şehvetperest olur. Kanlı gözler melankolik ve deliliğe işârettir. Yuvalarından çıkık ve yuvarlak gözler ahmaklığa ve zafiyete delalet eder. Eğer gözler yumru ise bu onun kıskanç, kindar ve hain olduğuna delalettir. Göz akına sarı nokta olursa bu onun çok dert çektiğinin gösterir ve sıkıntılı, hastalıklı olduklarını gösterir. Gözlerini yavaş yavaş kırpan kişi, kaba yaratılışlı ve tam cahil olur. Sık bakan gözlerde emniyet çok olur. Hangi kadının bakışları erkek gibi olursa ömrünün

uzun olduğunu gösterir. İşveli bakışlı kişiler kişinin yüreğini koparır ve nazları ile insanın başını döndürür.

4. 11. Burun:

Kıyâfet-nâmelerde burun ile kişi arasında şöyle bir ilişki kurulmuştur: Eğer kişinin burnu ağzına yakınsa o kişide aslan cesareti bulunur ve ondan sakınılmalıdır. Koç burunlu insanlar haris ve tutkulu, gaga burunlular avcılığa düşkün, çengel burunluluk ise ahmaklık ve kibire delildir. Her kimin burun delikleri geniş olursa o insan kindar ve kibir sahibi olur. İnce ve uzun burunlular ise akıllı ve zeki olurlar. Uzun burunlu insanlar anlayışsız olur, kısa burunlular ise korkak olur. Kişinin burnunun ucu yuvarlak ise o kişi neşeli ve hayat dolu olur. Burnu kalkık olan kişinin öfkesi de çok olur. Burnu yassı olan insanlar zinaya düşkün olur. Ağzı büyük olan insanlar davranışlarında tedbirli olur. Burnu hafif eğri olan kişi asil ve terbiyeli olur. Düz burunlu ve burun delikleri açık olan talihli olur. Burnu domuz burnu gibi sert ve büyük olan kötü mizaçlı, burun delikleri kıllı olan huysuz ve kıskanç olur; fakat aynı zamanda sadık bir dost olurlar. İnce ve düz burun asalete ve olgunluğa işâret eder.

4. 12. Ağız:

Küçük ağızlı insanlar kıyâfet-nâmelere göre olgun olur ve bu durumları onların Allâh korkusu taşıdıklarına delalettir. Hiçbir zaman eğri ağızlı insanlardan doğru bir haber alamazsın; çünkü bunlar ağızları gibi haberleri de çarpıtarak söylerler. Dar ağızlı insanlar güzel olur; fakat dar ağızlı olmak yüreksiz olmaya da delalet eder. Büyük ağızlı olmak cesaretli olmaya işâret eder. Darlıkta ve genişlikte uyumlu olan, iç ve dış tarafındaki etleri kırmızı olan ağız akıllı, güzel söz söylemeye, sadakate delildir. Kalın dudaklı olmak, ahmaklığa; altı üstünden dışarı çıkmış sarkık, kalın dudaklı ağız, övünmeye ve nefsinin yaramaz olduğuna delildir.

4. 13. Ses:

Her kim genizden konuştursa yaratılış bakımından ahmak, kibirli ve kindar olur. İnce ve tiz sesli insanlar ise cahil hayâsız ve yalan konusunda oldukça başarılı olurlar. Ağır ağır konuşan insanın tabiatı de ağırdır. Bu tür insanlar ahmak olur ve ahmaklarla dostluk yapılmamalıdır. Sesi yoğun ise kişinin sinirli ve çabuk öfkelenen biri olduğunu gösterir. Tok sözlü olan insanlar olgun ve bilge olur. Aslan gibi sesi derinden, gür ve kalın çıkan bir ses cesaret ve kahramanlık, adalete ve insafli olmaya alametidir. Uzun nefese sahip kişiler iyi şarkı söyler; fakat kıskanç ve kavgacı olur. Derinden gelen ses şehvete; çirkin ses akıl

za'fiyetine, yumuşak ve kalın ses ahlak bozukluğuna ve sefaletle delildir. Sert ve kalın sesli kadınlar kendi hemcinslerine göre daha cesur olurlar. Kısık sesli konuşanlar ise korkak olurlar. Makbul olan erkeğin erkek gibi konuşması kadının ise kadın gibi konuşmasıdır.

4. 14. Gülüş:

Bir tebessüm bazen insanlara hayat bahşederken bazen de tebessüm muhatabın kişiliğini de ele vermektedir. Kıyâfet-nâmelerde bu konu hakkında çok az da olsa yer verilmiştir. Buna göre çok fazla gülen insanlardan hiçbir zaman hayır gelmez ve bu yüzden o insanlarla uyuşmak zordur. Çünkü tebessüm kişinin edebi hakkında bilgi verir ve çok gülmek edepsizliğe delalettir. Küçük bir tebessüm edepli olmanın alameti iken kahkahâlârla gülmek ise edepsizliğin ve düşüncesizliğin alametidir. Yüzü güleç olup sözü tatlı olan kişi azizdir ve sevimlidir. Kişi gülerken kişiyi öksürük tutuyorsa kalp katılığına ve düşüncesizliğe işârettir. Tebessüm edici bir yüz, zarafete ve dikkatli bir mizaca işârettir. Çok nadir gülen insanlar, kötü mizaçlıdır ve insanların yaptıklarını hakir görür ve bu insanlarla uyuşmak zordur. Kişi gülerken gözlerini yumuyorsa bu, hileye ve yalancılığa, gülerken ağızdan salyaların akması, cehalet ve büyülenmeye, gülerken elini dizine vurmak, akıl noksanlığına, cimriliğe, kıskançlığa; az gülmek akıllı ve anlayışlı olmaya delildir.

4. 15. Dudak:

Edebiyatta değişik anlamları bünyesinde barındıran dudak kelimesi kıyâfet-nâmelerde değişik özellikleri ile ele alınır. Kıyâfet-nâmelerde dudak şu şekillerde ele alınmıştır: Yumuşak ve kırmızı dudaklar güzel bir yaratılışa ve anlayış kıvraklığına; büyük ve mat dudaklar ahmaklığa delalettir. Kalın dudaklar kızgınlığa delildir. Zenciler gibi dudakları dışarı doğru çıkık olanlar hayırsız ve aptal olur. Alt dudak çıkıntılı ve büyük olanlar anlayışsız ve cahil olurlar. Dudakları çok koyu renkli olanlar melankoliye müpteladırlar. Alt dudağı sarkık ve köşeleri çekik olursa bu durum kişinin aşırı aptal olduğuna delildir. Dudakları çok dar ve kısa dişleri dışarıdan görünen kişiler, sağlam ve güçlü bir fiziğe sahip olurlar. Dudak orantılı bir şekilde kırmızı olursa, kişi akl-ı selim hükümler verir.

4. 16. Diş:

Gerek kadınlarda gerekse de erkeklerde diş güzellik unsurlarından biridir. Kıyâfet-nâmelerde dişlerin yapısı bakımından kişilikle bağlantı kurulmuştur. Buna göre: seyrek dişli olmak zaaf sahibi olmaya, dişlerin iri olması kötülüğe ve kötü yaratılışlı olmaya ve çok defa zor işleri yapmaya delalettir. Dişlerde eğrilik ise hileye ve hıyanete bağlanmıştır. Düzgün

dişler ise en çok tercih edilen dişlerdir ve Kıyâfet-nâmecilere göre bu tür diş sahiplerinden asla zarar gelmez, huyları güzel olur ve birçok iyilik bunlardan gelir. Büyük azı dişleri fena mizaca ve suçlu olmaya işârettir. Dişler arasında açıklığın olması, kişinin hastalıklı olduğuna, küçük ve çarpık dişler hilekarlığa ve hainliğe, uzun dişler karar verme konusunda zayıflığa, düzenli ve orta büyüklükteki dişler dürüst ve doğruluğa, düzenli bir sıra halinde birbirine bitişik dişler doğru ve güvenilir olmaya işârettir. Düzensiz ve sık olan diş yalancılığa ve gammazlığa işâret eder.

4. 17. Çene:

Kıyâfet-nâmelere göre çene ince olursa bu durum kişinin hafifmeşrep bir kişiliğe sahip olduğunu; çenenin büyük olması kibirli ve anlayışsız olmaya; çenenin ölçülü olması kişinin akıllı olup neyi isterse elde edebileceğine delalet eder. Çenenin enli olması kişinin kaba yaratılışlı olduğuna işârettir. Dar çene düşüncesizliğe, orantılı çene ise mutedil bir mizaca ve ince bir zekaya delildir. Kısa çene akıl zayıflığına ama himmetli olup cesaretli ve sevmeye delildir.

4. 18. Çene Çukuru:

Nedendir bilinmez ama Divan şairleri kendilerini hep çene çukurlarında mahpus edilmiş bir tutukluya benzettir. Belki de bunun sebebi sevgilinin dudaklarına biraz daha yakın olabilmektir. Ama gerçek olan bir şey varsa eski kültürde çene çukurunu kadınlarda bir güzellik nişanesi olmasıdır. Kıyâfet-nâmelerde çene çukurunun yapısına bazı anlamlar yüklenmiştir. İnce ve büyük olmayan çene çukuru zarafetin, büyük olması kibir ve kine delalet saymışlardır. Bunlara göre uygun olan her şeyiyle birbirine uyumlu olan çene çukurudur. Bu tür çene çukurları akıl ve kabiliyet sahibi olmaya delalet saymıştır.

4. 19. İncik, Baldır, Ayak ve Ökçe:

Baldırı yoğun olan insanlar edepsiz olur, anlayışsız olursa da şaşılacak bir durum değildir. Kalın baldır ve kalça, utangaçlık ve zayıflığa işâret ederken orantılı baldır ve kalçalar edebe ve iyi niyete işârettir. Etli ve hantal baldırlar, tembelliğe ve sıkıntılı bir mizaca işâret eder, çünkü sıkıntı ve kasvet rutubetin sonucudur. Uzun baldırlı insanlar, gururlu olmaları yanı sıra giriştikleri işlerde başarılı ve mütebbessim bir yüze sahip olurlar. Ayrıca bu tür baldırlar bencilliğe ve hırsızlığa da işâret eder. Kısa baldırlılar, kötülük sahibi ve hırçın olur. orantılı baldırlılar güçlü bir karaktere sahip olurlar. Büyük kemikli ince baldır sahipleri

kadınlara karşı aşırı zaafları olur. baldırların üzerinde ince damarların olması tembellik ve hareketsizliğe işâret eder.

Ökçenin kalınlığı kuvvetli olmaya ve yiğitliğe delalet eder. İnce ökçe kabalığa işâret eder. Ökçenin eti az ve sinirleri gizli olup parmakların siniri çok olması güzel yaratılışa, akla ve anlayış fazlalığına işâret eder. Etsiz ve sinirleri az olan ayak ve topuk kuvvete işâret eder.

Ayağın etli olması işlerinin zulüm ve cehalet üzerine olduğuna işâret eder. Ayak küçük yumuşak olursa fena huylu olmaya, adımlarını geniş atma ise tedbirli olmaya delalet eder. Ayağın uzun olması sahibinin sabırlı olmasına, enli olması işinin sıkıntı ve eziyet olduğuna, büyük ayağa sahip olanlar dindar, küçük ayağa sahip olanlar uyuşuk ve yetersiz olduğuna işârettir. İnce ayak sahipleri uçarı geveze, dar ayak sahipleri hastalıklı, geniş ayak sahipleri ise cesaretli olur. Ayak parmakları ördeğinki gibi birbirine bitişik olursa kişi kötü huylu olur. Ayak parmaklarının çarpık olması ahlaksızlık ve utanmazlığa işâret eder. Ayak parmaklarının düz ve uzun olması şehvete işâret eder.

4. 20. El ve Bilek:

Gövdeye uyumlu olmayan kısa bilek kişinin huyunun dar, aklının az, cimri, hile-kâr ve kendisinde kötülüğün fazla olduğunu gösterir. Kişi ince bilekli ve pazuluysa kişinin kendi halinde ve kötü olmadığını işâret eder. Kişi kalın bilekliyse çok işte üstünlük kazanır. Kişi uzun bilekliyse cömert, alçakgönüllü olur. kişinin bilekleri kılsız ise kişinin anlayışlı olduğuna, kılıklı ise anlayış azlığına, eller ve bilekler çok kılıklı ve kıllarının uzun olması kişi şehvetli olduğunu gösterir. Orta bilek iyilerle arkadaş olup kendisinin de iyi olduğunu gösterir.

Kişinin eli küçük ise bu kişi güzellikte bedelsiz olur. El etli ve yumuşak olursa kişi düşünceli ve zeki olur. Kısa el kişinin aptal olduğuna, etli el iffetsizliğe işâret eder. Elin uzun olması kötülüğe işâret ederken, yuvarlık el sabırsızlığa ve hayırsızlığa işâret etmektedir. Ayası sert elin sahibinin sözü ve yüzü de serttir, merhametsizdir ve cömertliği sevmezler. Çok oval ve sivri el, kişinin cana degecek işler yapacağına işârettir. Elin orantılı ve ayanın da güzel olması, kişinin sözünün tatlı olmasına işârettir.

4. 21. Karın:

Karın konusunda genelde kıyâfet-nâmelerde şu hükümler ye alır: Büyük karın kısa boylu insanlarda olduğu durumda bu çok kötü ve yakışıksız olur. Büyük karın, anlayışsızlığa, cehalete ve kötülükte benzerinin olmadığına işâret eder. Küçük olan karını sahibinin kabiliyetli, zeki ve efendi olduğunu gösterir. Karın ve göğüste kıl olmaması kişinin tabiatının

kötü ve zalim olduğuna işâret eder. Eğer karın arık, kılsız ve sırta yapışmışsa bu kişinin zarif ve güzel bir nefse sahip olduğunu gösterir. Karnın üstünde damarların görünmesi kişinin aptal ve kötü fikirli olduğuna işâret eder. Yağlı, yumuşak ve semiz karın, sahibinin şehvet ve muhabbetinin fazla olduğu işâret eder. Uzun ve geniş olan karın cahilliğe ve yaramaz yaratılışa delildir. Yuvarlak ve küçük karın ise kişinin güzel fikirlere sahip olduğunu gösterir. Mutedil karın karınların en iyisidir. Bu karna sahip insanlar, bilgili, kerem sahibi ve iyi huylu olur.

4. 22. Tırnak, Parmak ve Avuç:

Parmakla ilgili olarak bazı kıyâfet-nâmeler teferruatlı bilgiler verilirken bazı kıyâfet-nâmeler ise tırnağın sadece birkaç özelliğini ele almıştır. Ele aldığımız beş kıyâfet-nâmede parmak hakkında genel olarak şu bilgiler verilmiştir: Uzun parmaklı olan insanlar zor işlerini kolaylıkla halleder. Böyle parmaklara sahip olan insanlar, anlayışlı, bilgili, hünerli ve her işe elleri yatkın olur. Yumuşak parmaklı insanlar zeki, sarkık parmaklılar ise çok lafçı ve insafsız olur. Ucu ince kalın parmak uzun olursa bu kişi çok korkak olur. Kısa parmaklı insanlar kötülüğe, ahmaklığa ve zaafa işâret eder. Parmakların kısılığı, etliliği ve yumuşaklığı kişinin nefsinin ve fizikinin kuvvetli olduğunu gösterir. Şayet parmak düz ve yumuşak olursa kişinin güzel yaratılış üstünde olduğunu gösterir. Sert parmak kişinin sert tabiatlı, uçları çok ince olması kişinin cömert; küçük, etsiz olması iyi işler yapmış olduğuna işâret eder. Orta parmak ise kişinin zeki olduğunu gösterir.

Kişinin tırnağının ak olması, berekete işâret eder. Enli tırnaklı olmayan insanlardan zarar gelmez, kişinin tırnağı yumru ve çizik olursa kişinin suçtan uzak durduğuna işârettir. Eğer tırnak kara olursa kişinin yaramaz huylara sahip olduğuna, kırmızı olursa kişinin, güçlü bir beden yapısı olduğuna ve karşı cinse zaaf duyduğuna delalet eder. Beyaz tırnak sağlıksız vücuda işâret eder; çünkü bu renk beden rutubetinin bir sonucudur. Uzun ve ince tırnak sıcak ve cana yakın bir mizaca delildir. Çirkin ve hoş olmayan tırnaklara sahip olmak hastalık ve kötü mizaç belirtisidir. Uzun tırnaklar hassas ve kibar bir ruhu ve yüksek payeler elde etmeyi gösterir.

Avuçların maymun avuçları gibi zayıf olması kötü bir karaktere işâret eder. Çok etli bir avuç korkaklığa ve yüreksiz olmaya delalet eder. Orta seviyede olan mutedil avuçlar, kişinin olgun, güçlü, ve az gururlu olduğunu gösterir. Bu insanlar iyi mizaçlı ve herkesçe beğenilirler.

4. 23. Sırt:

Sırt kavramı için kıyâfet-nâmelerde genelde arka kavramı kullanılır. Kıyâfet-nâmelerde sırt hakkında her yazar farklı görüşler olsa da birleştikleri hususlar daha fazladır, buna göre: Yassı sırtlı kişiler güçlü olurlar; eğer bu kişiler nefesine uyarsa suçlu olur ve ayrıca bu tür insanlar kuvvetli, ahmak, şehvetinin kölesi, cesur, müsrif olur ve hayvani nefsinin doyurmak için her şey yaparlar. Gürz gibi olan sırt, kişinin akıllı ve kamil olduğunu gösterir. Eğer sırt eğri olursa kişinin müsrif ve huyunun çirkin olduğunu, bazılarının göre ise fikrinin güçlü olduğunu gösterir. Sırt doğru olduğunda kişinin herhangi bir konuda fikir yürütemeyeceğini bildirir. Kişinin sırtının etli olması, anlayış bakımından noksan olduğunu gösterir. Kılıklı sırt kişinin, çok cesur, şehvetli olduğuna delildir, kılın çok ama sırtın etsiz olması iyilerin ona sırdaş olduğunu gösterir. Geniş ve ortası çukur, çukurunda zincir gibi işâret ve karnından enli, aşağısı ve omuz arası yassı, pak ve ak olan, kemikleriyle sinirleri görünmeyen doğru, kılsız sırt uzun ömre sanat güzelliğine ve cesarete işârettir. Sırtın çıkık ve sivri olması, yani ayı sırtına benzemesi kişinin şehvetinin fazla, kaba yaratılışı ve cesur olduğuna işâret eder. Sırt çıkığında iki yumrunun olması kişinin ahlaksız olduğuna işâret eder. Sırtı mutedil olan insanların adları dünyada cömertlikle anılır ve bu insanlarda birçok güzellik mevcuttur.

4. 24. Ben:

Göz kapağında olan ben, hassas bir yaratılışı; gözün alt kapağında olan ben, meraklı ve kuruntulu bir yaratılışı sahip olur. Sağ şakaktaki et beni, kararsızlığı; alnın sağ yanındaki ben, güçlü bir belleği ve hızlı kavrayışı, uzun ömrü, alnın solundaki ben, dengeliliği, iki kaş arasında sağda ben, aşka düşkünlüğü, hoşsohbetliliği, iyi bir geleceği olmayı; iki kaş arasında solda ben, mantıkla iş görmeyi, duygululuğu gösterir.

4. 25. Yüz:

Yüz insan gözüne doğrudan hitap eden ve güzellik unsurlarının başında gelen organların başında gelir. Divan şiirinde kadın yüzü sürekli bazı kavramlarla kullanılırken kıyâfet-nâmelerde yüz hatları için bazı değerlendirmeler yapılır. Güzellik yüzde gizlidir. Göz, kaş, burun, ağız güzelse yüz de güzel olur. Kötü huy yüze düşer, yüzdeki işâretler ne kadar iyiye o kadar saadet getirir. Diğer organları güzel olsa da yüz çirkinse kişi kötü ahlakın gazabına uğramıştır. Yüzün sıfatları nefsin sıfatlarını gösterir. Nitekim kızan adamın yüzü kızarır, korksa yüz rengi kaçır, utansa yine yüz rengi değişir. Yüzü ayıplı olanın sözü de öyle

olur.¹⁶⁹ Yüz büyüklüğü olgunluğa ve hasta olmaya, bilgin ve zeki olmaya delildir; küçük yüzlü olan, kibirli, alçak ve kaba olur. İnce yüzlü insanlar anlayışlı, sevimli ve cana yakın, etli yüzlü insanlar, cahil, ahmak, sevimsiz ve itici olur. Yanakların dolgun olması ise tabiat yoğunluğuna, kişinin yüzü yumru olursa bu onun cahil ve sıkıntılı oluşuna delalettir. Yüzü sarı olanlar kindar, eğer boyunları da uzun ise oldukça gaddar olur. Uzun yüzlü insanlar düşünceli ve hafızaları kuvvetli olur; ama aynı zamanda bu tür yüzlerde yalan da bulunur. Küçük, dar ve çok uzun yüz, hainliğin delilidir. Yuvarlak yüzlü insanların yüzleri güleç olur ve bu insanları gören onlardan murat alır. Yüzün tam yuvarlak olması cahilliğe ve ahmaklığa işâret eder. Kızıl yüzlü insanlar terbiyeli, esmer yüzlüler zeki, benzi sarı olan insanlar aynı zamanda hastalıklı olurlar. Siyaha çalan yüz tevekküllü, normal yüz ise hem beyaz hem de kızıl olandır. Marazi ve çiçek bozuğu yüz, kötü mizaca işâret eder. Ekşi yüzlü insanların sözleri de kendi suratları gibi ekşi, yüzleri eğri insanlar yalancı olur ve bu tür insanlardan asla doğruluk aranmamalıdır. Gül yüzlü insanların içleri de yüzleri gibi saf ve güzel olur. İşte aranması gereken makul insanlar bu tür yüze sahip olanlardır.

4. 26. Omuz:

Omzun sivri oluşu kişinin dini inanç bakımından eksik olduğuna delildir. Böyle insanın sözü ve yüzü iyi değildir. Ayıp ve kötülük arar, insafsız ve kindardır, hayvan gibi çok yer ve hayvandan daha alçaktır. Kısa olursa da aptallığa delalet olarak kabul edilmiştir. Omzu eğri olanın, işi eğrilik olur; ama fikri doğru olur. ince uzun omuzlu kişiler zevk ve eğlenceye düşkün olurlar. Düşük omuzlu kişiler ise müsrif olurlar, zevk ve eğlenceye düşkünlüdürler. Omuzlar arasındaki mesafenin ve sırt orta kısmının geniş olması zekiliğe işâret eder. Dar omuzlar aklın eksikliğiyle orantılı olur. Köprücük kemiğinin çıkıntılı olması kişinin ahmak ve alçak olduğunun alametidir. Köprücük kemiğinin çarpık olması kişinin hilekar ve sıkıntı çıkarmaya eğilimli olduğuna işârettir. Zayıf omuzlar anlayışın da zayıflığına alamettir. Yassı, etli, semiz, kürekleri enli, ak, üstü düz olup çıkık olan omuz, kuvvete, cesarete, anlayışın fazlalığına delildir. Hepsinin ortası olursa kişinin akıl yönüyle ileri bir derecede olduğunu gösterir.

4. 27. Sakal:

Her şey anılır da Doğu insanının en temel özelliği olan ve Doğu insanıyla özdeşleşen sakalın anılmaması olur mu? Sakal uzunluğuyla ilgili olarak dönemin yazarları çok enteresan

¹⁶⁹ Yerdelen. age. s. 151.

tespitlerde bulunmuşlardır. Her şeye bir anlam yükleyen bu yazarlar, sakalın uzunluğuna, kısalığına, rengine kadar her türlü özelliğini göz önünde bulundurmuşlar. Bunlara göre sakalın uzunluğu ahmaklığa, yani kullanılan tabire uygun olarak eşekliğe; kalın sakal hoş sohbetliliğe ve ağırlığa delalet ediyor. Sakal çokluğu kişinin vakur bir kişiliğe, köselik ise şeytani fikirlere ve hilekârlığa işârettir. Akıllı, zeki ve anlayış sahibi insanların sakalları ne çok ne de az olan yani vasat olan sakaldır.

4. 28. Boyun:

Boynun çok uzun olması kişinin olgunluğunun az olduğuna, boynun ince olması sahibinin anlayışsızlığına; düşük boyun, köyü huya ve insafsızlığa delalet eder. Uzun ve ince olması kişinin korkak ve salak kötü, hilekar, ağzının ölçüsüz, kadın tabiatlı ve ahmak olduğuna; boynun kalın ve uzun olması ise kişinin aşırı derecede midesine düşkün, akılsız, neşeli, ateşli olduğunun göstergesidir. Boyun kısalığı hile ve ihanetin göstergesi iken mutedil boyunlar ise güzelliklere delildir. Gayet yoğun, ince, uzun, kısa olmayan ak ve düz, yumuşak olan, sinirleri ve damarları görünmeyen, üzerinde şekiller ve benler olmayan doğru boyun akıllı, olgun, güzel yaratılışlı olmaya işârettir. Güçlü boyna sahip kimseler kuvvetli olurlar. Etli boyna sahip olanlar, şehvete, öfkeye, kötü huya meyillidir. Yumuşak, sağa sola hareket eden boyun, akılsız, himmeti yaramaz, nefsi zayıf, zelil ve sabırsız olur. boynun daima sağa doğru eğilmiş olması hırsla; boynun gevşek olup gah bir tarafa gah başka tarafa eğilmesi beden ve nefsin zayıflığına delildir.

Yukarıda vücut azalarıyla ilgili kıyâfet-nâmelerin bakış açılarını ortaya koymaya çalıştık. Bir uzvun özelliğine bağlı olarak verilen olumsuz bir hüküm başka bir kıyâfet-nâmede olumlu olarak ortaya koyulmuş olduğu görüldüğü için verilen hükümler belli bir kesinlik taşımaz. Bazen de bir kişinin bir uzvu olumsuzluk ifade ederken ve kişinin yaramaz sıfatlara sahip olduğuna delalet ederken başka uzuvları onun iyi bir yaratılış üzerine yaratıldığına delalet edebilir. Bu yüzden bu ilmin erbapları bir kıyâfet-nâmeye göre bir kişiyi değerlendirirken onun tek uzvuna göre değil genel özelliklerini göz önünde bulundurarak hüküm verirlerdi.

Yukarıda verdiğimiz ve Türk edebiyatında yazılan eserlerin temel kıstaslarını ortaya koyan özellikler, insanların kişiliklerini tam yansıtmamakla beraber bilimsel bir dayanaktan da yoksundur. Bu kıstaslar Doğu toplumunu ve buna bağlı olarak toplumumuzu derinden etkilemiş ve insan yaşamında etkili olmuştur. Bu kıstaslar hemen hemen her alanda kendi ağırlığını hissettirmiş ve birçok insan, bu kıstasların gazabına uğramıştır.

4. 29. Kadın Güzelliği:

Kıyâfet-nâmelerde kadın güzelliğiyle ilgili olarak verilen hususlar o dönemin kadına bakış açısını yansıtmakla beraber, toplum tarafından kabul gören güzel kadının ne tür vasıfları taşıdığını ve o dönemde iddialize edilmiş kadının özelliklerini vermesi bakımından önemlidir. Şüphesiz ki kadın bir toplumun vazgeçilmez öğelerinden biridir. Hem evliliklerde ve hem de cariye alımlarında dikkat edilmesi gereken özelliklere kıyâfet-nâmeler teferruatlı olmasa da yer vermiştir. İbrahim Hakkı, kıyâfet-nâmesinde kadının güzelliğini belirten otuz iki vasfın olduğunu belirtir ve bu vasıfları “renk, büyüklük-küçüklük, darlık-genişlik, kalınlık-incelik, sertlik, yumuşaklık ve tenin kıllılık özelliği” bakımından ele almıştır. Bunları şu şekilde açıklar:

İbrahim Hakkı’ya göre güzel bir kadının gözleri, saç, kaş ve kirpikleri siyah olmalıdır. Buna karşın kadının dört yeri de beyaz olmak zorundadır. Bir kadının öncelikle teni beyaz ve yumuşak olmalı, dişi, tırnağı ve gözünün akı da teniyle uyumlu olarak beyaz olmalıdır. Kadının dört yeri, yani yanağı, dudağı, diş eti, ve dili kırmızı olmalı, dört yeri de geniş olmalıdır. Bir kadının göğsü, kaş, gözü ve göbeği geniş olması gereken yerlerdir. Kadının geniş olan bu uzuvlarına karşı burun, kulak, koltuk altı ve tenasül organı dar olmalıdır. Ayrıca bir kadının memesi, baş, tenasül uzvu ve dizi büyük olmalı; buna karşın burnu, ağzı, ayak ve elleri küçük olmalıdır. Bir kadının sesi erkek sesi gibi kaba ve sert olmamalı ve kendi doğası gereği latif bir ses tonuna sahip olmalı ve güzel konuşmalıdır; zira kadının güzel konuşanı ölüyü bile diriltir, insanın günlüne güzellikler saçar. Kadının vücudu da yumuşak etli ve kılsız, bacağı uzun -ki uzun bacak kadının şehvetli olduğuna işârettir- ökçesi etli ve yumuşak olmalıdır. Kadın salına salına yürümeli ve bu yürüyüşüyle tüm dikkatleri cezp etmelidir. İbrahim Hakkı’ya göre bu tür özelliklere sahip olan kadınlar güzeldir ve böylelerinin huyları da güzel olur ve Allâh bu insanları güzel bir yaratılış üzerine yaratmıştır.

4. 30. Kıyâfet-nâmelere Göre Mu‘tedil İnsanların Özellikleri:

İslâm dîni ifrat ve tefrite karşı olduğundan bütün alanlarda Müslümanların mu‘tedil olmalarını ve aşırılıklardan kaçınmalarını istemiştir. Bu yüzden tüm kıyâfet-nâmelerde yazarlar, insanı ele alırken aynı zamanda İslâm’ın belirlemiş olduğu bu ilkeyi göz önünde bulunduruş ve buna göre hareket etmiştir. Diyebiliriz ki tüm kıyâfet-nâmeler İslâm’ın bu ilkesini kendine çıkış yolu olarak belirlemiştir. Örneğin boy hakkında kıyâfet-nâme yazarları hükümler verirken orta boyu mu‘tedil boy olarak kabul ederek Peygamber Efendimizin “İşlerin en hayırlısı ortasıdır” hadisinden yola çıkmışlardır. Bu yüzden ki tüm kıyâfet-nâme

yazarları uzuvlar ve insanların bazı özellikleri hakkında yorum yaparken aşırılıklarla adeta savaş açar gibi görünmüş, vasat olan özelliklere ise olumlu bir yaklaşım sergilemiş ve vasat özellikleri idealize ederek aktarma yoluna gitmiştir. Kıyâfet-nâmeler mu'tedil insanın özelliklerini şu şekilde ele alırlar:

“Mu'tedil bir insanın boyu ne uzun ne de kısa olur. Çünkü kısıklık ve uzunluk kendi içinde bazı olumsuzluklar taşır. Bu yüzden mu'tedil insanın boyu ortadır. Bu boya sahip olan insanlar bilgili, cömert, alçakgönüllü, terbiyeli, anlayışlı, merhameti olur ve güzel bir huya sahiptir. Gövdesi ne iri ve hantal ne de çok zayıf olur. Mu'tedil insanın gövdesi semiz ama yağlı olmaz boyuyla orantılı olur. Vücudunda kıl az ve kılı yumuşak olur. ayrıca vücudu ne sert ve ne de yumuşak olmalıdır. Eten sert ve aşırı yumuşak olması kişinin olumsuz sıfatlara sahip olduğunu gösterir. Ama mu'tedil bir vücut yumuşaklığına sahip olmak kişinin sağlam akıllı, güzel huylu, zarif, anlayışlı, hoş fikirli, iyilik yapmaya meyilli olduğunu gösterir. Kişinin göğsünün geniş olması onun yumuşak huylu ve iyi kalpli olduğuna işârettir. Böyle göğüsler çok etli olmadığı gibi çok sıska da olmamalıdır. Ayakları küçük ve ayaktaki parmakları düz olmaz. Karın ise ne büyü ne de çok küçük olur. Sırt yassı ve uyumlu olmalıdır. Vasat olan bir sırt, sahibinin cömert ve anlayışlı olduğuna delalet eder. Baş ne büyük ne de küçüktür, büyüklük ile küçüklük arasındadır. Orta bir başa sahip olan insanlarda sağlam ve kusursuz olurlar. Mu'tedil insanların boynu ne uzun ne de kısa olup uzunlukla kısıklık arasında olmalıdır. Omuzları ne dik ve sivri ne de eğri ve düşük olmalıdır. Çünkü bu durum, kişinin doğruluk üzerine olmadığını gösterir. Bilekleri ne uzun ne de kısa olur, çünkü uzunluk kişinin alçakgönüllü olmadığına işâretken kısıklık ise kişinin çok cimri olduğuna işâret eder. İnce ve pazılı olması hayır üzerine olduğuna işârettir; ama en makulü vasat olandır. Kişinin eli ne uzun ne de kısa olmalıdır. El fazla etli ya da zayıf da olmamalıdır. El her yönüyle uyumlu olmalıdır. Böyle eller sahibinin tatlı sözlü, güzel huylu, akıllı olduğunu gösterir ve parmaklar da el ile uyumlu olmak zorundadır. Tırnağın ak ve yuvarlak olması kişinin mübarek, yufka yürekli ve zeki olduğuna delildir. Tırnağın farklı özelliklere sahip olması da olumsuzluklara işâret eder. Ökçe, yumuşak ve küçük olur.

İnsanların en dikkat çeken uzvu yüzdür ve bu yüzden yüz güzel olmak zorundadır. Çünkü yüz insanların aynasıdır. Yüzün güzel olması, huyun da güzelliğine; çirkin olması huyun da çirkin olduğuna işâret eder. Aynı zamanda kişinin yüzü tebessüm edici olmalı, kahkaha atar şekilde gülmemelidir. Eğer kişi kahkaha tarak gülüyorsa kişinin utanmaz ve ahlaksız olduğunu, sadece tebessüm ediyorsa kişinin akıllı ve iffet sahibi olduğunu gösterir. Benzi esmer olmalıdır bu kişilerin; çünkü esmer insanların kalbi geniş ve iyilik isterler, kederli, terbiyeli ve bilgili olurlar. Ama kızıl ya da beyaz ise kızıllığı ve beyazlığı aşırı

olmamalıdır. Kızılığ ve beyazlığı aşırı olmayan insanlar da güzel huylu ve güzel yaratılışlı olurlar. Kişinin yanağı ne çok büyük ne de küçük olmalıdır. Mu'tedil insanların yanakları kendi gibi vasat olandır. Eğer kişinin yanağı büyüklükte ve küçüklükte vasat olursa kişinin, güzel huylu ve selâmet üzerine olduğunu gösterir. Mu'tedil insanın gözü kara ve kurt gibi bakan, sürmeli ve çocuk gözü gibi sürekli içinde tebessüm taşıyıcı olmalıdır. Böyle gözlerle sahip olan insanların huyu, anlayışları güzel olur. Sağlam bir kişiliğe sahiptirler, akıllı ve nazlı olurlar. Ama gözler içinde en güzeli şehladır. Çünkü bu gözler herkesten yüce olduğunun alametidir. Burun küçük ve ince olmalıdır. Kalın ve büyük burun kabalık ve yaratılış bakımından kötü olmanın işâret olduğundan mutedil insanların bu tür burna sahip olması beklenmez. İnce ve küçük burunlu insanlar güzel huylu ve doğru sözlü olurlar. Ağız küçük ve dudaklar ince kırmızı olmalıdır. Ağzın büyük olması bir olumsuzluk olarak kabul edilirken çok da küçük olması da hayra alamet değildir. Bu yüzden mu'tedil bir ağzın küçüklüğü de pek aşırı olmamalıdır. Küçük ağız kişinin akıllı ve güzel söz söylediğine, gereksiz yere konuşmadığına, yumuşak huylu olduğuna işâret eder. Kişinin dişi küçük, ince ve beyaz olmalıdır. Böyle bir dişin sahibi ağzını her zaman hayır üzerine açar, kötülük ağzından çıkmaz. Saçı ne tam kızıl, ne tam kara, ne sarı, ne de serttir. Saçı kumral ve yumuşaklık ile sertlik arasındadır. Böyle saça sahip olanlar güzel, zarif ve anlayışlı olurlar. Alnı ne çok dar, ne de çok geniş ne de çok çizgili yani kırışık olur. Mu'tedil bir insanın alnı orta büyüklükte ve fazla kırışık olmaz. Bu tür alna sahip insanlar adil, güvenilir, tatlı sözlü, gözü gönlü açık ve bahtlı olur. Kaşı açık, başı burna, kuyruğu şakağa doğru eğik, hilal gibi kavisli ve her yeri ince ve düz olur. Ucu ince olmaz, çatık değildir, kılı çok olmaz. Mu'tedil insanların sakalları hafif seyrek ve kısa olur. seyrek sakallı insanlar dindar, iyiliksever, bilgili ve zeki olurken sakalı kısa olan insanlar ise akıl ve huy bakımından güzel yaratılışlı olduklarına işârettir.

Mu'tedil bir erkeğin sesi tok ve davudi olur. Kadınlarda ise ses ince ve güzel olmalıdır. Kalın ve kaba sesler kişinin kaba yaratılışlı ve anlayışsız olduğunu gösterir.”

Kıyâfet-nâmelerde idealiz edilmiş insanların özellikleri yukarıda aktardığımız gibi tamamen vasat ve aşırılıklardan arınmış bir şekildedir. Bu durum, bu özelliklerin kesinlikle doğru olduğu anlamını doğurmaz ya da bu vasıfları dışında kalmış olan insanların ise olumsuz kir kişiliğe sahip olduklarını da göstermez. Bu yüzde kıyâfet-nâmelerde bir insanda bu özelliklerin tümünü bir anda aramaktansa bu özelliklerden bir tanenin bile bir kişide bulunması yeterli bulunmuş ve kişi o şekilde değerlendirilmiştir.

III. BÖLÜM

5. İslâm Toplumunda ve Osmanlıda Bu İlmin Yeri

İslâm toplumu ve Osmanlıda bu ilmin çok sayıda yazar tarafından ele alınması ve birçok eserin kaleme alınması, bu ilmin oldukça revaçta olduğu ve bu ilme itibar edildiğinin göstergesidir. Bu ilim, yargılama hukukundan saraya kul ve cariye alımına, asker ocaklarına asker alımından memur alımlarına, nesep belirlemeden kişilik tahlili ve falcılığa kadar birçok alanda kullanılmıştır. Bu ilim özellikle şu alanlarda yaygın olarak kullanılmıştır:

5. 1. Nesep Belirlemede:

İslâmiyet öncesinden başlayarak Arap ve diğer kavimler arasında yaygın olan ilm-i kıyâfet hayatın birçok alanını kuşatmış, İslâm'dan önce pek sistemli olmayan bu ilim Yunancadan yapılan – özellikle Aristo'dan yapılan- tercümelerle sistemli bir hale getirilmiş ve bu kavimlerin İslâm'ı kabulüyle daha da gelişerek yaygınlaşmış, özellikle devletleşmenin başlaması ve saray hayatına geçilmesiyle bu ilim daha bir önem kazanmıştır.

Bilindiği gibi Araplar arasında bu ilmin asıl kullanımı cariyelerden veya gayrı meşru doğan çocukların kime ait olduğunu tespit etmek ya da çocuğun kendisinden olduğundan şüphelenen birinin çocuğun kendinden olup olmadığını ispatlamak amacındaydı. Kâif, çocuğun vücut azalarındaki benzerliklerden yola çıkarak çocuğun babasını belirlemeye çalışılırdı. Nesep belirlemede kâiflerden yararlanma İslâmiyet sonrasında da devam etmiş hatta Peygamber Efendimiz bizzat kendisi bir defasında bir kâif getirmiş ve haklarında dedikodu yapılan Üsame b. Zeyd ile, Zeyd b. Harise'ye baktırmıştı. Zeyd Efendimizin azatlısıydı. Üsame de onun oğluydu. Ancak Zeyd'in aksine Üsame beyaz tenliydi. Bunun için de halk arasında bu meselenin dedikodusu yapılıyordu. Efendimiz, bir gün her ikisi de uyurken üstlerini sadece ayakları dışarıda kalacak şekilde örttürdü. Efendimiz aslında çocuğun Zeyd'den olduğunu bildiği halde dedikodulara son verebilmek amacıyla Araplar arasında itibar gören kâiflerden birini çağırması, getirdiği kâif de uyuyanları tanımıyordu. Kâif ayaklara bakarak bu iki ayak arasında akrabalık olduğunu söyleyince Efendimiz bundan oldukça memnun olmuştur. Bu anlayış sonraki dönemlerde de devam etmiş ve Osmanlılarda da kâiflerden yararlanılmıştır. Osmanlılarda cariyelerden doğan çocukların nesebi bu ilmi bilenlerin aracılığıyla belirlenme yoluna gidilmiştir.

5. 2. Hukukta:

Kıyâfet ilmi ve fizyonominin kullanıldığı bir diğer alan ise hukuktur. Adil bir hakim karşısına getirilen kişinin suçlu olup olmadığını sadece eldeki kanıtlardan değil de kişinin simasından, duruşundan ve bakışlarından anlayabilmelidir. Çünkü bazen eldeki deliller birisini suçlamak için yetersiz olabileceği gibi suçsuz bir kişi eldeki çok güçlü delillerle suçlanabilir de. Peki bu durumda hakim neye göre hüküm vermelidir. İşte bu konuda İslâm alimlerine göre devreye firâset ilmi girmeli ve hakim firâsetli davranıp suçluyu suçsuzdan ayırmalıdır.

Bilindiği gibi suçun geçmişi insanlığın başlangıcına yani Hz. Adem ve Havva'nın cennette yasak meyveye yaklaşmalarına kadar gider. Daha sonra iki kardeşin –Habil ve Kabil'in- bir birini öldürmesiyle ilk kez suç yeryüzünde insanlar arsında kendini göstermiş olur. Tüm kriminologların üzerinde anlaştıkları temel nokta suçun politik süreçlere dayanan yasal bir kavram olduğudur. Bu politik süreçler 6000 yıl önce Orta Doğu'da veya civarında suçun keşfi ile mümkün hale gelmiştir. Batı'da genellikle suç ve kişinin beden yapısı arasında bir ilişki kurma yoluna gidilmiş ve genelde deforme tipler suçlu olarak kabul görmüştür. Suç teorileri alanında Batı'da Socrates, binlerce yıl önce, suçluluk ile ilgili gözlemler yapmıştır. Keza içgüdü, öğrenme ve bunların suç ilişkileri de modern kriminolojiden yaklaşık 2500 yıl önce yaşamış Sopholes tarafından gözlemlenmiştir Aristo ise, suçluları toplum düşmanı saymış ve onların merhametsizce cezalandırılmaları gerektiğini savunmuştur. Aristo sefaletin, ihtilâle ve suça sebep olduğunu iddia ediyor. Bazı yazarlar, Aristo'yu biyolojik psikolojinin kurucusu olarak saymaktadırlar. Zaman içerisinde de kriminoloji alanında çalışmalar devam etmiş¹⁷⁰ ve XIX. yüzyılda bu alanda çalışmalar oldukça yaygınlaşarak modern kriminolojinin temelleri atılmıştır.

İslâm aleminde ise firâset başlangıçta başı başına bir ilim olarak değerlendirilirken daha sonraki dönemlerde İslâm fıkıhının vazgeçilmez uğraşlarından biri haline gelmeye başlamış ve kadıların adları bu ilimle anılır olmuştur. Bu ilim tartışmalara sebep olsa da zaman içerisinde yargılama hukukunda bilgi ve ispat aracı olarak kullanılmış olup yönetici, kanun koyucu ve müçtehitlerin firâsetle davranmaları gerektiği savunulmuştur.¹⁷¹

İslâm yargılama hukukunun yerleşik teamüllerine göre hakim, önüne gelen bir davayı karara bağlarken olayların dış görünüşünün, objektif ölçü ve delillerin yeterli ve tatminkar olmadığı durumlarda bilgi ve tecrübesine, zeka ve sezgi gücüne dayanarak ipucuları

¹⁷⁰ Hanifi Sever -M.Burak Gönültaş, “Kriminal Profillendirmenin Temeli ve Pozitif Ekol Açıklamalarında Doğru Bilinen Yanlışlar” www.cagipolisi.com.tr.

¹⁷¹ Ögüt, agmd. s. 117.

değerlendirmeli ve yeni delillerle vararak adaletli hükümler vermelidir. Yargılama hukukunda firâset ilmine başvurmak ve bu ilimden yararlanıp yararlanmama dönemin âlim ve kadıları arasında yoğun tartışmalara sebep olmuştur. Hanbel fakihi İbni Kayyim el-Cevziyye firâset ilmine daha geniş bir anlam yükleyerek bu ilmi, hakimip ipucuları, delil ve bulguları dikkatlice inceleyip olaylar arasında bağ kurması sonucunda gerçeği sezinlemesi şeklinde anlar. Maliki fakihi Ebu Bekir İbnü'l-Arabî ise Kur'an'daki "mütevvesimîn"¹⁷² sözcüğünü "firâset sahipleri" anlamına geldiğini savunmuştur. El-Cevziyye "el-Firâsetü'l-Mardiye fi Ahkami's-Siyaseti's-Şer'iyye" adıyla bilinen "el-Turuku'l Hükmiyye fi's-Siyaseti's-Şer'iyye" adlı eserinin önemli bir bölümünü yargılamada firâset ilmine başvurma konusuna yer vermiş ve düşüncesini desteklemek amacıyla Hz. Peygamber döneminden itibaren İslâm yargı tarihi içinde yapılan uygulamalardan birçok delil ve örnek gösterme yoluna gitmiştir. İbni Kayyim'e göre firâset hakim ve yöneticilerde olması gereken temel özelliklerden biridir. Eğer idareci ve hakimler bu özelliklere sahip olmazsa adaletsizlikler yaşanır ve birçok hak zayı olur.¹⁷³ İbni Kayyim ile aynı görüşte olan birçok kadı dönem içinde firâset ilmiyle hükümler vermiş ve davalarını sonuçlandırmışlar. Örneğin Ömer Bin Abdülaziz döneminde kadılık yapan İyâs bin Muâviye, birçok davada firâsetle hüküm verdiği ve dönemin Bağdat kadısının da Şam'da bulunduğunda İyâs bin Muâviye'ye uyarak hükümler verdiği bilinmektedir. Bu uygulamalar karşısında duran Kefal eş-Şaşı'nın ise bu ilmin yargılama hukukunda uygun bir yol olmadığını savunarak bunu tenkit amacıyla bir risâle kaleme aldığı kaynaklarda bildirilmektedir.¹⁷⁴

Suçluyu vücut azalarından anlama konusunda II. Abdülhamit'in oldukça mahir olduğu ve aynı zamanda büyük bir insan sarrafı olarak kabul edildiğini kaynaklarda aktarılmaktadır. Atıf Hüseyin Bey, hatıralarında Abdülhamit'in okuduğu romanlardan birinde "başparmağının ucu, işâret parmağının orta boğumundan uzun kişilerin cinayete eğilimli" olduğunu okuduğunu kendisine iletildiğini anlatıyor. Atıf Hüseyin Bey, ayrıca Abdülhamit'in bunun için hapishanedeki cinayet mahkûmlarının fotoğraflarını çektiğini ve bu görüşün doğru olduğunu gördüğünü belirttiğini söylüyor. "İddialara göre Abdülhamit, istibdat döneminde siyasi olaylara karışanların da davalarından önce teşhis için sanıkların fotoğraflarını incelemiş. Hatta tahta çıkışının 25. yılında hapishanelerdeki mahkûmların fotoğraflarını

¹⁷² Hicr suresi, 75. ayet.

¹⁷³ Ögüt, agmd. s. 117.

¹⁷⁴ A. yer.

çektirmiş, altına mahkûmiyet sebeplerini yazdırmış ve bu fotoğraflardan seçtiği mahkûmlar için af çıkarmıştır.¹⁷⁵

5. 3. Kul ve Cariye Alımlarında:

Bu ilmin bir diğer kullanım yeri ise saraya alınacak cariye ve gulâmların alımıdır. Bedr-i Dil-şâdi'ye göre saraya alınacak olan kul ve cariyeler konusunda alıcının uyanık ve firâsetli olması gerekir. Adam sarrafı olmak ve işe yarar bir kişiyi alabilmek için kişinin firâset ilmini iyi bilmesi şarttır.¹⁷⁶ Çünkü alınacak kişinin zahirine bakarak onun batınını yani içi dünyasını bilmek gerekir. Bu yüzden olmalı ki eskiden Şa'ban-i Sivrihsârî'nin aktardığına göre saraya alınan cariye ve gulâmların ellerine bakılır ve ellerindeki hatlar, parmakların ve ayanın uzunluğu, elin darlığı ve genişliğine göre değerlendirmeler yapılarak cariye ve gulâmlar alınırdı. Örneğin eli uzun olan cariye ve gulâmlardan kaçınılırdı. Çünkü eli uzun olmak hırsızlığa delalet olarak kabul edilirdi.¹⁷⁷

Saraya alınacak kul ve cariyelerin alımıyla ilgili bize en geniş bilgiyi veren Bedr-i Dil-şâdi'nin "Murad-nâme" adlı eserinin 40. bâbındaki erkek hizmetçi ve cariye satın almayla ilgili bölümüdür. Yazara göre alınacak bir cariyenin kaşını, yüzünü, gözünü görmek gerekir, sonra da burnuna, ağzına, dişine ve çenesine bakılmalıdır. Cariyenin yüzü güzel olmalıdır. Çünkü yüz, Allâh'ın tecelli ettiği yerdir. Cariye semiz olmalıdır, semizlik güzelliği doğurur. Cariye ela veya kara gözlü, güzel sözlü, açık kaşlı, kırmızı dudaklı gül endamlı, ay yüzlü, doğru burunlu olmalıdır. Cariyenin boyu ne uzun ne de kısa olmalı, şişmanlık ve zayıflıkta da vasat olmalıdır. Çünkü her şeyin iyisi vasat olanıdır. Erkek gulâmlar ise düzgün boylu, ay yüzlü, eti ve saçı mu'tedi, sırtı yassı, ayasıyla alnı açık, kaşı kirpiği ona uygun yüzü parlak ve güleç, güzü ela ve şehla olması gayet iyi olduğuna işârettir. Yazar bu özellikler verdikten sonra cariye gulâmların sağlıklarına da dikkat edilmesi gerektiğini aktarır ve bu özellikleri taşıyan kul ve cariyelerin kaçırılmaması gerektiğini ekler.¹⁷⁸

5. 4. Memur Alımında:

Kul ve cariyeler için belirlenen bu kıstaslar devlet idaresine alınacak memurlar için de geçerliydi. Osmanlılar döneminde devlet idaresine alınacak memurlar çok titizlikle seçilmiş. Hatta II. Abdülhamit, devlet kademelerine atanacak kişilerin, idadiye ve askeri okullara

¹⁷⁵ M.Yaşar Durukan – "Siz Adamı Gözünden mi Tamırsınız, Geninden mi?" Aksiyon Sayı: 272 - 19.02.2000.

¹⁷⁶ Ceyhan, age. s. 162.

¹⁷⁷ Sivrihsârî, age. v. 44a.

¹⁷⁸ Ceyhan, age. s. 162-165.

alınacak öğrencilerin önce fotoğraflarına bakar, fotoğraflar üzerinde yaptığı değerlendirmelerden sonra bunları gerekli yerlere almış. Osmanlılarda vücutlarında kusur bulunan, köse, çirkin ve sakatlar devlet dairelerine alınmamıştır. Kıyâfet-nâmelerde köseler için belirtilen olumsuz yargılar bazılarının devlet dairelerine girmelerine engel olmuş ve bazılarının da sakal ve bıyıkları onların saadetinin bir parçası haline gelmiştir.

Atalarımız, tek tip insan yaratmak gibi bir kaygı taşımazlar da, erkeğin sakalsız ve bıyıksızını ciddiye almazlardı. Erkekliğe geçişin ilk adımı sünnet, ikinci adımı ise bıyık ve sakal bırakmaktı. Ve sakalın sık, seyrek, kısa, uzun vb. oluşuna bakarak karakter tahlilleri yaparlardı. Kıyâfet-nâme kitaplarına inanmak gerekirse, köseler hilekâr ve düzenbazdı; seyrek sakallıları ise ciddiye almamak gerekirdi. Bir Osmanlı'nın, hangi gerekçeyle olursa olsun, erkeğin alamet-i fârikası ve tabii süsü olan sakal ve bıyığı keserek çirkinleşmeyi tercih etmesi düşünülemezdi. Ömer Seyfettin, Kesik Bıyık adlı hikâyesinde, bir gencin bıyıklarını modaya uyarak kısaltıp incelttikten sonra başına gelenleri anlatır. Bazı sufilerin başta sakal ve bıyık olmak üzere, vücutlarındaki bütün kılları tıraş etmeleri, kendilerini bu süslerden mahrum etmek, yani dünya ilgilerinden uzaklaşmak anlamına geliyordu. Evliya Çelebi'nin anlattığına göre, sakal kesmek "Dünya süsünü bıraktım", bıyık kesmek de "Ben varlığımdan geçip çirkin görünümlü olmayı kabul ettim" demektir. Bu anlamlardan yola çıkarak Cevlâkîlerin hayat felsefesine ulaşmak mümkündür. Cevlâkîler, bilindiği gibi, vücutlarındaki bütün kılları tıraş eden Kalenderî tâifesidir ve bu kişiler toplum tarafından pek de hoş karşılanmazdı.¹⁷⁹

XVI. yüzyıl şairlerinden Köse Meâlî, Şuara tezkirelerindeki kayıtlara göre, sakal bıyık fukarası olduğu için müderrisliğe lâayık görülmedi, halbuki ilim irfan sahibi bir adamdı. Tuhfetü'l-Hattatın müellifi Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi'nin sakalı da seyrekliği (hiffet-i lihye) yüzünden liyâkatına rağmen, girdiği rüus imtihanında başarısız sayıldı. Sakal kurbanlarından biri de, Tanzimat devrinin ünlü isimlerinden Şinasi idi. Ahmet Cevdet Paşa'nın Tezâkir'de anlattığına göre, "Meclis-i maârif azasından Şinasi Efendi sakalını tıraş etmiş olduğu halde meclise gelmiş olduğundan rütbesi ref' ile meclis âzâlığından tard" olunmuştu.¹⁸⁰

Tanzimat'tan sonra bile özellikle devlet dairelerinde matruş suratlı birini görmek mümkün değildi. Matruş yabancılara bile pek rastlanmazdı. Sermet Muhtar Alus, İstanbul sokaklarında görülen ilk matruş yabancının Alman asıllı Blum Paşa olduğunu söyler. Osmanlı kıyâfetiyle dolaştığı için onu görenler hayretle bakar, "Herhalde akağalardan olacak!" derlermiş. Bilindiği gibi, siyâhî olmayan harem ağalarına "akağa" denirdi. Başka bir meşhur

¹⁷⁹ Beşir Ayvazoğlu, "Sakal ve Bıyığa Dair" Aksiyon Sayı: 280 - 15. 04. 2000.

¹⁸⁰ Ayvazoğlu, agy.

matruş da Mınakyan kumpanyasının dram aktörü Aleksanyan'mış. Müslümanlardan ilk matruş suratlının Galatasaray Lisesi jimnastik hocası Ali Faik Bey'in felsefe meraklısı kardeşi Ârifi Bey olduğundan söz eden Sermet Muhtar, XIX. asrın diğer meşhur sakal—bıyık fukaralarının matruş değil, köse olduklarını söylüyor. Ahmet Rasim'e bakılırsa, Abdülhamid devrinde sakala ve boya bosa ayrı bir itibar vardı. Süvari hafif mızraklı alayından bir askerî kâtip, uzun beyaz sakalı sâyesinde kaymakamlığa terfi ettirilmişti. Sakallı Mehmet Paşa'ya lâayık görülen rütbelerde sakalının hatırı sayılır payı vardı. Hünkâr yaverlerinden Faik Bey'in sakalı da öyle. Bir gün bir yemekten sonra, yanında oturan adam muziplik olsun diye sakalını tutup ağzını siliverince, Faik Bey, “Ne yaptın be! Senin ağzını sildiğin bu sakal, benim saadetimin sebebi. Ben bunun sâyesinde miralay oldum, daha livâ ve ferik olacağım!” demişti.¹⁸¹

5. 5. Askerlik Alanında:

Osmanlıda kıyâfet ilminin kullanım yerlerinden biri de orduya alınacak kişilerin seçimidir. Asker ocağına alınacak çocukların iyi bir aileden ve soyu soppu belli olmasına önem verilir ve yaşının sekiz ile on sekiz arasında olmasına dikkat edilirdi. Yukarıda da belirttiğimiz gibi köselerin hain ve hilekar olduklarına inanıldığı ve onlara olumsuz anlamlar yüklendiği için köseler orduya alınmaz idi. Kısa boy da toplum tarafından ve kıyâfet yazarlarınca fitne ve fesadın, şerrin işâreti olarak kabul edildiğinden kısa boylu ve sanat bilen, birçok yeri gezerek gözü açılan çocuklar orduya alınmazdı¹⁸². Bu anlayış sonraki dönemlerde de devam etmiş ve Abdülhamit döneminde iddialara göre, askeri okula kayıt olacak çocukları padişah fotoğraflardan yola çıkarak uzuvları ve kişilikleri hakkında yorum yaparak seçmiştir. Yakın tarihte ve günümüzde de askeri okullara, öğretmen ve polis okullarına alınacak öğrencilerin vücut yapılarına oldukça dikkat edilmiş ve bedensel üzürü olan öğrenciler bu okullara alınmamıştır.

Görüldüğü gibi sezgilere dayanan öğretilmesi zor bu ilim hem Osmanlıda ve hem de İslâm aleminde çocukların nesebinin araştırılması, devlet politikası, saraylıların istihdamı, köle ve cariye edinme, hastalıkların seyrinin araştırılması, hukuk gibi birçok alanlarında kullanılmış ve nispeten günümüzde de kullanılmaya devam etmektedir.

¹⁸¹ Ayvazoğlu, agy.

¹⁸² Yerdelen. age. s. 16.

6. Edebiyatımızdaki Etkileri:

Toplum ve toplumun yaşam tarzıyla o toplumun meydana getirdiği edebiyat arasında çok yakın bir ilişki vardır. Bir toplumda görülen değişimlerin, fikri akımların, inançların edebiyata yansımaması mümkün değildir; çünkü edebiyatı oluşturan insan olduğuna göre insanlar kendi yaşamlarını ve estetik anlayışlarını edebiyata aksettirecektir. Bundan dolayı kıyâfet ilmiyle ilgili birçok ayrıntı gerek Divan edebiyatına ve gerekse Halk edebiyatına geçmiş ve şiirlerde-özellikle kadın tipinde-kendini ağır bir şekilde hissettirmiştir.

6. 1. Divan Edebiyatında:

Kadın ve erkeğin, tabiat ve eşyanın güzelliği eski Türk edebiyatında çok önemli bir yer tutar. O devirde güzelliğe çok önem verilmiştir. Bu anlayışı mimaride, minyatürde, hat sanatında, kılık kıyâfette ve konuşma dilinde görmek mümkündür. Bilindiği üzere eskiler, güzellik ile Allâh arasında bir ilişki kurulmuş, güzelliği Allâh güzelliğinin aynası olarak tasavvur etmişlerdir.¹⁸³ Bu yüzden Divan şairleri güzelliğe büyük bir önem vermiş, hem sanat anlayışlarında hem de ortaya koydukları kişilerde buna dikkat etmişlerdir.

Bilindiği gibi kıyâfet ilmine dair yazılan ilk eserler XIV. yüzyılda kaleme alınmış ve Divan edebiyatının gelişimine bağlı olarak bu tarzda yazılan eserlerde de bir artış olmuştur. Yurt içindeki birçok kütüphanede kıyâfet-nâmelere dair çok sayıda eserin bulunması bu gelişimi göstermektedir. Özellikle XVI. yüzyıla geldiğimizde Divan edebiyatı altın çağını yaşarken kıyâfet-nâmelerde de patlama yaşanır ve çok sayıda yazar nazım ya da nesir kıyâfet-nâme kaleme almıştır.

Kıyâfet-nâmelerin özellikleri ve yazılma amaçları dikkate alındığında Divan şairlerinin bu ilimden etkilenmediklerini ya da bu ilmin şairleri etkilemediğini düşünmek mümkün değildir. Zaten tercüme faaliyetlerinin yoğunlaştığı ve Arap ve Fars edebiyatının kendini ağırlıklı bir şekilde hissettirdiği bir dönemde Divan şairlerinin bu ilimden habersiz oldukları da söylemek yanlış olur kanısındayım. Hatta Divan edebiyatında ilmi-kıyâfet ile ilgili eser veren şairlerin dışında bu konuda eser vermeyen sanatçılar da bu ilim ile ilgilenmiş ve bazıları ilm-i kıyâfet bildikleri için övünmüştür. Örneğin; Aşki aşağıdaki beytinde ilm-i kıyâfet bildiğini söyleyerek nakşın içinde Nakkaşı bulabildiğini söylemektedir:

N'ola fehm eyler isek nakşa bakıp nakkaşı

Biz nazar-bâzları ilm-i kıyâfet biliriz

(Aşki)

¹⁸³ Kaplan, age. s. 147.

Edebiyatın konusu içinde kadının vazgeçilmez bir yeri vardır. Kapalı bir toplum olan Osmanlı toplumunda kadın-erkek ilişkisinin sınırlı olduğu düşünüldüğünde şairlerin ele alacakları kadın tipinin toplum tarafından kabul gören bir güzelliğe sahip, ideal bir kadın olması kaçınılmaz olmaktadır. Çünkü bir şairin o dönemin şartları içinde toplum içindeki bir kadını her yönüyle anlatması imkansızdır. Bu yüzden ki şairler, toplumun güzellik anlayışını yansıtan ve kabul görmüş bir tipi anlatması gerekmiştir. Divan şairi eserlerinde idealize edilmiş olan kadın tipini ortaya koyarken bu ilimden ve toplumun belirlemiş olduğu kıstaslardan yararlanmışlardır. Bu yüzden olmalı ki Divan şairlerin çoğunluğu sanki tek kadın işliyormuş izlenimi uyandırır kişide. Hepsinin yüz hatları, benleri, saçları, boyları ve tavırları aynıdır. Kıyâfet-nâmelerde evlenecek eşin özelliklerini sayarken kıyâfet-nâmeciler Divan şiirindeki idealize edilmiş olan kadın tipini de ortaya koymaktadır.

Kıyâfet-nâmelerle Divan şiirinin etkileşim içinde olduğunu daha somut kılabilmek için Divan şiirinin en ünlü şairi Nedim ile kıyâfet ilminde meşhur olan İbrahim Hakki'nın birer beyitlerini örnek vermemiz yerinde olur. İbrahim Hakki kıyâfet-nâmesinde kadın güzelliğini anlatan bölümde güzel bir kadında şu üç şeyin siyah olmasını şu şekilde aktarır:

Dört yeri lazım siyah
Saç u kaş u kirpik göz ah¹⁸⁴

Nedim ise güzel kadını tasvir ederken İbrahim Hakki'nın belirtmiş olduğu kıstasları olduğu gibi gazeline aktarır:

Hâl kafir, zülf kafir, çeşm kafir el amân
Ser-be-ser iklim-i hüsn-i kafiristan olmuş hep

Görüldüğü gibi bu iki beyit arasında kadın güzelliği arasında çok yakın bir ilişki bulunmakta ve iki şair de aynı güzellik anlayışını yansıtmaktadır. Ayrıca kadının yüzünün, dişinin, tırnağı ve göz akının beyaz; dudak, ağız, diş eti ve dilin kırmızı; burun, ağız, kulak ve elin de küçük olması gerektiğini belirlemişlerdir. Bu kıstasların tamamı Divan şiirinde de vazgeçilmez unsurdur ve şairler ele aldıkları güzelleri bu özelliklere göre işlemiştir.

Divan Edebiyatının şairlerin belirledikleri kadın güzelliği beyaz tenli ya da esmerdir. Şairlerin ele aldığı bu kadın tipi dönemin kadın anlayışıyla bire bir örtüşmekle beraber

¹⁸⁴ Çavuşoğlu, age, s. 161.

dönemin kıyafetnamelerinde belirtilen güzel kadın tasvirine de uygun bir seçimdir. Divan şiirinde genelde kadın ten rengi, göz, kış, kirpik, boy, bakış, gülüş, dudak, yanak, diş, çene çukuru, ben, saç gibi unsurlarla anlatılır ve bu edebiyatta bu unsurlar şu şekilde ele alınır:

Divan şairlerinin en çok söz ettikleri güzellik unsurlarından biri gözdür. Divan şiirinde ele alınan ideal kadının gözü ile kıyâfet-nâmelerde ele alınan kadın gözü birbirine paralellik gösterir. Kıyâfet-nâmelerde ideal kadının gözlerinin ela ya da siyah olması gerektiği aktarılır:

Kara olursa çeşm-i insânun
Akl u fikri güzel sözi anun¹⁸⁵

Divan şiirinde de göz rengi aynıdır. Divan şiirinde kadın siyah gözlüdür. Divan şiirinde karanın ele alınması genel bir anlayış olmakla beraber kara renkteki muğlaklık ve belirsizlik bakışları daha anlamlı kılması bakımından da şairler siyah göze itibar etmişlerdir:

Çeşm-i siyehine sürmeden ar
Hindûsına sürme hem giriftar¹⁸⁶
(Fuzuli)

Ya ala gözlerün ile ol idi ‘ahd kim
Âl ile ala cân ü dil ü yoğ u varımız
(Şeyhî)

Tabi her zaman siyah olmaya bilir gözün rengi. Toplum ve kıyâfet-nâme yazarları tarafından ela göz de gözler arasında en güzel göz olarak kabul görüldüğünden kadının gözü eladır yani ahu gözüne bezer.

Şîrler pençe-i kahrımdan olurken lertzân
Beni bir gözleri âhûya zebûn etti felek
(Y.Selim)

Göz sevgilinin bütün özelliklerini yansıtır. Göz zalimdir, kan dökücüdür. Bir bakışıyla aşığını can evinden vurur ve yaralar, aşığının yüreğini parçalar.

¹⁸⁵ Yerdelen, age. s. 217.

¹⁸⁶ Fuzulî'nin Leyla ile Mecnun mesnevisinden alınmıştır. Bkz. Fuzuli, Lela ile Mecnun, (Hazırlayan Mehmet Nuri Doğan) Yapı kredi Yayınları, İstanbul 2006 s. 124.

Çeşmin ol Kahraman-ı gazab-naktır senin
Kim hışm-ı zail olsa dahi bi-aman olur

(Nefi)

Gözünün kaşunun anlayamazam hilelerin
İlle bu fitne vü ol afet-i cândur bilürem

(Şeyhî)

Mahmur bakışlıdır sevgili ve aynı zamanda muğlâk bakar. Bundan dolayı da âşık sevgilisinin bakışlarından herhangi bir anlam çıkaramaz. Bir bakış aşığı çıldırtırken bir bakış onu hayata bağlayabilir.

Be-nîm gamze-i tuvânî ki katl-i âm kunî
Neûzübilleh eğer gamze-râ tamâm kunî¹⁸⁷

Divan Edebiyatında diğer bir estetik unsuru ise ağızdır. Kıyâfet-nâmelerde ağız ve dudak birlikte ya da ayrı ayrı ele alınır ve güzel bir kadının ağzının küçük ve dar, dudaklarının ince olması gerektiği vurgulanır:

Dehan-i teng egerçi bihçetdür
Havf-ı kalbe velî ‘alametdür¹⁸⁸

Ağız, Divan edebiyatında tıpkı kıyâfet-nâmelerde bahsedildiği gibi küçüklüğüyle dikkat çeker. Genellikle ağız bu yönüyle bir noktaya benzetilir, hatta hiç yoktur. Bu yüzden şair: “Ağzın yok dediler dedikleri kadar var imiş.” der.

Kime ağzı haberin sordum ise yokdur der
Dehan-ı tengi nigârün katı nâ-yâb gibi

(Hayâlî)

Bilün nişânını sordum lebünden aydur kim
Dilin dut eyleye kâli ki bundan sığmaz kıl

(Şeyhî)

¹⁸⁷ Sevgilinin yarım ve baygın bir bakışı aşıklar arsında katliama sebep oldu. Allâh korusun yarın bakışı tam olsaydı ya ne olurdu!

¹⁸⁸ Çelebioğlu, age. s. 162.

Ağız Divan edebiyatında hiç açılmaz. Kapalı bir hazine kutusu gibidir, içinde nice sır taşır ve inciler taşır. Ağız dardır ve içine hiçbir sığmaz Kapalılık bakımından goncaya benzetilir.. Ama sevgili ağzını asla açmaz hatta bırakın açmayı lütfedip bir tebessüm bile etmez. Bu yüzden şair sevgilisinden şu şekilde yakınır ve ona sitemde bulunur:

Bir nihanice tebessüm de mi sığmaz cana
Söyle billâh dehanın ta o kadar teng midir?

(Nedim)

Ben kıyâfet-nâmelerde bir güzellik unsuru olarak kabul edilir ve kadının değişik yerlerinde bulunan benler onun güzel ve olgun bir kişiliğe sahip olduğunu gösterir. Divan şiirinde kadının ağzın yan kısımlarında genellikle ben vardır. Ben, sevgilinin güzelliğine güzellik katar:

Kanda buldı lebi nebatını hâl
Tutûden yeğ imiş mekes nidelüm

(Şeyhî)

Divan şiirinde şairlerin tasavvur ettiği kadın tipi günümüzdeki kadın tipinden çok uzak ve farklıdır. Şairlerin tasavvur ettiği kadın tipi o dönemin kadın tipine tıpa tıpa aynı olmasa da o dönemin kadın anlayışıyla ve toplumun kadına bakış açısıyla paralellik gösterdiği olur. Mesela toplumda yaygın inanca göre kadın pek konuşmamalı ve herkesle muhatap olmamalıdır. Bu anlayış Divan şiirinde de görülür. Kadın pek konuşmaz, anlatmak istediğini yan bakışlarıyla anlatmak ister ve gamzelerine binlerce anlam yükler. Sevgilinin tüm niyazlarına rağmen ağzını açmaz ve tek tatlı laf etmez sevdiğine. Ağız açılması ve sevgilinin edeceği tek söz aşığa hayat vermesi demektir. Bu yüzden onun kelimeleri Hz. İsa'nın nefesi gibi aşığın ölü kalbine ruh verir:

Ebvâb-ı tekellüm etse meftûh
Emvâta verürdi müjde-i ruh

(Fuzûlî)

Bir diğer estetik unsurda dudaktır. Kıyâfet-nâmelerde kadın dudağını kırmızı ve ince olması kadının güzel ve akl-ı selim olduğuna delalet ettiğini bildirir, dudağın kalın ve büyük olması ise çirkinlik alameti olarak kabul edilmiştir:

Rûhları gibi al olursa lebi
Ağzını hayra açmadır talebi

Katı yufka değilse katı hub
Da'ma gonca-veş olur mahcub¹⁸⁹

Divan şiirinde de kıyâfet-nâmelerde belirlenen dudak yapısı benimsenmiş ve şairler, dudağı kırmızılık bakımından ele alarak onu gonca, la'l, yakut, mey-gûn gibi varlıklara benzeterek anlatma yoluna gitmişlerdir. Ayrıca şairler dudağı hep ağız ile ele alarak onun ağız gibi küçük hatta yok denecek kadar küçük ve ince bir şekilde aktarmışlardır:

Şive birle la'lünü ağzunda pinhân eyledün
Hey zâlim yok yere vallâhi bir kan eyledi
(Hayâlî)

Şöyle kim dil-teşne olmuşam leb-i mey-gûnuna
El çekem kamudan ammâ çekmeyem peymânen
(Zeynî)

Divan şiirinde en çok üzerinde durulan ve çeşitli benzetmelerle (gül, ay, güneş vb.) anlatılan diğer bir uzuv da yüzdür ve buna bağlı olarak yanaktır.. Yanak ve yüz kıyâfet-nâmelerde renk ve dolgunluk bakımından ele alınır ve genelde her renge anlamlar verilir. Örneğin yüzü sarı olan birisi için kıyâfet-nâmelerde şöyle bir hüküm verilir:

Tab'-ı sarudur olma ana karın
Olmaya dirsens ilm gamıyla hazin¹⁹⁰

Beyitten de anlaşılacağı gibi kıyâfet-nâmelerde sarı yüzlü insanların gamlı ve hüznü oldıkları söylenmektedir. Divan şiirinde de sarı yüz hüznün ve kederin alameti olarak kabul edilmiş ve kıyâfet-nâmelerle paralel bir hüküm verilmiştir:

Halt olduğuna kâh-ı gam ile ezel gilüm
Şâhid bu ruy-i zerdüm tende her kılum
(Hayâlî)

¹⁸⁹ Yerdelen age. s. 233.

¹⁹⁰ Yerdelen, age s. 212.

Sarı renk gam ve kederin alameti olduğu gibi aşkın da alametidir. Çünkü aşk girdiği bedende tasayı ve gamı da kendisiyle getirir. Fuzuli, aşık olan insanların aşklarına sarı yüzün delalet olduğu bildirilmiş ve Mecnun'un aşık olduktan sonra yüzünü ve bedenini şu şekilde aktarmıştır:

Dönmiş gül-i surhi zagferana
Şimşad-i latifi hîzrâna¹⁹¹

Yanak ve yüz kadın güzelliğini gösteren en önemli unsurdur. Eski edebiyatta yüz Allâh güzelliğinin tecelli ettiği yer olarak kabul edilmiş, bu yüzden yüzün güzel olması gerektiği savunulmuştur. Kıyâfet-nâmelerde toplum tarafından benimsenen ve güzel olarak kabul edilen bir yüz profili çizilmiştir:

Adem oldur derûni sade ola
Sureti gül gibi güşâde ola
Eyü yüze bu vasf olur kâfi
Mu'tedil ola cümle evfâfi¹⁹²

Kıyâfet-nâmelerden aldığımız yukarıdaki beyitlerdeki yüz özelliğinin aynısı Divan şiirinde de görülmekte ve kadının yüzünü beyaz, gül rengi yani kırmızı şeklinde anlatılır ve yüz parlaklık, letafet ve temizlik bakımından ele alınmıştır. Bu yüzden sevgilinin yüzü ay, güneş ve güle benzetilerek anlatılır:

Gül-i rusârına karşı gözümde akar kanlı su
Habibim fasl-ı güldür bu akan sular bulanmaz mı?
(Fuzûlî)

Gün yüzünü göricek zâhir olur zulmânî
Her ne vech aydur isem ol meh-i tâbânun için
(Şeyhî)

Ondan beri kim ay yüzünü gördi bu gönlüm
Kutlu gicede bahtlu mihmâna irişdi.
(Şeyhî)

¹⁹¹ Fuzûlî, age. s. 183.

¹⁹² Çelebioğlu, age. s. 243.

Benin bir güzellik unsuru olduğunu ve kadının çeşitli yerlerinde ben olmasının kadını güzel gösterdiğini yukarıda aktarmıştık. Divan şiirinde kadının yanağında sürekli bir ben bulunur. Bu ben genellikle dudağın yan kısmındadır. Sevgilinin yanağındaki ben onun çekiciliğini artırdığı gibi sevgililerini de bu ben sâyesinde kendine meftun eder. Bu yüzden şairler saçı tuzağa benzetirken beni de tuzak içindeki daneye benzeterek beni anlatmaya çalışır:

Gönlüm kebuterine bir dane sadu h l n
Kim çarh urur mu'allak hoş m rg imiş hav yi
(şey )

Zülf-i damı halkasından nokta-i hâli anun
Daned r kim sayd-ı murg-ı cân içün dilber saçar.
(şeyh )

Yanaktaki kırmızılık Divan şiirindeki kadında pek fazla değildir ve yüz ufak bir kırmızılığı içinde barındırır. Bu kırmızılık genellikle utanma olarak ele alınsa da aslında bir güzellik unsurudur:

Haddeden geçmiş nezaket yal u bal olmuş sana
Mey s z lm ş şişeden ruhsar-ı al olmuş sana
(Nedim)

Görenler n lg n d lbent ile ol yar-ı meh-r yu
Sanur dördüncü kat gökden göründü mihr-i rahş nı
(Hayâlî)

Divan şiirinde kadınla en çok anılan bir diğer unsur kaş ve kirpiktir. Kaş ve kirpik yapısı, rengi azlığı ve çokluğu kıyâfet-nâmelere kişinin kişiliğini yansıtması bakımından önemli bir yere sahip olur. Kıyâfet-nâmelere göre kaşın çok olması tasaya, ucunun ince olması fitneye, ebruvan olması da güzelliğe alamettir. Kıyâfet-nâmelere göre kaş şöyle olursa güzel olur:

Olsa kaşun hil l gibi uci
H bdur eyl k olur işi güci
Kaş odur kara ola ince ola
Hüsn   nazı dahi yerince ola.¹⁹³

¹⁹³ Yerdelen, age. s. 212.

Eski yaşam şartlarına uygun olarak şairler yapacakları benzetmeleri kendi yaşamlarından veya toplum yaşam tarzından alır. Bu yüzden şairler estetik unsurlarını ortaya koyarken bu tür benzetmeler sıkça gider. Divan Edebiyatında sevgilinin kaşları siyah, kavisli ve ebruvandır. Bu yönüyle kemana benzer. Sevgilinin kirpikleri saf tutulmuş olan okçu gurubuna benzetilir. Sevgilinin bir bakışı aşığın gönlüne saplanmış olan binlerce ok gibidir. Kirpikler, tek tek ve siyahtır. kirpiğin bu özelliğini şöyle ortaya koyar:

Olupdur gamzesi şahbaz-ı kattal

İki saf kirpiği ana per u bal

(Yahya Bey)

Divan şiirindeki boy kavramı kıyâfet-nâmelerde belirlenen kıstaslara tam olarak uyduğu söylenemez. Kıyâfet-nâmelerde uzun ve kıs boy olumsuzluğun birer işâreti olarak görülmüş ve orta boy tercih edilmiştir. Divan şiirinde ise sevgilinin boyu genellikle uzun ve incedir. Pürüzsüzdür, bu yönüyle serviye benzetilir. Yürürken salına salına yürür. Sevgilinin bu yürüyüşü işve ve naz dolu olduğundan aşığın kalbini yaralar. Boy için şöyle der:

Uzundur kaddi gibi vasfı ey dil

Leb-i didar gibi muhtasar kıl

(Yahya Bey)

Dideden niçün nihân oldu nihâl-i kametün

Serv hûd bir dem cüdâ olmaz kenâr-ı âbdan

(Harimi)

Kıyâfet-nâmelerde çene yapısına bazı anlamlar yüklenmiştir. İnce ve büyük olmayan çene zarafetin, büyük olması kibir ve kine delalet saymışlardır. Bunlara göre uygun olan her şeyiyle birbirine uyumlu olan çenedir. Bu tür çeneler, akıl ve kabiliyet sahibi olmaya delalet saymıştır. Çenede çukurun olması ise güzelliğin bir alametidir:

Çün enek ince olsa hiffet olur

Büyük olsa kibr u gılzet olur

Mu'tedil olsa ıssı akıl olur

Her neye talib olsa kâbil olur¹⁹⁴

¹⁹⁴ Çelebioğlu, age. s. 245.

Divan şairleri çeneden çok çene çukuru üzerinde durmuş ve kendilerini hep çene çukurlarında mahpus edilmiş bir tutukluya benzetmişlerdir. Belki de bunun sebebi sevgilinin dudaklarına biraz daha yakın olabilmektir. Ama gerçek olan bir şey varsa eski kültürde çene çukurunu kadınlarda bir güzellik nişanesi olmasıdır ve şairler de bu yüzden bu güzellik alameti olan unsuru şiirlerinde sık olarak kullanmışlardır:

Gönülü çâh-ı zenahdânına düşmüş gördüm

Bunu Yûsuf anı zindân dediler gerçek mi?

(Kadı Burhaneddin)

Gönül hararet ile cân atar zenahdâna

Nitekî germ-i hoş-âb-ı bunara saklarlar

(Aşkî)

Çâh-ı sîmîn-i zenahdânındaki dil düzdüne

Sundu zincir-i mu'anber kâkül-i müşgin-i dost

(Ahmet Paşa)

Son olarak sevgilinin saçlarını ele almak yerinde olur. Çünkü Divan edebiyatında saç oldukça geniş bir yer tutmakla beraber çok değişik kavramlar içinde kullanmıştır. Ama bizim için önemli olan güzellik unsuru olmasıdır. Kıyâfet-nâmelerde kadının saçı siyah olarak ele alınmıştır. Her ne kadar saç siyah olarak ele alınmışsa da güzel olan saç kıyâfet-nâme yazarlarına göre kumraldır ve fazla uzun değildir; çünkü siyahlık sabrın, kumrallık güzelliğin alametiyken uzunluk akıl eksikliğinin alameti olarak görülmüştür:

Kim ki saçudur kara

Sabrı var anı ara

Kumral ise saç güzel

Sahibidür bi-bedel

Saçı az olan latif

Oldı arif u zarif

Saçı çok olsa zenün

Fehmi az olur anun¹⁹⁵

¹⁹⁵ Çelebioğlu, age. s. 252.

Divan şiirinde belirtilen saç rengi kıyâfet-nâmelerle bir paralellik gösterse de uzunlukta bu paralellik görülmez. Çünkü divan şiirinde sevgilinin saçları genellikle uzun olur ve uzunluk bakımından kemende benzetildiği olur. ayrıca şairler saçı dağınık ve halka halka olarak tasavvur etmişlerdir:

Halka-i zülfü hayali gözümüzden gitmez
Guyiya çeşm-i alil üzre siyeh çenberdür.

(Bâkî)

Ayrıca Divan şiirinde kadın saç siyahtır. Kendisine has bir kokusu vardır. Saç, fes altında da olsa türban altında da her zaman saçın rengi siyahtır:

Gözün kara vü kaşunla ol iki zülf kara
Ne kara günlere kaldım dirig vâveyla

(Hayâlî)

Yukarda verdiğimiz özellikler göz önünde bulundurulduğunda divan şairlerinin bize esmer bir kadının tasvirini yaptıklarını görürüz. Bu da bize şunu gösterir: Dönemin kadın estetiği esmerdir ve esmer kadın toplum içinde revaçtadır. Her ne kadar verilen özellikler daha çok Arap ve Fars estetik anlayışını yansıtsa da verilen özellikler toplumdan kopuk olamaz. Aşağıda anlatılacağımız gibi Divan şairlerinin ele aldıkları güzelle Halk şairlerinin ele aldıkları güzel aşağı yukarı aynıdır.

6. 2. Halk Edebiyatı:

Halk Edebiyatında kıyâfet-nâme türünde eser yazılmadığı halka ait bazı ürünlerde bu ilmin etkileri görülmektedir. Bu ilmin halk arasındaki inançların derlenmesi sonucu mu kaleme alındığı ya da halkın bu ilimden mi etkilendiği tam olarak bilinmemekle beraber halk arasında bazı yaygın görüşlerin ve inançların kıyâfet-nâmelerle paralellik taşıdığı görülmektedir. Gerek atasözlerinde ve gerekse de şiirlerde insanın dış yapısına ait yerleşmiş inançlar, temel estetik anlayışlar, deforme tiplere bakış açısı kıyâfet-nâmelerde belirtilen bazı hususlara çok benzemekte ve hatta yere yer aynı inanç kıyâfet-nâmelerde tekrar etmektedir. Mesela halk arasında boy hakkında belirlenen kıstaslar, kısa ve uzun boylu insanlar için verilen hükümler ile kıyâfet-nâmeler hakkında belirlenen görüşler birbiriyle aynıdır.

Toplum içinde yaygın inanca göre deforme tipler uğursuzluk olarak kabul edilir. Örneğin Anadolu'nun değişik bölgelerinde yapılan araştırmalarda şu tip insanlar uğursuz olarak kabul edilmiştir: Erzurum ve çevresinde yapılan araştırmalara göre, kısa boylu, sarı saçlı, mavi gözlü, köse, topal, kör, burnu ağzına yakın, düztaban, kaz göğüslü ve seyrek dişli

kişiler uğursuz olarak bilinir. Sivas ve dolaylarında ise uğursuz olarak tanınan kişilerin şu özellikleri taşıdıkları görülür: Sarı saç, sarı kaş ve kirpik, mavi göz, kısa boy, kısa kol, eksik ya da eksik parmak, seyrek saç, seyrek sakal ve seyrek dişi, topallık veya körlük. Balıkesir yöresindeki halkın da konuyla ilgili görüşleri şöyledir: Çukur gözlü insanlar hain ve merhametsiz, gözleri büyük olanlar para canlısı, büyük burunlu nankör, sivri dilli yalancı, uzun elli insan hırsız olur. Verdiğimiz örneklerde, Anadolu'nun değişik yörelerindeki halk inanışlarında yer alan uğursuz insan tipiyle kıyâfet-nâmelerde çizilen çeşitli ruhsal bozuklukları olan kişilerin bedensel görünüşleri arasındaki benzerlik ve özdeşlik dikkatimizi çekmektedir.¹⁹⁶

Şimdi kıyâfet-nâmelerde belirlenen bazı kıstasları ve halk arasında yaygın olan bazı inançları benzerlik bakımından ele alalım. Kıyâfet-nâmelerde yazarların üzerinde durdukları insana ait temel özelliklerden biri boydur. Kıyâfet-nâmelerde boy hakkında şu hüküm verilir:

Kameti her kimin olsa uzun

Olur ol safi-kalb u sâde derûn

Hamdullâh Hamdi'nîn Kıyâfet-nâmesi'nde uzun boylu insanların saf kalpli ve hilelerden ve yaramaz sıfatlardan uzak oldukları bildirir. Halk arasındaki yoğun inanış kıyâfet-nâmede bildirilen görüşle paraleldir. Hal arasındaki yaygın inanışa göre uzun boylu insanlar saf kalpli olur ve bu tür insanlardan zarar gelmez, hatta bu insanlar biraz da aptal olurlar. Nitekim bu inanış halkın ürettiği atasözlerine de yansımıştır: “Uzun adam herek olur, ayda yılda gerek olur.”, “Boyu sırık akı kırıyık” gibi atasözü yukarda belirttiğimiz görüşü tamamen ortaya koymakta ve kıyâfet-nâmelerle paralel bir görüşü belirtmektedir.

Toplum tarafından hakkından kesin ve olumsuz hüküm verilen bir diğer insan tipi kısa olanlardır. Kıyâfet-nâmelerde kısalar için şöyle denmektedir:

Kısa olursa kibr u kine olur

Mekr ile hileye hazin olur¹⁹⁷

Kıyâfet-nâmelerde kısa boylu insanlar hakkında oldukça olumsuz bir görüş yansıtmakla beraber bu görüş halkın bu tip insanlara bakışıyla birebir örtüşmektedir. Halk arasında kısa boylu insanlar hileci, fitne çıkaran ve kendilerinden sakınılması gereken tipler olarak kabul görür. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Erzurum ve Sivas bölgesinde bu insanların

¹⁹⁶Mine Mengi, TDAY Belleten 1977, s. 305-306.

¹⁹⁷Çelebioğlu, age. s. 238.

uğursuz olduklarına inanılır.¹⁹⁸ “Kıçı yere yakından korkmalısın”- “aklı kısıyla boyu kısıyla arkadaş olma” gibi atasözleri bu inancı dile getirmektedir.

Kıyâfet-nâmelerde olumsuz olarak değerlendirilen bir diğer özellik ise mavi gözdür. Kıyâfet-nâmelerde bu renge sahip olan göz için şöyle bir yorum yapılmaktadır:

Gözü gök olanda olmaz edeb

Gözü çakır bahadır olsa ‘aceb

.....

Gök olursa ne’uzubillâh eger

Bu sıfatlar bulunur anda beter

Olmaz anun gibi olanda haya

Kat bed-huy olur ‘aceb hod-ra¹⁹⁹

Görüldüğü gibi mavi gözlülük edepsizliğin alameti olarak kabul edilmiştir. Şimdi halkın bu göz rengine nasıl baktığına bakalım. Halk arasında mavi gözün nazara sebep olduğu ve bu gözlerin insanları daha çok nazar ettiğine inanılır. Erzurum ve Sivas bölgelerinde ise bu göze sahip insanların uğursuz oldukları hükmü verilmektedir. Atasözlerinde ise mavi gözlü ve sarışın tiplerin şehvet-perest olduklarını şu atasözünden anlıyoruz: Sakalı sarı, gözü mavi döl azgını; gece ayaz, gündüz bulut yıl azgını.

Halk arasında ve kıyâfet-nâmelerde olumsuz olarak değerlendirilen özellik kişinin ten rengidir. Halk arasında beğenilen ve takdir edilen renk esmer ve beyazdır. Esmer ve beyaz ten dışında sarışınlığa pek fazla revaç edilmemiş ve genelde bu ten rengi uğursuzluk olarak kabul edilmiştir. Sarışınlığı uğursuzluk olarak kabul etme kıyâfet-nâmelerin de temel eğilimidir. Mesela kıyâfet-nâmelerde sarışınlar için şöyle denmektedir:

Rengi ol ademin ki sufretdür (sarı)

Kalbi kalb u işi hıyanetdür

Ola saru kim siyaha ma’ildür

Hak budur cümle hulku batıldır.²⁰⁰

Görüldüğü gibi kıyâfet-nâmelerde sarışın insanların hıyanete meyilli olduğu ve yaramaz bir yaratılışa sahip oldukları aktarılmış ve bu kişiler hakkında olumsuz hükümler verilmiştir. Bu tür olumsuzluklar Erzurum ve Sivas bölgesinde yaşayan insanların, sarışın insanlar için verdikleri hükümler için de geçerlidir. Bu bölgenin insanları sarışın insanlara itibar edilmemesi gerektiğine inanılmış ve bu tip insanların yaramaz özelliklere sahip olduklarını ve

¹⁹⁸ Mengi, agm. s. 306.

¹⁹⁹ Çelebioğlu, age. s. 241.

²⁰⁰ Çelebioğlu, age. s. 138.

uğursuzluk taşıdıklarına inanılmıştır. Ayrıca halk arasında beğenilen kadın tipi içinde de sarışına pek yer olmayıp tercih edilen kadının esmer olduğu şu atasözüyle anlaşılmaktadır: Sarışının adı var esmerin tadı.

Kıyâfet-nâmelerde ve halk arasında uğursuzluk olarak kabul edilen bir diğer özellik ise körlük ve çukur gözlülüktür. Halk inanışına göre kör insanlarda şomluk eksik olmaz ve çukur gözlü insanlar da hain ve nankör olurlar. Kıyâfet-nâmelerde ise:

Gözü çukur olursa insanun
Reşki vü kibri çok olur anun²⁰¹
A‘vere olma yakın
Sık bakan olmaz emin²⁰²

şeklinde aktarılır ve halk edebiyatındaki körler ve çukur gözlüler için aşağı yukarı verilen hükümlerle aynı hükümler verilmiştir. Ayrıca bazı atasözlerinde “Körden, savaktan; meyvesi bitmeyen kavaktan sakın”, “Kel arsız, kör yanaz olur” denilerek kör insanlardan sakınılması gerektiği ve bunların şom oldukları açıkça aktarılmıştır.

Köse ve total insanlar için de halk arasında oldukça fazla inanış hakimdir. Halk arasında köse insanların kibirli ve içten hesaplı olduklarına inanılarak onlar için “köse hesabını bilir” atasözü kullanılarak onların bu özellikleri anlatılmaya çalışılır. Kıyâfet-nâmelerde de köseler için:

Köse ki hiç rişi yok
Anun olur mekri çok²⁰³

şeklinde bir hüküm verilerek halk arasındaki anlayışla bağdaşan bir görüş benimsenmiş olduğunu gösterir ve köse kişilerin hilekar olduklarını aktarır. Erzurum ve Sivas bölgesinde total insanların uğursuz olduklarına inanılır ve bu tür insanların olumsuz kişilik özellikleri yansıttıkları kabul edilir. Kıyâfet-nâmelerde ise “tekebbürü’n-fi’l-avrec”²⁰⁴ şeklinde bir tabir kullanılır, yani totalın tekebbür edici olduğu ve kendini diğer insanlardan üstün tuttuğu söylenmekte ve total insanların olumsuz özelliği aktarılmaktadır.

Kıyâfet-nâmelerde verilen bazı hükümler deyimlere de yansımıştır. Kıyâfet-nâmelerde kara göz rengi için:

Göz karası zeka alametidir
Surh olursa şeca‘at ayetidir²⁰⁵

²⁰¹ Çelebioğlu, age. s. 243.

²⁰² Çelebioğlu, age. s. 254.

²⁰³ Çelebioğlu, age. s. 257.

²⁰⁴ Sivrihisârî, age. v. 33 b.

²⁰⁵ Çelebioğlu, age. s. 241.

şeklinde bir açıklama yapılarak kara gözlülüğün zekaya ve cesarete alamet olduğunu söylerken halk arasında da cesur insanlar için “gözü kara” deymi kullanılmaktadır. Ayrıca hırsız insanlar için kıyâfet-nâmelerde:

“Nâs ortasından çarb-ı meşeldür, uğrıya eli uzun dirler göbeginden ayağı tarafı cânibinden eli tarafı cânibi uzun olmakdan kinâyetdür.”²⁰⁶ şeklinde bir açıklamaya yer verilip uzun elli insanların kötü olduklarını ve halk arasında da bunun bu şekilde anıldığını aktarılır. Günümüzde de hırsız kişiler için “eli uzun” deymi kullanılmaktadır .

Kadın güzelliği bir toplumun temel estetiğini yansıtan bir özelliğe sahiptir. Divan edebiyatında ve kıyâfet-nâmelerde kadın güzelliği üzerinde durulduğunu ve özellikle güzellik kavramıyla yüz güzelliği anlatılmak istendiğini önceki bölümlerde aktarmıştık. Çünkü kıyâfet-nâmelerde ve mutasavvıf şairler arasında yaygın inanışa göre yüz Allâh güzelliğinin tecelli ettiği ve insanın iç dünyasının kendini ortaya koyduğu yerdir. Bu yüzden bir insanın yüz bakımından güzel olması gerektiği vurgulanmış ve kıyâfet-nâmeler bu düşünce şu şekilde dile getirilmiştir:

Adem oldur derûni sade ola

Sureti gül gibi güşâde ola

Eyü yüze bu vasf olur kâfi

Mu'tedil ola cümle evfâfi²⁰⁷.

Aynı anlayış halk arasında da yaygındır. Halk arasında “Güzel yüzlü olanın huyu da güzel olur.” atasözü bu anlayışı açıkça ortaya koymaktadır. Bu yüzden güzel insanlar halk arasında oldukça revaç görülmüş ve güzel insanlara karşı olumlu bir tavır takınılırken çirkin insanlara karşı acımasız bir tavır takınılması bu sebebe bağlayabiliriz. Bu yüzden ki birçok zeki ve başarılı insan bu anlayışın kurbanı olmuştur.

Kıyâfet-nâmelerde tipler için belirlenmiş olan özellikler halkın ortak ürünü olan yukarıda verdiğimiz atasözlerinin dışında başka atasözlerine de yansımıştır. Atasözlerinde özellikle kadınlar için bazı tespitlerde bulunmuş ve tipler kişilik arasında ilişki kurulmuştur. Bazı atasözlerinde kadının güzelliği yansıtılmaya çalışılırken bazılarındaysa “saçı uzun, akıllı kısa” atasözünde olduğu gibi tamamen olumsuz bazı yargılar da verilmiştir. Aşağıdaki atasözleri kıyâfet-nâmelerin belirlemiş olduğu bazı kıstasları taşımaları bakımından önemlidir:

²⁰⁶ Sivrihisârî, age. v.47 b.

²⁰⁷ Çelebioğlu, age. s. 243.

“Adamın yere bakanından, suyun sesiz akanından kork.” “Beyazın adını var, esmerin tadı var.” “Tarlayı taşlı yerden, kızı kardeşli yerden...” “Bağın taşlısı, karının saçlısı...” “Güzeli herkes sever.” “Güzelin talihi çirkin olur.” “Atta karın, yiğitte burun”, “ Bir dirhem et bin ayıp örter”, “Köpeğin koca kuyruklusundan, adamın koca bıyıklısından kork”, “İyilik etme kellere gider söyler ellere”,²⁰⁸

Yukarıda verdiğimiz bazı örneklerle kıyâfet-nâme türündeki eserler ile halkın bazı insan özellikleri için verdikleri hükümleri ve genel kanıların ortak özelliklerini ve benzerliklerin örneklerle açıkladık. Bu ortak özelliklerin bir kısmı halk arasında inanç şeklinde varken bazıları ise atalar sözü şeklinde halk arasında yaşamaktadır. Bu bölümümüzde ise haklarında yaygın olan ve Divan edebiyatında müstakil bir tür olarak yaygınlaşan ve bir ilim olarak atfedilen kıyâfet-nâmelerin Aşık Tarzı halk edebiyatına nasıl yansıdığı ve kıyâfet-nâmelerde belirtilen güzel kadının özellikleriyle Aşık edebiyatında bunun nasıl ele alındığına bakacağız.

Edebiyatta kadının vazgeçilmez bir yeri olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Bu yüzden bütün şairler şiirlerinde kadınlara önemli bir yer ayırmış ve kadını değişik şekillerde ve hayallerle ele almıştır. Kıyâfet-nâmelerde görülen mutedil ve tercih edilen kadın tipinin beyaz tenli ve esmer olduğu, boyu vasat, dudak, yanak, dilin kırmızı; gözü, saç, kaş ve benlerinin siyah; eli, ağız, burnu ve yağının küçük olduğunu yukarıda belirtmiştik. Genel olarak kıyâfet-nâmelerde halk zevkine uygun olarak esmer kadını işlediğini bilmekteyiz. Esmer ve beyaz tenli kadın anlayışının Âşık tarzı şiirlerde de görülmektedir. Birçok Halk şiirinde türkülerinde kadınlar ele alınırken divan edebiyatındaki estetik unsurlarına benzer unsurlar kullanıldığı görülmektedir.

Halk şiirinde de kadının kaşları kara ve keman gibidir. Gözleri siyah ve yahut eladır. Yüzü ay gibi parlak ve temizdir. Boyu uzun ve beli incedir. Güzelliğinin nişanesi olarak yüzünde benler vardır. Bu yönüyle Aşık edebiyatında anlatılan kadın tipi kıyâfet-nâmelerde anlatılan kadın tipiyle paralellik gösterir. Örneğin Karacaoğlan'ın:

Ey bana kara diyen dilber

Saçların kara değil mi?

dizeleri bize başlı başına dönemin zevk anlayışını ve kadın tipini ortaya koymaktadır. Çünkü Halk kültüründe ve gerekse kıyâfet-nâmelerde vasfedilen kadının saçları siyahtır ve bu dizeler bize kıyâfet-nâmelerde kadının saçlarını anlatan şu beyti hatırlatmaktadır:

²⁰⁸ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri Sözlüğü, İnkılap Yayınevi, İstanbul 2005.

Dört yeri lazım siyah

Saç u kaş u kirpik göz ah

Kıyâfet-nâmelerde bir kadında olunması gereken göz rengi olarak siya veya ela kabul edilmiştir ve bu iki göz renginin kadınlarda bulunmasının kadının bi-bedel kıldığı aktarılmıştır. Aşık edebiyatında da kadının gözleri siyah veya eladır. Aşağıdaki dizelerde şair, sevgilisinin gözlerinin ela olduğunu bize bildirmektedir:

Ela gözlerine kurban olduğum

Bu gelip geçtiğin yollar övünsün

ya da

Ela gözlüm ben bu elden gidersem

Zülfü perişanım kal melül melül

Şair bu dizeleriyle ela gözlü, dağınık saçlı bir güzelin portresini bize çizmektedir. Aşağıda vereceğimiz dizelerde ise dönemin kadın anlayışını ve yaş özelliklerini de yansıtmaktadır ve bu özellikler de kıyâfet-nâmelerde belirtilen özelliklerle belli bir uyum göstermektedir:

Dedim kalem nedir, dedi kaşımdır

Dedim inci nedir, dedi dişimdir

Dedim on dört nedir, dedi yaşımdır

Dedim daha var mı dedi ki yok yok

Yukarıda verdiğimiz örneklerden ve karşılaştırmalardan da anlaşıldığı gibi halk arasındaki kadın anlayışı ve bazı deforme tiplere ait özellikler ile kıyâfet-nâmelerde görülen özellikler birbiriyle şaşırtıcı bir şekilde paralellik göstermektedir.

6. 3. Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatında:

Türk edebiyatında ve yaşam tarzında önemli bir yere sahip olan ve hayatın birçok yerinde etkili olan kıyâfet ilmi, Türklerin büyük bir toplumsal değişime başladıkları ve yüzünü Batı'ya çevirdikleri Tanzimat döneminde de etkisini sürdürmüş ve hatta daha sonraki dönemlerde de bu etki devam etmiştir. Bu dönemde bazı yazarlar eserlerinde, özellikle roman ve öykülerde, bu ilimden yararlanmış ve ortaya koydukları kişilerin ruhsal ve bedensel yapılarını ortaya koymada bu ilmin verilerini kullanmıştır. Bu kullanım sadece Doğu alemine has bir özellik olmayıp Batı dünyasında, kıyâfet ilminin karşılığı olan fizyonomi de büyük bir

ilgi görmüş, öncelikle insanoğlunu merkeze alan tüm alanlarda etkisini göstermiştir.²⁰⁹ Batı roman ve öykülerinde birçok yazar, kişilerinin karakter ve beden tasvirlerini yaparken bu ilimden yola çıkmış, bu ilmin verilerinden yararlanarak kişilerin beden yapısıyla kişilikleri arasında ilişki kurmuştur.

Tanzimat öncesi dönemde mesnevilerde kahramanların vücut yapıları anlatılırken bu ilmin verilerinden yararlanılmış ve kişiler o dönemin anlayışını yansıtacak nitelikte aktarılmıştır. Tanzimat’tan sonra ise Türk edebiyatı ilk kez Batı menşeli olan roman türü ile tanışmıştır. Mesnevilerden pek farklı olmamakla beraber bu türde kahramanlar daha çok merkeze alınmış ve kişinin psikolojik yapısına oldukça fazla yer verilmiştir. Hatta sonraki dönemlerde olayın ikinci plana itilip sadece ruh tahlili yapan roman türünün yaygılaştığı görülmüştür.

Tanzimat’ın ilk yılları geçiş dönemi olduğundan yazarlar tam olarak doğu kültüründen de kopamadıklarından eski döneme ait bazı özellikleri eserlerine yansıtmış ve eserlerinde eski inançları, ilimleri, gelenek ve görenekleri işlemeye devam etmişlerdir.

Kıyâfet ilmine dair ilk özellikleri dönemin önemli yazarlarından olan Namık Kemal’in “İntibah” adlı eserinde görmekteyiz. Namık Kemal, kahramanı Ali Bey’in çocukluğundan bahsederken ve babası onun için sürekli endişe duyduğunu aktarırken:

“Çocuk sarı benizli, fazlasıyla sinirli; bununla beraber kanı da oynak bir şey olarak gördüğü bilgece terbiyelerin, şefkatli davranışların etkisiyle tabiatının neticelerinden olan hiddetle yenebilir gibi görünse de o mizacın diğer bir sonucu olan tutku ve aşırı düşkünlük esiri olduğu her halinden belli oluyordu.”²¹⁰

Yukarıdaki parçada olduğu gibi onun ten rengiyle kişiliği ve sağlık durumu arasında şu şekilde bir ilişki kurmaktadır. Yazarın yaptığı bu değerlendirme kıyâfet-nâmelerde de aktarılan olumsuz bir özelliktir:

Rengi ol ademün ki sufretdür

Kalbi kalb u işi hıyanetdür

Ol sarı kim siyaha maildür

Hak budur cümle hulki batıldur²¹¹

.....

Benzi sarıdur ‘ali

Esvada mail muhil²¹²

²⁰⁹ Şahmurat Arık, Ahmet Mithat Efendi’nin Romanlarında Kıyâfet İlminin Etkileri, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C.XXX, 2003, s. 44.

²¹⁰ Namık Kemal, İntibah, Kitapzamanı 2006, s. 35.

²¹¹ Çelebioğlu, age. s. 238.

Görüldüğü gibi yazarın sarı benizli kahramanı için belirtmiş olduğu bu olumsuz özellikler kıyâfet-nâmelerde de olumsuzluk olarak kabul edilmiştir. Ayrıca yazar kadın kahramanı olan Mahpeyker'i anlatırken Divan edebiyatında anlatılan ve kıyâfet-nâmelerde övülen kadının özellikleriyle aktarmıştır. Kıyâfet-nâmelerde ve Divan şiirinde methedilen esmer, siyah saçlı, uzun boylu kadın tipi yazarın kahramanıyla örtüşmektedir. Yazar Mahpeyker'i:

*“Siyaha dönük samur saçları, incecik düz kaşı, noktalı yeşil gözlü, siyah ve uzun kirpikli, hafif sıra üzeri dalgalı koyu al yanaklı, irice çekme burunlu, ufak ağızlı, (şehvet fazlalığını gösterir) ateşi kırmızı kalınca dudaklı,...”*²¹³

şeklinde anlatmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken yazarın fattan bir kadını anlatırken dikkat ettiği ayrıntılardır. Örneğin yazar Mahpeyker'i yeşil gözlü olarak aktarmıştır. Yeşil göz kıyâfet-nâmelerde “Pîrûze gibi ziyâde yaşıl göz şerre vü hıyânete delîldür.”²¹⁴ şeklinde yorumlanırken gözün noktalı olmasını da “Göz bebeginüñ çevresinde noktalar olmak ol şerre delîldür.”²¹⁵ şeklinde açıklamışlardır. Ayrıca yazarın kadın kahramanının küçük ağızlı olduğunu söyledikten sonra bunun “şehvet fazlalığını gösterir” şeklinde bir açıklama da yapması dikkate değerdir ve bu durum bize kıyâfet-nâmelerdeki yorumları hatırlamaktadır.

Tanzimat döneminde bu ilmin etkilerinin en çok görüldüğü yazar Ahmet Mithat Efendi'dir. Ahmet Mithat popülist bir edebiyat anlayışıyla eser verdiği için eserlerinde çağın ilimlerinden, teknolojik gelişmelerinden, vs. birçok şeyden bahsederek okuyucusunu bilgilendirmeyi amaçlar. Ahmet Mithat Efendi, yazdığı eserlerinin birçoğunda kıyâfet ilminden yararlanmış, bazı eserlerinde bu konuyu işlerken ve ondan bahsederken bazı eserlerinde ise ele almış olduğu kahramanlarını bu ilme göre değerlendirmiştir. Örneğin, Esrâr-ı Cinâyet adlı romanında yazar, gazetecilerin bu ilimden anlamaları ve kişinin kalbinden ezberlediği şeyi yüzünden ve gözlerinden okuması gerektiğini söyler.²¹⁶ Ayrıca yazar, “Fennî Bir Roman yahut Amerika Doktoru” adlı eserinde ilm-i kıyâfeti doğrudan konu edinmiş ve bu ilmin insanoğlu için ne kadar değerli olduğunu belirterek bu ilme mesai sarf etmenin tıp ilminde kadvralar üzerinde çalışmak kadar önemli olduğunu bildirerek şöyle devam etmiştir:

“Hükemâdan Descartes mi? Hangisi olduğunu pek tahattur edemiyoruz. Hasılı hükemâdan birisi fizyoloji ,yani menâfiü'l-a'zâ ve psikoloji fenlerinde o kadar ileri varmıştır ki ve o kadar mühim şeyler yazmaya başlamıştır ki derece-i ehmiyetine takdir dûçar-ı veleh olmuşlar. Yine hükemâdan birisi, kendisine: “Yahu! Bu kadar güzel şeyleri yazmak için hangi

²¹² Çelebioğlu, age. s. 255.

²¹³ Namık Kemal, age. s. 50.

²¹⁴ Sivrihisârî, age, v. 33b.

²¹⁵ A. yer.

²¹⁶ Arık, agm, s. 46.

kitaplara müracaat ediyorsunuz?” sualini irat edince o zat, şöyle yanı başındaki perdeyi kaldırıvermiş. Bir de ne görsünler, perdenin öte tarafında muntazam yapılmış birkaç tezgahla birkaç insan naaşı bulunarak, binlerce varan cerrah aletleri dahi muntazam suretle tertip olmuştur. Hekim cenâpları bunları göstererek: “İşte bu kitapları tetkik ile hilkat-ı beşeriye-deki hakayıkı meydana çıkarıyorum.” demiş.²¹⁷

Yazar bu eserinde kıyâfet ilmi hakkında gerekli bilgileri verirken diğer eserlerinde ise kişilerin vücut yapılarıyla kişilikleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymuş ve bunu yaparken de kıyâfet ilminin verilerine dayanarak kişilik tahlilleri yapmıştır. Örneğin yazar, “Esrâr-ı Cinâyet” adlı eserinde kahramanı Osman Sabri Efendi’yi tasvir ederken onun başının büyüklüğü üzerine yoğunlaşır ve bu büyüklüğü kıyâfet ilmine göre şu şekilde yorumlar:

“Fizyonomi yani ilm-i kıyâfet bazı kocaman kafalıları “mankafa” olmak üzere hükmeder. Hakkı da vardır. Çünkü bu biçim kafalar içindeki dimağ az olur binaenaleyh boş sandıktan başka bir şeye benzemezler. Fakat içi dolu olan kocaman kafaların dimağca ve muktezası olan zekâca gözlerden intişar eden fetânet ateşleri delalet eder ki işte Beyoğlu müstantiklerinden Osman Sabri Efendi’nin kafası en mükemmellerindendi.”²¹⁸

Bu romanda yazarın üzerinde durduğu bir diğer uzuv da dudaktır. Bilindiği gibi kıyâfet-nâmelerde dudağın kırmızı ve ince olması anlayış ve zeka çokluğuna işâret eder. Yazar bu romanın kahramanı olan Osman Sabri’yi baş bakımından zekiliğini ortaya koyarken onu başka bir uzuv olan dudakla da bu özelliğini pekiştirmeye çalışır. Osman Sabri ince ve kırmızı dudaklara, yumru bir çeneye, sivrice bir burna sahiptir. Yazar bütün bu özellikleri aktarırken aslında Osman Sabri’nin ne kadar zeki olduğunu ortaya koymaya çalışmış ve Osman Sabri’nin adım adım cinayeti çözmesi de bu zekasını ortaya koymuştur.²¹⁹

Ahmet Mithat “Müşâhedât” adlı romanında kıyâfet-nâmelerin ele aldığı konulardan bir olan diş üzerinde durur ve kahramanlarının dişlerinden yola çıkarak onların kişilikleri hakkında bilgi verme yoluna gider. Hamdullâh Hamdi ve İbrahim Hakki’ya göre diş çeşitli yönleriyle kişinin karakterine delalet eder. Mesela iri diş, şerir ve afet olmaya; eğri diş hileci ve hain olamaya; düzgün diş, doğru sözlü olmaya işâret eder. Ahmet Mithat, bu hükümlerden yola çıkarak romanının kadın kahramanı olan Siranuş’u bu hükümler ışığında yüz hatlarından yola çıkarak kişiliği hakkında bilgiler verirken hiç görmediği dişleri hakkında da yorumlar yaparak verdiği özelliklere uygun dişlerin nasıl olması gerektiğini şu şekilde açıklar:

²¹⁷ Arık , agm, s. 47.

²¹⁸ Arık, agm. s. 47.

²¹⁹ Arık, agm. s. 50.

“Güldüğü nadir görüleceğinden ve hele karşımdaki esmer dilber gülmediği gibi ondan sonraki ahval gülmeyi büsbütün muhal ta’lik eylediğinden dişlerinin nasıl olduğu görülmedi. Fakat her şeyi görmek zaruri midir? O anda yemine bile hazır idim ki kadının dişleri biraz büyücek ama sık ve kavi idi. Çünkü çehrenin heyet-i umumiyesinden istidlal olunan metanet, şecaat, sabr u sebat, şiddet-i azm, ciddiyet-i cezm manaları büsbütün yalan ve yanlış olmak için dişleri de böyle olmaları iktiza eder.” ²²⁰

Ahmet Mithat, bu romanın bir diğer kahramanı olan Agavni’yi de tasvir ederken dişleri üzerine yoğunlaşır ve genç kadının dişlerinin küçük ve seyrek olduğunu söyleyerek bu dişlerin şuhluk ve sevimlilik alametleri olduğunu aktarır. Yazarın diş üzerine yoğunlaştığı bir diğer romanıysa “Karnaval”dır. Yazar, bu romanın kahramanı olan Şehnaz’ın dişleri onun ne kadar inatçı ve geçimsiz biri olduğunu ilan etmektedir. Romanda vuku bulan olaylar Şehnaz’ın gerçekten geçimsiz ve inatçı bir insan olduğunu ispatlar.²²¹ Ayrıca yazar, “Çinli Han” adlı romanında da diş üzerine yoğunlaşır ve roman kahramanlarından Dilaroş’un dişlerinden yola çıkarak onun kişilik tahliline gider. Yazar, Dilaroş’un dişlerinin hem çok küçük hem de çok sık olduğunu aktarır ve bu tür dişlerin kişinin sert ve gayet inatçı bir kişiliğe sahip olduğuna işâret olduğunu söyler.²²²

Ahmet Mithat bazı romanlarında da göz üzerine yoğunlaşır ve kahramanlarının göz renklerinden yola çıkarak onların kişiliklerini yansıtmaya yoluna gider. “Süleyman Muslî” adlı romanında yazar, kahramanının zekiliğini gözleriyle anlatır. Bilindiği gibi ilm-i kıyâfete göre kara göz kişinin zeki olduğunun göstergesidir. Yazar da kahramanı Süleyman’ı tasvir ederken: “Çocuk buğday renkli, nahif endamlı, kara kaşlı kara gözlü, beyzî simalı; zeka ve şecaat-ı tabına tavır ve siması şahadet eder.” diyerek kahramanının kişiliğini yansıtmaya gider. “Vah” romanında da yazar Necati Bey’i anlatırken onun siyah gözlerine odaklanarak ne kadar zeki olduğunu ve bunun gözlerinden anlaşıldığını söyler. “Esrar-ı Cinayet”te de Osman Sabri’nin gözleri onun zekasını gösterir. Ayrıca yazar göz ile zeka arasında kurduğu bağı “Arnavutlar Solyotlar” ile “Haydut Montari” adlı romanlarında da sürdürür.²²³

Ahmet Mithat, yukarıda verdiğimiz uzuvların dışında boy, renk, çehre, gibi uzuvların üzerinde de durmuş ve kıyâfet-nâmelerin ele aldığı bu konuları bu ilmin çerçevesi içinde eserlerine aktarmıştır. Ayrıca yazar bu ilmi sadece kendi kahramanlarına aktarmakla da

²²⁰ Arık, agm. s. 49.

²²¹ Arık, agm. s. 49-50.

²²² Arık, agm. s. 50.

²²³ Arık, agm. s. 51-53.

yetinmemiş bizzat roman kahramanları da bu ilme vakıf olduklarını ve bu ilmi öğrendiklerini de aktarmıştır.²²⁴

Eserlerinde bu ilme yer veren bir diğer sanatçı da Reşat Nuri Güntekin'dir. Yazar bu ilmi kahramanlarına uygulamamakla birlikte bu ilmi eleştiri ve sağlıklı bir ilim olmadığını ortaya koyma yoluna gider. Yazar “Çehreler ve Tabiatlar” adlı hikayesinde bu ilmin bozuk anlayışını eleştirirken ne tür yanılgılara da yol açtığını aktarır. Öykü kahramanı Niyazi Bey bir psikoloji uzmanıdır. Yazmış olduğu Çehreler ve Tabiatlar adlı eseriyle ün kazanmıştır. Yazarın yazmış olduğu bu kitap insan ahlakını tanımak için kullanılan bir ölçüdür. Kocalarından, karılarından şüphelenenler, evlenmek isteyenler bu kitaptan yararlanır ve hükümlere varırları. Hatta hakimler bile karar vermekte zorlandıklarında çaktırmadan bu kitaba bakar ve sanıklar hakkında öylece hüküm vermeye çalışırlardı. Bir gün Niyazi Bey'e bir adam gelir. Bu adam Niyazi Bey'in eserine itibar edenlerdendir. Adamın kızına Halim Bey diye biri talip olmuş, adamda Halim Bey'i bu esere göre değerlendirdiğinde adamın adı gibi halim olmadığını aksine eşek yaratılışlı olduğunu görür. Ama Halim Bey'i tanıyan herkes bu zatın çok iyi bir kişi olduğuna şahadet eder. Adan çelişkide kalır ve soluğu Niyazi Bey'in yanında alır. Niyazi Bey fotoğrafa bakar ve kitapta verdiği çehre ile bu adamın çehresi aynı olduğunu görür. Ama verdiği hükümde emin değildir. Niyazi Bey eserine de halel getirmek istemediği için emin olmadığı halde Halim Bey hakkında olumsuz hüküm verir ve potansiyel bir mutluluğu yıkar.²²⁵

Yazar bu öyküde bu ilmin hiçbir dayanağının olmadığını ortaya koymaya çalışmış ve bu tür düşüncelerin olumsuzluklara yola açabileceğini, kişinin dış yapısına bakılarak onun iç dünyasının bilinemeyeceğini vurgulamıştır.

Yukarıda verdiğimiz yazarların dışında edebiyatımızda birçok yazar bu ilmin –ki fizyonomiyi de buna dahil edebiliriz- bazı özelliklerini eserlerine aktardığını görülmüştür. Örneğin Halit Ziya, “Aşk-ı Memnu” adlı romanında Bihter'i anlatırken kıyâfet-nâmelerde ve toplumda kabul gören bir güzelliği ele aldığı görülür. Ayrıca tahlil romanlarının en başarılarından biri olan Dokuzuncu HariciyeKoşu'su'nda da fizyonomiye dair işâretler kendini göstermektedir.²²⁶

²²⁴ Arık, agm. s. 58.

²²⁵ Çavuşoğlu, age. s. 36-38

²²⁶ Peyami Safa, Dokuzuncu Hariciye Koşu, Alkım Yayınevi, İstanbul 2005.

7. İlm-i Kıyâfet ve Fizyonominin Diğer Bilimlere Etkisi

Bu ilim günümüzde sadece insan mizacını ortaya koymakla uğraşmanın yanı sıra birçok alanda da kullanılmaktadır. Geçmişte bu ilim dalı devlet idaresine alınacak memurların seçiminde, cariye ve köle alımında etkili iken günümüzde bu ilim tıptan tutun da sanatta, resimde ve hatta falcılık alanında bile kullanılmaktadır. Diyebiliriz ki bu ilmin belirlemiş olduğu kıstaslar insanı ilgilendiren her alanda uygulanmış ve eskiden sadece memur ve hizmetçi alımlarında kullanılırken günümüzde hemen hemen her alanda uygulanmaktadır. Günümüzde bu ilim şu alanları etkilemiş ve bu alanlar fizyonomiden bir yardımcı bilim gibi yararlanmaktadır:

7. 1. Psikoloji:

Psikolojinin temel konusu insan ve insan davranışlarının altında yatan nedenlerdir. İnsan davranışları çok boyutlu ve girift bir yapıya sahip olduğu için günümüze kadar kesin bir temele dayanılmış değildir. İnsan davranışlarını inceleyen kimi bilim adamları bu davranışların sebebini kişinin iç dünyasına bağlayıp açıklama yoluna giderken kimileri de beden yapısı ile açıklama yoluna gitmiş ve insanları beden yapısı bakımından kişiliklerini sınıflandırmıştır.

Çağdaş kuramlar; tip, nitelik, durum, özellik ve davranış kuramları gibi başlıklar altında toplanabilen çağdaş kişilik kuramlarında, çoğunlukla tekil özelliklerden yola çıkarak genellemelere gitme eylemi ağır basar. Tip kuramlarında kişilik beden yapısına göre sınıflandırılır. Beden yapısı ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkiler konusundaki düşünceleri ilk sistemleştiren Dr. Gall'dir. Prenolojinin (kafatası bilimi) kurucularından Dr. Gall, kişilik ile ilgili çeşitli özellik ve fonksiyonların beyinde belirli merkezleri olduğu şeklinde bir varsayımı kabul etmiş ve bütün beyinin topografyasını çıkarmıştır. Beyindeki bu merkezlerin iyi gelişmiş olması, bu özellik ve fonksiyonların kuvvetli olması şeklinde anlaşılmıştır. Beynin bu merkezlerinin kafatasına da etki yapıp orada da bir takım çıkıntı veya girintilere yol açacağı tabii sayılmıştır. Kafatasındaki çıkıntı, düzlük ve girintilerin incelenmesi ile kişilik özellikleri hakkında fikir sahibi olunacağı belirtilmiştir. Buna göre kafatasının arka kısmında belirli bir çıkıntı olanların maddi zevklere düşkün; alınlarının yukarı kısmı çıkıntılı olanların ise, mal ve mülkiyet arzularının kuvvetli olduğu ileri sürülmüştür. Avusturyalı bir anatomi uzmanı olan Dr. Gall, yaşamının yirmi yılını akıl hastaları ve mahkûmlar arasında

dolaşıp, anların kafa şekillerini çizerek geçirmiştir. Dr. Gall'e göre: "Kafatası beyin korteksini kaplar ve orantısız öneme göre, kafatasında eş anlamlı çıkıntılar olur."²²⁷

Yukarıda sözü edilen sürecin psikoloji tarihi bakımından ilk mihenk taşı Descartes ile belirlenir. Descartes ile birlikte zihin-beden ikilemi (düalizm) üzerinde temellendirilmeye çalışılan insan davranışlarını anlama çabası, erken XIX. yüzyılın en tartışmalı bilim simalarından biri olan Franz Joseph Gall'ın frenoloji yaklaşımı ile gündelik yaşamın içine kadar nüfuz etmiştir. Kafatası yapısı ile kişilik özellikleri arasında ilişkiler kurma bilimi olduğunu varsayan frenoloji, kullandığı yöntemlerin geçerli ve güvenilir olmamasından ötürü, akademik camiadan ret almış, ancak, Gall'ın alternatif bir yol olarak şehir meydanlarında yaptığı teatral sunumlar ile halkın ilgisini çekmeyi başardığı gibi dönemin en popüler yaklaşımlarından biri haline gelmiştir. Popüler olmasına rağmen Gall'ın ortaya attığı görüşlerin pek de bilimsel bir dayanağı yoktur. Gözlemlediği kimi tesadüfi ilişkileri sistematik bir sorgulama içinde çözmek yerine, keyfi açıklamalar ile ele alan Gall, bu ilmi zafiyetine rağmen, değişmez nitelikteki bazı anatomik keşiflerin yanı sıra suç biliminin de ilk söz sahipleri arasındadır. Frenoloji yaklaşımının yöntemsel hatalarını anlatabilmek için basit bir örnek vermek gerekirse, Gall, ahabalık kurduğu bir hırsızlık çetesinin üyesi olan çocukların bir ikisinde rastladığı (kulaklarının hemen üzerinden öne doğru uzanan) kimi ufak tefek kafatası çıkıntılarını apar topar suç davranışının ipuçları olarak yorumlamış ve halka açık sunumlarında bu sağlıksız verileri mutlak bir bilgi kaynağı gibi aktarmakta vakit kaybetmemiştir. Ancak, bilimin Gall'e cevabı enteresandır: Descartes'in kafatası ile fizik dehası Laplace'ın beyni olarak takdim edilen (gerçekte ise zihinsel engelli bir insana ait olan) yapıları incelemeleri istenen frenologlar, kendilerine verilen saptırıcı bilgi doğrultusunda, inceleme malzemelerinden ilkinin zihinsel yetisi düşük, ikincisinin ise deha vasıflı kişilere ait olabileceğini belirtmişlerdir. Daha da ötesinde, ölümünden sonra Paris'te bir müzede korunan Gall'ın kafatası, yine kimlik bilgisi saklanarak frenologlara sunulduğunda, normalden iki kat daha fazla kalın kafatası olan birine ait olduğu yorumunda bulunmuşlardır.²²⁸

Tip ve kişilik arasındaki ilişkiyi inceleyen ve tiplere göre insanları kişilik bakımından sınıflandıran bir diğer önemli şahsiyet ise Kretschmer'dir. "Kretschmer Psikolojisi" kişiyi başkalarından farklı kılan ve toplumsal ilişkilere içinde gözlemlenebilen örgütlü ruhsal, bedensel işlevsel özellikler bütünü olarak tanımlamıştır. Kişiler arasındaki benzerlik ve farklılıkları saptamak, bir dizi benzerlik ya da farklılığın bir kalıp ya da model halinde nasıl

²²⁷ Gönültaş, Sever, agy.

²²⁸ Çörüş, agy.

örgütlendiğini araştırmak amacıyla Alman psikiyatr Ernst Kretschmer'in öncülük ettiği kuram, 3 temel beden tipe (somatotip) dayandırılmıştır:

- *Astenik Tipler* : Bu tipler – umumi hatları ile – şöyle bir görünüştedirler: Uzunluğuna büyüme, çok az enine genişleme, zayıf olduğundan daha uzun görünen ince insan, kansız, kuru bir cilt, dar omuzlara asılmış zayıf, ince kolların nihayetinde uzun kemikli hafif eller, üzerinde kaburga kemikleri sayılabilen ve kaburga açısı sivri olan, kuru, dar, yassı bir göğüs kafesi, ince, zayıf bir karın ve nihayet aşağı uzuvları da yukarıdakilerin aynı olan bir vücut.

- *Atletik Tipler* : Bu tiplerin görünüşü şöyledir: “Geniş, taşkın omuzlar, muhteşem bir göğüs, çekik karnı ile gövde şekli, havsala ve bacakların üst uzuvlara nispetle dolgun olmasına rağmen bilhassa omuz başlarının ve göğüs adalelerinin hipertrofisi dolayısıyla aşağı doğru daralmakta, bazen gayet zarif görünmektedir. Sert, yüksekçe bir baş serbest bir boyun üzerinde dimdik durmakta ve baş ile omuz arasında önden bakılınca teşekkül eden üçgen meyilli kenarı, boyun ile omuz kısmına hususiyetini vermektedir.”

- *Piknik Tipler* : Bu tipler şöyle gözüktür : “ Orta bir boy, tıknaz bir endam, omuzlar arasına oturtulmuş kısa ve kalın bir boyun, bunun üstünde yumuşak ve geniş bir çehre, aşağı doğru genişleyen derin mukavves göğüsün altından taşan şişman bir karın.”²²⁹

Kretschmer, insan tiplerini bu şekilde sınıflandırdıktan sonra her tipin kendine has bir kişiliği olduğu ve bunların birbirine pek benzemediğini ileri sürmüştür. Ona göre atletik tipler içe dönük ve utangaç; piknik tipler sevecen, cana yakın ve sosyal bir kişiliğe sahipken astenik tipler ise içe dönük, çok hassas, zeki ve sinirli olurlar.

Bu alanda yapılmış ve ilim alemini bir süre meşgul ettikten sonra güvenilirliği çürütülmüş bir diğer kuram Hem psikolog, hem de tıp doktoru olan William Sheldon ‘undur. Sheldon dış görünüşün üç boyutu olduğunu söylemektedir ve buna bağlı olarak dış görünüşün üç boyutunu incelemiş ve bunlara uygun mizaçları belirlemeye çalışmıştır. Sheldon tipleri: Endomorfik tipler, şişman, yumuşak ve yuvarlak; mezomorfik tipler, adaleli, atletik ve güçlü; ektomorfik tipler, uzun boylu, zayıf, beyni iyi gelişmiş. Sheldon’a göre her beden tipinin ayrı mizacı bulunmaktadır. Endomorflar eğlenceden hoşlanan, neşeli, arkadaş canlısı; mezomorflar saldırgan, cüretli, dinç; ektomorflar ise içe dönük, duygusal ve sinirli tiplerdir.

Psikiyatrik vakalar da son zamanlarda bedensel yapıyla açıklanmaya çalışılmış, akli dengesizliklerin bedensel yapıyla ilişkisi olduğunu ileri sürülmüştür. Yapılmış olan bazı araştırmalarda bazı vücut yapılarına sahip kişilerde bazı ruhsal hastalıkların daha yoğun olarak görüldüğü tespit edilmiştir Bu konuda Kraepelin'in çalışmaları dikkate değer.

²²⁹ Kretschmer, age, s. 16-52

Araştırmacı, psikoz manik-depresif ve şizofreni ile bedensel tipler arasında bazı ilişkilerin olduğunu araştırmalarıyla kanıtlamıştır. Comas'tan aldığımız aşağıdaki çizelgede, değişik araştırmacıların bu ilişki konusunda verdiği % değerleri görmekteyiz. Söz konusu çizelgeden de kolayca anlaşılacağı üzere, hemen hemen bütün araştırmacıların bulguları, şizofreni hastalığının astenik tip ve atletik tiplerde çok daha sık görüldüğünü, psikoz manik- depresifin ise en fazla piknik tiplerde rastlandığını göz önüne sermektedir.

Psişik kökenli bazı hastalıklarda bedensel yapı arasındaki ilgileşim (erkekler için) aşağıdaki tabloda farklı bilim adamları tarafından daha açık bir şekilde ortaya konulmuştur.

Gözlemci	Şizofreni		Psikoz manik depresif	
	Astetik Atletik	Piknik	Astenik tip	Piknik
Kretschmer	70,3	2,9	15,3	84,7
Sioli, Kloth, Meyer	67,4	23,3	16,6	83,3
Verciani	59,3	22,9	15,2	84,5
Henckel	86,0	2,0	30,1	57,6
Jakob ve Moser	54,2	14,9	8,3	87,5
Michel ve Weeber	74,5	18,4	25,8	74,2
Wyrsh	76,0	9,4	0,0	100,0
von Rohdenvedig	72,3	6,8	12,1	84,6

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi bazı ruhsal hastalıkların bazı tiplerde görülme oranı yüksekken bazı tiplerde görülme oranı çok daha düşüktür.

7. 2. Tıp

İlm-i Kıyâfet ve fizyonomiden faydalanan bir diğer bilim dalı ise tıptır. Çok eski dönemlerden beri bazı hekimlerin insanların sağlık durumlarını onların vücut azalarından, renklerinden ve genel tip hususiyetlerden yola çıkarak teşhisler yaptıkları bilinmekle beraber bu anlayış sonraki dönemlerde de gelişerek devam etmiştir. Yapısal tiplerin incelenmesi, son senelerde biyotipolojinin gelişmesiyle daha bilimsel bir görünüm kazanmıştır. Aslında ilk yapısal sınıflamalar Aristo zamanına kadar gider. Her ne kadar bu alanda yapılan ilk çalışmalar insanları kesin kalıplar içine koyarak değerlendirme yoluna gitmişse de farklı bedensel yapılarda olan insanlarda bazı fizyolojik farklılıkların olduğu bugün artık

biyotipoloji alanında çalışanlarca kabul edilmektedir. Morfolojik, fizyolojik ve psişik öğeleri dikkate alarak sınıflama girişimlerinde bulunan fizik antropologlar bu farklılıklardan dolayı sık sık çeşitli güçlüklerle karşılaşır. Zira, insanoğlu herhangi bir kalıba sokulamayacak kadar karmaşık yapıda bir varlıktır. İnsanoğlunun bu karmaşık yapısından dolayı daha önceki dönemlerde verilen bazı hükümlerin ve belirlenen kalıpların günümüzde pek de geçerliliği kalmış değildir.

Kişinin sağlık durumuyla beden yapısı arasındaki ilişkiyi ele alarak teşhis koyma çalışmalarının çok eskiden beri yaygın olduğunu belirtmiştik. İslâm aleminde bu alanda yapılan çalışmalara kıyâfet-nâmelerde rastlamaktayız. Kıyâfet-nâmelerde kişinin sarı benizli olması onun hatsallıklı olduğu yada vücudundan kan alındığına işâret ederken, kişinin benzinin kırmızı olması da onun sağlıklı ve semiz olduğuna işâret olarak kabul edilmiştir. Hekimler hastalarının dış özelliklerine bakarak hastalıkları hakkında teşhislerde bulunmuş ve bazı hastalıkların belli tip ve karakterdeki kişilerde bulunabileceğini savunmuşlar. Hekimlere göre öyle hastalıklar vardır ki, bazı bünyeleri daha fazla etkiler. Örneğin tüberkülozun ince ve uzun yapılı, göğüs kafesi dar kişilerde, kısa ve geniş göğüs kafesli olanlara oranla daha fazla ölüme neden olduğu iddia edilir. Çünkü bu yapıdaki insanlar daha düşünceli, içe kapanık bir kişiliğe sahip olurlar. Belki de bu yüzdendir ki bu hastalığa aydın insanların hastalığı da denmektedir. Diğer yandan, kalp hastalıklarında ölüm oranı, şişman ve kas sistemi gelişmiş olanlarda daha fazladır. Sheldon veKretschmer'e göre de bazı vücut yapılarının bazı hastalıklara ve psikolojik bozukluklara daha yatkındır.

7. 3. Eğitim

Çağdaş eğitim sisteminde etkili bir eğitim ve öğretim yapabilmek amacıyla öğretmen olacak kişilerin nitelikleri ve bu mesleğe olan uyumlulukları çok önemli bir yer teşkil etmiş ve uygun olan eğitici tipini belirleyebilmek amacıyla bir dizi tez üretilmiştir. Öğretmen seçiminde bazı kuramlar tipolojiden yararlanmış ve öğretmen adaylarını tip bakımından sınıflara ayırmıştır. Bu kuramlar içinde Holland'ın (1985) tipoloji kuramı önemlidir. Holland'ın kuramına göre insanlar, kişilik özellikleri bakımından 6 grupta toplanabilir. Her bir kişilik tipine sahip birey, aynı tipe uygun çevresel model içerisinde kendini geliştirip mutlu olabilmektedir. O hâlde öğretmenlik mesleğinin çevresel modeline uygun kişilik tipine giren bireyler seçilip, bu kişiler öğretmen yetiştiren kurumlara yerleştirilmelidir. Aksi hâlde farklı kişilik tiplerine mensup bireyler öğretmen olmakta, bunun sonucunda da hem öğretmenlik mesleği zarar görmekte hem de bu kişiler, kişiliğine uygun olmayan bir çevrede huzursuzluk, stres ve uyumsuzluk içerisinde düşerek mutsuz olmaktadır.

Öğretmenlik mesleğinin sunduğu çevresel modelin gerçekçi, aydın, sanatçı, sosyal, girişimci ve gelenekçi çevrelerden hangisi ya da hangilerine uygun olduğunu belirlemek için de birçok yöntem ve tekniklere başvurulabilir. Öğretmenlik mesleğinde mutlu ve başarılı olmuş olan öğretmenlerin kişilik tiplerini belirleyerek, belirlenmiş olan bu kişilik tiplerinin ortak yanlarından hareketle de öğretmenlik mesleğinin sunduğu çevre tahmin edilebilir. Meslek seçme aşamasına gelmiş olan bireyler, az çok kişilik tipleri hakkında tahmin yürütebilmektedir. Bu tahminlerinin doğruluk oranı, okullarda onlara sunulan rehberlik hizmetleri yoluyla da artırılabilir. Öğretmenlik mesleğinin öğretmenlere sunacağı çevrenin belirlenmesiyle de meslek seçecek olan bireylere, bu mesleğin tiplerine uyup uymadığına karar vermeleri kalıyor.

Kretschmer ve Sheldon'un psikolojisi ve karakter tahlilleri öğrenciler de uygulanmıştır. Etkili ve kaliteli bir eğitim verebilmek ve verilen eğitimin öğrenci kişiliğine uygun olması eğitim sisteminin en büyük hedeflerinden biridir. Öğrencinin kişiliğine göre öğrenciye yaklaşmak ve buna göre eğitim vermek verilen eğitimin kalitesini yükseltecektir. Bu anlayışı benimseyen eğitimcilere göre her insan farklı bir kişiliğe sahiptir ve farklı kişiliğe sahip olduğu için de bütün öğrencilere seslenmek ve onları doyurmak imkânsıdır. Bundan dolayı eğitimcilerin yapması gereken aynı tip özelliklere sahip öğrencileri belirleyip onların özelliklerine göre eğitim verilmelidir. Bu anlayışa bağlı olarak öğrenciler fizik yapıları göz önünde bulundurularak kişilik ayrımlarına gidilmiştir. Yukarıda verdiğimiz Sheldon ve Kretschmer'in tip sınıflandırmaları öğrencilere uygulanmış ve sınıflandırmaya göre bir eğitim anlayışı belirlenmiştir.

Özellikle askeri okullara, öğretmen liselerine ve polis kolejlerine bir zamanlar öğrenci alınırken alınacak öğrencinin fizyolojik özellikleri dikkate alınmış ve seçilecek öğrencilerde fiziki bir kusurun olmaması, yüz hatlarının düzgün olması aranan en önemli özelliklerden biri olmuştur. Bu tür tip teorilerinin gerçekliğini yitirmesi bu tür uygulamaların bir nebze de olsa bırakılması sağlanılmıştır.

7. 4. Antropoloji, Irkçılık

Fizyonomi ilminin etkilemiş olduğu diğer alanlar ise tarih, antropoloji ve bunlara bağlı olarak 19 ve 20.yüzyıllarda gelişen ırkçılıktır. Milletlerin veya toplulukların kökenleri incelenirken ve bunların diğer milletlerle olan farklılıkları belirlenirken bazı yöntemler kullanılmaktadır. Farklılıklar tespit edilirken göz önünde bulundurulmuş hususlardan bir tane de insanların genel fizyolojik özellikleridir. Şüphesiz ki her ırkın kendine has bir fiziki yapısı vardır. Pozitivist ekolün doğurmuş olduğu kriminal profillemeye çalışmalarının başlangıcı

olarak kabul edilen en önemli çalışma biyolojik teoriler olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim fizyonominin 18. yüzyılın sonlarına doğru ve özellikle de 19. yüzyılın ortalarına doğru hakim görüş olması beraberinde pek çok tartışmayı getirmiştir. Döneminde oldukça makul karşılanan bu görüşten etkilenen Hitler de üstün ırk yaratma düşüncesiyle dünyayı felaketlere sürüklemiştir. Zürichli din adamı Johann Caspar Lavater'ın fizyonomi üzerindeki çalışmaları daha sonraları ırkçılığa kaydırılmış,²³⁰ özellikle Avrupa ve Amerika'da, çok kötü sonuçlar doğurmuştur. Lavater'e göre insan kafatasının şekli, kişinin kabiliyet ve zaaflarına işâret eder ve kişinin özelliklerini belirlemek için kafatasından yola çıkmak insanı onun hakkında oldukça fazla bilgiye ulaştırır. Aynı zamanda kafatasının biçimi kişinin diğer kişilerden olan farklarını, üstün yanlarını ve eksikliklerini de yansıtır. Birçok uzmana göre bu durum bir saçmalaktır, bazılarına göre ise, esaslı bir tespittir. Daha sonraları bu görüşlerin istismar edilip ırkçılığın zeminini oluşturması büyük bir talihsizliktir.

Dr. Gall'in kafatası üzerine yaptığı çalışmalar ve Darwin'in insan türlerinin gelişimi üstüne yazdığı eserlerde ırkçılığa çanak tutmuştur. Darwin Avrupalı beyaz ırkları "ileri ırklar" olarak sayarken, zencileri, Asyalıları ve hatta Türkleri de "yarı maymun ilkel ırklar" olarak tanımlamıştır. Darwin'nî özellikle evrimini tamamlamış olan milletlerin özelliklerini verirken sanki Alman ırkını tarif ediyormuş gibi tarifte bulunması ileride Avrupa'yı kasıp kavuran ve milyonlarca insanın canına mal olan Nazi faşizminin temel dayanaklarından biri olmuştur. Darwin'e göre evrimini tamamlamış olan ırkın başlıca özellikleri şöyledir: "Uzun ve atletik bir yapıya sahiptirler, beyin oldukça gelişmiş ve bu yüzden kafa yapıları büyüktür. Soyut düşünme yetenekleri gelişmiştir." Naziler Darwin'in ve diğer başka bilim adamlarının bu tezlerine sahip çıkarak üstün ırk kavramını ortaya atmışlar ve bu da feci sonuçlar doğurmuştur.

Şüphesiz ki renkleri ve vücut yapıları kendilerine en çok sorun çıkaran ırk zencilerdir. Sırf renklerinden dolayı yüzyıllarca zulme maruz kalınmış ve günümüzde de maruz kalmaktadırlar. Bulundukları her toplumda insan statüsüne alınmamış ve sürekli dışlanmışlardır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu yıllardan sonra gelişen milliyetçilik anlayışına temel bir dayanak bulabilmek amacıyla ırkçıların kullandıkları yollardan biri olan kafatası ölçümü yöntemi kullanılmış ve bu konuda araştırma yapmış olan Pittard'ın tezi benimsenmiştir. Bölgede brakisefal kafa biçiminin ağır basması, eski ve yeni halklar arasında ırk farkı olmadığını ortaya koyuyordu. Pittard'ın kafatası çalışmaları, bu tezi ikna edici bir

²³⁰ Deniz, agy.

biçimde kanıtlayacak verilere ulaşamadı. Ancak Pittard'da varsayım niteliğini aşmayan görüşler, Türk Tarih Tezinde mutlak gerçek statüsüne kavuşturuldu. Prof. A. İnan, Pittard'ın tezini, mutlak bir gerçekmiş gibi kabul ediyordu ve ona göre bölgede yaşam sürmüş tüm eski milletler Türk'tü. Buna bağlı olarak “Güneş Dil Teorisi” ortaya atılmış ve tüm dünya Türk kabul edilmiştir.²³¹

7. 5. Kriminoloji:

Suç ve suçluluk tarih boyunca toplumlar için bir sorun olmuştur. Bu sorunun zararlı sonuçlarını ortadan kaldırmak için her dönemde araştırmalar yapılmış ve bilimsel verilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Aslında kara Avrupa'sının suç ve suçluluk temelli çalışmaları eski dönemde dini motif içermiştir. Nitekim bugün dahi vaftiz adı verilen yeni doğan çocuğun günahlarından temizlenmesi olayı Hristiyanlığın temeli düsturu olmuştur. Bu çizgiden yola çıkan nice araştırmacı da suç ve suçluluğu genetik ve kalıtsal bir durum olarak algılamışlardır

Her insan farklıdır. Her birey kendi farklılığını hissetmek daha doğrusu hissettirmek ister. Kişiler yaptıkları, yeryüzünde bıraktıkları eserleri, mücadeleleri, güzellikleri, zekâları... vs ile bir iz bırakmak isterler. Bir kişinin yemek yeme tarzından tutun, kıyâfetine ve konuşmasına kadar her özelliği kendi içerisinde bir farklılık içerir. Bunlar gözlemlenerek kişi karakter analizi yapılabilir. Bu özellikleri yaptıkları tüm işlere yansır, tabi ki işledikleri suçlara da yansımaktadır. Yani her suçlu işlediği suçta kendisinden bir iz bırakır. Bir davranıştan yola çıkarak bir suçlu bulunabilir. Profilleme genel olarak bireyin psikolojik özelliklerini tanımlamak, davranıştan yola çıkarak failin kişiliğini tanımaya çalışmak olarak da tanımlanabilir. Profiler suçlunun kafasının içine girmeye ve kolluğa o tür bir suç kimin işleyeceğini söyleyip aramaları gereken kişinin davranışsal, fiziksel, ailevi ve yaşam biçimi ile ilgili özelliklerini anlatarak potansiyel şüphelilerin sayısını azaltmaya çalışırlar.²³²

Suç insanlık tarihi kadar eski olan bir olgudur ve insanların doğuşuyla beraber ortaya çıkmıştır. Nitekim kutsal kitaplara göre ilk suç ilk insanla başlamıştır. Hz. Adem ve Havva'nın yasak meyveye yaklaşması insanlık tarihinin ilk suçu olmuş, Kabil'in Habil'i öldürmesiyle de suç farklı bir mecraya kaymıştır. Suç zaman içinde farklılaşmalara uğrayarak yasal bir zemine kayarak politik bir süreç kazanmıştır. Bu politik süreçler 6000 yıl önce Orta Doğu'da veya civarında keşfi ile mümkün hale gelmiştir.²³³

²³¹Taner Timur, “Batı İdeolojisi, Irkçılık ve Ulusal Kimlik Sorunumuz” www.genbilim.com. 1987.

²³² Demirtaş, agy.

²³³ Gönültaş, Sever, agy.

İnsanın fizyolojik özellikleriyle suça yatkınlıkları arasında eskiden beri sıkı bir ilişki, kurulmuş, bazı vücut yapılarının suça yatkın olduğu belirtilmiştir. Sokrates binlerce yıl önce, suçluluk ile ilgili gözlemler yapmıştır. Keza içgüdü, öğrenme ve bunların suç ilişkileri de modern kriminolojiden yaklaşık 2500 yıl önce yaşamış Sopholes tarafından gözlemlenmiştir. Aristo ise, suçluları toplum düşmanı saymış ve onların merhametsizce cezalandırılmaları gerektiğini savunmuştur. Aristo sefaletin, ihtilâle ve suça sebep olduğunu iddia ediyor. Bazı yazarlar, Aristo'yu biyolojik psikolojinin kurucusu olarak saymaktadırlar. Zaman içerisinde de kriminoloji alanında çalışmalar devam etmiştir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi daha Antik çağlarda, çirkin ve deforme kişilerin bela ve kötülüğün belirtisi oldukları sanılır ve bunlardan uzak durulmaya çalışılırdı. Ortaçağda, Batı toplumları ise, sapıcı davranışların, şeytanın egemenliği altına girilmesinden ya da ahlak bozukluğundan kaynaklandığına inanılırdı. Suça bedendeki kan, sümük, sarı ve siyah safranin dengesizliğinin neden olduğu, bu dört eleman arasındaki dengeyi ise, kötü huy ve ahlaka aykırı yaşam biçiminin bozduğu sanılırdı. Tarihsel olarak fiziki özellikler ve şekil bozukluklarının kişinin şeytani niteliklerini gösterdiğini iddia etmiştir. Nitekim Ortaçağda kanunlar, suç zanlıları arasında en çirkin olanın suçlu olma ihtimalinin fazla olduğunu belirlemekteydiler. İlk olarak Giambattista Della Porta (1535-1615), insan fizyonomi okulunu kurarak, insan davranışları ile yüz özellikleri arasındaki ilişkileri incelemiştir. Ona göre, hırsız, geniş dudaklı ve sert bakışlıdır. Porta'nın görüşleri aşağı yukarı 200 yıl sonra, İsveçli Johann Kapsar Lavater (1741–1801) tarafından tekrar ele alınmıştır. Tüm bu görüşler Fransız Joseph Gall (1758–1828), Johann Kapsar Spurzheim (1776–1832) ve Charles Caldwell (1772–1853) tarafından ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Onlara göre, beyin dokusu ve hücreleri ile beyindeki girinti ve çıkıntılar, insan davranışını düzenler.²³⁴

Bir suçluluk teorisinin formüle edilmesinin en eski teşebbüsüne biyolojik açıklama modelleri dâhildir. Burada, kesin anlamda formüle edilmiş teoriyle değil, bilakis suçluluğu, suçludaki biyolojik gerçeklere geri götürme teşebbüsü ile ilgilidir. Deneme zamanının akışıyla değişmiş, belirli bakışların vurgulamaları zayıflamıştır. Lombroso'nun öğretisinin çıkış noktası genetik şarta bağlı suçluluk, yani doğuştan suçluluk idi. Her şeyden önce Lyon okulu olmak üzere yöneltilen yoğun eleştiri üzerine, Lombroso'nun kendisi bile doğuştan suçluluk teorisini yumuşatmış ve keşfedilen suçluların yarısının doğuştan suçlu olmadığını itiraf etmiştir; buna rağmen, suçluluğun biyolojik açıklanması teorisini temsil etmeye devam etmiştir. Şüphesiz bu görüş geleneksiz değildi. Lombroso'dan öncede, suçluluk ile bedensel

²³⁴ Deniz, agy.

durum arasında bağıntı kurulmakla birlikte, Lombroso ilk defa biyolojik şartı açıkça ortaya koyan kişidir. Tabii olarak suçluluk, bu şekilde kalıtsal olarak geçmez, kişiyle birlikte doğmayabilen bir davranıştır ve davranışın kendisi değil, bir davranışa eğilim kalıtsal olarak geçebilir. Bu yüzden kim bir biyolojik şartlı suçtan söz ederse, ilgili insanın biyolojik durum vasıtasıyla suça şekillenen bir davranış içerisinde olduğu düşünülebilir. Zamanın akışı içerisinde, suçun biyolojik olarak açıklanması içerik olarak farklı düşünülmüştür. Lombroso'ya göre, doğuştan suçlu, genetik olarak belirlenmiş, suçlu hareketler icra eden insanlardır. Şüphesiz biyolojik şartın bu daraltılmış kavramı nisbileştirilir ve tek tek biyolojik özelliklerle sınırlandırılır. Charles Darwin'in (1809–1882) etkisi altında kalmış olan Lombroso'ya göre suçlu, normal insanlara göre, en aşağı gelişim aşamasında duran atavistik (soya çeken) bir insandır. Suçluların ölçümü, onların normal insanlara göre, büyük vücut uzunlukları, büyük kol uzunlukları, geniş göğüs kafesi ve fazla kiloya sahip olduklarını göstermiştir. Suçlunun duygusuzluğu ilkel insanları hatırlatır. Bu duygusuzluk, deneysel olarak ispat edilmiştir; vücudun sağ yarısı, sol yarısına göre daha az duyarlıdır. Suçlularda idrak tam görülmez. Lombroso, tek tek suçlulara gider; hemen hemen hırsız ve katillerin biyolojik işaretleri olduğunu iddia eder. Hırsızlar çok hareketli yüz yapısı ve ellere sahiptirler, gözleri küçüktür, huzursuz, sıklıkla gözleri oynar (şaşı), kaşlar çatık ve birbirine yakındır. Ahlâksızlar hemen hemen daima parlayan bir göze, ince yüze ve iri dudaklara sahiptirler. Genellikle ahlâksızlar ince yapıdadırlar, ara sıra kamburdurlar, onlardan birçoğunun parlayan gözleri kısık sesleri vardır. Lombroso, katilleri, sabit, soğuk ve dik bakan, bazen kanlı gözlü, ince dudaklı ve köpek dişleri büyük şeklinde belirtmiştir.

Berlinli cezaevi doktoru Baer, Lombroso'nun sonuçlarını kendi özel malzemeleri ile kontrol etti (1893) ve onları çoğu noktada çürüttü. Baer, doğuştan suçlu olabileceği, fakat anatomik-morfolojik işaretlerinin tanınamayacağını düşüncesindeydi²³⁵[12]. İngiliz Goring (1870–1919), cezaevi doktoru idi, istatistik ve biyometri tekniğine ustaca hâkimdi. Gayretini ve enerjisini Lombroso ve onu izleyenlerin teorilerini kontrole ve çürütmeye adadı. İngiliz cezaevlerindeki hükümlüler, öğrenci, asker ve maden işçilerinden oluşan kontrol grubundaki 3000 kişiyi ölçüp kontrol etti. 1913'de yayınladığı araştırmalarında, kafatası ölçülerine dayanarak, bir kişinin bir üniversite profesörü veya ağır bir suçlunun malzemesine sahip olup olmayacağına değil; fakat bir İngiliz veya İskoç üniversitesinde okuyan bir öğrenci olup olamayacağına karar vermenin belki mümkün olduğunu alayla belirterek, Lombroso'nun tezini çürüttü.

Hooton (1939), 14.000 hükümlüyü inceledi ve şu morfolojik özelliklerin ortaya çıktığını tespit etti: Uzun boyun, ince dudaklar, düşük omuzlar, kırmızı saçlar, küçük gözler, iri çene. Uzun boylular çalmaya ve öldürmeye, geniş yapıllılar dolandırıcılığa ve öldürmeye eğilimli idiler; kısa boylular hırsız ve şişmanlar cinsel suçlu idiler. Hooton'un suçlu grubundaki morfolojik işaretler toplandığında, sadece %4 göze çarpmayan, %15,8 ayırt edilemeyen ve şaşırtıcı sayı %49,5 gelişmiş belirtiler şeklinde ortaya çıkmıştır; sonuncular suçlu olmayan nüfusa göre genellikle suçlularda ortaya çıkmıştı. Hooton'un sonuçları, biyolojik ölçülerle ölçülen suçlu grubunun, suçlu olmayan gruba göre, biyolojik olarak gelişmiş olduğunu gösteriyordu.

Lombroso'nun düşünce yapısı, her şeyden önce modern yapısal araştırmalar vasıtasıyla yeniden canlandırıldı. Bu görüşün temsilcisi Almanya'da Kretschmer ve ABD'de W.H.Sheldon idi.

Ernst Kretschmer (1888–1964), “Beden Yapısı ve Karakter” isimli çalışmasında, Lombroso'nın düşünceleri ile bağlantı kurmuştur. Kretschmer, davranış ve beden yapısı üzerine, leptosom (astenik tip), atletik, piknik ve dysplastik olmak üzere dört tip belirlenmiş ve her tipin, belirli karakter özelliklerinden bahsetmiştir. Şüphesiz, Kretschmer'e göre, suçluluğun oluşumunun azalmasının sadece beden tiplerine bağlanması caiz değildir; belirleyici olan failin sâiki ve yaradılışıdır.²³⁶

Kretschmer'in suç biyolojisi sistemindeki önemli noktalar şunlardı: Suçluların tamamında, genel nüfustaki gibi aynı yapısal tiplerin dağılımı mevcuttur; hemen hemen %20 piknik, %40–50 leptosom ve atletik, %5–10 dyplastik ve %30'dan az karışık tipler bulunmaktadır; piknikler suçlular arasında genel nüfusta en az temsil edilenlerdir.

Kretschmer'in çalışmasının ilk baskısının (1921) tüm malzemesi, 1/3'ü mani-depressif ve 2/3'ü şizofren olmak üzere 400 vakaya dayanıyordu. Günümüzde uluslararası araştırma malzemeleri mevcut olup, sadece psikozlarla ilgili olanları 8000'in üzerinde vakayı kapsamaktadır. Ortaya konan metotta öncelikle piknik, leptosom(astenik tip) ve atletik olarak isimlendirilen bedenin üç tipi ortaya çıkar; bunlar kadınlarda ve erkeklerde bulunurlar. Üç tip, şizofren ve mani-depressif şekil alanına özel ve dikkati çekici tarzda dağılır. Bu tipler, her yerde sağlıklı insanlarda da bulunurlar ve onlarda hastalıklı yapı içermezler, bilakis belirli normal-biyolojik yapı ortaya koyarlar. Bunlar yanında, dyplastik tipler olarak bir araya getirilen özel küçük gruplar bulunur.

²³⁶ Kretschmer, age. s. 175.

Leptosomlar, hırsızlık ve dolandırıcılık suçlarında kuvvetle öne çıkarlarken, şiddet ve genel adap aleyhine karşı suçlarda nispeten geridirler. Atletikler, şiddet suçlarında ağırlıklıdır; hem şiddet kullanılan mala yönelik suçlarda, hem de genel adaba karşı suçlarda diğer gruplara göre öne çıkarlar; dolandırıcılıkta çok azdırlar. Dayplastikler, genel adaba karşı suçlarda açık bir fazlalığa erişirler; mala karşı işlenen suçlarda da uygun bir sıklıkla temsil edilirler. Piknik tipler, bütün gruplarda, nüfus ortalamasının altındadırlar. Nispi sıklıkla dolandırıcılığa ve çok az derecede şiddet grubuna katılırlar.

Amerikalı Sheldon, beden yapısı ve kişilik ilişkisini farklı bir şekilde incelemiştir: Döllenme ile başlayan gelişimin ilk iki haftası germinal dönemdir ve bu süre içerisinde, sperm ile yumurtanın birleşmesinden ortalama dört-beş santim çapında bir disk meydana gelir. Bu dönemde, organizmanın çeşitli organlarının gelişeceği üç temel doku belirgin hale gelir: En içteki endoderm tabakasından sindirim, solunum ve kan dolaşımı gibi iç organlar; Ortadaki mezoderm tabakasından iskelet ve kas sistemleri; Ektoderm tabakasından ise, deri, beyin ve sinir sistemi meydana gelir.

Sheldon'a göre, embriyonun gelişimi seyri içinde, bu üç dokudan birisini belirleyici duruma geçerek, ona ilişkin kısımlarının belirgin olduğu vücut yapısı ortaya çıkar:

Ektomorfik beden yapısı, iç organları gelişmiş, yuvarlak ve kare şekline yaklaşık şişmen bir yapı;

Mezomorfik beden yapısı, iskelet ve kas sistemi gelişmiş, geniş omuzlu, ince belli, atletik ve güçlü bir yapı;

Ektomorfik beden yapısı, ince uzun, dikine oturtulmuş dikdörtgen şeklinde, uzun boylu ve zayıf bir yapı.

Her beden tipinin ayrı bir karakteri bulunur: Endomorflar eğlenmeden hoşlanan, neşeli ve arkadaş canlısı; mezomorflar saldırgan, cüretli ve dinç; ektomorflar ise, içe dönük, duygusal ve sinirli tiplerdir. Sheldon, Kretschmer'den farklı olarak, bu üç tip arasında kesin bir çizgi çizmemiştir. Her insanda, bunlardan bir miktar bulunabileceğini ve yedi birimli bir ölçek ile belirtilirse; uç örneklerin örneğin endomorfik tiplerin 7-1-1, mezomorfik tiplerin 1-7-1, ektomorfik tiplerin 1-1-7 olacağını, dengeli tiplerin ise, bunların 4-4-4 olacağını iddia etmişti. Sheldon, 200 suçlu ve 200 suçlu olmayan kişi üzerinde yaptığı araştırma sonunda, mezomorfik tiplerin suç işlemeye daha elverişli olduklarını saptamış ve bunun nedeni olarak da, mezomorfik tipin saldırganlığı ile kendisini kontrolden yoksun oluşunu göstermişti. Ancak Sheldon, çevre etkilerinin önemini de belirtmiştir.²³⁷

²³⁷ Demirbaş, agy.

Kretschmer ve Sheldon'un ortaya koyduğu beden tiplerinin karşılaştırılması şu benzerlikleri ortaya koymuştu:

Sheldon'un endomorfik tipi > Kretschmer'in piknik tipine,

“ ektomorfik tipi > “ leptosomik tipine,

“ mezomorfik tipi > “ atletik tipine aşağı yukarı uyuyordu.

Sheldon'un görüşleri de, Kretschmer'in ki gibi, tüm kişiliği beden yapısı ile bazı kişilik özelliklerinin muhtemel ilişkilerine bağlanması ve eğitim ile çevre etkilerini dikkate almaması nedeniyle yetersizdir. Mani-depresif psikoz, genellikle orta yaşlarda ve tabii olarak vücudun yuvarlaklaşmaya başladığı zamanlarda ortaya çıkar. Şizofreni ise, daha çok gençlik çağlarının bir hastalığıdır.

Kapsamlı bir araştırma karı-koca Glueck'lar tarafından yapıldı ve aşağıdaki sonucu verdi:

	<i>Suç İşleyenler</i>	<i>%</i>	<i>Suç İşlemeyenler</i>
Endomorfik (piknik) yapının hâkimiyeti	11,8		15
Mezomorfik (atletik) yapının hâkimiyeti	60,1		30,7
Ektomorfik (leptosom) yapının hâkimiyeti	14,4		39,6
Belirli bir yapının hâkimiyeti yok	13,5		14,7

Yapılan araştırmalardaki görüntü, atletik tipin daha yüksek suç işlediği şeklindeydi: Atletiklerin suç oranı, piknik ve leptosomlara göre iki misli daha yüksekti

1965 yılında Almanya'da 193 olay üzerine yapılan bir kolektif araştırmada şu sonuç ortaya çıkmıştı:²³⁸

Beden Tipleri ve Suçlar			
	<i>Piknik</i>	<i>Leptosom</i>	<i>Atletik</i>
Dolandırıcılık	27	42	31
Genel adap	19	61	19
Şiddet	19	31	50
Hırsızlık	16	43	42
İhtiras ve diğerleri	11	55	33

²³⁸ Demirbaş, agy.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi fizyonomi ilmi hemen hemen hayatın her alanında kendini göstermiş ve bu ilim birçok alanda uygulanmıştır. Fizyonominin etkilerini modern sanatın birçok alanında da görmemiz mümkündür. Sanatta insan anlatılırken ve insanların ruhsal tahlilleri yapılırken fizyonominin belirlemiş olduğu bazı kıstasların kullanıldığı görülür.

7. 6. Sanat ve Edebiyat:

Sanat insanların bilinçli eylemler sonucu meydana çıkmış ve bu bilinçli eylemleri anlatmak da sanatın temel gayesi olmuştur. Bu yüzden sanatın-bu sanatın hangi alanı olursa olsun - temeli gayesi insanı anlatmak olmuştur. Sanatta insanlar ele alınırken bütün vücut özellikleriyle ortaya konulması ve onların bu yapılarına değişik anlamlar yüklemesi bu ilmin etkisinin bir göstergesidir. Örneğin güzel sanatların bir dalı olan sinemada karakterler belirlenirken bu karakterlerin vücut yapılarıyla kişilikleri arasında çok sağlam ilişki kurulmaya çalışılmıştır. İçe kapanık, şapşal olan tipler genellikle sıska, yüz hatları pek uyumlu olmayan ve aynı zamanda uzun boylu olan tiplerden seçildiği, suçlu tiplerin yüzlerinde nefret okunan biraz dolgun, kaslı ve vücut yapıları, yüz hatları uyumsuz, aşırı çirkin olduğu gözlenir. Buna karşın film kahramanlarının oldukça mahsum ve temiz bir yüzleri, vücut yapıları uyumlu olduğu ve bedensel kusurlarının olmadığı gözlenir. Yukarıda verdiğimiz örnekler tiyatro ve edebiyat için de geçerlidir. Öteden beri oyun, öykü ve roman yazarları tiplerini seçerken, onların beden ve yüz yapıları, giyim kuşamlarıyla karakterleri ve zekalarına arasında ilişki kurdukları hepimizce bilinen bir gerçektir. Örneğin roman, öykü ve tiyatrodaki olumsuz kadın tiplerinin aşırı derecede çirkin, yaşlı, yüzleri kırış kırış ve uzun bir burna sahip oldukları; entrikacı tiplerin kambur ve cüce; şişman tiplerin ise iyi yürekli bir aptallığın izleri olduğu görülür.²³⁹ Yukarıda edebiyatımızın üç şubesinde de bu ilmin etkilerini ve sanatçıları bu ilmin unsurlarını nasıl kullandıklarını yukarıda teferruatlarıyla ele almıştık. Bu yüzden burada tekrar bu konudan bahsetmemiz gerekmemektedir. Bu ilim Batı edebiyatının kendini tekrar hissettirdiği dönemde sanatçılar tarafından tekrar kullanılmaya başlanması ilmin kendini yeniden hissettirmesine yol açar. Örneğin Türk edebiyatının en velut sanatçılarından biri olan Hüseyin Rahmi, eserlerini oluştururken kahramanlarının fiziki özelliklerinden yararlandığını söyler. Ona göre insanların kişilik özellikleri onların yüz ve

²³⁹ Mine Mengi, Kıyâfet-nâmeler Üzerine, Belleten 1977, s. 300.

vücut hatlarına yansır. Hastalıklı olan, sıkıntı çeken insan dış hatlarından onun bu durumunun anlaşılabilceğini savunur.

Ortaçağda görülen deforme tiplerin toplumdan dışlanması ve uğursuzluk sebebi sayılmaları, bu kişilerin toplum dışına itilmelerine ve suçlu muamelesi görmelerine sebep olmuştur. Bu anlayış sonraki dönemlerde kendisini edebiyatta da göstermeye başlamıştır. 1660 Akımı olarak da bilinen klasisizm akımının sanatçıları, bu anlayışı benimsemiş ve deforme tipleri eserlerinden tamamen soyutlamışlardır. Bu akımı benimseyen sanatçılar, eserlerinde kör, sakat, kel, deli vb. gibi bedensel ve akli sorunları olan kişilere yer vermemeye çok dikkat etmişlerdir ve genellikle eserlerinde olgun ve seçkin tiplere yer vermişlerdir.²⁴⁰ Victor Hugo'nu Notre Dame Kamburu'nu bu anlayışa isyan nitelikte bir eserdir. Klasisizmin deforme ve kusurlu tiplere karşı açmış olduğu savaşa Hugo karşı bu romanındaki kusurlu ve deforme bir tip olan Quasimodo ile karşı çıkar. Quasimodo, oldukça çirkin bir yüz hattına sahiptir. Kambur, bir gözü kör, topaldır; ama oldukça kuvvetli ve iyi yüreklidir. Quasimodo, dış yapısındaki tüm aksaklıklara karşın pırıl pırıl bir kalbe sahiptir. Hugo, bu eserinde çok sefil bir hayat süren, dış yapılar pek iğrenç olan insanların bu özelliklerine bakılarak değerlendirmemeleri gerektiği, bu yapıya sahip olan insanların içinde çok güzel sevgilerin, yüksek duyguların var olabileceğini ortaya koymaya çalışmıştır.²⁴¹

Tasvir kavramı modern bir buluş olmamakla beraber edebiyatta kendini ciddi bir şekilde hissettirdiği dönem romantizm dönemidir. Romantizm döneminde ciddi bir uğraş olarak başlayan tasvir kavramı nesnel bir yapı taşımamakla beraber daha çok sübjektif bir özellik taşırdı. Yazar tasvirlerinde amaçladığı kişinin ruh halini ortaya koymaktan ziyade, tasvirde temel amacı sanatlı bir anlatım yakalamak, okuyucuya hoş bir manzara oluşturmaktır. Tasviri ilk kez nesnel bir şekilde edebiyata taşıyan yazarlar realistlerdir. Bu akıma bağlı sanatçılar, kahramanlarının ruh halleri üzerinde çok durmuş, kahramanlarını anlatırken onların ayrıntılı ruh tahlillerini yapmıştır. Yazarlar ruh tahlillerini yaparken de tasvirlerden yararlanmış ve tasvirle kişilik yapısı arasında sağlam bir bağ kurmaya dikkat etmiştir. Bu yüzden fizyonomi roman sanatı için temel kaynaklardan biri olmuş ve birçok yazarı etkilemiştir. Realizmin ve Fransız edebiyatının en güçlü yazarlarından bir olan Balzac'ın eserlerinde de bu ilmin etkilerini görmek mümkündür. Balzac, roman kahramanlarını meydana getirirken onların beden yapısıyla kişilikleri arasında sıkı bir bağ kurmakta ve kişileri tiplerine göre tahlile gitmektedir. Balzac'a göre insanın yüz hatları insanın yazgısını, derin varlığını, gizli öyküsünü belirtir, gösterir, ele verir, dile getirir, kesinler ve önceden

²⁴⁰ İsmail Çetişli, Batı Edebiyatında Edebi Akımlar, Akçağ Yayınları, Ankara 2004 s. 61.

²⁴¹ Victor Hugo, Notre Dame'nin Kamburu, Bilgi Yayınevi, Ankara 1997 s. 5.

sezdirir.²⁴² Bu yüzden yazar, eserlerinde insan bedeni ve yüz hatları üzerine yoğunlaşır, onları en ince ayrıntısına kadar verir. Sadece bu ilme dair özellikler Balzac’a özgü bir özellik olmayıp diğer birçok Batılı yazarda var olan bir özelliktir. Örneğin Rus edebiyatının en büyük iki yazarı olan Tolstoy ve Dostoyevski’nin eserlerinde de bu ilmin etkilerini görmek mümkündür.

7. 7. Resim

Bu ilim sanatın bir diğer şubesi olan resimde de kullanılmıştır. Ressam insanların dış yapıları tuvale geçirirken sadece somut bir insan kopyasını tuvale geçirmek istemez ve tuvale geçirdiği insanın vücut hatlarına kişinin kişiliğiyle ilgili bazı ayrıntıları da geçirmeye çalışır. Da Vinci meşhur Mona Liza tablosunu çizerken çizdiği bayanın güzlerine yüklediği anlam tabloyu ölümsüzleştirmiştir. Ya da ressam çizdiği tablodaki bir kadın veya erkeğin yüz hatlarına, bakışlarına yükledi bazı anlamlarla bu insanların nasıl bir ruh hali içinde olduklarını bize anlatabilir. Örneğin Fatih Sultan Mehmet’in portresini çizen **Sinan Bey**, Fatih’i bu portrede otururken ve yüzü hafif dönük olarak ele almıştır. Vücut oranları başarılı değilse de hacim kazandıran üç boyuta yaklaşmıştır Sultan burada, sanatçı tarafından fizyonomik özellikleri kadar ifade bakımından da tam bir portre anlayışı ile resimlendirilmiştir. onun büyük kumandan oluşu değil güzel sanatlara ve kültüre ilgi gösteren duygulu, barışçı yanı elindeki çiçeği tutuşu, gözlerinin ileriye bakarken dalışı ile ifade edilmiştir.²⁴³

Osmanlı sahasında yetişmiş ve ressam olan bir diğer şahsiyet de Nigari’dir. Nigari’de tıpkı Sinan Bey gibi portre çizerken resmini çizdiği şahsın fiziki özelliklerini tabloda görmek mümkündür. Aslında bir denizci olan ve nakkaş olarak **Nigari** mahlasını kullanan Haydar Reis’in (1494–1574), Barbaros ve Kanunî Sultan Süleyman portreleri, Sultan II. Selim’i gösteren eseri, portre sahiplerinin fizyonomik özellikleri yanında içinde bulundukları psikolojik durumlarını da canlandırır. Kanunî’nin portresinde sultan artık yaşlanmış, yılların yıpratmış haliyle gösterilmiştir.²⁴⁴

Görüldüğü gibi fizyonomi insan hayatının bütün alanlarında derin tesir bırakmış olan bir ilimdir. Yukarıda belirttiğimiz gibi bu ilim bilimsel araştırmalara dayalı olabildiği gibi halk arasında tamamen genel bir kanı da olabilir. Buraya kadar anlatmış olduğumuz kısım fizyonomi ilminin daha çok Batı toplumlarındaki gelişimi, bu toplumlar üzerindeki etkilerini ve kullanım alanlarını ortaya koymaktı. Bizim konumuz için asıl önemli olan İslâmiyet öncesi

²⁴² Tahsin Yücel, İnsanlık Güldürüsünde Yüzler ve Bildiriler, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997 s. 23.

²⁴³ Atasoy, agy.

²⁴⁴ A. yer.

ve-İslâmiyet sonrası Doğu toplumlarında gelişimidir. Ama temel gayemiz bu ilmin Divan edebiyatındaki işlenişi, buna bağlı olarak da Osmanlıdaki kullanım alanlarını belirlemektir. İlerideki bölümlerde bu ilmin halk yaşamındaki yerinden ve Halk edebiyatına yansımalarını da inceleyeceğiz.

8. İlmin Muzdaripleri:

Bu ilmin, insanları tanıma konusunda faydası olduğu kadar insanların seçme gibi bir şansları olmadığı tiplerinden dolayı dışlanmalarına sebep olmuş ve bu insanların toplumdan destek görecekları yerde bunlara vehimle yaklaşılmasına neden olmuştur. Çirkinlik Allâh'ın insana verdiği bir fizyolojik olgu olmakla beraber toplumsal bir boyut da taşır. İnsanların güzellik anlayışları, insan azalarına yüklemiş oldukları anlamlar ve toplum tarafından kabul görmüş güzellik anlayışı çirkinliğin sınırlarını da belirlemiştir. Çirkinlik bir fiziksel olgu olması yanı sıra halkın çirkinlik kavramına kendi anlayışlarınca anlamlar yüklemiş olması çirkinliğin farklı boyutlara taşınmasına neden olmuştur. Örneğin çirkin ve deforme tiplerin toplumda uğursuzluk olarak kabul edilmesi ve çirkinin iç dünyasının dışına yansıdığından dolayı, tüm fiillerinin de kendi gibi çirkin olduğuna inanılması; güzelin ise Hak Teala'nın güzelliğini simasında taşıdığı ve güzel insanın her türlü özelliğinin güzel olduğunun kabul edilmesi toplumun güzel ve çirkinine yüklediği anlamların bir sonucudur. Kaynaklarda edindiğimiz kadarıyla birçok insan sırf çirkin oldukları için önleri kesilmiş, devlet kademelerinde yükselmelerine hatta bu kademelerde yer almalarına bile izin verilmemiştir.

Çirkinliği kendisine bela olan ve bir ömür yakasını bırakmadığı gibi öldükten sonra da kendisiyle anılan şahsiyetlerden biri Arap şairlerden Cahız'dır. Kaynaklara göre Cahız yüzüne bakılamayacak kadar çirkin biridir. Çirkinliğinden dolayı muzdarip olmuş, kendisine birçok hikâyeye atfedilmiştir. Bu şairle ilgili hikâyelerden biri Mola Cami'nin "Baharistan" adlı eserinde yer almakta. Hikâyeye şöyledir:

Cahız der ki: ömrümde şu hadiseden utandığım kadar hiçbir şeyden utanmadım. Bir gün kadının biri beni yakaladı ve bir dökmece ustasının dükkânına götürdü. Ben buraya getirilmekten duyduğum şaşkınlıkla ustadan sordum: Beni niçin çağırdınız? Usta bana şu cevabı verdi: Bu kadıncağz bana bir şeytan örneği yapmamı emretti. Ben de şeytanın ne kılıkta olduğunu bilmem, dedim. Seni buraya getirdi ki, sana bakıp örnek alayım.²⁴⁵

İlm-i kıyâfet Osmanlılar döneminde oldukça rağbet görmüş ve bu alanda çok sayıda eser yazılmıştır. Osmanlı döneminde özellikle bu ilim saraya alınan hizmetkârların ve devlet

²⁴⁵ Molla Cami, Baharistan, MEB Yayınları İstanbul 1990, s. 170-71.

memurlarının seçiminde etkili olur ve bu ilme başvurulduğu bilinmektedir. Çirkin deforme tiplerin devlet memurluğu için alınmadığı ve seçilen memurların göze hitap etmelerine dikkat edilmiştir. Örneğin XVI. yüzyıl şairlerinden Köse Meali, çirkinliği yüzünden müderrisliği zamanın kazaskerlerince sürekli engellenen, ilmiye mesleğine mensup zeki bir adammış. Köse lakabını da çirkinliği yüzünden taşımak zorunda kalan zavallı şair, Hasan Çelebi Tezkiresi'nde, çirkin, şekilsiz, onu bunu sürekli hicveden, güvenilmez, sakalının seyrekliği yüzünden ciddiyetini kaybetmiş biri olarak tarif edilir.²⁴⁶ Görüldüğü gibi şairin çirkin olması onun memurluk yapması için engel teşkil etmiştir.

Tıpkı Meali gibi, çirkinliği yüzünden devlet kademelerinde büyük güçlüklerle karşılaşanlardan biri de, Abdülhamit-i Evvel devrinin reisülküttaplarından Bahir Abdürrezzak Efendi'dir. Koca Ragıp Paşa'nın yakın dostlarından Reisülküttap Hacı Mustafa Efendi'nin oğlu olan Abdürrezzak Efendi, kara kur, çirkin, kısa boylu, fakat son derece zeki, bilgili ve becerikli bir adamdır. Koca Ragıp Paşa'nın sadrazam olduktan sonra, liyakatini çok iyi bildiği Abdürrezzak Efendi'yi görmezlikten gelmesi, Sadaret Kethüdası'nın dikkatini çeker. Bir gün bu genç ve zeki adamın meziyetlerinden söz açarak tezkirecilik göreviyle taltif edilip edilemeyeceğini sorar. Tarihçi Vasir'in anlattığına göre, Koca Ragıp Paşa'nın şaşırtıcı cevabı şöyledir: "Filhakika pederiyle dost idik. Abdürrezzak Efendi'nin de ehliyetli olduğu malumdur. Ancak insana mevki ve makam için boy bos lazımdır, öyle bodur ve kasirü'l kame çebebiyi mahall-i heybet olan divan-ı âleme hizmete getirmekle erbab-ı mesalihe maskara oluruz. Koca Ragıp Paşa'yı tereddüde düşüren, herhalde, sadece Abdürrezzak Efendi'nin kısa boyu yüzünden devletin mehabetini zedeleyeceği saplantısı değil, aynı zamanda kısa boylular hakkında ilm-i kıyâfet'in yerleştirdiği olumsuz yargılardır. Bütün Kıyâfet-nâmelerde boy kısalığı kibrin, kindarlığın ve hilekârlığın işâreti olarak gösterilmiştir. Meali'nin yükselmesini önleyen köseliğinin de hilekârlığa, düzenbazlığa işâret sayılmış olmasına bağlanmıştır.²⁴⁷

Son yüzyılda hayatı kendine zindan eden ve çirkinlikleri yüzünden insanlardan kaçan iki ünlü edebiyatçımız bu ilmin ve toplumun yanlış kanılarının muzdaripidir. Bunlar hayatları boyunca yalnızlığın sahrasında yola almış ve çirkinlikleri hayatlarının sonuna kadar yakalarını bırakmamıştır. Hayatı boyunca aynalarla barışamamış Ahmet Haşim kendisindeki çirkinlik kompleksini bir türlü atamamış ve hayatı boyunca dışlanmış, insanlardan kaçmıştır. Ahmet Haşim aslen Arap kökenlidir. Küçük yaşta annesini kaybetmesi onun dünyasını altüst ederken, bu yetmiyormuş gibi okulda kendisine Arap diye seslenilip aşağılanması onun insanlardan uzaklaşmasına sebep olmuştur. Haşim'in başı düzensiz ve vücuduna göre

²⁴⁶ Beşir Ayvazoğlu, "Çirkin", Aksiyon, Sayı: 53 - 09. 12. 1995.

²⁴⁷ Ayvazoğlu, agm.

uyumsuzdur. Yüzünde büyük bir Halep çıbanı vardır. Haşim'in sürekli çirkinlikle anılması onu karşı cinse karşı çekingen ve içe kapanık olmasına neden olmuştur.

Ya Galatasaray Lisesi'nde öğrenci iken çirkinliğinden muzdarip her hafta sözüm ona bir kızdan geliyormuşçasına kendi kendine aşk mektupları yollayan Cahit Sıtkı Tarancı'ya ne denmeli. Sırf çirkinlik kompleksini kendi özerinden atmak için giriştiği bu yol toplumun amansız değer yargılarına yenik düşmüş ve sonraları o da Haşim gibi kendini yalnızlığın kucağına bırakmıştır.²⁴⁸

Çirkinlik kadar toplum tarafından kabul görmeyen bir diğer kusur ise köseliktir. Toplum ve kıyâfet yazarları tarafından köse insanlar hakkında verilen hükümler, köselerin toplum tarafından dışlanmalarına ve bu insanların güvenilirmez kişiler olarak algılanmalarına sebep olmuştur. Osmanlı toplumunda insanlar, erkeğin sakalsız ve bıyıksızını ciddiye almazlardı. Erkekliğe geçişin ilk adımı sünnet, ikinci adımı ise bıyık ve sakal bırakmaktır. Ve sakalın sık, seyrek, kısa, uzun vb. oluşuna bakarak karakter tahlilleri yaparlardı. Kıyâfet-nâme kitaplarına inanmak gerekirse, köseler hilekâr ve düzenbazdı; seyrek sakallıları ise ciddiye almamak gerekirdi. XVI. yüzyıl şairlerinden Köse Meâlî, Şuara tezkirelerindeki kayıtlara göre, sakal bıyık fukarası olduğu için müderrisliğe lâyık görülmedi, halbuki ilim irfan sahibi bir adamdı. Tuhfetü'l-Hattatin müellifi Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi'nin sakalı da seyrekliği (hiffet-i lihye) yüzünden liyâkatine rağmen, girdiği rüus imtihanında başarısız sayıldı. Sakal kurbanlarından biri de, Tanzimat devrinin ünlü isimlerinden Şinasi idi. Ahmet Cevdet Paşa'nın Tezâkir'de anlattığına göre, "Meclis-i maârif azasından Şinasi Efendi sakalını tıraş etmiş olduğu halde meclise gelmiş olduğundan rütbesi ref' ile meclis âzâlığından tard" olunmuştu.²⁴⁹

Yukarıda verdiğimiz ve herkesçe tanınan sanatçıların toplumun değer yargılarından nasıl muzdarip olduğunu kaynaklar bize göstermektedir. Fakat kaynaklarda yer almayan ve toplumda hepimizin sıkça rastladığı buna benzer çok sayıda vaka yaşanmaktadır. Ve bu vakalar, vücut yapılarını uyumsuzluğundan sıkıntı çeken birçok insanın kendi iç dünyalarına kapanmalarına sebep olup bu yapıdaki insanlara hayatı zindan etmektedir.

²⁴⁸ Fatma Karabıyık Barbarosoğlu, İlm-i Kıyâfet Her Zaman Haklı mı? www. yenisafak. com. tr / arşiv / 2002 / subat / 08 /.

²⁴⁹ Beşir Ayvazoğlu, "Sakal ve Bıyığa Dair", Aksiyon Sayı: 280 - 15. 04. 2000.

9. Değerlendirme:

Her ne kadar bu ilim, günümüzde geçerliliğini yitirmişse de bir zamanlar bu ilme aşırı itibar edildiğini bu alanda yazılmış eserlerin çokluğundan anlıyoruz. Bu ilimle ilgilenenler ilmin haklılığını kanıtlamak için kendi görüşlerini belli bir kaynağa dayandırmaya çalışıp mantıklı deliller sunarlar. Bu ilmin ortaya koyduğu kıstasları eleştirenler ise kişinin karakterini sadece dış yapısına bağlanamayacağını savunur ve kendilerince deliller sunarlar.

Her insan yaratılış itibarıyla bir birinden farklı yaratılmış bu yaratılış simada ve vücut azalarında olduğu gibi kişinin mizacına ve ahlaki yapısına da yansımıştır. Bu ilimle uğraşan kişiler Allâh'ın bu farklı yaratılışlarından yola çıkarak kişinin iç dünyasını tanıma yoluna gitmişlerdir. İnsanın yaratılış farklılığına dikkat çeken Hamdullâh Hamdi:

Hak yarattı çü nev-i insanın
Kıldı efradını muhalif anın
Gerçi birdir kamusu surette
Bir değüldür ve lik hilkatte
Lütfunu âleme ıyan itti
Sureti sirete nişan etti”

(Tanrı insan türünü yarattığında / Kişilerin farklı kıldı / Gerçi hepsi görünüşte benzer / Ama yaratılışları ayırdır / Tanrı iyiliğini dünyaya açıklamak için / Görünüşü ahlaka işâret olarak yarattı) diyerek hem eserinin yazılış gerekçesini hem de yukarıda işâret ettiğimiz yaratılış farklılığını açıklamış ve verdiği bilgilerle eserini belli bir temele dayandırmak istemiştir.

Dış görünüşten kişilik tespiti, bütün falcılık ve diğer gayrı İslâmî ilimler gibi, kutsal bir kaynağa, Kuran'a ve hadislere ya da doğrudan peygamberin bu alandaki uygulamalarına veya bu ilme karşı tutumuna dayandırma yoluna gitmişler. Öncelikle bu ilmin erbabları kendilerine dayanak olarak Kuran'da geçen bazı ayetti gösterirler ve bu ayetlerden yola çıkarak Allâh'ın her insanı değişik şekilde yaratmış ve her şekle de uygun bir kişilik vermiştir. Onlara göre beden ruha geçirilen bir kılıftır ve beden, ruha göre şekil alır. Firâset kabiliyetinin iman nuru ile yakından alakalı olduğunu destekleyen ve kâiflerin, Kuran'dan kendine delil gösterdikleri şu ayeti burada hatırlatmak gerekir. "Ey iman edenler! Şayet Allâh'tan ittika ederseniz, o size furkân (hem zahir, hem batında hak olanı olmayandan, iyiyi kötünden, temizi habisten ayırt edici bir marifet ve nur) verir" (el-Enfâl, 8/29)²⁵⁰ Bu ayetten de anlaşıldığı gibi Allâh'ın, kendini züht ve takvaya adanmış olan bazı insanların gönül gözünü açtığı ve doğruyu ve yanlış bir birinden ayırabilme gücü verdiğidir. Şer'i kıyâfet konusu içinde verdiğimiz ve

²⁵⁰ Elmalî Hamdi Yazır, Kur'ân-ı Kerim ve Meâl-i Şerifi, İşâret Yayınları İstanbul, 2000.

değerlendirdiğimiz bu tür firâset Allâh'ın tamamen kuluna bahşından ibâret olan bir şeydir. Nitekim bazı kaynaklar Hz.Ömer'in İran fethi esnasında Medine'de hutbe verirken İslâm orduları komutanına seslenmesini bu tür firâsete bir delil olarak gösterir.

A'raf suresi 48. ayeti birçok kıyâfet-nâmede kıyâfet ilminin halklılığını desteklemek amacıyla delil olarak sunulur. "A'raftakiler simâlarından tanıdıkları birtakım adamlara da seslenirler."²⁵¹ ayetinde geçen "simalarından tanıma" kelimesi ile neyin kastedildiğine dair bazı görüşler vardır. İbn-i Abbas'a göre burada anlatılmak istenen müminin yüzündeki beyazlıktır. Nitekim Allâh: " O gün bazı yüzler beyaz bazı yüzlerde siyah olur." buyurmuştur. Onların yüzünün parlak, sevinçli, aydınlık ve süslü olması bunların dünyada aldıkları abdestin belirtisidir. Kafirlerin alameti ise yüzlerinin siyahlığı, üzerlerinin tozlu ve karanlıklarla bürülü olmasıdır.²⁵²

Diğer bir görüşe göre ise "simalarından" kelimesi a'raftakiler, müminleri dünyadayken kendilerinde görülen taat ve iman izleri ile kafirleri de küfür ve günah lekeleriyle bilmekteler. İşte bu alametlerden yola çıkan a'raftakiler oradakilerin yüz hatlarına baktığında onların cennetlik mi yoksa cehennemlik mi olduklarını anlıyorlar.²⁵³ Kıyâfet-nâmelerde bu ayette geçen "simalarından tanıma" tabirini kıyâfet ilmine bir delil olarak sunarlar ve insanları simâlarından tanımanın mümkün olduğunu, insanların iç dünyalarındaki duygu ve düşüncelerinin, kişiliklerinin, günahlarının onların yüz hatlarına ve vücut yapısına yansıdığını savunarak kıyâfet ilminin hak bir ilim olduğunu ispat yoluna gitmişler.

Kıyâfet-nâme yazarları Hicr suresi 75. ayeti de kıyâfet ilminin haklı olduğunu ispat amacıyla kullanırlar. Bu ayet: " Şüphesiz ki bunda düşünüp görebilen kimseler için ibretler vardır."²⁵⁴ şeklindedir. Bu ayette geçen "el-mütevassimîn" sözcüğüyle anlatılmak istenenin firâset sahibi olanlar olduğudur. Öyleyse firâset sahibi kimse olaylar ve kişiler karşısında düşünen, görebilen ve hükümlere varabilen kimsedir.

Kur'ân-ı Kerim'de kıyâfet-nâme yazarların kendilerine delil olarak gösterdikleri ayetlerden birkaçı ise şunlardır: İsra Suresi'nin 84. ayeti: "De ki: 'Herkes kendi yapısına uygun işler görür. Rabbiniz en doğru yolda olanı daha iyi bilir.'" Diğer bir ayet ise Bakara suresi 273. ayettir. Bu ayet fakirlerin durumlarını izah etmek için inmiştir ve ayet şöyledir: "Ey Resûlüm sen onları simalarından tanırsın." Bir diğer dayanak gösterilen ayet Rahman suresi 41. ayettir. Bu ayet müşriklerin yapısı hakkında olup onların simalarından tanındığını

²⁵¹ Halil Altuntaş, Kur'ân-i Kerim Meâli, Dİ. Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006, s. 155.

²⁵² Çavuşoğlu, age. s. 17-18.

²⁵³ A. yer.

²⁵⁴ Altuntaş, age. s. 265.

bildirir. Bu ayet şöyledir: “Mücrimler simalarından tanınır da perçemleriyle ayaklarından yakalanırlar.”

İslâm inancını temel kıstaslarından biri kadere inanmaktır. İnsanın yapacağı her şey önceden yazılmış ve insan yaptıklarıyla sadece kendi hakkında yazılmış olanı yerine getirmektedir. Ancak bu yazılma, insanın yapacakları önceden bilindiği içindir. Yoksa insanı zorlayıcı bir güç ve kuvvet değildir. Kur’ân- Kerim’de geçen “Her insanın amelini boynuna doladık.” (İsra, 17/13) ayeti insanın tüm hareketlerinin kaderi tarafından önceden belirlendiği gerçeğini ortaya koyar. İnsanın boynuna asılan bu defterle, insanın fiillerinin melekler tarafından yazıldığı defter yan yana getirildiğinde görülecektir ki, insan teker teker kendisi için daha önce yazılandan başka bir şey yapmamıştır. Sonra Cenâb-ı Hak, bu defteri insana okutacak ve hesabı da bu deftere göre görecektir. Allâh her şeye hakim ve kadir olandır. Allâh’ın ilmi her şeyi kuşatır ve Allâh nezdinde önce, sonra gibi kavramışlar yoktur. İşte kader, Allâh yanında yazılı olan ve bir kişinin hayatına dair tüm gaybî ve zahîri halleri içerir. İnsanın yaşadığı bu kaderi, hayat tarzını, vücut yapısını, karakterini oluşturan en önemli etmenlerden biridir. Bu yüzden ruh meselesiyle ciddî meşgul olan kimseler, ruhun aynı zamanda insan dublesi olduğunu söylerler. Yani misâlî bedenın yanı başında, insanın sergüzeşt-i hayatına dair takdir ve tayinlerin yazıldığı ikinci bir yönü bulunduğuna dikkat çekerler. Dolayısıyla ruhun belli mahiyet ve fonksiyonlarına muttali olunduğu zaman, başından geçenlere de belirli oranda vâkıf olunabileceğini ileri sürmektedirler. Zâten, ilm-i kıyâfet ile, yani, maddî yapının ifade ettiği mânâlarla uğraşanlar, bu ayetinden yola çıkarak bu ilmin bu yönüne işâret etmeye çalışırlar. Nitekim elin içindeki çizgilerden, kaderin cisme aksedişinin bir ifadesi olarak kişinin başından geçecek şeyleri kısmen de olsa söyleyebilmektedirler. Hatta basiret ve firâseti açık kimseler, çehresine baktıkları insanın simasında, onun bir kısım mukadderatını sezebilirler. Bunlar gaybı bilmek değildir. Çünkü onlara göre kadere ait sırlar, işâretler şeklinde insan vücudunda şekillenmiş durumdadır. Bu işâretleri bilmeyenlere göre söylenenler gaybî olsa dahi, hakiki mânâda gayb bu kabil malûmatla sınırlı tutulamaz. Yâni bu söylediklerimiz, “Gaybı ancak Allâh bilir” hükmüne zıt değildir.²⁵⁵

Kâiflerin kendilerine dayanak olarak kabul ettikleri bir diğer kaynak ise hadislerdir. Bu tecrübî ve rasyonel izahın da hadislerde izahını bulmak mümkündür. Zira Hz. Peygamber mümini akıllı, zeki ve ince görüşlü olarak tavsif etmekte iman ve takva sâyesinde elde ettiği firâseti sâyesinde her türlü hile, tuzak ve entrikaya da düşmemesi gerektiğini de şu hadisleri

²⁵⁵ Fethullâh Gülen, Kader İlim Nevindendir, www. fgülen. com.

ile işâret etmişlerdir: “Mümin bir kovuktan iki defa ısırılmaz.” Allâh Resûlü (s.a.s) başka bir hadisinde ise: “Müminin ferasetinden sakının. Çünkü o Allâh’ın nuru ile bakar.” sözleri bu ilimle ilgilenenler için en önemli dayanaklardan biridir. Onlara göre mümin bir insan gönül gözünü açtığı zaman eşyanın hakikatine varabilecek ve zahirden batına ulaşabilecektir. Ayrıca başka bir hadiste de Resûlullâh : “Hayrı, güzel yüzlüden talep edin.” buyurarak buna farklı bir açıdan işâret eder. Allâh Resûlü başka bir hadisinde de gerçeği elde etmenin vahi dışında yollar da olduğunu şu şekilde aktarmaktadır: “Sizden önceki ümmetlerde muhaddesler, ilhama mahzar olanlar vardı, bunlar peygamber olmadıkları halde hakkı dile getirirlerdi, Eğer ümmetimden biri varsa o da Ömer’dir.” Bu hadis de ilhamın ve firâsetin gerçeğe ulaşmada ve eşyanın hakikatini öğrenmede önemli bir araç olduğuna delil olarak kabul edilmiştir.

Peygamber Efendimizin özellikle bu ilimden yararlandığını ve dedikodulara son vermek için ve Zeyid’i temize çıkarmak için kâif çağırdığını yukarıda belirtmiştik. Bu tür hadiseler bu ilmin geçerliliğini perçinlemiş ve bu ilme olan güvenin artmasını sağlamıştır.

Şa’bân-ı Sivrihisârî, eserinde bu ilmin hakikatine delil olarak Arapların meşhur şairlerinden A’şa’nın bir beytine yer vererek bu beyti delil olarak sunar. A’şa, beytinde bir kişinin birine kötülük yapmak istemesinin bir şey değiştirmeyeceğini, çünkü kişinin elindeki hatlar onun hakkında bilgi verir. A’şa kendisine zarar vermekle tehdit eden birine seslenerek: “ Sen bana zarar vermek için vaade bulunuyorsun ama bana zarar veremezsin; çünkü benim avuç içimde devlet ve şecaat hattı var.” Diyerek insanın başına gelen her şeyin ve talihinin avuçlarındaki hatlarda gizli olduğunu aktarmıştır.²⁵⁶

Bazı âlimlere göre iç dünyasındaki birçok olgu kişinin dış dünyasına yansır ve kişinin dış dünyasına yani vücut yapısına bakılarak kişinin karakterinin çözülebileceğini söyler. Bunlara göre işlenen günahlar ruhumuzda kirlilik meydana getirir. Sağlık durumu ve hissiyatımız yüzümüze yansır. Bu görüşte olanlardan biri de Molla Cami’dir. Cami şöyle der:

“Gönlüm senin çirkin yüzünü görünce günahlarda ısrar etme huyundan vazgeçtim. Korktum ki Allâh bana günahlarımdan dolayı azap eder ve yüzümü seninki gibi değişmiş bir şekle sokar.”²⁵⁷

Son dönemlerde yapılan bazı çalışmalarda bu ilmin isabetli kararlar vermede yardımcı olduğu ve dış yapıya bakılarak tespitlerin yapılabileceğini göstermiştir. Birçok dile de yansıdığı gibi, dar kafalılar, kalın kafalılar, nurlu yüzlerin olup olmadığı konusunda çeşitli fikirler öne sürülmektedir. Meselâ Duisburglu Psikolog Prof. Siegfried Frey, fizyonomi

²⁵⁶ Sivrihisârî, age. v. 9b

²⁵⁷ Molla Cami, age. s. 169.

yorumlarını, yorumcunun ön yargıları ve ruh haletine bağlarken, diğer uzmanlar tam zıddı görüşe sahiptirler. Meselâ Harvard psikologlarından Nalini Ambady ve Robert Rosenthal, tanımadıkları yüzü doğru yorumladıklarından sık sık bahsederler. Özellikle bir kişinin hoşsohbet mi, yoksa içine kapanık mı olduğunda tam isabet kaydetmişler. Bir öğretmenin pedagojik kabiliyetini, sadece fotoğrafa bakarak tahmin etmede de başarı notu iyidir. Yapılan tahminler, ilgili öğretmenin öğrencilerinin ifadeleriyle karşılaştırıldığında, üçte ikiyi aşan nispette bir uyuma olduğu görülmüştür²⁵⁸

Bu ilmi savunanlar olduğu gibi bu ilme karşı çıkıp asıl olan insanların dış yapıları olmadığı ve insanların kişilikleriyle tanınması gerektiğini savunanlar vardı. Bu görüşte olanlardan biri Mevlana'dır. Mevlana'ya göre insanın beden ve duyuları arasında insanı manevi yüksek hakikatlere götüren bir alan vardır; ama bu alan derin anlamı olmayan bir kılıftan ibârettir. Bu böyle olmasaydı, Peygamber ve onunla aynı Arap kabilesinden olan, renk vücut yapısı bakımından benzer özellikler taşıyan ve Peygamber'in azılı düşmanı olan Ebu Cehil'le aynı olması gerekirdi. Oysa her ikisi de farklı tabiatlara sahiptir. Ebu Cehil, cehaletin ve zilletin temsilcisi iken ve kötü bir isimle anılırken Peygamber, seçkin bir insan olarak tarihe ismini yazmış ve binlerce insana örnek teşkil etmiştir. Bu yüzden Mevlana insanların, insanın dış yapılarına bakarak onun kişiliği hakkında fikir edinmeye çalışmasına karşı çıkar ve şöyle der:

Daha ne kadar dış görünüşe bakacaksın?

Dut ağacının arkasında latif bir ipek var! (Divan,2649)²⁵⁹

Mevlana ile aynı fikirde olan bir diğer tanınmış mutasavvıf da Molla Cami'dir. Cami, şöyle der: “Çirkin kılığımdan dolayı beni ayıplama, ey faziletten ve insaftan mahrum adam! Ten, bir kın ve can da tenin içindeki kılıçtır. İş kın değil kılıç görür.” Böylece Molla Cami, asıl olan görünüşün değil görünüşün içindeki ruhun olduğunu söyler ve ruhu ön plana çıkarır.²⁶⁰

Kıyâfet yazarları içinden meşhur olanlardan Hamdullâh Hamdi, eserinin son bölümünde “Şikayet” başlığıyla bu ilmin zamane insanlara uygulamanın çok zor olduğunu, kimi insanların Hz. Yusuf gibi temiz ve saf bir yüze sahip olmalarına rağmen huyunun hiç de onun yüzündeki güzelliği yansıtmadığını huy bakımından çok fena olduğunu aktarır.²⁶¹

²⁵⁸ Demirbaş, agy.

²⁵⁹ İsmet Kayaoğlu, Mevlana ve Mevlevilik, Konya 2002, s. 20.

²⁶⁰ Molla Cami, age. s. 48.

²⁶¹ Çelebioğlu, age. s. 249.

Bu ilimin ortaya koydukları kıstasların genel geçer değildir ve kıyâfet-nâmelerde bazı kişilere uygulanırken yapılan tespitin yanlış olduğu görülür. Ya da bazı kişilerin bu ilmin dışında tutulması gerekmiştir. Bu itibarla ilm-i kıyâfetle meşgul olanlar, bazı şeylere şerh koyma ve yeni hükümler icat etme mecburiyetini hissetmiş, istisnalara büyük yer vermişlerdir. Meselâ, uzun boylular hakkında hüküm verirken Hz. Ömer gibileri istisna etme lüzumunu duymuş ve: “Bütün uzun boylular ahmaktır, Ömer müstesna; kısa boylular da fitnedir, Ali müstesna.” şerhini düşmüşlerdir. Aslında Hz. Ömer’le birlikte Hz. Halid, Hz. Abbas gibi dünya kadar uzun boylu sahabe olduğu gibi, İbn Mes’ud, Enes, Ebû Mûsâ gibi bir hayli de kısa boylu sahabe vardır. Kaldı ki günümüzde bir hayli uzun boylu ahmak olmayan, kısa boylu fitne olmayan insan vardır.²⁶² Ayrıca Seyyid Lokman kıyâfet-nâmesini oluştururken bu ilmi Osmanlı padişahlarına uygulamaktan şiddetle kaçınmış ve padişahların uzuvlarıyla kişilikleri arasında bağ kurmamıştır.

1900’lü yılların başlarından başlayarak fizyonomi ilminin hızlı bir şekilde gelişmesi ve her alana uygulanması bu ilme olan itibarın bir anda artmasına neden olmuştur. Yukarıda da belirttiğimiz gibi ortaya çıkan bu yaklaşımlar, insanları tip yapılarına göre kategorize etmiş ve bunlara yeni bir kişilik bulma yoluna gidilmiştir. Bunlara göre aynı vücut hatlarına sahip insanlar aynı karaktere sahip olur ve aynı davranışlarda bulunurlar. Ne var ki, bu tiplerin çoğu kez aynı karakteri sergilemedikleri de bir gerçektir. Hatta araştırıldığında bu tip insanların çok iyi bir terbiyecinin tezgâhından geçtikleri ve kendi özel duygularını baskı altına aldıkları sürece çok iyi birer örnek sergiledikleri de görülmüştür.

Bir zamanlar çok fazla revaçta olan ve her alanda kendisinden faydalanma yoluna gidilen ve Özellikle Amerika’da yoğun ilgi gören tip tasnifçilerden biri olan Sheldon’un tasnifi yapılan bilimsel araştırmalar sonunda geçerliliğini yitirmiştir. Bu gün Sheldon’un görüşleri ile büyük ölçüde alay edilmekte, örnekleme metotları eleştirilmektedir.²⁶³

Eskiden beri deforme tiplerin toplum tarafından suçlu olarak görüldüğünü yukarıda belirtmiştik. Özellikle 19.yüzyılın başından başlayarak fizyonominin hukuka uygulanmasıyla belli bir suçlu profilinin ortaya konduğunu da yukarıda belirtmiştik. Genel olarak bu anlayışlara göre suçlu,vücut yapısı uyumlu olmayan ve vücut kusurları bulunan tiplerdir.Ama günümüzde genel suçlu tipine baktığımızda suçluların hiç de bu profile uymadıklarını görürüz.Hatta bazı olaylar fizyonominin belirlemiş olduğu bu kıstasları tamamıyla boş çıkaracak niteliktedir.Örneğin 1929’da işlenen bir dizi cinayet Dusseldorfuları dehşet ve korku içinde bırakır.Polis muhtemel fâili takdim ettiğinde, kimsenin bundan şüphesi yoktur:

²⁶² Gülen, İlm-kıyâfet.

²⁶³ Demirbaş, agy.

21 yaşındaki zekâ özürlü Hans Stausberg suçlu imajına uymaktadır. Ancak bir cinayet daha işlendiğinde, “Dusseldorf’ un gerçek vampiri” bulunur. Adı, Peter Kürten'dir. Yüzü iyi niyetli, zararsız, şüphe uyandırmayan bir tiptir. Bu bir şoktur. Hemen hemen herkes, onu görme fırsatını bulur. Kürten’in fotoğrafı bütün gazetelerde yayımlanır.²⁶⁴

İlm-i kıyâfet, her ne kadar bazı âlimler ve sanatçılar tarafından savunulup ve bu ilmin tutarlılığı ispatlanmaya çalışılmışsa da bu ilim hiçbir şekilde bilimsel bir temele dayanmamış ve günümüzde çok sınırlı alanda kullanılmaktadır. Kıyâfet-nâmelerde belirtilen birçok özellik günümüzde bilimsel çalışmaların ışığında geçerliliğini yitirmiş ve artık bilimsel hiçbir dayanağı kalmamıştır. Örneğin kıyâfet-nâmelerde yer alan seğirme sebeplerini İbrahim Hakkı, damarlardaki kan dolaşımının engellenmesine bağlarken günümüzde bu konuda tıpta belirlenen neden ise başkadır. Tıbbı göre seğirme güç durumunda kalmış kişinin bir nevi boşalmasıdır. Tıbbı göre bir diğer sebep ise, beyinde seğirme görülen yerde kasa gelen sinirlerin aşırı derecede uyarılmasıdır.²⁶⁵ Görüldüğü gibi kıyâfet-nâmeler ile modern tıbbın bu konudaki görüşleri tamamen farklılık arz etmekte ve kıyâfet-nâmelerin verdiği hükümler hiç de tıp ile uyuşmamaktadır.

Toplumun gelişen ve değişen estetik anlayışları; bilimsel gelişmeler bu ilmin belirlemiş olduğu temel yargıları temelden sarsmıştır. Artık mavi gözlü insanların hayasız oldukları görüşü veya uzunların saf ve aptal, kısılarınsa hilekar oldukları tezi çürütülmüştür. Bilim çağında insanın kişiliğini oluşturan unsurların beden yapısı değil de kişinin içinde yaşadığı çevre ve zekanın etkileşimi olduğu, çocuğun almış olduğu eğitimin onun kişiliğini şekillendirdiği görüşü benimsemiştir. Hatta yapılan deneylerde aynı yumurta ikizlerinin farklı çevrelerde yetiştiklerinde zeka düzeylerinin, zevklerinin, hayata bakış açılarının farklı olduğu görülmüştür. Ayrıca insanların vücut kusurlarının olması onların sanıldığı gibi suçlu, günahkâr, uğursuz olmadıklarını bugün gayet iyi bilmekteyiz. Vücut kusurları olan insanlara yardım etmek yerine onlara potansiyel suçlu gözüyle bakmak bu insanlara haksızlık yapmaktan başka bir şey olmayacaktır.

²⁶⁴ Deniz, agm.

²⁶⁵ Mengi, Kıyâfet-nâmeler Üzerine, Belleten, s. 308.

III. BÖLÜM

ŞA‘BÂN-I SİVRİHİSÂRÎ’NİN KIYÂFET-NÂMESİ

10. ŞA‘BÂN-I SİVRİHİSÂRÎ’NİN HAYATI

Şa‘bân-ı Sivrihisârî, 16. yüzyılda yaşamış, Divan edebiyatının zirve şairleri olan Bâkî, Hayâlî Bey, Necâtî Bey, Zatî, Fuzûlî, Bağdâtlı Ruhî ile muasırdır. 16. yüzyıl Osmanlı imparatorluğunun her alanda yükselişte olduğu bir dönemdir. İmparatorluk doğal sınırlarına ulaşmış, doğuda ve batıda en geniş sınırlara sahip olmuştur. İmparatorluğun bu yükselişi bilim ve sanata da yansımış, nitekim bu dönemde kendinden söz ettirecek ve verdiği eserlerle ölümsüzleşecek nice sanatçı ve bilim adamı yetişmiştir. Bir önceki dönemlerde görülen İran edebiyatı etkisi devam etmekle beraber bu edebiyat eski etkinliğini yitirmiş, İranlı şairlerle boy ölçüşebilecek Fuzûlî, Bâkî gibi çok büyük şairler yetişmiş ve bu şairler Osmanlı edebiyatına yeni bir yön vermişlerdir. Şa‘bân-ı Sivrihisârî, böyle parlak bir dönemde yaşamış olmasına rağmen hakkında, kendi döneminde ve sonraki dönemlerde yazılan kaynaklarda bilgiye yer verilmemiş ve yazarın hayatı birçoğununki gibi karanlıkta kalmıştır.

Şa‘bân-ı Sivrihisârî’nin doğum tarihi, nerede doğduğu ve nerede öldüğü kesin olarak bilinmemektedir. Yazar hakkındaki sınırlı bazı bilgilere ancak eserinden yola çıkarak ulaşabilmekteyiz. Eserinin bazı bölümlerinde yazarın yer verdiği birkaç ayrıntı bize hayatı hakkında ipucular vermektedir. Buna göre:

Şa‘bân-i Sivrihisârî, künyesinden anladığımız kadarıyla Sivrihisârlıdır. Ama sanatçının orada mı doğduğu yoksa babası oralı olduğu için mi kendisine bu şekilde bir künye verildiğini bilmemekteyiz. Eserde yazarın kullandığı dil özelliklerinden yola çıkmak gerekirse yazarın eserinde kullandığı bazı sözcükler, onun Sivrihisar’da doğduğu ve ilk eğitimini orda aldığı kanaatini bizde güçlendirmektedir. Yazar, eğitimini tamamlamak amacıyla İstanbul’a gelmiş ve eğitimine burada devam etmiştir. Eserden yazarın, çok iyi bir medrese eğitimi aldığı, Arapça ve Farsçaya hakim olduğu anlaşılmaktadır. Eserinin Arapçadan tercüme olması

ve eserde yer yer Farsça beyitlerin de bulunması bu kanımızı destekler niteliktedir. Yazar eserini tamamladıktan sonra eserin sonunda yazdığı Arapça bitiriliş bölümünde: “Bu kitap büyük rehber, hatırlı insan, alemin alimlerinin reisi, zamânın efendisi, cihan müftüsü Kemal Paşa-zâde’ye hizmet ettiğim zamân mütalaa ve çalışmalardan sonra derlediğim ve Türkçe yazdığım firâset risâlesinin sonudur. Allâh onu dünyada ve ahrette korusun.” şeklindeki Arapça kısımdan anladığımız kadarıyla yazar, bir müddet dönemin tanınmış alimlerinden olan Kemal Paşa-zâde’nin²⁶⁶ hizmetinde bulunmuş, ve dönemin meşhur sadrazamlarından maktul Damat İbrahim Paşa’nın²⁶⁷ isteği üzerine eserini yazarak ona sunmuştur. İbrahim Paşa’nın kendisinden bir eser yazmak istediğine göre yazar, sadrazama yakın olmalı ya da onun hizmetinde bulunmalıdır. Yazar, eserini “bütün şefaatlerin kaynağı olan şaban ayında sene hicri 938’de (miladi Mart- Nisan 1532)” yazmıştır.

Yazarın verdiği bu bilgiler dışında gerek çağdaşı olan tezkire yazarlar ve gerek sonraki dönemde yetişmiş tezkireciler sanatçı hakkında eserlerinde herhangi bir bilgiye yer vermiş değildir. Bu durum, sanatçının kendi döneminde pek de tanınmadığı ve kayda değer bir çalışma veyahut etki bırakmadığının göstergesidir.

11. Nüşanın Tanıtımı:

Eser Nuruosmaniye Kütüphanesi yazma eserler bölümü 4099 numarada kayıtlıdır. Eser güzel bir nesih hattıyla kaleme alınmış ve oldukça okunaklı bir şekilde yazılmıştır. Eserin asıl açıklama bölümleri siyah mürekkeple, başlıklar ise kırmızı mürekkeple kaleme alınmıştır. Beyitte dizeleri ve ayetlerde ise bölümleri göstermek amacıyla yer yer açık yeşil renkli çemberimsi şekiller yer yer ise üçgen şeklinde üç kırmızı nokta kullanılmıştır. Eserin

²⁶⁶ **Şeyhü’l-İslâm İbni Kemal (Kemal Paşa-zâde)** Fakih, tarihçi, müfessir, kelâmcı, edip ve şair olan Şeyhü’l-İslâm İbn-i Kemal’in asıl adı Şemseddin Ahmed b. Süleyman’dır. Fatih devrinin ileri gelen devlet adamlarından Kemal Paşanın torunu olması sebebiyle, İbn-i Kemal ismiyle şöhret bulmuştur.¹ İbn-i Kemal, en meşhur Osmanlı şeyhü’l-İslâmlarındandır. 1468 veya 1469 yılında doğmuştur. Doğum yerinin Edirne veya Amasya olduğuna dair rivayetler bulunmakla beraber, Tokat’ta doğmuş olması kuvvetli bir ihtimaldir. Babası, Fatih devri kumandanlarından Süleyman Beydir. Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler yazmıştır. Bunlardan Türkçe Divan’ı ve 10.000 beyitlik Yusufu Zeliha Mesnevisi ve Yavuz’un vefatı üzerine yazdığı mersiye; en meşhurlarındandır. İbn-i Kemal’in şairliği ve sanatkârlığı ilminin yanında gölgede kalmıştır. Fakat o başarılı şiirler yazmıştır. Bak. Yılmaz Öztuna, Büyük Osmanlı Tarihi Ötüken Yayınları, İstanbul 1994, c. 3, s. 40-50.

²⁶⁷ **Pargalı Damat İbrahim Paşa** (1493-15 Mart 1536) Kanuni Sultan Süleyman saltanatı döneminde 1523-1536 yılları arasında sadrazamlık yapmış Osmanlı devlet adamıdır. Bugün Yunanistan’da kalan Parga yakınlarındaki bir köyde doğdu. 6 yaşında İstanbul’a getirildi. Kanuni’nin şehzadeliği sırasında Manisa’da onun maiyetinde bulundu. 13 sene sadrazamlık yapan ve Farsça, Rumca, Sırpça ve İtalyanca bilen İbrahim Paşa, bugün Türk ve İslâm Eserleri Müzesi olarak kullanılan İbrahim Paşa Sarayından başka, İstanbul Mekke Selanik, Hezergad (Razgrad) İbrahim Paşa Camii ve Kavala’da cami mescit mektep medrese zaviye hamam ve çeşme gibi eserler inşa ettirmiş ve bunlara vakıflar tahsis ettirmiştir. Oldukça başarılı bir devlet adamı olan İbrahim Paşa, Hürrem Sultan tarafından boğdurularak öldürülmüştür. Bak. Yılmaz Öztuna, Büyük Osmanlı Tarihi Ötüken Yayınları, İstanbul 1994, c. 3, s. 8-13.

her varağında 13 satır yer almakta ve eserin tamamı 74 varaktan oluşmaktadır ve her varak yaldızlı olarak çerçeveslendirilmiştir. Eserin ebadı 109 X 167 mm'dir. Eser, miklepli, salbek, zincirekli, şirazeli vişne rengi deri bir cilt ile ciltlenmiş ve dönemin sadrazamına sunulduğu için kapak yaldızlanmış ve süslenmiştir.

Eser, besmeleyle ve “Nahmedu'llâhi'l-lezi ce'ale zâhirü'l-insâni unvânü'l-bâṭını fi'l-cüdi.” ekinde Arapça bir girişle başlamış ve tekrar Fi-şehrü'l-şabane el-lezi huve şehri membai'ş-şefâ'at fi seneti şemani ve şelâşine ve tis'imiete mine's-sinin ve's-sa'at temmet şeklinde Arapça bir bitişle bitirilmiştir. Ayrıca son varağın her iki yan kısmına kırmısı mürekkeple şöyle yazılmıştır:

Bu 'âlem halkınuñ ilmine bi'l-nisbe

Ki bir şahrâ-yı a'zimde bir dâne-yi hurde

12. Eserin Özellikleri:

Yazarın eseri, İslâm edebiyatında bu alanda oldukça tanınan ve şöhret sahibi olan Muhammed bin Ebi Bekr bin Ebû Tâlib El-Ensârî²⁶⁸'nîn yurtiçindeki birçok kütüphanede yazma nüshası bulunan “Kitabü'l-Adab ve s-Siyase fi İlmi'n-Nazari ve ve'l-Firase” (telif:1349) adlı ilm-i firâsete dair yazdığı eserin tercümesidir. Ama yazar eseri tercüme ederken eseri olduğu gibi tercüme etmemiş, eseri kendince düzenleyerek ve esere eklemeler yaparak, telif bir eser ortaya koymuştur. Yazar, eserin bitiş bölümünde “Bu kitap büyük rehber, hatırlı insan, alemin alimlerinin reisi, zamânın efendisi, cihan müftüsü Kemal Paşa-zâde'ye hizmet ettiğim zamân mütalaa ve çalışmalardan sonra derlediğim ve Türkçe yazdığım firâset risâlesinin sonudur.” şeklindeki açıklaması onun bu eseri sadece tercüme etmekle yetinmediği ve bu konuda çalışmalar yaptığı ve derlemelerde bulunduğunu göstermektedir. Yazarın, eserin bazı yerlerinde alıntılar yapması ve eser adlarını zikretmesi, özellikle son kısım olan manzum bölümde Yunan hekimlerinin insanla ilgili düşüncelerine yer vermesi, eserin tamamen derleme olduğu ve yazarın bu alanda eser veren birçok müellifin eserinden derleme yaparak eserini oluşturduğu anlaşılmaktadır. Yazar yaptığı bu çalışmalar ve derlemeler sonrası elde ettiği bilgileri El-Ensari'nîn eseriyle harmanlamıştır.

Yazar, eserini oluştururken Aristo, İflimun, İplavus, Fahreddin-i Râzî, Muhammet Zekerya Râzî, İmam Şafii gibi bu alanda ilk çalışmaları yapmış ve tanınmış kişilerin eserlerinden yararlanmış, hükümler verirken onların belirlediği kıstaslara bağlı kalmıştır.

²⁶⁸ Yazarın eserini tercüme ettiğini söylediği Muhammed bin Ebi Bekr bin Ebû Tâlib El-Ensârî'nîn adına kaynaklarda “Ebû Abdullâh ibni Muhammed bin Ebû Tâlib El-Ensârî el-Dımişkî” olarak rastlanmaktadır.

Ayrıca yazar, o dönemde halk arasında yaygın olan inançları, insan hakkındaki değer yargıları ve gelenekleri de göz önünde bulundurmuş, eserinde toplumun bakış açısını da yansıtmaya çaba göstermiştir. Bu yüzden yazar, semboller belirlerken sembollerden birini toplum için belirlemiş ve bunu • (he) harfiyle göstermiştir.

Yazar, dönemi itibariyle yaygın olmayan bir yöntem belirlemiş, bugünkü bilimsel yaklaşıma yakın bir tarzda eserini oluşturmuştur. Yazar, günümüzde bilimsel eserlerin yazımında uygulanan dipnot sistemine benzer bir sistem geliştirmiş, alıntı yaptığı veyahut düşüncesinden yararlandığı yazarları belli bir harf ile göstermeye çalışmıştır ve bu harfleri de eserin giriş kısmında “Hurûf-i Mermuza” bölümünde ne anlama geldiklerini ve kimlere karşılık kullandığını açıklamıştır. Bunları burada vermek gerekirse yazar bu harflerin, “et-Ṭı, ve’n-nûn, ve’s-sâd, ve’l-mîm, ve’s-sîn, ve’l-‘ayın, ve’l-he” olduğunu açıklamış ve “Ṭı (ط)Aristo’ya²⁶⁹ işâretdür. Nûn,(ن) İflimun’a, Şad (ص) Manşurî’ye, Mim (م) İmâm’a,²⁷⁰ Sin (س)İplâvûs’a, ‘Ayn (ع):Şâfi’î²⁷¹ye, ha (ه) cemâ’ate işâretdür.” şeklinde açıklayarak her harfin kimi temsil ettiğini vermiştir. Bu yöntem eseri diğer kıyâfet-nâmelerden ayırmakta ve farklı kılmaktadır. Yazar, bu harfler dışında eserinin bazı yerlerinde Batlamyus, Nadir El-Hindi,

²⁶⁹M.Ö. 384 - 322) Yunan filozofu. Aristoteles, yalnızca büyük Yunan filozoflarının en sonuncusu değil, Avrupa'nın da büyük biyologlarından ilki idi. Platon'un akademisinde 20 yıl öğrencilik yapan Aristoteles, bir süre sonra Atina'dan göçüp Büyük İskender'in eğitimciliğine getirildi. M.Ö. 355'de Atina'ya dönerek ünlü okulu "Lykeion"u (Lise) kuran Aristoteles, Büyük İskender ölünce yeniden Atina'dan göçmek zorunda kaldı (M.Ö. 323) ve ertesi yıl Eğriboz adasında öldü.

²⁷⁰ Horasan'da yetişmiş, meşhur din ve fen âlimi. İsmi, Muhammed bin Ömer bin Hüseyin bin Hüseyin bin Ali et-Teymî el-Bekrî'dir. Künyesi Ebû Abdullâh ve Ebü'l-Me'âlî, lakabı Fahrüddîn'dir. Allâme, Şeyhülislâm ve Fahr-i Râzî denilmiş, İbn-i Haṭîb-ir-Rey (Rey Haṭîbî'nîn oğlu) diye tanınmıştır. Soyu Kureyş Kabîlesine ulaşır. Aslen Taberistanlıdır. 1149 (H.544) senesinde Rey şehrinde doğdu. 1209 (H.606) senesinde Herat'ta vefât etti.

²⁷¹ Kendi adıyla anılan Şafiî mezhebinin öncüsü olan İmam-ı Şafiî'nin asıl adı Ebu Abdullâh Muhammed bin İdris eş-Şafiî el- Kurayşî'dir. Kaynakların belirttiğine göre İmam-ı Şafiî, h.150/ m. 767 yılında Şam beldelerinden Gazze'de doğmuş, yetim kalmış ve küçük yaşlarda soyunun Kureyş'e dayanmasının avantajlarından faydalanmak ihtiyacıyla Mekke'ye getirilmiş ve orada büyümüştür. Soylu bir aileden gelmiş olmakla birlikte yetimliğin ve fakirliğin getirdiği sıkıntılarla yetişen İmam-ı Şafiî, içinde yaşadığı toplumu yakından tanıma fırsatı elde etmiştir.

Seyyid Hemedani, gibi müelliflerden alıntılar yapmış ve onların eserlerinin adlarını zikretmiştir.

Eser, sadece insanları tanımak ya da genel bir karakter tahlili yapmak amacıyla kaleme alınmamıştır. Yazar, eserinde insanların karakterleriyle beden yapıları arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışırken eserinin bir bölümünü hayvanlara ve milletlere de yer vermiştir. Yazar, eserde havanları beş başlık içinde ele almış ve bu hayvanları özelliklerine göre tabiatlarını açıklamaya çalışmıştır. Bu bölümde dikkat çeken bir husus şudur ki, yazar havanları tanıtırken onların beden yapısıyla hiç ilgilenmemiş, sadece onların tabiatları üzerine yoğunlaşmıştır. Yazar, bu tarzını milletleri tanıtırken de devam etmiş ve milletleri sadece karakter bakımından ele almıştır.

Eserin bir diğer özelliği ise eserin birden çok özelliği kendi içinde barındırması ve yazarın tek konu üzerinde yoğunlaşmayıp birden çok alanla ilgili bilgiyi eserinde işlemesidir. Eser bir kıyâfetü'l-beşer özelliği taşımanın yanı sıra, bir fal-name özelliği de taşımaktadır. Eserin son kısmında yer alan ilm-i hutûla ilgili olan bölüm bu özelliği taşımaktadır. Yazar, bu son bölümde insanların ellerindeki çizgilere bakarak kişiliklerinin nasıl bilineceğini resimlerle anlatma yoluna gitmiştir. Yazarın resimlere yer vermesi eser için başlı başına bir farklılıktır. Yazar, bu yolla hem anlattıklarını somutlamış hem de esere bilimsel bir hava katmıştır.

13. Diğer Eserlerden Ayrılan Yönleri:

Diğer kıyâfet-nâmelerde, kişinin beden yapısıyla kişiliği üzerinde yoğunlaşıp tek tek bedenleri ele alınarak karakter tahlilleri yapılırken, yazar diğer kıyâfet-nâmelerden farklı bir yol izlemiş, beden yapısını ele almadan önce tek tek karakterleri ele almış ve bu tip insanların nasıl bir beden yapısına sahip olduğunu anlatmıştır. Yazar, bu bölümde El-Racilü'l-Mekkar (hileci kişiler) Er-Racülü'z-Zannî (zeka seviyesi yüksek olan erkekler), Er-Racülü'z- Zâ'îfü'l-Ğalb (kalbi zayıf, kendisi düşkün kişiler), Er-Racülü'f-Feylesof (anlaması güzel ve nefesine hakim kimseler), Er-Racülü'l-Hayre'ddîn (kalbi sağlam ve kendisi hoşgörülü ve güvenilir şahıslar) El-Racülü'l-Şücâ' (yiğit ve bahadır olan kimseler), Er-Racülü'c-Cebbân (korkak olan erkekler), Er-Racülü'l-Gâlizü't- Ĥab' (kaba ve kötü olan kimseler), Er-Racülü'l- Ĥarîş (hırslı ve açgözlü erkekler), Er-Riclü'l-Keselân (tembel ve uyuşuk kişiler), Er-Racülü'l-Ğalîlü'l-Kesirü't-Ĥîşe (aklı az ama hilesi fazla insanlar), ile birlikte son olarak Er-Racülü'l- Kelîlü'f- Fehm (anlayışı az kişiler) Er-Râcülü'l Bi-haya, (hayasız ve anlama yeteneği az olan kişiler) gibi on üç farklı karakteri ele almış ve bu karakterlerin ne tür bir

vücut yapısına sahip olduğu, göz, ağız, boy, burun, baş gibi uzuvlarının nasıl olduğunu anlatmıştır. Yazarın yapmış olduğu bu tarz bir ayırım diğer kıyâfet-nâme yazarlarının ayırımından farklıdır. Örneğin Hamdullâh Hamdi, Niğdeli Visâli, İbrahim Hakkı, eserlerini oluştururken organları ele almış ve organlardan yola çıkarak bir tahlile ulaşmaya çalışmışlardır.

Eseri diğer eserlerden ayıran bir diğer özellik de yazarın karakter tahlillerine geçmeden önce genel olarak milletlerin bir tahlilini yapmasıdır. Yazar, eserinin üçüncü makalesinde çeşitli milletleri (Ehl-i Mısır, Ehl-i Berberî, Ehl-i Şam, Ehl-i Hicaz, Ehl-i Rum, Ehl-i Irak, Ehl-i Hind, Ehl-i Sin (Çin), Ehl-i Yemen, Ehl-i Habeş, Ehl-i Nevb (Etiyopya, Afrika halkları), Ehl-i Sevahil, Ehl-i Magrib, Kavm-i Maşrık, Halk-ı Yunan) ele alır ve bu milletlerin tabiatı hakkında değerlendirmelerde bulunur. Yazar, yukarıda verdiğimiz bu milletlerin genel bir karakter tahlili yapması, dönemine göre oldukça önemlidir. Özellikle eserini İbrahim Paşa gibi büyük bir sadrazama sunması, bu önemi daha da artırmaktadır. Çünkü Osmanlı imparatorluğu yukarıda da belirttiğimizi gibi dönemin süper gücüdür, geniş bir coğrafyaya hakim ve kendi tebaasında birçok milleti barındırmaktadır. Yazarın böyle bir bölüme yer vermesi, devlet adamlarının hem tebaasında yaşayan Türkler dışındaki diğer milletleri hem de kendileriyle komşu olan ya da olmayan milletleri tanımak istediğini gösterir. Günümüzde birçok süper gücün milletler üzerinde yaptığı incelemeler, sosyolojik ve psikolojik çalışmaların benzerini o dönemde –ayrıntılı ve bilimsel olmasa da- dönemin Osmanlı aydınları da yapmıştır. Yazarın böyle bir bölüme eserinde yer vermesi, dönemin devlet adamlarının devleti idare ederken nelere dikkat ettiğini göstermesi bakımından son derece ehemmiyete haizdir. Nitekim yüz-iki yüz yıl önce Avrupalılarca Ortadoğu coğrafyasında başlatılan bu tür çalışmaların Osmanlıda 16. yüzyılda ve belki daha önce yapıldığını göstermesi bakımından da bu bölümün eserde yer alması daha bir önem taşımaktadır.

Eseri diğer eserlerden farklı kılan bir diğer özellik ise eserin sadece bir insan-name değil aynı zamanda hayvanların ahlakını tanıtan bir hayvan-name niteliği taşımasıdır. Nitekim yazar eserinin beşinci makalesini hayvanlara ayırmış ve bu bölümü de bölümlere ayırarak her bölümde gruplara ayırdığı hayvanları tanıtmaya çalışmıştır. Yazar, bu bölümde “kuşları, suda yaşayan canlıları, insanların faydalandığı hayvanları, vahşi hayvanları ve bazı haşere ve sürüngenleri” tanıtmış ve onların ahlakı hakkında bilgiler vermiştir. Eserde böyle bir bölümün yer alması eseri diğer bilinen kıyâfet-nâmelerden tamamen ayırmaktadır. Bu alanda yazılan diğer kıyâfet-nâmeler insan özerine yoğunlaşmış, insan dışındaki varlıklara pek yer vermemiştir. eser bu yönüyle diğer eserlerden ayrılmaktadır.

Eserin belki de en dikkat çekici yönü eserin bir fal-name özelliği taşımasıdır. Yazar eserin son bölümünü bağımsız bir risâle olarak düzenlemiş ve bu bölümde el üzerinde durarak eldeki çizgilerden yola çıkıp kişinin talihini, kişiliğini ve bazı özelliklerini ortaya koymaya çalışmıştır. Yazar, bu bölümde anlatacağını daha somut kılmak amacıyla resimlere yer vermiş ve el resimleriyle eldeki hatların ve kişiliğin ilişkisini açıklamaya çalışmıştır. Eserin son kısmında yer alan bu risâle, diğer kıyâfetnamelerde yer almamakta, sadece kıyâfet-nâmeler el üzerinde durarak kişiliği elin şekli, büyüklüğü-küçüklüğü, kalınlığı-inceliği, parmakların uzunluğu ve kısalığına göre belirlerler. Yazarın eserin sonunda böyle bir bölüme yer vermesi de eseri diğer kıyâfet-nâmelerden ayırır.

Eserin son kısmı ise manzum olan bir kıyâfet-nâmedir. Yazar bu bölümü tamamen Yunan hekimlerinin görüşlerine göre düzenlemiş ve bu bölümde insanların uzuvlarını Yunan hekimlerinin anlayışına göre değerlendirmiştir. Yazarın eserinde böyle bir bölüme yer vermesi de eserini diğer eserlerden ayırmaktadır.

14. Eserin Dil ve Anlatım Özellikleri

16. yüzyıl Türk dili için bir çıkmazın yaşandığı yüzyıldır. Bir önceki dönemlerde görülen aşırı özentî ve hüner göstermenin bir sonucu olarak dil her geçen gün gittikçe ağırlaşmış, dile Arapça ve Farsçadan çok sayıda kelime ve terkip girmiştir. Başlangıçta şiirde şairler, Arapça ve Farsça kullanmayı bir zorunluluk olarak görmüşler. Zira Türkçe aruza uygun bir dil değildi ve Türkçede uzun ünlü yoktu. Şairler, şiirlerinde aruzu kusursuz kullanmak ve onları aruz hatalarından kurtarabilmek amacıyla başka dillerden sözcük almak zorunda kalmışlardı. Ama sonraki dönemlerde artık şairler bu zorunluluktan öte şiir ve yabancı dildeki maharetlerini göstermek amacıyla şiirlerinde yabancı kelime ve terkiplerle örülü ağır bir dil kullanmışlar. Hatta bazı şairlerin bütün bir beyit içinde birkaç sözcük dışında tüm kelimelerin Arapça ve Farsça olduğu da görülmüştür. Şiir dilinin bu şekilde anlaşılmasız olmasına tepki olarak bu dönemde bir grup şair “Türkî-i Basit” adlı bir akım başlatıp şiir dilinin sade, anlaşılır ve halkın konuştuğu Türkçe olmasını savunmuşsa da bu akım pek etkili olamamış ve sadece birkaç şair bu tarzda şiir yazmıştır.

Bu dönemde düzyazıda da durum şiirden pek farklı değildir. Bu dönemde Türk nesri seslendiği çevrelerin eğitim durumuna göre sade, orta, süslü nesir olmak üzere üç koldan gelişme göstermiş ve seçilen nesir anlayışı ve seslenilen kitleye uygun olarak üslup kullanılmıştır. örneğin halk için yazılmış ve bilgi verme amaçlı olan eserler sade nesirle; iyi eğitim almış, yüksek zümreler için kaleme alınmış hüner gösterme kaygısı taşıyan eserler

süslü nesirle, orta derecede eğitim almış, Arapça ve Farsça bilen kimseler için yazılan eserler ise orta nesirle yazılırdı.

Halk için yazılan eserlerin dili -yani sade nesrin- oldukça anlaşılır, basit ve yabancı terkiplerden arınmış bir dil kullanılırdı. Bu tür eserlerde öğreticilik ön planda olduğu için yazarlar, dolambaçlı ifadeler, süslü ve sanatlı anlatımlara yer vermeden okuyucuya sadece bilgi vermeyi amaçlarlardı. Süslü nesirde ise durum sade nesrin tam tersidir. Yazarın temel amacı okuyucuya bilgi vermek değil, aktarılan düşünceyi ya da bilgiyi okuyucuya sanatlı bir şekilde aktarmaktır. Bu yüzden yazar, cümleleri Arapça ve Farsça tamlamalarla uzatabildiği kadar uzatır, cümleleri seci denen iç kafiyeyle kafiyelelendirmeye çalışır, onlara söz sanatlarıyla parlak bir söyleyiş özelliği kazandırır. Orta nesirde ise üslup yer yer sade nesrin özelliklerini taşıyarak sade, özentiden uzak doğal bir dil kullanılırken yer yer de süslü nesri hatırlatan süslü, sanatlı, secili ve ağır bir dil kullanıldığı olur.

Şa‘bân-ı Sivrihisârî’nin “Kıyâfet-nâmesi”ni 16. yüzyılın dil anlayışına göre değerlendirmek gerekirse bu eser sade nesrin dil anlayışını taşımaktadır. Eserin bütünü göz önünde bulundurulduğunda öğretici eserlerin temel özelliği olan anlaşılabilirlik ve sadelik bu eserde de kendini göstermekle beraber eserin çok az bir yerinde ise dil bakımından daha ağır ve sanatlı olduğu ve süslü nesri hatırlatan cümlelerin olduğu da görülmektedir. Özellikle eserin ilk bölümlerinde yazarın Arapçaya yer verdiği ve kimi yerlerde ise ayetlerle düşüncesini desteklemeye çalıştığı ve bazı yerlerde ise Arapça ve Farsça beyit ve rubailere yer verdiği olmuştur. Bunun dışında eserin asıl bölümleri ise sade, herkesçe anlaşılan bir dil kullanıldığı görülmektedir.

Eserde başlıklar ve organ adları ve bölümler genel olarak Arapça olarak verilmiş; ama açıklama kısımlarında ise organ isimlerinin Türkçe karşılıkları verdiği ve buna göre değerlendirildiği, özellikle hayvan adları ve temel karakterleri anlatırken bunların Arapça isimleri kullanıldığı görülmektedir. Örneğin yazar, “at” değil de “feres”, sığır değil de “bakar”, “koyun” değil de “zan” gibi hayvanların Arapça isimleri kullanmıştır. Ayrıca halk diline yerleşmiş, halkın anladığı Arapça ve Farsça kelimelerin de eserde kullanılmıştır. Bunların dışında ise genel olarak eserin dili halkın kullandığı dildir. Eserde aynı zamanda Türkçede pek yaygın olarak kullanılmayan ve daha çok bölgesel nitelik taşıyan “tomalıç, yincıklık, söbi, uğrı, tulun, değirmi, yumru” gibi sözcükler de kullanılmıştır.

Kelimelerin bazılarında yazım birliği yoktur. Mesela sarı sözcüğü bazı yerlerde “şarı” şeklinde yazılırken bazılarında “şaru” şeklinde yazılmıştır. Bazı sözcüklerde ise hal ekleri ve yapım ekleri eksik yazıldığı olmuş ve bu ekler tarafımızca parantez içinde gösterilmiştir. “Olmak” fiili bazı yerlerde “olup” bazı yerlerde ise “bolup” şeklinde yazılmıştır. Metnin bazı

bölümlerinde “*hûy*” şeklinde yazılırken bazı bölümlerde “*hû*” şeklinde yazılmıştır. Avuç ve haç gibi “*ç*” ile biten sözcükler metinde “*c*” ile yazılmıştır. Ayrıca bazı sözcükler de metin içinde eksik ve yanlış yazılmıştır. Örneğin 49 vb’de yer alan “*veşâvisin*” sözcüğü “*meşâvis*” şeklinde yanlış yazılmıştır. Ayrıca 50. varakta da “*harâzat*” sözcüğü “*harâhat*” şeklinde yazılmıştır. Mide kelimesi de mi‘îde şeklinde kaleme alınmıştır.

15. Biçim, Ölçü ve Kafiye:

Eserin büyük bir bölümü mensur olarak kaleme alınmış, mensur kısımlar içinde yazar yeri geldikçe bazı Arapça, Türkçe ve Farsça beyitler de serpiştirmiştir. Eserin bu bölümünde bulunan nazım parçaları beyit ve mısralara yer vermiş, nazım biçimi olarak da kıta ve rubaiyi sadece kullanmıştır. Ölçü olarak da yazar, aruzu kullanmış ve metin içinde aruzun farklı kalıplarına yer vermiştir. Aruzu Türkçe yazdığı şiirlerde başarılı bir şekilde kullandığı pek söylenemez; zira şiirlerde çok sayıda imaleye yer vermesi şairin aruzu kullanmakta pek de başarılı olmadığını göstermektedir. Gerçi bu tür hataların bu dönemde görülmesi gayet doğaldır. Çünkü bu dönemde aruz daha Türkçeye tam uydurulamamış, bu yüzden de bu tür kusurlar büyük şairlerde de görülmüştür. Şair, ilk sayfadaki Arapça ve Farsça beyitlerde ölçü kullanmamıştır. Zira bu beyitlerin hiçbir aruz kalıbına uymaması bunu göstermektedir. Bu sayfadaki ilk Türkçe beyitte yazarın kullandığı aruz kalıbı fâilâtün/ fâilâtün/ fâilâtün / fâilün’dür. Aynı varakta yer alan kıtada ise müellif iki farklı aruz kalıbı kullandığı görülmektedir. Müellif ilk iki beyitte aruzun fâilâtün / fâilâtün / fâilün kalıbını kullanırken üçüncü beytin ilk dizesinde ise fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâilün kalıplarına yer vermiştir. Böyle bir kullanım aruz kalıplarına aykırıdır. Zira aruz kurallarına göre bir şiirin tüm dizeleri aruzun aynı kalıplarıyla yazılmalıdır. Bir şiir içinde farklı kalıplara yer verme anlayışı ancak Servet-i Fünûn edebiyatıyla edebiyatımızda kendini göstermiştir.

Müellif, bir sonraki varaklarda yer alan Arapça rubaide ise aruzun mefâîlün / mefâîlün feîlün (fâ’lün) kalıbını ve aynı kalıbı sonraki Farsça mısra ve Türkçe beyit için de kullanmıştır. Müellif Arapça bu rubaide aruzu Türkçe şiirlere göre daha başarılı kullandığı görülmektedir. Ama diğer Arapça ve Farsça beyit ve rubaier için aynı şeyleri söylemek mümkün değil. Zira müellifin verdiği bazı beyit ve rubaileri aruzun kalıplarına uydurmak mümkün değildir.

Eser nazım-nesir şeklinde kaleme alınmış olduğu için eserin son kısmında 97 beyitten oluşan bir mesnevi bulunmaktadır. Bu mesnevi klasik mesnevi örgüsünü içinde barındırmasa da müellif sadece ilk birkaç beytini sebep-i telifi andıran açıklamalara yer vermiş ve asıl

konuya geçmiştir. Müellifin bu bölümde kullandığı kalıp mesnevilerde yaygın olarak kullanılan kısa kalıplardan olan mefâîlün / mefâîlün /feîlün kalıbı kullanmıştır. Bu bölümde de müellifin aruz kusurlarına pek sık olarak rastlanmaktadır. Kafiye olarak da müellif dönemin Divan şiiri kafiyealanlayışına bağılı kalmış ve genelde tam ve zengin kafiye yer vermiş, ayrıca rediflerden de sıkça yararlanmıştır.

16. Eserin Yapısı:

Kıyâfet-nâme Arapça bir giriş kısmı ile başlamaktadır. Eserde aynı anlamı içeren bir Arapça, Farsça ve Türkçe beyit yer almaktadır. Yazar bu bölümde Allâh'a niyazda bulunduktan sonra eseri İbrahim Paşa'ya sunduğunu aktarmakta ve İbrahim Paşa için dua etmektedir. Yazar, bu bölümde eserini Muhammet bin Ebi Bekir bin Ebu Talib El-Ensari'nin ilm-i firâsete daire serinin tercümesi olduğunu aktarmaktadır. Bu bölümün sonunda bir rubai yer almakta, ayrıca yazar eserin içeri hakkında bilgi vermekte ve eserin bir mukaddime ile dokuz makaleden oluştuğunu bize bildirmektedir. Yazar, mukaddime ve makalelerin içeriğinden de kısa bir şekilde bahsettiğinden sonra, asıl bölümlere geçmektedir. Eseri oluşturan mukaddime ve makaleler içeriği şöyledir:

Muğaddime: Hurûf-i mermûze beyânındadır.

Mağâle-i ûlâ: İlm-i ferâsetüñ ta'rîfi beyânındadır.

Mağâle-i saniye: Delîl-i 'aqlî vü nakil ile bu ilmüñ haqîqati beyânındadır.

Mağâle-i şalişe: Etrâf-ı 'âlemde olan şehirlerüñ ehlinüñ ahlâkı vü evşâfı beyânındadır.

Mağâle-i râbi'e: Racülüñ ahlâkı vü evşâfı beyânındadır.

Mağâle-i hamse: Hayvanâtıñ ahlakı beyânındadır.

Mağâle-i sadise: Mizâca vü bedene müteallik-i câm'e beyânındadır.

Mağâle-i sâbi'e: İnsânüñ başında olan a'zâ-yı cüz'iiyesi beyânındadır.

Mağâle-i şamane: İnsânüñ elden gayrı a'zâsınuñ 'alametleri beyânındadır.

Maḳâle-i tasi‘yye: Elde olan emârât vü huṭûṭ beyânındadır

17. Bölümlerin Değerlendirilmesi:

Eserin Arapça bir bölüm ile başladığını söylemiştik. Kıyâfet-nâme’de, daha sonra Mukaddime bölümü gelmektedir. Bu bölüm ‘‘Hurûf-ı mermûza’’ yani işâretlenmiş harfleri konu almaktadır. Yazar bu bölümde bazı Arap harflerine yüklediği bir takım anlamları belirtmekte ve eserin ilerleyen bölümlerinde karşımıza çıkacak bu harfleri anlamamızı sağlamaktadır. Bu bölümde kıyâfet ilminde ehil kişiler için birer harf tahsis edilmiştir. Metnin ilerleyen bölümlerinde karşımıza çıkacak hükümler öncesi bu harfler bazen tek olarak bazen ise ikili, üçlü kullanımlarla Kıyâfet-nâme’de yer almıştır. Söz konusu olan harfler ve belirttikleri metinde şu şekilde geçmektedir: et-Ṭı, ve’n-nûn, ve’s-sâd, ve’l-mîm, ve’s-sîn, ve’l-‘ayın, ve’l-he. Ṭı (ط)Aristo’ya işâretdür. Nûn,(ن) İflimun’a, Şad (ص) Manşurî’ye, Mim (م) İmâm’a, Sin (س)İplâvûs’a, ‘Ayn (ع):Şâfi‘î’ye, ha (ه) cemâ‘ate işâretdür. Aristo, bilindiği gibi bu alanda ilk defa bilimsel ve sistemli çalışma yapan ve beden uzuvlarıyla kişilik arasında ilişkiyi ortaya koymaya çalışan kişidir. Aristo’nun bu ilme dair eserlerinin tercümesiyle bu ilmin İslâm aleminde farklı bir nitelik kazanıp yaygınlaştığını daha önce aktarmıştık. Yazar, eserinin bazı bölümlerinde Aristo’nun kimi eserlerinden alıntı yaptığı da görülür. Kaynakların bildirdiğine göre İflimûn’un da ‘‘Kitab-ı Firase’’ adlı bir eseri vardır ve muhtemelen bu eser de İslâm uleması tarafından Arapçaya tercüme edilmiştir. İplâvûs ise kıyâfet ilmi ile ilgili bir takım görüşleri bulunan Yunan hekim ve filozofudur. Şâfi bilindiği üzere İslâm Medeniyetinde kıyâfet ilmi ile ilgili ilk eseri yazan kişidir. Eseri elde bulunmasa da kaynaklar bu alanda ilk çalışmaların onun yaptığını aktarmaktadır. Mansûriyye olarak metne alınan ve kendisine bir harf işâret edilen ise yine Arap tıp bilginlerinden olan Muhammed ibni Zekeriya Râzî ²⁷² olmalıdır. Zekeriya Râzî’nin tıp ilmine dair kitabı oldukça

²⁷² Tam adı Ebu Bekir Muhammed İbn Zekeriya El Razi’dir. Razi, 864 yılında İran’ın Ray şehrinde doğdu. Yerleşik inançları sorgulayan felsefi düşünceleriyle tanınmış olan Razi, bilimle de ilgilenmiş ve kimya ve tıp gibi alanlarda yapmış olduğu çalışmalarla bilim tarihinde seçkin bir yer edinmiştir. Kimya biliminde Cabir’in açmış olduğu yoldan giderek yapısal dönüşüm kuramını benimsemiştir; ancak Cabir gibi Aristotelesçi değildir; maddenin oluşumunu dört unsurun birleşmesiyle değil, atomların birleşmesiyle açıklama eğilimindedir. Çalışmaları sırasında yeni kimyevi maddeler, yeni yöntemler ve yeni aletler geliştiren Razi’nin en önemli başarılarından birisi, farklı organik maddeleri damıtmak suretiyle çeşitli yağlar, tuzlar ve boyalar elde etmiş olmasıdır; ayrıca, demir gibi zor eriyen metallerin ergitme işlemleri ile ilgili araştırmalar da yapmıştır. Razi’nin kimya alanındaki çalışmalarının yanı sıra, tıp alanındaki çalışmaları da çok önemlidir. Razi ilk defa

meşhur olup uzun süre Avrupa’da ders kitabı olarak kullanılmıştır. Zira onun tıbbî dair eserinin adı El-Mansûrî’dir. İmâm ile kastedilen kişi ise Fahreddin-i Râzî olabilir. Nitekim Râzî için kaynaklarda “İmam” lakabı kullanılır. Fahreddin-i Râzî, ilm-i kıyâfete dair yazdığı eseri İslâm aleminde bu alanda yapılan en iyi çalışma olarak kabul edilir. Cemâat’ın hangi kaynak olduğu konusunda ise bir tespit yapılamamıştır. Cemâat ile kastedilen genel toplum yargıları olsa gerektir. Yazar, verdiği kişilik özellikleri bu şahısların fikirleri ışığında açıklamaya çalışıyor. Yazar, işâretlenmiş harfler ile kıyâfet ilminde ehil olan bu kişileri ve dolayısıyla onların görüşlerini işâret etmektedir. Bu da eserin birden çok kaynaktan beslenerek oluşturulduğunu göstermektedir. Kıyâfet-nâme’de kullanılan bu sistem bize bir dipnot sistemi gibi görünmektedir. Nasıl ki günümüzde ilmî bir eser oluşturulurken metin içerisinde dipnotlar kullanılıp, konu ile ilgili kişilerin gerek kitaplarına gerek araştırmalarına veyahut sözlerine atıflar yapılıyor ise burada uygulanan sistem de bize bunu hatırlatmaktadır. Tek farkı, bu artık sayfa sonunda okuyucuyu konuyla ilgili bir diğer kaynağa yönlendiren dipnot olarak değil, cümle başında, görüşleri aynen alınan veyahut konuyla ilgili hükümlerine atıf yapılan kişinin bir harf ile işâretlenmesi şeklinde olmaktadır. Biz de metni incelerken bu kıstası göz önünde tutacağız.²⁷³

Kıyâfet-nâme’de Mukaddime bölümünden sonra eseri oluşturan ilk makale gelmektedir. Bu makalede ilm-i firâsetin açıklanması yapılmaktadır. Sivrihisârî, firâset ilmine lügatlerde “zîreklik” dendiğini, bu ilmin insanların zahirinden iç dünyalarını anlamaya yaradığını ve bu ilmin evliya ve enbiya marifeti olduğunu söyler. Ayrıca yazar bu ilmin hak olduğunu ve bunun haklığını ortaya koyan çok sayıda akli ve nakli delillerin olduğunu söyler. Yazar, ilm-i firâsetin, ilm-i kıyâfet, ilm-i riyâfet ve ilm-i siyâfetti kapsadığını, ilm-i kıyâfetin insanlar için kullanıldığını ve bu ilme vakıf olan kimselere “kâif” denildiğini hatırlatır. Yazar daha sonra riyâfet ve siyâfet kavramlarını açılar. Yazara göre ilm-i riyâfet, çöllerde hapsolmuş suyu bilmek olduğunu ve bu ilmin sahibinin toprağı koklayarak suyun yakın mı uzak mı olduğunu tespit ettiğini aktarır. Siyâfet ise, kâifin yerdeki ayak, tırnak ve çizme izlerinden yola çıkarak oradan geçen varlıklar hakkında bilgiler edindiklerini aktarır. Eserin yazarı, ilm-i firâseti etraflıca açıkladıktan sonra firâset ilminin haklılığını ortaya koymaya çalışır.

Ortadoğu ülkelerinin çoğunda yaygın olarak görülen çocuk hastalıklarından çiçek ve kızamığın tanılarını vermiş ve bunlar arasındaki farkları belirlemiştir. Bu yapıttan edinmiş olduğumuz izlenime göre, Razi hastalıklarının tedavisinde, ilaçla tedavi yöntemini tercih etmiştir. Böbrek taşlarının ve mesane taşlarının çıkarılması gibi, genellikle cerrahi müdahalenin beklendiği durumlarda bile, ilaçla tedaviyi yeğlediği görülmektedir; hatta bu konu ile ilgili olarak kaleme almış olduğu müstakil bir eserde de aynı şekilde ilaçla tedavi öngörülmüştür.

²⁷³ Gedik, agy.

Bu bölümde yazar, bu ilmin hak bir ilim olduğunu ve halklılığını savunan akli ve nakli delillerin olduğunu savunur. Ayrıca yazar bu ilmi inkar edenlerin ehl-i bid'at olduğunu aktararak akli ve nakli deliller sunar. İlmin hak olduğunu ispatlamak için yazar, ayet ve hadislerle başvurur. Yazar kaynakların insan özelliklerinin öğrenilmesinde üç farklı yol olduğunu söyleyerek bunları örneklerle açıklar. Yazara göre ilk yol vahi-yi rabbaniye ile olduğunu söyler. Yazar, Hz. Mûsâ ve İsâ'nın bu yolla Peygamber Efendimizin geleceğini bildiklerinden bahseder ve bu fikrini desteklemek amacıyla Saff suresi 6. ayeti delil olarak sunar. Ayrıca Veysel Karranî ile Selmân-ı Farsî'nin de Allâh'ın onların kalplerine ilham etmesiyle Peygamber Efendimizi bulduğunu aktarır. Yazar ikinci yol olarak marifet olduğunu söyler. Yazar şöyle devam eder: Nitekim Hekim Camâsb, Hâzreti Resûlüñ aleyhi şelatu ve selâm kamer devrinde şah olup burc-i akreb kırânında mâh olacağını vü şerî'atınuñ keyfiyetin bilüp halka bildürdi. Vü Danyal Peygamber aleyhi's-selâm nücûm ahkamıyla hükmidüp didiler ki seba'-yı seyyâreden devr-i kamerde beşer cinsinden bir kâmil vücûd gele neẓîri gelmiş vü gelecek olmaya dir, haber virüp Resûl'üñ şallâhu aleyhi ve selem nübüvvetin bildürdiler. Yazar Hekim Camasb ve Danyal Peygamberin marifet yoluyla Hz. Peygamberin geleceğini haber verdiklerini aktarır. Üçüncüsü ise yazara göre firâset ilmidir. Firâset önceki bölümlerde de açıkladığımız üzere bir insanın dış uzuvlarına bakarak onun kişiliği hakkında bilgi edinme yoludur. Yazar, bu firâset ilmine delil olarak Hz. Muhammet'in Mekke'den Medine'ye hicret ederken onu bir müşrik görür ve Hz. Muhammet'in yüzüne baktığında, yalancı olmadığını yüzünden anlar ve imana geldiğini aktarır.

Yazar, Kur'ân-ı Kerimden ayetleri delil olarak sunup bu ilmin yanlış ve batıl bir ilim olmadığını ve Kur'ân'da bu ilme işâret eden ayetlerin olduğunu göstermeye çalışır. Yazar, Kur'ân'dan Muhammet 30., Hicr 75, Feth 29. ayetleri delil olarak sunar. Ayrıca yazar yer yer hadislerle de yer verir. Örneğin Peygamber Efendimize atfedilen "Kılı kırmızı olan melu'ndur." hadisini aktarır. Yazar bu bölümde İmam Şafii'ye atfedilen bir hikaye aktararak bu ilmin isabetli olduğunu aktarmaya çalışır. Hikaye şöyledir:

"Rivâyet olunur ki ba'zı seferlerinde bir şahşıñ hânesine mihmân olup şahsıñ kıyâfeti gâyet de tüylü olup ammâ İmâm'a eyü konaklık itmüş. İmâm hazretleri şahsıñ sûret-i kıyâfetde mazmûn görüp siret-i ziyâfetde memdûh bildüğüne eyü teşhiş idemedüm şanup tamâm-ı melûl olmuşlar. Çünkü rıhlet ider olmuşlar. Ol kişi ne harc itdiyse za'fın yazup İmâm'a sunup harc taleb itmüş. Fi'l-hal İmâm'ıñ melûlâtı zâil olmuş. Aşhâbı te'acüb idüp

şormuşlar ki, melâlet vaķtinde şâdlık vü şâdlık vaķtinde melâlet nedendür? Buyurmuşlar ki firâsetde bu şahşuñ şeklinden bana bir şübhe hâsıl olmuşdu. Çünkü şübhem zâil oldu. Melâletim dâhî zâil oldu.”

Yazar, bu hikayeyi aktardıktan sonra Arapların meşhur şairlerinden A’sa’nın bir beytini örnek vermekte ve insanın talihinin ellerindeki hatlarda gizli olduğunu aktarmaktadır. Yazar, bu kısımdan sonra dört akli delille bu ilmin hak olduğunu savunmaya gitmiştir. Birinci akli delilde yazar, insanların kişilik bakımından birbirine yakın olduklarını aktarır ve bir rubai aktarır. Sonra da Seyyid Ali Hemedânî’nin “Zahirü’l- Mülûk” adlı eserinde geçen “mavi gözlü, ince yanaklı ve uzun saçlı insanlardan sakınmak gerektiği” sözünü aktarır. İkinci akli delilde ise yazar, nasıl ki hayvanların iyisini ve kötüsün belirleyebilmek için kitaplar yazılıyorsa ve atların vasıflarını anlatan esb-nâmeler, doğanların vasıflarını anlatan baz-nâmeler yazılıyorsa mahlukların en şerefli olan insanlar için de yazılan firâset-nâmeler de insanların uzuvlarından yola çıkarak karakterlerini aktardığından bu eserlerin de birer insân-nâme olduğunu aktarır. Ayrıca yazar, bir insanın bir uzvu onun iyi olduğuna ve başka bir uzvu onun kötü olduğuna işâret ediyorsa onun iyi olduğuna kanaat getirilmelidir. Yazar bu kısımda insanların suretinden kişiliklerini tespit etmenin mümkün olduğunu göstermek amacıyla “Zahirü’l-Mülûk”da geçen ve Eflâtûn’a atf edilen bir hikayeyi aktarır. Ayrıca yazar bu bölümde insanların kötü huylarının olabileceğini ama insanların değişebileceğini yoksa peygamberlerin ve evliyanın davetinin gereksiz olacağını, Allâh onların bu kötü huylarını güzellikle tebdil ettiğini aktarır ve bunu ayet ile destekler.

Yazar sonraki akli delillerde de bu ilmin özelliklerini aktarırken son delilde bu ilmin iki bölüm üzere olduğu ve birinci bölümün Allâh’ın kulun kalbine ilham suretiyle bazı şeyleri ilham etmesi olduğunu aktarır. Kalbine takdir-i ilahi ile ilham edilen kişi insanların zahirlerinden batınlarını anlayabilir. İkinci bölüm ise tecrübe yoluyla elde edilenidir. Bu ilmin sahibi çeşitli tecrübeler sonucu bu ilme sahip olur ve tecrübelerinden yola çıkarak insanların sıfatları hakkında hükümlerde bulunur.

Bu ilimlerin tarifinden sonra diğer makaleler, insan bedeni ve karakteri arasındaki ilişkiler konu alınmaktadır. Ama yazar insan bedeniyle karakterleri arasındaki ilişkiyi aktarmadan önce çeşitli milletlerin hakları hakkında hükümler vermeye gider. Ve görüşlerine belli bir dayanak oluşturmak amacıyla Aristo, İflimun, İplavus, gibi bu ilmin erbablarının görüşlerinden yola çıkar. Yukarıda bahsettiğimiz isimlerin kısaltması olan harfleri Kıyâfet-nâme’nin ilk olarak bu makalesinde görmekteyiz. Makale başında س م ن ط harfleri

bulunmakta ve bu harflerin işâret ettiği kişilerin görüşlerinin ittifakıyla makalenin Kıyâfet-nâme içerisinde ne sebeple yer aldığı açıklanmaktadır. Bu bölüm metinde şu şekildedir.

“س م ن ط didiler ki: Cemî‘ şehirlerüñ ehlinüñ ahlâkı vü tabâyî‘i biribirine muhâlifdür. Hiçbir şehir bulmazsın ki anıñ ehlinüñ ahlâkı vü tabayî‘i âhir şehrüñ ehlinüñ ahlâkına vü tabâyî‘ine muğayir vü muhâlif olmaya.

Makale içerisinde yukarıda ismini zikrettiğimiz Aristo, İflimûn, İplâvus gibi kişilerin kaynaklarda kıyâfet ile ilgili vardıkları kanaatlerin bir özeti verilmektedir. ayrıca yazar, ortaçağın en önemli coğrafyacılardan olan Batlamyus’un görüşlerinden de yararlanmış ve bazı bölümlerde ondan alıntılar yapmıştır. Bu kişilerin görüşlerinin ittifakı ile, şehirlerin insan karakteri üzerinde etkili olduğunu savunan müellif, makaleyi bu sebepten ötürü Kıyâfet-nâme’ye aldığını açıklamakla beraber her bölge insanının ve her milletin kişilik bakımından birbirinden farklı olduğunu ve tek tip insan olmadığını aktarmak a istemiştir. Lâkin metinde belirtilen “şehir” kelimesini “kent, yaşanılan yerleşim birimi” yanında “ırk, millet, kavim belirten bir unsur” olarak ele almak doğru olacaktır. Çünkü metinde şehirler belirtilirken şehir ismi değil kavim ve coğrafya adları kullanılmıştır. Bu bölüm diğer kıyâfet-nâmelerde görülen bir özellik olmayıp sadece müellifin kıyâfetnamesinde mevcuttur. Yazar tasnifini bu esas üzerine yapmıştır. Makalemizde söz konusu olan on beş şehir veya kavim vardır. Bunlar: Ehl-i Mısır, Ehl-i Berberî, Ehl-i Şam, Ehl-i Hicaz, Ehl-i Rum, Ehl-i Irak, Ehl-i Hind, Ehl-i Sin (Çin), Ehl-i Yemen, Ehl-i Habeş, Ehl-i Nevb (Etiyopya, Afrika halkları), Ehl-i Sevahil, Ehl-i Magrib, Kavm-i Maşrık, Halk-ı Yunan”. Kıyâfet-nâme yazarı bu saydığımız kavim ve şehir mensuplarının huy, tabiat ve karakterlerinin kısaca üzerinde durmuş, genel bazı özelliklerini vermiştir. Meselâ müellifimizin, Anadolu ehli için hükümlere varılan yerde, bu coğrafyada yaşayan insanlarda mal ve makam tutkusu olduğunu, kibirli olduklarını, yeme içmeye düşkün olup, insan ilişkilerinin şanlarında fazlaca bulunduğunu belirttiği görülür. Habeş ehlinin ise güvenilir, dindar ve vefalı olduklarını ama anlayışlarının az olduğunu aktarır ve çok az yaşadıklarını, ömürlerinin oldukça k olduğunu da ekler. Yazar, bu bölge insanlarının anlama ve idrak yeteneklerinin güçlü olduğunu ayrıca belirtir. Yukarıda bahsi geçen şehir ve kavme mensup kişilerin özelliklerinin buna benzer şekilde verildiği makalede bu bilgilerin bilinmesinde sonsuz fayda olduğunu belirtilmiştir:

“*Va’llâhu â’lem maşşûd-i aşliyeye bu maşâlenüñ zıkrinüñ fuydası bi-nihâyetdür, ehl-i başıreden olana mahfi vü pûşide degildür. Ol ecelden taqdim olındı.*”

Kıyâfet-nâme’de çeşitli kavim ve ırka ait olan insanlar hakkında verilen bu hükümlerden sonra eserin bir diğer makalesi gelmektedir. Bu makalede erkeklerin fizikî yapılarından yola çıkarak söz konusu yapıya sahip olan kişilerin huy, tabiat, karakter özellikleri ile birlikte bunların iç dünyasına dair görüşlere yer verildiği görülmektedir. Kıyâfet-nâme’nin bu bölümü kendi içerisinde bir bütünlük teşkil etmektedir. Bu bölümde yazar on üç farklı insan tipinin vücut azalar hakkında bilgi vermektedir. Yazar bu bölümde diğer kıyâfetname yazarlarından farklı bir yol seçmiş, diğer kıyâfetnamelerde olduğu gibi tek tek uzuvlardan yola çıkarak karakter tahlili yapma yerine temel karakterlerin vücut yapısının nasıl olacağını aktarmıştır. Yazar, hakkında hüküm verilecek kişilerin ahlakî ve karakter özellikleri söylendikten sonra bu özelliklere sahip olan kişilerin genel beden görüntüsü hakkında bilgi verilmektedir. Bölüm içerisinde sırasıyla: El-Racilü’l-Mekkar (hileci kişiler) Er- Racülü’z-Zânî (zeka seviyesi yüksek olan erkekler), Er-Racülü’z- Zâ’îfü’l-Ğalb (kalbi zayıf ve kendisi düşkün kişiler), Er-Racülü’f-Feylesof (anlaması güzel ve nefesine hakim kimseler), Er-Racülü’l-Hayre’ddîn (kalbi sağlam ve kendisi hoşgörülü ve güvenilir şahıslar) El- Racülü’l-Şücâ’ (yiğit ve bahadır olan kimseler), Er-Racülü’c-Cebbân (korkak olan erkekler), Er-Racülü’l-Gâlizü’t- Ĥab’ (kaba ve kötü olan kimseler), Er-Racülü’l- Ĥarîş (hırslı ve açgözlü erkekler) Er-Riclü’l-Keselân (tembel ve uyuşuk kişiler) Er-Racülü’l-Ğalîlü’l- Keşirü’t-Ĥişe (aklı az ama hilesi fazla insanlar), ile birlikte son olarak Er-Racülü’l- Kelîlü’f-Fehm (anlayışı az kişiler) Er-Râcülü’l Bi-haya, (hayasız ve anlama yeteneği az olan kişiler) gibi başlıklara bu tür insanların nasıl bir bedene sahip olacağı, bu bedenin tüm fizikî özellikleri üzerinde durularak ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Eserin bu kısmında açıklanan karakter özelliği-beden ilişkisi dönemin genel toplum yargısını yansıtmaktadır. Bilindiği üzere ve diğer kıyâfet-nâme metinlerinden anladığımız kadarıyla insanın orta boylu olması, diğer uzuvlarının da bu itidal üzerine bulunması dönemin toplumsal yargılarınca olumlu düşüncelere yol açan kıstaslar idi. Bu gibi toplumsal görüşlerin kıyâfet-nâmeler dışında halkın kullandığı atasözü ve deyimlerde de eserimizdeki görüşlere paralellikle yer aldığını söyleyebiliriz. Eserimizde hileci kimseler için belirtilen özellikler halk inanışlarındaki yaygın bazı kanılar ile büyük oranda benzerlik göstermektedir. Örneğin yazar nefesine hakim ve anlama yeteneği güzel olan erkeklerin; düz orta boylu olup, diğer organlarının boyuna uygun bir şekilde bulunduğunu belirtir. Bu kimseler ne çok kilolu ne zayıf olurlar. Gözleri şehladır. Yüzlerinin rengi beyaz olup daima güler yüzlüdürler. Tüm organları bedenine göre ne büyük ne küçüktür. Başları ve kulakları ne büyük ne küçük, bedenine münasip bir şekildedir. Elleri

lâtif ve el parmakları uzundur. Tırnakları beyaz renktedir. Hileci kimselerin ise göz renginin mavi olduğunu ve parmaklarının beşten fazla olduğunu belirten yazarın bu görüşü bu konuda yapılmış halk inanışlarındaki yaygın bazı kanılar ile büyük oranda benzerdir. Sanatçı toplumun estetik değerlerinin yansıtıcısıdır. Dolayısıyla halk içinde yer alan yaygın kanaatlerin eserine yansması gayet doğaldır.

Yazar, genel bir karakter yaparken de sembolize ettiği harflerin bildirdiği şahısların görüşlerinden yola çıkarak karakter tahlilleri yapar. Örneğin El- Racülü'l-Şücâ' yani cesur insanlar bölümünde • (**He**) harfiyle sembolize eden cemaatin görüşlerine yer verir. Buna göre cemaat cesur insanların yapısını şöyle tarif etmektedir:

“He Şeci’ vü kaviyy ü muḳaddem vü bahâdür olan kimsenüñ şıfatında ittifâḳ idüp didiler ki: kılı ḡâyetde iri u kaviyy u ḥaşîn ola vü ḳameti toḡrı olup baḡrı yaşı ola vü kemikleri ḳatı vü iri olup eñleri yüvik ola. Eti ne ḡâyet ḳatı vü ne ḡâyet yumuşaḳ ola belki vasaṭ olup mu’tedil ola vü alnı düz olup çuḳuri olmaya ammâ tamârları çok ola. Kaşları ḡâyet uzun ola vü yüzünüñ rengi kızıl ya beyâz ya gendüm-gûn kızıla mâyil ola. Göğsünde vü omzunda kılı çok ola vü kini vü ḡazabı ḡâyet çok ola vü baldırınıñ iç yüzünde et çok olup aşāḡa sarḳmış ola vü etinde vü derisinde yübûset ziyâde ola. Her kimsede bu şıfatıñ küllisi ya ekşeri bulısa ol kimse kaviyy ü sâbitü’n-nefs vü şecî’dür.”

Kıyâfet-nâme’nin bir diğer makalesi olan beşinci makalede diğer kıyâfetnamelerde görülmeyen ve yazarın kendi tasnifi olan hayvanların özellikleriyle ilgilidir. Bu bölümde yazar hayvanları kendi içinde bölümlere ayırarak onların ahlakı hakkında bilgi vermektedir. Yazar, bu bölüm için şöyle demektedir: Der ki şuretlerinden vü şekillerinden vü fâ’allerinden vü hulklarından tecrübe ile bulup ahz itmişlerdür. Ta kim buna kıyâs ile nâsuñ zâhir aḥvâli, aḥvâli ma’lûm ola. Tı- Nun – Sin kolları üzerine bu maḳâle beş kısımdur.

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşıldığı gibi yazar bu bölümdeki görüşlerini Aristo, İplavus ve İfilimun’un görüşleri ışığında belirlemiş ve onardan yola çıkarak hayvanlar hakkında bilgi vermiştir. Diğer sonraki bölümlerde de görüleceği gibi azar Aristo’nun “Kitab-ı Hayvanat” adlı eserinden yararlanmıştır. Yazar bu makaleyi kendi içinde beş alt bölüme ayırarak hayvanların özelliklerini vermektedir.

Kısm-i Evvel, vahşi hayvanlara ayırmıştır ve yazar, bu bölümde on beş vahşi hayvanın ahlakı hakkında bilgi vermiştir. Bu hayvanlar: Esed (aslan), nemir (kaplan) dübb (ayı) hınzır

(domuz), zi‘b (bozkurt), fehd (pars), kelb (köpek), sa‘leb(tilki), Kırd (maymun), sinnevr (kedi), zab‘ (bir kurt türü), behşûr (bir kurt türü), erneb (tavşan), Kunfuz (kirpi), sincab.yazar bu hayvanları verdiğinde bunları insanlarda olduğu gibi beden yapılarıyla herhangi bir bağlantı kurarak anlatma yoluna gitmemiş ve sadece bunların karakter özelliklerini vermiştir. Örneğin aslan için yazar şöyle hüküm vermektedir:

“Sehi vü ‘alî-himmet vü ehl-i kerem vü ehl-i şabırdur vü kuvvetde vü şecâ‘atde nihâyet mertebededür vü hile vü hud‘â ehlidür. Hîlmi ile vü gazâbı ile mutaşşıf ammâ gazâbı hîlmine gâlibdür.”

Kısım-ı sani bölümünü “adem ile me‘nûs olmuş cân-verler beyânındadır” şeklinde bir ibareyle yazar bize tanıtır. Yazar bu bölümde insanların kendilerinden faydalandı ehlileştirilmiş hayvanların ahlakı üzerinde durmuş ve onlar hakkında bilgi vermiştir. Yazar bu bölümde on bir hayvana yer vermiştir. Bunlar: Cemel (deve), himâr (eşek), mehâ (yaban sığırı), bakar (sığır), zan (koyun), fil, camûs (cammış), ma‘z (keçi), bağl (katır), feres (at), gazal (geyik). Yazar bu hayvanları verdikten sonra bunlar hakkında tek tek bilgiler vermekte ve bunların ahlakının nasıl olduğunu aktarmaktadır. Örneğin yazar cemel yani deve için şöyle bir değerlendirme yapmakta ve ahlakını şöyle açıklamaktadır:

“Cahîl vü gâfil vü bî-ğayret vü kin dutucudur. Ammâ kuvvetli vü perhîz-kâr vü hâlim vü kerim vü bî-hile ‘aşık olup eşin sevice vü gâyetle şusuzluğa şabredicidür. “Efelâ yenşurune ile’l-ibli keyfe hîlkat” tevsirinde Kağı Beyzevi Rahmetü’l-bari ider Hâk Te‘ala devede niçe menâfi’ halk itmiştir ki ol gayrı hayvanâtda yokdur. Evvel budur ki boynın uzun halk itmiştir ki yük için çöker vü yük ile kalkar. ikinci budur ki her otu vü her dikenini yir, beslemek âsândur. Üçüncü budur ki on gün mütevâliyen dâhî artuğ şusuzluğa şabrider. Dördüncü budur ki bir oğlan yetse ona îbî‘ olur, muhâlefet itmez.”

Kısım-ı saliste yazar, suda yaşayan canlıları ele almakta ve bunlar hakkında bilgiler vererek ahlaklarını açıklamaktadır. Bu bölümde dört deniz canlısı ele alınmış ve açıklanmıştır. Yazar, bu bölümde şu hayvanları ele almaktadır: Timsâh, Seretân (yengeç), semek (balık), kars (balığa benzeyen bir canlı). Yazar bu bölümde bir önceki bölümlerde olduğu gibi varlıkların beden yapıları üzerinde hiç durmaz sadece onların ahlakları hakkında bilgi vermekle yetinir. Örneğin timsah için şöyle der:

“Maḳaddem u ḥayin vü uḡri vü bî-vefâ vü bî-ḥayâ vü ḥamlesi tîz vü ḥareketi seri‘ vü ḥîlesi vü ŧenligi vü ŧâdlıḡı çoḡdur. Ğayrı ḥayvânlar muḥâlifdür. Üst çenesin oynatmaḳda zîrâ cemi‘ ḥayvânât alt çenesin muḥârikdür vü ol üst çenesin.”

Kısm-ı rabia‘da ise yazar, kanatlı hayvanlar üzerinde durur. Bu bölümde yazar, sadece kuşları ele almaz kuşların yanı sıra sinek ve arılardan da söz eder ve on dokuz kanatlı hayvanın özelliklerini aktarır ve onların ahlakını tanıtmaya çalışır. Yazarın bu bölümde ele aldığı kanatlılar şunlardır: Baz (doğan), sakır (çakır), Nasr (kerkes), rahm (alaca bir kuş), zag (karga), ‘aka’ake (saksagan), gurabaü’l-beyn (alaca karga), ivvez (yaban kazı), batt(kaz), dik (horoz), kürki (turna) hüdhüd, kata (bağırtlak), hemâm (güvercin), tavus, ‘usfur (serçe), zenbur (sarı arı), nehl (bal arısı), zühâb (sinek). Yazar, bu hayvanları neden ele aldığını aktarmamaktadır. Ama o dönemde özellikle av kuşları hakkında baz-namelerin yazıldığı göz önünde bulundurduğumuzda yazarın bu havanları anlatmasının sebebini az çok anlayabiliyoruz. Yazarın bu hayvanları nasıl tanıttığını anlamak için baz yani doğan için yaptığı değerlendirme bize bilgi verecektir:

“Ḳuvveti var, bî-vefâ vü zâlim vü ḥod-bîn ya‘nî kendüyi görici vü tekebbürlenici vü öḡünici vü sükût sevici vü ḡâyet ırâḳdan bir şeyi göricidir.”

Kısm-hamis yani beşinci bölümde yazar haşere ve yılan üzerinde durur ve bunların ahlakını aktarmaya çalışır. Bu bölümde beş canlı ele alınmıştır. Bunlar: Hiyye (yılan), nemis (Mısır’da yaşaya bir kurtçuk), akrep, nehl (karınca), cerâd (çekirge). Yazar bu bölümde bu varlıkların ahlaklarını tek tek aktarmaktadır. Örneğin yazar karınca hakkında şöyle demektedir:

“Ḥarîs vü baḥîl vü ŧerîr vü ŧeci‘ vü ḳatl vü cebr idici. Kendü za‘îf himmet-i ‘alî vü iḳdâmı vü ḥîlesi vü ittifâḳı ziyâdedür.”

Yazar hayvanatın ahlakını verdikten sonra mizacın sıcaklığı ve soğukluğunu ve verilen hükümler bedeninin rengi ve nasıl bir yapıda bulunduğu ile ilgilidir. Yazar bedenle ilgili birçok özelliği ele almakta ve mizacın sıcaklığına ve soğukluğuna delalet eden özellikleri açıklamaya çalışmaktadır. İnsan bedenini; yumuşak, katı, soğuk, nemli, kuru gibi sınıflandıran yazar, bu sınıflandırmalar eşliğinde bir takım hükümler vermiştir. Yazarın bu bölümde ele aldığı ilk özellik renkle ilgilidir. Yazar, renk konusunun başında vereceği hükümleri bu konuda tanınmış müelliflere dayandırmakta ve burada Mansûrî ile İmam’ın yani Fahreddin-i Râzî’nin renk konusunda verdikleri hükümleri aktardığını bize işâret etmektedir. Bilindiği gibi

Mansûrî olarak bilinen Muhammed bin Zekerya Râzî, İslâm aleminde ve Batı’da oldukça tanınan meşhur bir tıp alimidir. Eseri yıllarca medreselerde ve Batı’da okullarda ders kitabı olarak okutulmuştur. Fahreddin-i Râzî ise firâset alanında Arap edebiyatında en tanınmış eserin yazarıdır. Yazar, bu iki yazardan renk konusunda aktarım yapması, onun eserini hem tıbbi hem de ilmi temellere dayandırıldığını göstermekte ve esere bilimsel bir çalışmaya havası kazandırmaktadır. Yazar bu bölümde insanın vücut renginin kişiliğini nasıl etkilediğini ve renklerin ne tür bir kişiliğin işâreti olduğunu aktarır. Bu bölümde kısa bir alıntı yapmak konunun daha anlaşılır olmasını sağlayacaktır:

“(Mîm – Şad) Didiler ki âdemüñ rengi beyâz olmak ya kılay renginde olmak ya alıcı renginde olmak mizâcüñ sovuğluğuna dâlldür. Şâfi kızıl ya beyâza mâyil kızıl ya gendüm-gûn olmak mizâcüñ harâretine dâlldür. Beyâz renk ki ince vü şâfi kızıl renge karışmış ola. (27 B) mizâcüñ itidâline dâlldür. Eger kızıllık artux vü şâfılık az olursa kanuñ gâlebesine dâlldür vü eger kızıllık eksik olursa kan kılletine dâlldür. Eger kızıllık hiç olmayup alçı renginde olursa kanuñ vü uruñ kılletine vü balgâmuñ gâlebesine dâlldür. Eger beyâz ya yeşil rengiyle mahlû olup kılay renginde olursa şafrânuñ vü kanuñ kılletine vü sevdânuñ vü balgâmuñ gâlebesine dâlldür.”

Yazar “El-Lems” başlığı altında vücudun sıcaklığı, soğukluğu, yumuşaklığı ve sertliği üzerinde durmaktadır. Vücudun bu özelliklerinin kişilik üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu açıklamaktadır. Zannımızca yazarın burada sıcaklık ve soğuklukla anlatmak istediği kişinin kişilik bakımından sıcak kanlı, sevecen ve soğuk kanlı, itici olmasıdır. Yoksa mizaç sıcak ve soğuk olması söz konusu olamaz. Bilindiği bu tür özellikleri belirlemek ve bu konuda hüküm vermek biraz da tıbbın alanına girmektedir. Yazar da bir hekim gibi bu bölümde davranmakta ve vücudun bazı özelliklerini bu yönüyle değerlendirmektedir. Örneğin:

“Beden ıssı olmak mizâcüñ harâretine dâlldür. Beden şovuk olmak mizâcüñ bürudetine dâlldür. Beden yumuşak olmak mizâcüñ ruûbetine dâlldür. Beden katı olmak mizâcüñ yübûsetine dâlldür. Eger beden ıssı vü yumuşak olursa mizâcüñ harâretine vü ruûbetine dâlldür. Eger ıssı vü katı olursa mizâcüñ harâretine vü yübûsetine dâlldür. Eger beden şovuk olup yumuşak olursa mizâcüñ sovuğluğuna vü ruûbetine dâlldür. Eger beden

şovuk vü kıtı olursa mizâcüñ şovukluğuna vü yübûsetine dâlldür. Ammâ şovuk vü kıtı olmak az vaķî‘ olur.”

Yazar bu bölümde üzerinde durduğu bir diğer özellik ise kişinin fiilleri yani hareketleridir. Yazar, fiil kavramıyla anlatmak istediğinin hazım ve iştaha olduğunu, bunların kişinin kişiliğiyle bağlantılı olduğunu aktarır. Yazar bunların hızlilik ve yavaşlık bakımından ele alır. yazara göre kişide iştaha ve hazım kuvvetli ve seri olursa bu onun mizaç bakımından hararetli bir kişiliğe sahip olduğunu, zayıf ve yavaş olursa da soğuk mizaçlı olduğunu gösterir.

Bu bölümlerden sonra makale beden konusunu ele almakta ve beden yapısını işlemektedir. Beden bölümü de kendi içerisinde “fasıl” adı verilen bölümlere ayrılmaktadır. Yazar bu fasıllarda ise bedenlerin alametleri üzerinde durmaktadır. Bu bölüm şu fasıllardan oluşmaktadır: “‘Alâmetü’l-Bedenü’l- Mu‘tedil”, “‘Alâmetü’l-Bedenü’l- Hâr”, “‘Alâmetü’l-Bedenü’l-Bârid”, “‘Alâmetü’l-Bedenü’r-Raḥb”, “‘Alâmetü’l-Bedenü’l-Yâbis”, “‘Alâmetü’l-Harrü’l-Yâbîs”, “‘Alâmetü’l- Bedenü’l- Bâridü’r Raḥb”. Bu bölümler hararet (sıcaklık), yübûseti (kuruluk), bürudet (soğukluk), rutûbeti (nemlilik) gibi özelliklere göre ele alınmış ve beden bu özellikleri ile kişilik arasında ilişki kurulmuştur. Bu özelliklerin görüldüğü bedenler hakkında hükümler vermiştir. Bu kısım altı fasılla devam etmektedir. Bir örnek olması bakımından bahsettiğimiz fasıllardan birisini buraya almayı uygun gördük. Böylece müellifin bu bedenlere ait hükümlerini ne şekilde verdiğini anlamamız daha kolay olacaktır:

‘Alâmetü’l-Bedenü’l- Mu‘tedil

“Harâretde vü bürudetde vü yübûsetde ‘itidâl üzerine olan bedeniñ ‘alâmetleri oldur ki levni beyâz ola kızıla mâyil vü bedeni şovuk olmağa vü gâyetde ıssı dâhî olmağa belki harâreti ruḥûbetine gâlib ola vü eti ne gâyet yumuşak vü ne gâyet kıtı ola vü kılı ne yoğun vü ne ince vü ne kara ne kızıl ne kıvrucuḳ ne uzunca ola. Tamarları ne tar olup gizli ola vü ne gîñ olup âşkâre ola vü âvâzı ne bülend vü ne alçaḳ ola vü hareketi ne tîz ne giç ola. Bu umurlarda vasâṭ ola ṭabi‘at-ı fi‘llerinde vü nefsi fi‘llerinde zikrolundu ki ‘adâlet üzerine ola.”

İnsan bedeninin sahip olduğu renkler ve özellikler ile ilgili bu gibi hükümler veren eserimizin müellifi, daha sonra bir diğer makale olan yedinci makaleye geçmektedir. Bu makale insanın kafa yapısı ve baş çevresinde bulunan organlar hakkındadır. Söz konusu makalede on altı fasıl bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla baş, başın beyin kısmı (kafatası), baş

kılları(saç), alın, kaş, göz, kulak, ağız, yüz, avaz(ses), gülmek, nefes almak, yüz rengi, sakal ve boyun hakkında olarak tasnif edilmiştir. Eserin yazarının diğer makalelere nazaran bu makale ve belirtilen uzuvlar üzerinde ayrıca durduğunu söylemek yerinde olacaktır. Yazar bu bölümde tüm başla ilgili olan uzuvları tek tek ele almakta ve önceki bölümlerde yaptığı gibi bu uzuvlarla ilgili yaptığı açıklamaları yukarda verdiğimiz kişilerin bu konuda yaptığı açıklamalara dayandırmaktadır. Yazar bazı bölümleri birden çok kişinin görüşü ışığında ele almış ve hatta uzuvların ayrı ayrı özelliklerini ayrı ayrı kişilerin düşünceleri ışığında aktarmıştır. Örneğin baş konusunda yazar, Tı, Nun, Sin, Şad, ‘Ayn, Mîm harfleriyle sembolleştirilen kişilerin hükümlerinden yararlanmıştır. Diğer bir deyişle yazar Aristo, İflimun, Mansûrî, İmam, İplâvûs, İmam Şaffî’nin görüşleri ışığında baş konusunu ele almış ve hüküm verirken de onların o konudaki görüşlerini aktarmıştır. Bu bölümü -yani El-Faşlû’l-Evvel Fi-Er-Rü’ûs- aşağıya almamız konunun anlaşılması bakımından iyi olacaktır:

“ Ya’nî başlar beyânındadır.”

‘Tı, Sîn: Büyük baş ammâ ifrâtıyla büyük olmasa himmet-i ‘âlîye vü güzel fehme vü inkiyâda delîldür. Ammâ şacınunî gâfleti gâlib olur. İfrâtıyla büyük baş eblehlige vü ızırâba delîldür. Küçicek baş hıffete ya’nî şacınunî yinicikliğine vü başınunî kücüklüğü miqdârınca ‘aqlınunî dâhî eksikliğine (30 B) delîldür. Ya’nî baş ne kadar küçicek olsa ol kadar ‘aqlı dâhî eksik olur. **Nun:** Küçicek baş tehevvue delîldür. Meger ki bedenine münâsib ola dâhî ru’ûbet çokluğuna vü şekl güzelliğine delîldür. **Nun Mîm Şad:** Başunî derisi münkabız olup bir yere cem’ olmak kılet-i hayâya delîldür. İme’r-re’s ya’nî beyni yeri çukur olmak hırşa delîldür. **‘Ayn:** Tehevvue vü nasa muhalefete delîldür. Boynunun yerleri çukur olmak habâsete vü ‘abeşe delîldür. **Nun:** Baş sobî olmak yaramaz niyyete hamâkate delîldür. Başunî eñseden cânibi çok olup eñSede bir sürü kemik olmak ‘aqla vü cevdet-tab’e delîldür. Ammâ mu’tedil vü memdûh ola. Başunî emâratı hükemânunî ittifâkı biriyle vaz’ı miqdârı mu’tedil olup büyüklüğe mâyılak vü kendü bünyesine münâsib olup müstedirü’s-şekl ola ki ne bir ki ennehû bir tıbdur vü alnı üzerinde iki cânibinde bile birer barmağ miqdârı kıl bitmiş yir olup ana cânibinden içerye (31 A) girmiş ola vü alnı eñseden azacuk büyük ola eñsede bir sürü

kemik ola vü eñse çukur olmamak şartıyla bu mişlü baş ‘ağla vü fehme vü fıkı-i şâhîhe vü şâlih ‘amâle vü şâlih düşe vü ziyâde hıfza bir şeyi tîz añlamağa vü tîz añmağa delîldür.”

Bütün kıyâfet-nâmelerde olduğu gibi bu kıyâfet-nâmede de yüze çok büyük bir önem verilmiş ve yazar kıyâfet-nâmesinin önemli bir kısmını bu bölüme ayırmıştır. Çünkü ona göre insan karakterini anlamada yüz ve bilhassa el izleri çok önemlidir. Çünkü müellifimize göre yüz hatları ve görünümü, insanın iç dünyasını anlamada yüz önemli bir yere sahiptir. Aynı zamanda yüz Allâh cemalinin tecelli ettiği yer olarak kabul edilir. Yazarın bu konuda verdiği hükümler diğer kıyâfet-nâme yazarlarınıninkiyle paralellik gösterir. Yazar, bu organları özelliklerine göre uzunluk-kısalık, incelik-kalınlık, küçüklük-büyüklik, sertlik-yumuşaklık, gibi hususlar bakımından ele alır.

Yazar baş ve başa bağlı uzuvlar ile ilgili hükümler verdikten sonra sekizinci makaleye geçer ve vücudun diğer azalarından bahseder. Bu bölümde boy, bel, cinsel organ, göğüs, kol, ayak gibi uzuvlar yer almakta ve yazar her uzuv için bir fasıl düzenlemektedir. Bir önceki bölümde olduğu gibi yazar, bu uzuvlarla ilgili hükümler verirken yararlandığı kişilerin düşüncelerinden yola çıkmakta ve buna göre tespitlerde bulunmaktadır. Yazar, bu bölümde uzuvları aktarırken cemaatin bu konulardaki görüşlerine yer vermemiş; ama diğer tüm kişilerin görüşlerine yer vermiştir. Mesela göğüs konusunda görüşler şöyledir:

“Mîm, Sad: Göğüs büyük olup memeleri etlü olmak kâhil vü ahmağ olmağa delîldür. Göğüs çıkık olmak şâdlığa (41 A) vü bî-hayâ vü saht-rûy olmağlığa delîldür. Zîrek olup vasaü’l hâl olmağa delîldür. **Sin:** Dûn-himmet olup mübâşeret itdügi işi başına çıkmağa delîldür. Göğüs ne etlü vü ne uzun vü ne arık belki vasağ olup arıklığa mâyil olmak ma‘rifete vü hilme vü şâbirlige vü ihsâna vü insâniyete vü cevdet-ıtab‘a delîldür. Küçücek qarın ‘âkla vü fehme vü firâsete delîldür. Büyük qarın nikâh çoğluğuna delîldür.”

Yazar, diğer organların özelliklerini verdiğinde olduğu gibi bu bölümlerde de genelde aşırılığa karşı çıkmış ve aşırı küçüklük ve büyüklüğü olumsuzluk olarak kabul etmiştir. Tüm kıyâfet-nâmelerde olduğu gibi mutedil insan üzerinde durmuş ve uzuvların orta olmasını gereği üzerinde durmuştur. Örneğin boy konusunda uzun boyu gaflete, kısalığı ise kine ve hileye delalet olarak kabul etmiş, orta boyu ise zekiliğe ve güzel yaratılışa delil olarak kabul etmiştir. Kilolu ve zayıf olmayı da olumsuzluk olarak kabul eden yazar, kilolu insanların

ahmak olduğunu söyler. Yazar boy hakkında bunları dile getirirken bazı istisnalar olabileceğini söyler ve İmam Şafii'yi buna istisna olarak kabul eder. Çünkü İmam Şafii kilolu olduğu halde oldukça zeki biriymiş ve yazara göre bu durum nadir bir haldir.

Yazar, eserinin bu bölümünde cinsel organ üzerinde de durmuş ve cinsel organın bazı özelliğinden yola çıkarak kişilik tahlillerinde bulunmuştur. Bu uzuv bazı kıyâfet-nâmelerde yer alırken bazı kıyâfetnamelerde pek yer alamaz. Ama yazar bu uzvu oldukça ayrıntılı bir şekilde ele almış ve birçok yönden kişilikle olan ilişkiyi ortaya koymuştur. Yazar, cinsel organla ilgili hükümler verirken bu konuda yararlandığı müelliflerin görüşünden yararlanmış ve bunları şu şekilde açıklamıştır:

“Mîm, Sad, Nun, ‘Ayn: Zeker ince uzun olup doğru olmak leîâfete, ‘aqla vü kıll-i cimâ‘a delîldür. ‘Ayn, zeker yoğun vü uzun olmak hîn-i cimâ‘da gâyetle lezzete vü hemâkate vü cehle delîldür. Hîmâr ile müşâbih olduğundan ötüri vü eger kısa olup yoğun olursa şehvet-perestlige vü gaflete vü ‘aqla vü lâf urup özünüñ ayubuna müttali‘ olmağa vü mu‘ânidlige delîldür. Eger kısa olup ince olsa gâyet zeki vü ehl-i inşâf olmasına dâlldür.”

Yazar, bu konuyu bu kişilerin görüşlerine bağlı olarak anlatırken de bu uzvu büyüklük- küçüklük, incelik-yoğunluk gibi özelliklerle ele alır ve bu özelliklerin kişiliğe ve diğer hususlara yansımaları işler.

Sekizinci makaleden sonra yazar dokuzuncu makaleye geçer ama bu makale başlı başına bir risâle olup yazarın deyişiyle eserden bir parça değildir. Yazar bu bölümü bir mukaddime ve altı bab şeklinde düzenleyip el hatları hakkında bilgiler vermekte ve insanın avuç içlerindeki çizgilerden yola çıkarak onların talihleri hakkında yorumlar bildirmektedir. Bu makale insanın elinde olan çizgilerden ve bu çizgilerin durumuna bakılarak çıkarılan hükümlerden oluşmaktadır. Eserin bu makalesinde yazar anlatmak istediği hükümleri şekiller ile desteklemiş ve metni anlamada bizlere kolaylık sağlamıştır. Müellife göre insanın elinde olan çizgiler, onun iç dünyasını anlamada en iyi yol gösterici unsurlardır. Yazara göre el insanın en önemli uzvu olduğu için mutlaka ele alınması gereken uzuvdur ve yazar, bu bölümü oluşturma sebebini de şu şekilde açıklamaktadır:

“Bilgi ki sâir ‘azânüñ şıfat-ı hamidiye vü zemîmeye delâletlerinden keffüñ delâlet-i efşah vü evzah olduğu ecelden el için müstâkil bir makâle zikridüp tafsîl üzerine şekiller ile h ufüñ vü sâir cüziyâtüñ ahvâlin beyân kıldık ammâ elüñ evşâfa delâlet sâir ‘azâdan ziyâde olduğuna sebeb böyle buyurdular ki ibâdet vü cennât u hayr vü cihet-i mâ‘aş elsiz olmaz her

‘uzvuñ ele ihtiyâcı vardır vü göz sâir ‘azâ her gâh ki göre ırmaz ammâ Hâk te’ala gözüñ münazarı klmıştır ta kim Âdemoğulları elde olan emârâtı görüp şıfat-ı mazmûme-yi maħmûdiyeye tebdîl itsün için vü daħı birbirinüñ elün görüb yaramaz şıfatlü kişilerden ihtirâş itsünler için elde ‘alâmetler çok eyledi. Biñ eli bir yere cem‘ eylesüñ birindeki haflar birine beñzemez. Zîrâ her bir kişi bir dürlü evşâf vü aħvâl ile mutaşşıf dur. Evvel zamânda kıl vü cariye alur olsalar elin görürler idi. Şıfat-ı ħamide ile mutaşşıf ise alurlar idi, degilse idi almazlar idi. **Şimdik Zamânda:** Şimdiki zamânda daħı ol zamâne taķlîd idüp görürler ammâ aşlı bilmezler Hâk sübhâna vü te’âla yedi kevâkeb-i seyâre cemi’i maħlûķa vü insânüñ iki yüz kırk sekiz ya daħı artuķ ya daħı eksük ihtilâf üzerine ‘azâsına müyeser klmıştır ki âdem vücûda geldiği ħinde kevâkeb-i seyyârenüñ aħvâllerine yüzden bulunursa ana göre ‘azâlarınuñ aħvâlleri olur. Ammâ ħin-i velâdetde kevâkebin aħvâlin mağlub olmayup kevkebi ķanķı kevkebdür bilinmezse ‘azâsınıñ aħvâllerinden kevkebi ķanķıdır bilinür.”

Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu bölüm bağımsız bir risâle olup bir mukaddime ve altı bab üzerine kurulmuştur. Yazar, eldeki her uzvun bir yıldız hükmü altında olduğunu bildirir ve bunları harflerle adlandırır. Müellif, makalenin mukaddime bölümünde elde bulunan parmakların isimlerini ve bu parmaklara tahsis ettiği harfleri açıklamaktadır. Ayrıca el içerisinde bulunan çizgilerin isimlerinin yine bu bölümde verildiği görülmektedir. Kıyâfet-nâme’de el içinde bulunan çizgilerin isimleri belirtildiği gibi bu çizgiler, yine önceki makalelerde gördüğümüz gibi bazı harfler aracılığı ile metin içerisinde yer almaktadır. Bu bölümde ayrıca her bir parmağın etkisinde olduğu yıldızın adı da zikredilmiştir. Parmaklara birer harf tahsis eden yazar, her parmağın bir yıldızın hükmünde olduğunu bildirmiştir. Örneğin baş parmak yüksek olması sebebiyle Zühal yıldızının, şahadet parmağı Müşteri yıldızının, orta parmak Mirrih’in, yüzük parmağı Şems’in ve serçe parmak diye adlandırılan son parmak Zühre’nin hükmündedir. Bilindiği üzere bu yıldızlar, Batlamyus’un felekler sisteminde yer alır. Eski edebiyatımızda ve kültürümüzde önemli yere sahiptirler. Parmak sırasına göre ا ب ج د ه harfler belirlenmiştir. Yazar bunları şu şekilde aktarmaktadır:

“Bilgil ki baş barmaķ yüksekdür, yüksek kevkebe ya’nî Zuħal’e nisbet itmişdür. Buña elif barmaķ deyü ad virmişlerdür vü yanındağı ki şâhâdet barmaķdur Müşteri’nüñ ħükmündedir **Be** barmaķ deyü ad virmişlerdür vü bunuñ yanındağı ki orta barmaķdur.

Merriḥ'iñ ḥükmündedir **Cim** barmaḵ deyü ad virmişlerdür vü yanındaḡ ki 'Arabca ana binşır dirler şimşek ḥükmündedir. **Dal** barmaḵ deyü ad virmişlerdür vü yanındaḡ ki serçe barmaḵdur Zühre'nîñ ḥükmündedir. **He** barmaḵ deyü ad virmişlerdür."

Mukaddimede daha sonra el içi çizgilerinin isimleri açıklanmakta ve bu çizgiler için kullanılacak harfler belirtilmektedir. Yazar, metin içerisinde çizgilerin bu isimleri yerine bu harfleri kullanmaktadır. Örneğin, el içindeki en uzun çizgi olan ömr çizgisinin yerine metin içerisinde م س harfleri tahsis edilmiş ve bu harfler kullanılmıştır. Elin kol ile birleştiği, bilek diye tabir ettiğimiz yerde bulunan ve birbirine paralel iki çizgi için ع ا ی ت harfler kullanılmış ve çizgiler şu şekilde aktarılmıştır:

"Avucunuñ aḡirindeki küçürek ḥaṭ ki ḡol ṭarafında yaña ḡolı arḡuru kesmişdür **Ġayın, Elif, Ye, Te:** ḥaṭṭı deyü ad virmişlerdür. **Elif, Be** barmaḵ aralıḡından iki ḥaṭ çıkar. Birisi **Ġayın, Elif, Ye, Te** ḥaṭṭı ṭarafından yana varur. Bu ḥaṭṭa yürek vü 'ömr ḥaṭṭı deyü ad virmişdür vü birisi **He** barmaḡdan yaña varır. Baş ḥaṭṭı deyü ad virmişdür. Ḳol ṭarafından yañdan üçünci bir ḥaṭ çıkar. Bir ṭarafı baş ḥaṭṭına vü bir ṭarafı 'ömr ḥaṭṭına ulaşıp bunlaruñla müselles şekil bağlarlar. Aña ḡıdâ ḥaṭṭı deyü ad virmişlerdür vü 'ömr ḥaṭṭı indüḡi zâviyeye **Mîm** deyü ad virmişlerdür. 'Ömr vü ḡıdâ ḥaṭları indüḡi zâviyeye **Lam** deyü ad virmişlerdür. He barmaḡın dibinden bir büyük ḥaṭ biter. **Be** barmaḡın ṭarafından yana varır. Cimâ' ḥaṭṭı deyü ad virmişlerdür vü cimâ' ḥaṭṭı vü **ḥaṭṭ-ı Mîm, Lam** aralıḡına elin mürabbâ' deyü ad virmişlerdür. Ġıdâ ḥaṭṭınuñ uzunluḡuna olan ṭarafı 'Uṭarid ḥükmündedir vü 'ömr ḥaṭṭınuñ saḡyanındaḡı saṭıḡ Ḳâmer ḥükmündedir."

Mukaddime bölümünde yapılan bu açıklamalardan sonra metne bir şekil ilave edilmiştir. Bu makale eserin en hacimli ve konu itibariyle en çok üzerinde durulan bölümüdür. Burada anlatılanlar diğerk makalelerdekinden ziyade daha tahlilî bir şekildedir. Mukaddimeden sonraki bölümler ise belli el çizgilerinin vasıflarını bildirir. "Bab" ismi verilen bu bölümlerde bu çizgiler ve el üzerinde bulunan diğerk şekiller üzerinde durulmaktadır. Bu bablar konularına göre şu şekilde sıralanmıştır:

"**Bâbü'l-Evvel:** Elüñ nişânların vü aḡkâmların bildürür."

Babü's-Sani: *Cimâ' haflarınun delâletlerin bildürür.*

Babü's- Salis: *'Ömr haflarınun delâletlerin bildürür.*

Babü'r- Rabi: *Baş haflarınun delâletlerin bildürür.*

Babü'l-Hams: *Âdemunî fâli'in ya'nî elünde olan haflardan yıldızını bildürür.*

Babü's- Sadis: *Ceziyât-ı delâletlerin bir nice sırlar bildürür ki ehli kıatında ma'lûmdur.*

Bu hükümlerini etraflıca genişleten yazar hemen her konuda el çizgilerinin bir anlamını verir ve bu çizgilerin durumuna göre çıkarımlar yapar. Yazar verdiği işâretler ile ilgili hükümlerin doğru anlaşılması içinse yine şekillere başvurur ve anlattıklarını şekiller ile destekler. El üzerinde bulunan bazı işâretleri yine şekiller üzerinde gösterip hemen yanına delil olduğu bazı olayları veyahut hastalıkları yazar:

“Eger ‘Ufârid yerinde aşğa şekilde mersüm olan nişânlardan birisi bulınsa ağır hastalıklara böğreklerün yeline vü yâhûd öksürüğe delâlet ider. Eger Merih yerinde aşğa şekilde mersüm olan nişânlardan birisi bulınsa müteğayır hâllere vü hastalıklara uğradığına delâlet ider. Eger yerinde aşğa şekilde mersüm olan nişânlardan birisi bulunursa tîz tîz kaçmaqlığa delâlet ider vü dahı her nesnelerde kâmîl olduğuna delâlet ider.”

Makalenin son bölümlerinde ise el parmakları ve yıldızlar arasındaki ilişki konu edinilmiştir. El parmağının ayadan çıktığı yerlere “yıldız mevzisi” adını verip her parmağın bu konumuna bir yıldız belirleyen müellfi burada bulunan çizgilere göre bir takım hükümler verir. Daha sonra makalenin son kısmında ise elde olan çizgilerden kişinin talihi ve yıldızının buna etkisi üzerinde bir takım hükümlere varılmaktadır. Metinde belirtildiğine göre erkekler hakkında hüküm verirken sağ, kadınlar hakkında hüküm verirken ise sol el çizgilerine göre hüküm vermek lazımdır. Çizgilere göre insanın ömründen, gelecekte başına ne gelebileceğine, geçireceği hastalıklardan, ölümünün ne şekilde olacağına, hayatının hangi dönemlerini ne şekilde geçirip mal ve izzeti ne zaman bulacağına kadar çok çeşitli konularda hükümler verilmektedir. Bir örnek olması bakımından buraya metnin küçük bir bölümünü almamız yerinde olacaktır.

“Eger Zühre yerinde *haflar* olsa kimi küçürek kimi orta olsa *toğrı* olmayup mühmellere muhabbet idüp vü *harâm* kabul idüp cimâ‘ ziyâde iştiâsı olmağa delâlet ider. Eger mezkûr *haflar* *toğrı* olsa ‘izzetli *bahta* delâlet ider. Eger **He** barmağ dibinde Zühre yerinde egri kızıl *haflar* olsa yalancı olup vü uğrı olmağa delâlet ider. Egri vü kızıl *haflar* elüñ murabba‘ında vü Zühre yerin geleler ammâ barmağüñ dibine varmayalar *kollarda* vü ellerde yara olmağa delâlet ider. Eger **He** barmağüñ dibinde nısf-ı dâîre olup ortaya *bağa* mertebenüñ eyülükle muhtelif olduğunda delâlet ider. Ammâ aşğa *bağa* mertebe eksilmege vü müteğayr olmağa delâlet ider. Eger **Gayın, Elif, Ye, Te** *hafları* *toğrı* vü muttasıl olup rengi *dağı* ma’nîdâr olup yukarı *tarafa* mâyl ola *huşûşâ* ki *budaqlar* *toğrı* olup egilmiş olmağa devletlülerde olsa mâlî dâîm olup vü ziyâde olmağa delîldür vü yoksullarda olsa eyülüğe delâlet ider.”

Eserin son kısmı ise manzum olan kıyâfet-nâmedir. Mesnevi nazım biçimiyle kaleme alınmış olan bu bölüm 98 beyitten oluşmaktadır. Yazar bu bölümde Yunan hükemasının insan organlarıyla kişilikleri arasındaki ilişkiyi manzum olarak anlatmaktadır. Yazar, manzumenin başında kişinin kapalı bir kutu gibi olduğu ve ancak suretinden sıfatının bilineceğini aktararak şöyle demektedir:

Dimişler imtiḥân ile ḥakîmân

Ḥevâşş-ı âdemîden niçe bürhân

Kim ol şûretle bilünür sıfatı

Hem ol sîretle olur vaşf-ı zâtı

Teşebbühde dimişdür ehl-i ma‘kûl

Bu cism-i âdeme şanduk-i ma‘kûl

Kişî bilmez ne var maḥlûḳ içinde

Nitekim örtülü şanduk içinde

Şu kimse kim kesirü’l- imtiḥândür

Bilâ-şek âdem ile ḥâsdandur

Nazar kılsan kişinüñ hilyetine

Hemân-dem vakıf olur siretine

Şular kim imtiḥânlar eylemişler

Bu sözi aña göre söylemişler

Yazar, bu şekilde bir giriş yaptıktan sonra insanın vasıflarını anlatmakla devam etmiş ve insan sıfatlarını organlarıyla bağlantı kurarak onları açıklamaya çalışmış. Yazar bu bölümde göz, baş, ağız, burun, boy, dudak, renk, saç, et, ses, alın gibi uzuv ve özellikleri ele almış ve bunlardan yola çıkarak kişilik hakkında değerlendirmelere yer vermiştir. Ayrıca yazar bu bölümde bazı organlara ehmmiyet verirken bazılarına is pek ehmmiyet vermemiştir. Örneğin yazar, göz yapısı ve rengi üzerinde diğer uzuvlara göre daha çok durmuş ve bu uzuv ile kişilik arasında şöyle bir ilişki ortaya koymuştur:

Gel işitgil kelâm-ı zü'l-fünûnî

Ki gök gözdür dimiş erdi'l-'uyuni

Şol kim aşkar ola ezraḳü'l-'ayn

Şürûr ehlidür hem şâhibü'l-şeyn

Dimişler şol beşer çün ehl-i Yunân

Siyâh çeşm olsa olur mer'-i cebân

Şebî baḳışlı kimse göresen çün

Dıḥûku'l-vech ola vü olur 'ömri uzun²⁷⁴

Eger ola baḳıyyü'l-ayn-ı insân

Didiler şâhibü'l- mekr olur iy cân

Şol insân kim ola ol ma'z gözlü

Ḳatı câhil olur menḥûs u bed-ḥû

'Aẓimü'l-'ayn olan hem çeşm-i lerzân

Olur ol bî-ḥayâ vü merd-ḥavvân

Bahâdırdür kim olsa 'ayn-ı aḥmar

Dâhî dirler gelür ol kişiden şerr

²⁷⁴ Bu dizenin ölçüye uyabilmesi için şu şekilde olmalıdır:
“Dıḥûku'l-vech ola ol 'ömri uzun”

Eserin en son kısmı ise Arapça bir bitiş bölümüdür. Yazar bu bölümde dualarda bulunur ve Kemal Paşa-zâde'ye dua eder ve onun hizmetinde bulunduğunu aktarır. Ayrıca yazar, eserin bitirdiğini ve bitiriş tarihini de bu bölümde aktarır.

IV. BÖLÜM

(TRANSKRİPSYONLU METİN)

Şa‘bân-i Sivrihişari Kıyâfet-nâmesi

(v. 1b)

Bismi’llâhi’r-Raḥmani’r-Raḥim

Ve biḥî neste‘în²⁷⁵

Nahmedu’llâhi’l-lezî ce‘ale zâhirü’l-insâni unvânü’l-bâtını fi’l-cûdi.²⁷⁶ Haysü kâle:
“Sîmâhüm fi-vücûhihüm min eṣeri’s-sücûd.”²⁷⁷ Hamden yelîku bi’l-ḥamidi dûne’l- maḥmûdi
ve hûve’l-lezî yemleü ḥâşirate’l-mechûdi.²⁷⁸

Şi‘rûn bi’l- Arabiyyeti

Lev-küntü fâye elfe merretin ḡâsilen bi’l-miski

Elâne lâ-yelîku kıattu zikrû ismike bi’l-miski²⁷⁹

Şi‘rûn bil-Farsiyye

Hezâre beşosten dehen be misk u gül-âb

Henûz nâm-i to borden merâ nemişâyed²⁸⁰

Şi‘rûn bi’t-Türkî

Nice yüz biñ kerre yursam ağzımı ger misk ile

Lâyık olmaz ismüñ añmak hiç vechen min vech

(v.2a) Ve nuşalli ‘alâ nebiyyine’l-lezî benâ bünyâne’d-dîn ve seyyidine’l-lezî seyyide
erkâni’l-yakîn. Şelâten mütavâtîyâten fî-küllî vaḳtın ve ḥînin ve ‘alâ ‘âlihî ve enşârihi ve
eşḥâbihi’l-mürselîne’l-mu‘âvinîne lehu fi-izḥâri’d-dîn ve ‘alâ men kâle âmîn.²⁸¹

²⁷⁵ Tercümesi: Sadece Allâh’tan yardım dileriz.

²⁷⁶ Tercümesi: İnsanın dış yapısını (zahirini) iç dünyası (batını) için birişâret kılan Allâh’a hamd ederiz.

²⁷⁷ Tercümesi: Kur’an-ı Kerim, Feth/29 (Yüzlerinde ise secdelerin izlerinden nişanları vardır)

²⁷⁸ Tercümesi: Allâh kendisine hamd edilmeye en layık olandır.

²⁷⁹ Tercümesi: Ağzımı bin kere gül suyu ve miskle yıkadığımız halde hâlâ da adını ağzımıza almaya layık
değiliz.

²⁸⁰ Tercümesi: Ağzımı bin kere gül suyu ve miskle yıkadığımız halde hâlâ da adını ağzımıza almaya layık
değiliz.

Ve ba'd.

Faḫat emerâni min emrihi muṭâ'an ve muḥâlefetihi lâ-testetâ'u' illâ ve hüve'l-vezîrû'l-a'zam edâamehu'llâhu 'azametihî ila yevmi'l-mîzân²⁸²

Şi'r:

Ḳısmet oldıḳda şecâ'at hem-fazl

Haḳ aña vermiş ziyâde ğâyıdan

Eylemiş cümle müzeyyen zâtını

'İlmile 'adl u şalâḥ u taḳviden

Sen ziyâd'it rif'atin ey Ḥaḳ günden güne.²⁸³

Bu du'a-gûyuñ du'âsı hâyliden

Maḳsim-i devlet-i ḳılupdur Ḥaḳ anı

Devlete evvel irgürür bu ma'nîden.

A'nâ Hazreti İbrahim Paşa yessera'llâhu mâ-yeşâ'.²⁸⁴

Allâhümme ihfaz vücûde şerîfihu mâ evlâdehu 'anî'l-âfât u ahzâl (v.2b) a'dâuhu ve şenâtuhu bi'l-beliyyât bi tercümeti nuşḫatı Muḥammed bin Ebî Bekr bin Ebû Ṭâlibi'l-Enşârî rahimehu'llâhu'l-Bârî. Vehiye nüshatün şerîfetün ve risâletü'l-lâṭifetün fî'l-'ilmü'l-firâseti li ecî's-siyâse. Fe şîr'atü 'alâ mûcibü'l emri'l-lâzîmî li-iṭâ'atîhi ve tercemtühü bi-'avnillâhi me'a-tasavvürî'l-bîdâ'ti ve uluvvü rütbetin hâzihi şînâ'atî ve li-'uzvetihî emrihâ ve ḥafâ'i sırrihâ leyse yaḳdiru 'aleyhi küllü eḥadin mine'l-aḳrân. Lâ-mine'l-efâḍîli ve'l-'ayân sellemehumullâhu fi dareyni ve kerremehumullâhu fi'l-'alemeyni ve enel faḳîru Şa'bân es-

²⁸¹ Tercümesi: Ve din binasını inşa eden Peygamberimiz ve Efendimize salat u selâm ederiz. O Efendimiz ki dinin temelidir selat ve selâm ona, onun ailesine, dostlarına ve dini yüceltmek için gönderilen yardımcıları olan aşhabına ve buna amin diyenlere olsun.

²⁸² Tercümesi: Emrine itaati zorunlu olan ve emrinekarşı gelinemeyecek olan vezir-i azam İbrahim Paşa (Allâh onun azametini kıyamet gününe kadar devam ettirsin) bana bu eseri yazmamı emretti.

²⁸³ Bu dizenin ölçüsü diğer dizelerin ölçüsüne uymamaktadır.

²⁸⁴ Tercümesi: Allâh her işni kolay kılsın.

Sivrihişari, ğafarehullâhi'l-bari ve in-vekaa fihi zelelün ev vücide fihi halelün fe'ale'l- vâkıfı
zil-mürüvvetti in-yasliha ma-yera mine'l-ħalleli ev-yufsiha ammâ yestevcibu mine'l-levmi
ve'l 'adli²⁸⁵

Rubâ'î:

Le'in ebşarte fî-şerhî kuşurâ

Ve za'fen fî-beyâni'l-me'âni.

Fela tensüb (v. 3a) bi-nağşin inne rağsi

'Alâ miğdâri tenşi'ti'z-zamâni²⁸⁶

Ve tertibuhû 'alâ mukaddimettin tis'i mağâletin ya'nî bu kitâbuñ tertîbi bir
mukaddime, tokuz mağâle üzerinedür.

Mukaddime: Hurûf-i mermûze beyânındadır.

Mağâle-i ûlâ: 'İlm-i firâsetüñ ta'rîfi beyânındadır.

Mağâle-i şâniye: Delîl-i 'aqlî vü naklî ile bu 'ilmüñ haqîqati beyânındadır.

Mağâle-i şâlişe: Etrâf-ı 'âlemde olan şehirlerüñ ehlinüñ ahlâkı vü evşâfı beyânındadır.

Mağâle-i râbi'e: Racülüñ ahlâkı vü evşâfı beyânındadır.

Mağâle-i hamse: Hayvânâtüñ ahlâkı beyânındadır.

²⁸⁵ Tercümesi: Allâh onun ve evladının şerefli bedenlerini âfetlerden korusun ve düşmanlarını ve sevmeyenlerini belalara uğratsın. İbrahim Paşa, Muhammed bin Ebi Bekr bin Ebû Talibi'l-Enşari'nin (yüce Allâhın rahmeti üzerine olsun) kitabını tercüme etmemi emretti. Bu kitap siyasette yardımcı olan firâset ilminde çok kıymetli bir risâledir. Uyulması gereken emir gereğince bu eseri, herhangi bir karşılık beklemezsizin tercüme etmeye başladım ve Allâh'ın yardımıyla bitirdim. Çağdaşlarımızdan, (Allâh'ın selâmı her iki dünyada onların üzerinde olsun veiki dünyada da onları yüceltsin.) faziletli ve ileri gelenlerden kimsenin bu ilmin sırlarını ortaya çıkarmaya gücü yetmez. Bu fakir kulunuz Şa'bân-ı Sivrihisârî, bu kitabı tercüme ederken şayet birhatası olduysa ve yanlış ortaya çıkarsa Allâh onu affetsin, eğer mürüvvet sahibi bir kimse bu gördüyse ona düşen bu hataları açıklamak ve düzeltmektir.

²⁸⁶ Tercümesi: Benim bu şerhimde bir kusur ve anlamları ortaya koymada bir zayıflık görürsen, bana bir eksiklik atfetme; çünkü benim eksikliğim içinde bulunduğum şartlarından kaynaklanmıştır.

Mağâle-i sâdisè: Mizâca vü bedene müteallik-i kelimât-ı câmi'e beyânındadır.

Mağâle-i sâbi'e: İnsânüñ başında olan a'zâ-yı cüz'iiyesi beyânındadır.

Mağâle-i şâmane: İnsânıñ elden gayrı a'zâsınıñ 'alametleri beyânındadır.

Mağâle-i tasi'yye: Elde olan (v. 3b) emârât u huṭûṭ beyânındadır

V'el-keḷâmu fi'l-maḡṣûṭ. V'el-tevekkülü 'ale's-şamedi'l-ma'bûdi. Ve bi'llâhi't-tevfik ve'l-hidayeti minhü's-şifâu ve bihi'l-kifâyetü.

MUḤADDİME

Ḥurûf-i mermûze beyânındadır. Bilgil ki 'ulemâdan vü ḥükemâdan rahimehu'llâh ki bu 'ilmüñ ehilleründen vü hem her birisine bu 'ilm-i firâsetden bir ḥükm mensûb olunmuşdur. Anlaruñ her birinüñ ismine ḥurûf-i teheccîden bir ḥarf ile işâret olundu. Tâ ma'lûm ola ki her bir ḥükm kimüñ mezhebi üzerinedür vü kime mensûbdur. Ol ḥarfler bunlardur: et-Ṭı, ve'n-nûn, ve's-sâd, ve'l-mîm, ve's-sîn, ve'l-'ayn, ve'l-he. Ṭı Aristo'ya işâretdür. Nûn, Eflimun'a, Şad Manşurî'ye, Mîm İmâm'a, sin İplâvûs'a, 'ayn Şâfi'î'ye, ha cemâ'ate işâretdür.

MAḤÂLE-İ ÜLÂ

'İlm-i firâsetüñ ta'rifindedür. Firâset lûgâtde zîreklüğe dirler.

Mıṣrâ' (v. 4a)

Firâset zîreki dâñ der-heme ḥâl.

“Ammâ ıṣṭılâḥda hiye 'ibâratün 'ani'l-istidlâli bi'l-aḥvâli'z-zâhirâti 'ale'l-aḥlâki bâṭıneti.”²⁸⁷ Ya'nî aḥvâl-i zâhirî ile aḥlâk-ı bâṭınîye istidlâl itmekden ibâretdür. Eger sû'âl olunursa ki aḥvâl-i zâhirî aḥlâk-ı bâṭına nice delîl olur. Cevâb iderüz ki nefis ya mizâcdür, ya mizâc nefsüñ altıdur. Kankısı olursa ef'alde mizâc 'illet olur. zâhirüñ vü bâṭınüñ aḥvâline

²⁸⁷ Tercümesi: Onun anlamına gelince o, insânın iç dünyası, ahlâkı hakkında bilgi veren bir kavramdır.

öyle zâhir u bâtın aña ma'lûmdur mizâca bir ma'lûl hâsıl olduğu vakitte bir ma'lûle dahı istidlâl kazıyye-yı müsellemedendir. Ve'z-zâhirü ünvanü'l-bâtın²⁸⁸ şahitdür ki şûret-i zâhirden sîret-i bâtına istidlâl tarîk-i dürüstdür. Enbiyâ vü evliyâ ma'rifetidir. Bu 'ilmüñ haqlığına vü şer'iligine 'aqlî vü naklî delîller vardur. Mâkâle-i şânîyede tafsil üzerine zıkr (v. 4b) olunur. İnşâa'llâhu te'âla ammâ 'ilm-i kıyâfet vü 'ilm-i riyâfet vü 'ilm-i siyâfet küllisi bu 'ilm-i firâset müşâbih-i 'ulûmdandır. Belki andan kısmdır. Evvelkisi ma'rifet-i beşer içündür. İkincisi Ma'rifet-i mâ içündür. Üçüncüsü ma'rifet-i işr içündür. Ammâ kıyâfete lûgâtte ma'rifet-i işâre dirler. Anı bilen kimseye kâif dirler. Cem' "kafet" gelür "bâyi'" "ba'et" geldiği gibi ıstılâhatu hiye şanâ'atün yesteddilü bihi 'alâ-ma'rifetü'l-insân.²⁸⁹ Ya'nî bu bir 'ilmdür ki bunuñla istidlâl olunur insânüñ ma'rifetine buña kıyâfet-i beşer dirler. Andan ötüri ki bu fennüñ ehli nasuñ beşerelerine vü sâ'ir a'zasıña hayât-i zâhirisine nazar eyler. Bu ahvâlle ah lâk-ı bâtınasına istidlâl ider vü huşûl-i nisbede istidlâl şarîh vü şahîhdür. Zirâ mubânet-i tayyibede müşbitdür ki, evlâd ile vâlideyn beyninde huşûl-i müşâbehetden (v. 5a) lâ-büddür. Bu müşâbehet az olur umûr zâhiriyyede olur ki anı her kimse idrâk ider. Az olur umûr-i hafîyede olur ki anı idrâk itmez. İlâ kuvvet-i bâsırada vü hafızada tamâm kemâl ıssı idrâk ider. Kâbile-i Ben-i Müdlice gibi.

Ve Emme'r- Riyâfet

Fehiye 'ibâretün 'an-ma'rifeti'r-raifi'l-mâ'i'l-müteseccini fi'l-'arzi.²⁹⁰ Ya'nî riyâfet bir yerde habsolmuş şuyı bilmekten 'ibâretdür. Bu fennüñ ehli turâbuñ râyihasını şem itmek ile şuyun yakınlığın vü ırâqlığın idrâk iderler.

Ve Emme's-Siyâfet

Fehiye 'ibâretün 'an-tetebu'i's-sâyifi aşarü'l-aqdâmi ve'l-ahfâ'i ve'l-havâfiri fi't-turuku'l-kâbiletî.²⁹¹ Ya'nî siyâfet ayaklar izlerin vü edükler izlerin vü dırnaklar izlerin tarîk-i

²⁸⁸ Tercümesi: İnsânın ruh dünyasını açıklayan bir ünvanıdır.

²⁸⁹ Tercümesi: Bu ilim, insân bilgisi konusunda delîl getiren bir sanattır.

²⁹⁰ Tercümesi: Bu, yeryüzüne hapsedilmiş sudan raîfin (bu ilme hakim olan kimse) bilgi çıkarmasından ibârettir.

²⁹¹ Tercümesi: Bu, yoldaki cukurları ve ayak izlerini araştıran sayifin araştırmalarından ibârettir.

ķâbiledede ya'nî şol yerdeki ayak şekli ile müteşekkil olmağa ķâbîl ola tettebbu' idüp bilmekden 'ibârettir. Nâs bu fennüñ ehli (v. 5b) ile tamâm fâide ile fâidelenürler. Zirâ bunuñ sâyesiyle vuşûl bulurlar ırâķ yerlerdeki anda nâsdan hârib u sâriķ u hayvân gitmişdür. Bunu idrâk itmez. İlâ kuvvet-i bâşırada vü hayâliyyede vü hâfızada tamâm kemâl üzerine olan vallâhu a'lem vü ahķâm.

MAĞÂLE-İ ŞÂNÎYE

Delîl-i aķlî vü naķlî ile bu fennüñ haķķaniyyetini²⁹² vü fazîletini beyân ider. Bilgil ki kütüb-i müdevvineden ba'zında fâzıladan buyurmuşlar ki insânüñ evşâfın vü ahvâlin bilmek üç nesne ile hâşıl olur: Evvelkisi vâhy-i rabbâniyeyle nitekim enbiyâdan Mûsâ peygamber aleyhi's-selâm Hâzreti Muştafâ'yı şallallâhu 'aleyhi ve's-sellem ilhâm-ı ilâhî ile bulup temennî itdi ki anuñ ümmetinden ola. Kemâ ķâle 'aleyhi's-selâm: “ Leķad temenna 'işnâ 'aşare nebiyyen ennehum kânû min-ümmeti ve min-hüm.”²⁹³ (v. 6a) Mûsâ bin İmrân vü İsa 'aleyhi's-selâm Muħammed Muştafâ 'aleyhi's-selâtu ve's-selâmın gelecegin bilüp haber virdi. Kemâ ķâla'llâhu te'âla fi'l-kitâbü's şâdık ve'l-hiķâbü'n-nâtiķ:

وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَآئِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ مُّصَدِّقًا
لِّمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ فَلَمَّا
جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ²⁹⁴{6}

vü daħi evliyâdan nitekim Selmân-ı Fârisi vü Üveys Kārani²⁹⁵ rahmehumu'llâhi aleyh Peygamber hâzretlerinüñ şallallâhu 'aleyhi ve's-selem mübârek şûretlerin zâhir yüzünde görmeyüp dururlar idi. Lâkin keşf u kerâmet ile bilüp ana mütâba'at itmişler idi. Ammâ buncılayın ma'rifet-i enbiyâdan vü evliyâdan gayrıya müyesser olmaz. İkincisi ulviyât-i havâşş-ı ma'rifetle. Nitekim Hekim Câmasb, Hâzret-i Resûlüñ aleyhi's-selâtu ve's-selâm

²⁹² Bu kelimenin asıl metinde yazımı yanlış olup tarafımızca metnin manasına uygun olarak doğru olan yazımı yazılmıştır.

²⁹³ Tercümesi: On iki tane peygamber benim ümmetimden olmak istedi.

²⁹⁴ Tercümesi: Allâh u te'ala Kur'an-i kerimde şöyle buyurur: “ Hani Meryem oğlu İsa, 'Ey İsrailoğulları! Şüphesiz ben, Allâh'ın size, benden önce gelen Tevrât'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek, Ahmed adında bir peygamberi müjdeleyici (olarak gönderdiği) peygamberim' demişti. Fakat (İsa) onlara apacık mucizeler getirince 'Bunlar sihirdir' dediler. (Saff suresi 6. ayet)

²⁹⁵ Veysel Karani

ķamer devrinde çâh olup burc-i akreb kırânında mâh (v. 6b) olacağını vü şerî'atınıñ keyfiyyetin bilüp halka bildürdi vü Danyâl peygamber aleyhi's-selâm nücûm ahkamıyla hükmidüp didiler ki: "Seb'â-yı seyyâreden devr-i ķamerde beşer cinsinden bir kâmil vücûd gele nazîri gelmiş vü gelecek olmaya." dir, haber virüp Resûl'üñ şalallâhu 'aleyhi ve's-selem nübüvvetin bildürdiler.

Üçüncü 'ilm-i firâset ile nitekim ibadullâhi's-selâm Resûl hazretinüñ aleyhi's-şalâtu ve's-selâm Medine'ye geldikleri hinde mübârek cemâllerin müşâhede idecek: "İne vechehu leyse bi-vechin kezzâb"²⁹⁶ deyüp bu 'ilm sebebiyle teşhîş itdi. Bu teşhîş sebebiyle delâletden ferâğat vü teberru idüp İslâm'a geldi. Vaktâ ki ba'zı fuzalânuñ kelâmı tamâm oldıysa maķşûd-i aşlîye şürû' iderüz. Bilgil ki cümle edille-i nakliyyeden ba'zısı bunlardır ki zikrolınur. Ķalallâhu Te'âlâ (v.7a) fi-sûretü'l hıcr an:

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ²⁹⁷

Ķâle Ķatâde: "Ey li'l-mu'tebirin" ve ķâle İbn-i Zeyd: "Ey li'l-mütefekirin" ve ķâle Eđ-Dehhâķ: Ey li'n-nazîrin fi-semeti'd-daleti 'ale'l-murâdi ve hümü'l-ķâifûn ve ķâlallâhu te'âlâ fi's-sûreti Muħammed:

فَلَعَرَفْتَهُمْ بِسِيمَاهُمْ²⁹⁸

Ey bî aşari vücûhihüm ve'le-ya'rifenehüm el'an ķable tağyiri şuverihim fî-lahni'l-ķavli. Ey fi'l-meħarici el-fazihim fi-muħaţâbatihim leke ve ķâle te'âla fi-sûreti Feth:

سِيمَا هُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِّنْ أَثَرِ السُّجُودِ²⁹⁹

Ey 'alâmetihim ķable min safveti'l-vechi bi keşreti teheccüdi ve ķîle hiye işrâķu vücûhihim külluhu mine't- teysiri ve ķâle'l-nebîyin 'aleyhi's-selâm "El-müminu yanzuru bi- nûrillâhi te'âla" ve ķâle'n-nebiyyü 'aleyhi's-selâm, "El-bereketü fi-tûvâli ümmetin ve'l-'izâmi ve'l- ħikmet fi vasâti ümmeti ve'l-fitnetü ve'l-'adâvetü fi ķaşari ümmeti" ve ķâle aleyhi's-selâm (v.

²⁹⁶ Tercümesi: Onun yüzü yalancı yüzü değildir.

²⁹⁷ Hıcr/75 (Bunda görebilenler için nice ayetler, ibretler vardır.)

²⁹⁸ Muhammet /30 (Sen onları yüzlerinden tanırdın.)

²⁹⁹ Feth/ 29 (Yüzlerinde ise secdelerin izlerinden nişanları vardır.)

7b) “Küllî eşkurin mel‘unün”.³⁰⁰ Ya‘nî “Kılı ziyâde kızıl olan mel‘undur”. Ammâ mey-gûn kıl kıllaruñ en eyüsüdür. Ve kâle şâhibü'l-hidaye ine idde‘a er-racûlanî nesebü veledin me‘an sebete nesebuhu min humâ ma‘nahu iza-hamâlet ‘ala-mülkehuma ve kâle Şafi‘î rahimehullâh yerciu ile‘l-kavli‘l-kafeti li-enne isbâtü’n-nesebi min şahşeynî me‘a ‘ilmina ene‘l-velede la-yahluku min ma‘eynî müte‘zzirin ta‘alimnâ bi-şübhi ve kadserra Resûlullâh şalallâhu aleyhi ve selem bi-kavlü‘l-kaifin fi Usamete li‘l-enne küffâre kânu yuñi‘nune fi nesebi Usemate ve kane kavlü‘l-kaifin muḳaṭṭe‘an li-ṭa‘nîhim inteha kelâmü‘l-hidâye kâle şeyḥ ekmelü‘l-milleti ve dîni ve innema ḳayyîdü‘l-muşaneḳi ve bi-zalike ey bi‘l-kavli iza ḳamelet ala mülkiḳhima li-ennehu iza kane‘l-ḳamlü ala mülki aḳedühuma nikâḳhen süme iştereyḳa hüve ve aḳiru fehiye ümmü veledin lehu li‘l-enne nasibuhu minḳa şara ümmi veledin lehu ve istiladu la-yetecezza feşebeten (v. 8a) fe-yesbütu fi naşibi şerikiḳi izâ ve kâle eş-Şafi‘î yerce‘u ila kavli ḳafettin inteha.³⁰¹

Bu mesele-i menkûlede İmâm Şafi‘î hazretleri rahmetullâh ‘ilm-i kıyâfete ḳail olup anuñ ehline rûcu‘-i ihtiyâr idiler vü hem kendüleriñ daḳi ‘ilm-i kıyâfetde ḳudretleri vü ḳuvvetleri nihâyet mertebede imiş. Rivâyet olunur ki ba‘zı seferlerinde bir şahşüñ ḳânesine mihmân olup şahşıñ kıyâfeti gâyet de tüylü olup ammâ İmâm’a eyü ḳonaḳlık itmüş. İmâm hazretleri şahşıñ sûret-i kıyâfetde mazmûn görüp siret-i ziyâfetde memdûḳ bildüğüne eyü teşḳiş idemedüm şanup tamâm-ı melûl olmuşlar. Çünkü rıḳlet ider olmuşlar. Ol kişi ne ḳarc itdiyse za‘fın yazup İmâm’a sunup ḳarc ṭaleb itmüş. Fi‘l-ḳal İmâm’uñ melûlâtı zâil olmuş.

³⁰⁰ Tercümesi: Katade dedi ki: “Ey ibret alanlar.” İbni Zeyd dedi ki: “Ey düşünenler.” Dehhak dedi ki: “Ey delîl gösterenler.” Simalara bakanlar bunlar da kaiflerdir. Allâh u Te‘âla Muhammet suresinde buyurdu ki: “Yüzlerindeki değışikliğı onların sözlerindeki yanılığdan öncetanırsın. Yani seninle konuşmalarında, kelimeleri telafuzlarından onların yalan söylediklerini anlarsın. Allâh u Te‘âla Feth suresinde şöyle buyuruyor: “Ya‘nî çok teheccüdden dolayı yüzlerindeki beraklık ‘alâmetleri ve denildi ki onların yüzündeki parlaklık kolaylıkla anlaşılır.” Yine Peygamber Efendimiz buyurur ki: “Bereket ümmetimin baş tarafında, azamet ve hikmet orta döneminde, fitne ve düşmanlık ise son döneminde vardır.” Tekrar Efendimiz buyurdu: “Tüm kumrallar melu‘ndur.

³⁰¹ Tercümesi: Hidayet sâhibi dedi ki: “Bir çocuğun nesebi konusunda biri idiada bulunursa İmâm Şafi (ra) bir kaife gidilmesi gerektiğini söyler. Çünkü bizim ilmimize göre bu şahsiyetin nesebinin kanıtlanabilmesi için kaife başvurulmalıdır. Çünkü çocuk sadece iki sudan oluşmaz ve bu durum da şüphe yaratır. Kafirler Peygamber Efendimizin nesebi hakkında ileri geri konuşmaya başlamış ve bunun üzerine Peygamber Efendimiz kaife baş vurmuş, kaifin onun nesebi hakkında dedikleriyle yapılan iftiralara son bir nokta koydu. Bu durum Peygamber Efendimizi sevindirmiştir. Şeyh şöyle buyurdu: “En mükemmel millet ve din müsanifin yazdığıdır.” Bir çocuk üzerinde iki kişi hak iddia ederse kadının doğurduğu çocuk gayr-i meşru demektir. Bu şekilde doğan çocuk, annesini ümmü veled yapar. İslâm’da Câhiliye devrinde var olan asil insânlardan soy isteme adeti yoktur ve çocuğun babasında da ortaklık olmaz. İmâm Şafi, bu tür durumlarda kaife gidilmesi gerektiğini söylemiştir.

Aşhâbı te‘acüb idüp şormuşlar ki, melâlet vaktinde şâdlık vü şâdlık vaktinde melâlet nedendür? (v. 8b) Buyurmuşlar ki firâsetde bu şahşuñ şeklinden bana bir şübhe hâsıl olmuşdu. Çünkü şübhem zâil oldu. Melâletim dâhı zâil oldu

Beyt:

Selefdən bunuñ emşâllerü ayıt
Olunmuşdur ki bî-haddi nihâyet

Khâle’l- A’sa fi me‘atebetin min teva’udihi bi’l-izrâri bihi fenzü ilâ kefeý esrârehe hel ente in ‘evatteni tâ‘iri. Ya’nî **A’sa**’ya ki şu‘arâ-yı ‘Arab’uñ füşahâsındandır. Rahimehullâh bir kimse saña benüm zararum dege düyü va‘ad eylemişdi. A’sa ol kimseye ‘itâb idüp bu beyti didi. Ma’na-yı beyt şöyle dimekdür ki: “Sen benüm a’yâma dâhı a’yâmuñ esrârına anda olan hatlara nazâr eyle. Sen baña zarar idem deyü va‘ad eyleseñ eyleyemezsin. Zîrâ benüm a’yâmda devlet vü şecâ ‘at hattı vardır.” demek olur.

Pes bu menkûlâtıdan ma‘lûm oldu ki bu ‘ilm-i firâset haq ‘ilmdür. (v. 9a) Buna ta’n idüp inkâr iden ehl-i bida‘tdendür. Ammâ bu ‘ilmüñ haqqında delîl-i ‘aqlîyenüñ nihâyeti yoktur. Her birin ‘ale’t-tafđîl zikretmge bu risâle muhtemel olmadığı ecelden ba’zısını ‘alî-yi sebîlü’l- ihtîşâr zikretdük ki dimişlerdür. Andaki delîl besyârest vü meşeti nümûne-i enbârest

Vü bir delîl-i ‘aqlî budur ki: insânüñ tabi‘âtı biribirine meyl û tekarüb itmek üzerinedür. Hiçbiri, biriyle ihtilâtdan münfekk olmazlar. Zîrâ lafz-ı insân insdendür, bu nâsa insân didiler. Birbiriyle me’nûs olduklarından ötürî:

Rubâ‘î:

Mal-ķaviyyu ev za‘îfina ğınâ
Ve lâ-bûde li’s-sehmi min rişin
En-nâsu ve bi’n-nâsî felâ tenefered
Fekün ehâ hezmin ve tefyiş³⁰²

³⁰² Tercümesi: Kuvvet ve fakirlik zenginlik değildir. Elbette zenginlikten pay almak gerekir. İnsanlar insânlarla yaşar. Hayâtta yalnız kalma, her zamân galibiyetin kardeşi ol ve onu yay.

Vü hem ma'lûmdur ki âdeminüñ ma'âşî maslahâtı dahî ebnâ-yı habs ile muhâlata vü mu'amele kalmayınca müyesser olmaz. (v. 9b) Beñlerüñ vü sâyir a'yânüñ dahî elbetde müşâhibleri olmayınca olmaz. Hâzreti Kûtbe'l-Kutb Seyyid Ali Hemedânî rahmetu'l-bârî “Zâhirü'l-Mülûk” adlu kitablarında buyurmuşlardır ki gök gözlü ince eñekli saç çok kişiden ef'îden hâzer ider gibi hâzer itmek gerekdür. Bunuñ gibi yaramaz kimesneler bu şıfatludan gayrı şıfat eylediği mutaşşıfdur. Huşûşa şimdiki zamânüñ âdeminde şadakât vü emânet vü hayr azdur vü hıyânet u mekr u hîle vü hâsed u şerr çokdur. Pes her kişiye elyağ u ehemm belki evceb ü elzem oldur ki 'ilm-i firâseti vü kıyâfeti bilüp bu 'ilm sebebiyle eyüyü yaramazdan fark ide.

Beyt:

Qad 'ilmü min zikri zâlike'd-delîl

Enne menâfi'e hazâ 'ilmü'l-celîl

Bir delîl-i 'aklı dahî budur ki: Hayvânâtüñ eyüsüne vü kötüsüne şıfat-ı maşşuşe ile tecrübe idüp istidlâl iderler. Hattâ anlar için (v. 10a) esb-nâmeler yazup dimişlerdür ki fulân şıfat ile muttaşîf olan at yügrekdür vü fulân şıfat ile muttaşîf olan at yügrekdür deyü cemî' aḥvâlin beyân itmişlerdür ve dogânlar için dahî bâz-nâmeler yazup cemî'i şıfatınuñ aḥvâlin anda derc itmişlerdür. Çünkü Bârî-i Te'âlâ bahâyimüñ 'azasından eyüsüne vü tüylüsüne delâlet ider. 'Alâmetler halk idicek insân hod cemî'i hayvânâtüñ eşrefidür. Vü cemî'i hayvânât insân için mahlûkdur. Zîrâ Hâk sübhâne vü te'âlâ: “Velaḳad keremnâ beni Âdem.”³⁰³ deyü buyurmuşdur. Öyle insânüñ zâhir a'zâsında eyüsüne vü yaramazına delâlet ider. Nesneler halk itmek bi-tarîḳ-i ûlâ imdi bu 'ilm-i kıyâfet ü firâset dahî insân-nâme olmuşdur. Ammâ bu 'ilm-i firâsetüñ ehline teşhîş-i a'zâda ḡalaṭ itmeden ihtiyât vâcîbdür. Meşelâ bir kimsenüñ ana 'uzvu eyüligüne delâlet itse bir 'uzvu (v. 10b) yaramazluḡına ḡükm-i ḡâlîbe virüp eyü deyü ḡükmitmek gerek vü dâḡı ehl-i firâsete şol kimsenüñ şûretinden

³⁰³ Tercümesi: Biz insânogḡluna ikramda bulunduk.

şifatına istidlâl âsân olur ki fıtrât-ı cibilli vü tıynât-ı aşlî üzerine kalıb tebdîl-i ahlâk itmiş ola; ammâ şunlar ki mertebelerüñ terbiyetiyle mürebbî ü nâşihlerüñ naşihâtiyle mütenaşşih olup ahlâk-ı zemîmesin ahlâk-ı hamîdeye tebdîl itmiş ola. Ol aşl kimsenüñ şûretinden şifatına istidlâl-ı müte‘asirdür. “Zâhirü’l- Mülûk”de³⁰⁴ Eflâtûn’dan rivâyet olındı ki kendü şûretinüñ tasvîrini şâkîrdlerüne virüp Hind hakîmlerine göndermiş, hükemâ-yı Hind nice zemâyim-i evşâf ile ol tasvîri tevsîf itmişler. Gelüp Eflâtûn’a haber virdükde Eflâtûn, inşâf idüp dimiş ki: “ ‘İlm-i firâsetde mâhirler vü kâmilller imiş. Her şîfât ki dimişler, anıñ mevşûf-i ademiligin hikmet vü rişâzet ile mezmûmeyi maḥmûdîye tebdîl itdüm”. (v. 11a) “Fe ûlâ’ike’l-lezîne yubeddüli’llâhi seyyi’âtihim ḥesenâtin.”³⁰⁵ Eger tebdîl-i ahlâk mümkün degil imişse enbiyânuñ, evliyânuñ da‘veti vü bî‘ati kâsid vü fâsid olurdu. Belki Kır’ân da bu tebdil içün nazîl olmuşdur.

Beyt:

Murâd ez nüzûl-i Kır’ân taḥşîl-i siret-i hûb
Ne tertîl-i sûver ki der muşâḥif mektûb³⁰⁶

Ammâ tertîb vü nasîhat şol kimseye te‘şîr ider ki cevherinde kâbilîyyet ola vü şol kimsenüñ aşlı bed vü cevheri nâ-kâbil ola. Cem’ â‘lem halkı mürebbîli olursa terbiyet kabûl itmez vü ol kimseye tebdîl-i ahlâk itmekde müyesser olmaz. Belki anuñ mürebbîsi zamânedür ki dürlü dürlü rîḥ vü ‘inâ çeker vü şedâid görür. Ulular dimişlerdür: “Men lem yu‘eddebehu’l-ebvân eddebehu’l-mülevân.”³⁰⁷ mülevândan murad leyl u nehârdür. Ya‘nî bir kimse ki babası vü anası edebilmeye anı zamâna dâhî zamânuñ şedâidi edebilir.

Şî‘r:

Çü buved eşl-i cevher kabîl
Terbiyyet ra deru eşer başed
Hiç şaykal-i niku nedared kerd
Âhini ra ki bed gevher başed³⁰⁸

³⁰⁴ Seyyid Ali Hemedani’inin kıyâfet ilmine dair olan eseridir.

³⁰⁵ Tercümesi: İşte onlar o kimselerdir ki Allâh günahlarını iyiliğe çevirmiştir.

³⁰⁶ Tercümesi: Kuran’ın nüzul olmasının amacı iyi ahlakın elde edilmesidir. Yoksa nüzuldaki amaç sayfalarda yazılı olanların okunması değildir.

³⁰⁷ Tercümesi: Kim anne ve babasına edepli davranmazsa zamân onu terbiye eder.

³⁰⁸ Tercümesi: Cevherin aslı uygun olursa onu terbiye etmek mümkün olur. Cevheri kötü olan bir demiri hiç parlatmak mümkün mü?

Bir Delil-i ‘Aklı Dâhî Budur Ki: (v. 11b) Bu ‘ilmüñ uşûlü müsteniddür. ‘İlm-i tabî’iye vü fûrû’-i muḳarrerdür. Tecrübe itmek ile öyle ‘ilm-i tabîyyet gibi oldu. Bilâ-fark her ta’n ki bu fende zikrolınur. Ol ta’n bi-‘aynihi ‘ilm-i tıbbâ da müteveccihdür.

Bir Deli-i ‘Aklı Dâhî Budur Ki: Bu ‘ilm iki kısım üzerinedür. Bir kısım budur ki, ‘alâmet-i cismânîyyesine diḳḳat-i naẓar ile naẓar itmezsizin ḳalbde bir ḥâtır ḥaşıl ola. Bu kimse fulân şıfat iledür vü ol kimse fulân şıfat iledür deyü buña şebab oldur ki nüfûs-i natıḳanuñ cevâhiri bil-ḥaḳıḳa muḥtelifdür. Ba’zısında nûrânîyyet vü tecelli vü ala’yik-i cismânîyyeden. Bu’d-i nihâyet mertebede olur. Ba’zısında buna muḥalif olur. Nitekim nefis-i gıyûbuñ ma’rifetine vâḳt-ı nevmîde ḳadir olırdı. Kezâlik şol nefsdeki nûrânîyyet vü sâflık ḡâlib ola. (v. 12a) Ḥâl-i yaḳazada daḥi ol muḡayyebâtıñ ma’rifetine ḳadir olup ḳuvvet-i nefsânîyyenüñ ḳudsiyeti vü şefâsı mûḳtezâsıyla fulân kimse fulân şıfat iledür deyü ḥükmider. Bu ferâset-i enbiyâ vü kibâr-ı evliyadur. Meşâyih ıṣṭılâhında buna ḥavâtır dirler. Bu kısımda bunda baḥşolmaz.

Ḳısm-ı Şanî

Aḥvâl-i zâhire ile aḥlâḳ-ı bâtınîye istidlâl itmekdür. Bu ‘ilm yaḳînîdür; ammâ fûrû’-i zannîdür. Bu ‘ilmüñ şâḥibi aḥvâl-i zâhirenüñ tecrübede mûḳtezâsı ne ise görüp aḥvâl-ı bâtına üzerine ḥükmider. ‘İlm-i firâsetden bu kısım baḥş ü ta’lîm vü ta’allüm cârî olınur. Batlamyûs aydır : “Ba’zı sûfiyeden bu iki kısımüñ farkın sû’âl itdüm. Cevâbında didi ki:

Beyt:

Ez-zannü yehsulu bi-taḳalübü’l- ḳalb fi’l-emârât

Ve’l-firâset yaḥaşilu bi’t-tecelli nuri Rabü’s-semâvât³⁰⁹

³⁰⁹ Tercümesi: Zan kalbin çevrilmesiyle emarelerde ḥaşıl olur. Firâset semavat rabbinin nuru ile teceli olur.

Şol kimsedeki nûr-i rûh kavıyy ola ki ol mezkûrdur. Allâhu te‘âlanuñ (v.12b) “Ve nefahetü fihi min rûhî” didüğü kılunda ol kimsede bu firâset dahı kavıyy olur vü şol kimsede nûr-i rûh za‘îf ola firâset dâhı za‘îf olır

MAKÂLE-İ SÂLİS

Etrâf-ı ‘âlemde olan şehrüñ ehlinüñ ahlâkı vü evşâfı beyânındadır. **Ṭî, Nûn, Mîm Sîn** didiler ki: “Cemî‘ şehirlerüñ ehlinüñ ahlâkı vü tabâyî‘i biribirine muhâlifdür. Hiçbir şehir bulmazsın ki anuñ ehlinüñ ahlâkı vü tabayî‘i âhir şehrüñ ehlinüñ ahlâkına vü tabâyî‘ine muğayîr vü muhâlif olmaya.”

Evvel Ehl-i Mısır’dur:

Mısır ehlinde gaflet çok fehm u idrâk u gayret vü buhl azdur. Dûn-i himmet vü rîş-handdur. Dilleri ile virürler, dillerinde olmayanı vü gördüklerini hikâyet idicilerdür. Zârâr vü fayda fikritmezsizin vü haqîkatine muṭṭali‘ olmazsizin Va’llâhu â‘lem.

İkinci Ehl-i Berber’dür

Berber ehli ‘aḳîl u dânâ vü feşîhlerdür; ammâ gılzet u hırş u buhl u kizb u mâli (v.13a) sevüp ziyâde hıfz itmek nihayet mertebede şânlarına lâzımdur. Mekk u hîle azdur vü nisâlarınuñ muḥabbeti vü luṭfı gâlibdür.

Üçüncü Ehl-i Şâm’dür:

Şâm ehlinde gaflet u kibr u mizâc u laṭife ziyâdedür, vefâ azdur vü kerem u saḥâvet çokdur; ammâ yerinde itmezler. Bâṭınları hayra muṭî‘ vü münkaddur. Ammâ zâhirleri ana muhâlifdür.

Dördüncü Ehl-i Hicâz’dür

Hicâz ehlinde oynamak vü lâṭife itmek vü şevk u ta‘ş u fesâd vü ṭam‘ u fesâhat u idrâk vü iḳdâm u kerem u vefâ çokdur vü dişisinüñ şahveti gâlibdür, erkeklerine meyl u muḥabbeti ziyâdedür vü bir kelâm-ı tîz fehm idüp hıfz iderler.

Beşincisi Ehl-i Rum'dur:

Rum ehlinde tekebbürlük u şöhret u buhl vü vefâ u şevk vü şeca'ât vü mâla manşib meyl u muhabbet çok, keşret-i ekl ü şürba vü gılnet-i tab' şânlarına lâzımdur. Ammâ fehmleri vü idrâkları gâyetle hûbdur vü nisâlarınıñ şehvetleri (v. 13b) gâlibdür.

Altıncı Ehl-i Irak'dür:

Irâk ehlinde mekkâr vü bahıl vü ehl-i hud'a vü mütekebbür u müte'azim vü rîş-hand u bî-vefâdür. 'Akl u zekâvet ü idrâk vü bir şeyi tüz fehmitmek zatlarına lâzımdur. Vü dışisinüñ şehvet tâlib u meyl gâlibdür.

Yedinci Ehl-i Hind'dür:

Hind ehlinde gaflet ü şecâ'at ü hıyanet vü zâhîren kizb u uğrılık vü vefâsızlık vü şabırsızlık vü şevk ziyâdedür. Vü kılllet-i ekl u şürb vü 'ışk u 'ışkda meşakatlü vü zahmetlü emri ihtiyâr itmek şânlarına lâzımdur. Hikâyet olınu ki, ehl-i Hind'den ba'zısı bir câriyeye 'aşık olup ittifâken³¹⁰ câriyeye bunuñ şehirden göçüp bir âhir şehre intikâl lâzım geldi. Câriyeyi gönderdi. Çıkup hin-i vedâ'da girye vü zârlık geldi. Ammâ bunuñ bir gözinde eşk revân olup vü birinden hiçbir tamlâ inmedi. "Sen benüm hâbibüme firâk gününde ağlamaduñ" (v. 14a) deyü ol ağlamayan gözine intikâm idüp seksen dört yıl yummadı, hiç açmadı. Vü bu rubai' anuñ hakkında nazmitdi:

Rubai':

Beket 'aynî 'adâvettün dem'â

Ve ahiri bi'l-bekâi buhleti aleynâ

Fe'aķıbetü'l-leti bahiletî aleynâ

Bi-enna gam zuha yevmi'l-tekeynâ³¹¹

³¹⁰ Bu sözcüğün yazımı yanlış yazılmış olup tarafımızca doğru yazım metne yazılmıştır. Metinde bu kelime şöyle yazılmıştır:

³¹¹ Tercümesi: Ayrılık gününde gözün biri çok ağladı, biri de ağlamakta cimrilik etti. Cimrilik edeni ben de sevgiliye kavuşma gününe kadar kapatarak cezalandırdım.

Sekizinci Ehl-i Şîn'dür:

Mekr u hased u nifâk vü habâset vü bî-vefâlık çokdur. 'Aql u zekâvet u idrâk ziyâdedür vü şınâ'at-ı cüziyye mahîrler vü kâmillerdür vü her emri aḥkâm şânlarına lâzımdür. Vü қорқақлық u yinciklig nihayet mertebededür.

Токuzıncı Ehl-i Yemen'dür:

Yemen ehlinde ḡaflet u қорқақлық vü emre ita'at vü şıdk u selâmet şadr u za'af-ı nefis vü emânete u şevk vü ḡaribe muḡabbet ziyâdedür.

Onuncı Ehl-i Ḥabeş'dür:

Ḥabeş ehli din-dâr u vefâ-dâr u emin olırlar. Ammâ fehmleri vü idrâkları az, ḡafletleri çok (v. 14b) vü ṭab'leri ḡalîzdür. Ömürleri ḡâyetle kıasîrdür. Hatta dirler ki ḡâyet çok yaşayanı kırk yıl yaşar.

On Birinci Ehl-i Nûbe'dür:

Nûbe ehlinde lehv u lu'b vü buḡl vü hıyânet vü şevk u yinciklik vü yaramaz niyyet ziyâdedür. İzzet azdür vü şânlarına hiç muḡâlefet yokdur. Her ne olursa muṭî'ler vü münkâdlardur.

On İkinci Ehl-i Sevâhıldür:

Sevâhil ehli emin u vefâdâr vü zeki u 'aql olur. Ammâ ḡayretleri vü şehvetler ḡâyetde az vü aḡlamaları tûz ḡafzları ḡâyetde geç olur vü şuretler lâḡar u za'îf olur.

On Üçüncü Ehl-i Maḡrib'dür:

Maḡrib ehlinde buḡl vü yaramaz aḡlamak vü ḡılzet-i ṭab' nihâyet mertebededür. Vü her emrûñ ḡuşûlünde sa'y ü ihtimâm vü feşâḡat ü hıfz ziyâdedür. Ammâ aḡılları nâkısdur.

On Dördüncü Kavm-i Maşrık:

Maşrık kavminde ‘aql u zekâvet, kibr u buhl u tedbir (v. 15a) ü taşarruf u siyâset ziyâdedür. Ammâ himmetleri ‘âli vü tûzlikdür anlaruñ hâli vü hamâkat olmazlar hâli.

On Beşinci Halk-ı Yûnân’dur:

Yûnân halkında ‘ilm u hilm u ‘aql u idrâk vü zekâvet ü fehm ziyâdedür. Ammâ mütekebîrlerdür. Va’llâhu â’lem maşşûd-i aşliyeye bu maşâlenüñ zikrinüñ fuydası bi-nihâyetdür, ehl-i başîreden olana mahfi vü pûşide degildür. Ol ecelden takdîm olındı.

MAŞÂLE-İ RABİ‘A

Racülüñ ahlakı vü evşâfı ile zikri beyânındadır

El-Racilü’l-Mekkâr:

Ehl-i mekr u ehl-i hile racülüñ ‘alâmetlerinde ittifâk idüp didiler ki: Gözleri gök ya pîrûze renginde ola yâhûd siyâh ya gök ya şarı nokta ola, ya kedi gözine müşâbih ola. Bulanık vü karışık olmakda hatta bebegine da nazar olunduğda bölük bölük bir yerde cem’ olunmuş gibi gözi vü kulaqları küçicek ola vü başda küçicek leke karîb olup binisi yeri alçaq vü ana cânibleri- ki (v. 15b) boynuz yerleridür- içerü girmiş ola vü şacı mey renginde vü boynu gâyet de kısa olup öñüğü yoğun vü büyük ola vü rûyunuñ rengi ya katı kara ya yeşil ya şâfi şarı ya kırmızı renginde ya alçı renginde ya şarı ola, siyâha mâyl ya kızıl ola. Beyâza mâyl alnı yumru olmak şartıyla ya yüzü lâgar olup tırş-rûy ola vü âvâzı bülend u şedîd u mehârici ba’îd ola ya âvâzında gûne u enîn ola ya za’îf u şakîl ola ya boğazından kesik kesik çıka vü arkası egri olup omuzları, başı sivri ola vü kolları vü parmakları gâyetde kısa olup âyaları küçicek vü dırnakları yassı ola vü bilinden aşağısı vü uylukları ince vü lâgar vü ayakları küçicek ola. Yahûd ayakları barmaqları başında artuk ola. Bir kimsede bu evşâfuñ küllîsi ya ekşeri bulınsa sen anı mekkâr u hasûd u ehl-i hud’a vü yaramaz niyetlüdür deyü hükmeyle.

Er- Racülü’z-Zânî (v. 16a)

Zânâ ehli olan racülüñ evşâfında ittifâk idüp didiler ki: “Gözleri şehla ola, ya aķ olup berķ urucı vü yaldırıcı ola. Ya sürmelenmiş ola ya ğâyetde küçicek ola ya büyük olup kirpikleri dipleri yufķa ola. Ya za’îf olup yaşı aķıcı ola vü başınıñ derisi munķabz olup bir yere cem’ olmuş ola vü yüzi nûrlı vü berķ urıcı ola. Ya sâfî kıızıl ya beyâza mâyl ola vü âvâzı za’îf olup gunnesi vü enini vü nefsi-î ‘âlî ola vü ķarnı büyük olup kılı çok ola vü göğsi düz yassı ola vü çukur vü yumrı olmaya vü kolları kısa olup ayaları yoğun vü barmaķları uzun ola vü belinde aşāasası vü uylukları lâġar olup uzun ola incikleri egri olup siñirleri çok ola. Her kimsedeki bu emârâtüñ küllisi ya ekseri bulınsa (v. 16.b) ol kimse zânî vü nîsâya muħabbet vü nikâħa râġib u cimâ’a tâlib vü ķaviyy vü ğâlibdür deyü ħükmoluna.”

Er-Racülü’z- Zâ’îfü’l-Ķalb

Ķalbi za’îf vü kendü zelîl olan racülüñ şıfatında ittifâk idüp didiler ki: “Başı küçicek vü boynu ince vü uzun vü süst olup yumuş ola ya’nî muħkem olup toġrı durmaya. Ġâh bir târafa meylede ğâh bir târafa vü rûyunuñ rengi siyâh vü gendüm-gûn ya şâfî beyâz ya kılı renginde ya alçı renginde ola. Âvâzı za’îf vü kelâmı za’îf ola. Ammâ ħiddet ile söyleye. Ya âvâzı kuş âvâzına müşabih ola. Teni arıķ vü za’îf boyu uzun ola vü saçı yumuşaķ, ķarnı küçicek vü yumuşaķ ola uylukları kısa vü nâĥîf vü ayakları küçicek vü lâţîf vü toynaķları yumuşaķ vü za’îf ola vü ayaklarınıñ baş barmaķlarıyla yanlarında barmaķları bitmiş ola ya ayaklarınuñ barmaķları başdan artuķ ola. Her kimsede (v. 17a) bu ‘alâmetlerüñ ekseri bulınsa ol kimsenüñ nefsi zelîl vü kalbi za’îf vü ķorķaķdur.”

Er-Racülü’f-Feylesof

Nefesi nefîs vü mizâcı mu’tedil, ‘aķlı vü fehmi vü tedbiri ġüzel kimsenüñ ‘alâmetlerinde ittifâk idüp didiler ki: “Ķâmet toġrı vü orta boylu ola vü sâîr ‘azâ-yı cüziiyesi ‘itidâl üzerine olup kendü bünyesinde münâsib ola. Ne ğâyet etlü ne ğâyet arıķ ola vü kılı ne

ğâyet çok vü ne ğâyet az ne ğâyet siyâh vü ne ğâyet kıvıla ola. Belki vasaı ola vü gözleri şehlâ olup ruıûbeti çok ola; ammâ o ruıûbet akıcı olmaya vü nazârından dâimâ dihk vü sürûr eglene ne ğâyetde büyük ne ğâyet de küçecek vü ne ziyâde çukur vü ne ziyâde yumrı vü kabaıları ne ğâyet etli vü ne ğâyet arık vü beyâz ne ziyâde çok vü ne ziyâde az. Hareketi ne ğâyet seri‘ vü ne ğâyet baıı ola vü hareketi zamânında aşaaıya vü yukarıya ziyâde münkâlib (v. 17b) olup ağı çok görünmeye. Belki bu zıkrolan evşâfda evsaı u ahsen olup berrâk ola vü yüzünüñ rengi beyâz ola. Kıvıla mâyl ya gendüm-gûn ola vü yüzünde mehabet vü vakâr ü sürûr eglene vü dâimâ tebessüm idici ola. Vü vuz‘ ü miqdârı mu‘tedil ola ne ğâyet degirmi ne ğâyet sobı vü ağı ne ğâyet büyük vü ne ğâyet küçük vü tuıakları ne ğâyet yufka vü ne ğâyet galiz vü dişleri ne ziyâde arı vü ne ziyâde ufaı vü ne ziyâde sık vü ne ziyâde seyrek ola. Belki vasaı ola. Kaşları uzun olup kulaıları, cânibleri ince vü yüksek vü kulaıları mu‘tedil vü lâıif olup küçük ola vü dili lâıif olup hareketi seri‘ ola vü şakalı degirmi olup ya mürabba‘ şekil olup ibtidâ ağarması ‘ırsiyyetden ola vü başı ne ğâyet büyük vü ne ğâyet küçük ola. Belki vasaı olup büyüklüğe mâyl olup degirmi ola (v. 18a) vü boynu ne ğâyet uzun vü ne kııa ola. Belki vasaı olup yoğun ola vü üñügi küçük vü göğsü gîñ ola. Vü elleri lâıif olup barmaıları uzun ola vü araları açık vü dırmaıları ak ola, kıvıla mâyl ola. Her kimsede bu ‘alâmetüñ ekşeri bulınsa ol kimsenüñ nefesi nefis vü ‘aıı-ı tedbîri güzel vü zihni pâk u tab‘ı lâıif vü mizacı mu‘tedildür.”

Er-Racülü’l-Hayre’ddîn

He: Kalbi selim vü nefsi emin ‘abîd u zâhid olan kimsenüñ emâretinde ittifaı idüp didiler ki: “Başı büyük vü degirmi olup iki tarafında çukurlar ola vü alını etli vü degirmi ola vü kulaıları dik dura yitmeye vü yüzi etli olup şişmiş olmaya. Gözlerinde ruıûbet olup nazârında sürûr vü şafâ eglene vü rûyunuñ rengi beyâz ola kıvıla mâyl gendüm-gûn ya siyâh ola. Kıvıla mâyl hayâsı vü hicâbı galib ola. Karnı vü göğsü taşra çıkmış (v. 18b) ola ne ğâyet lâgar ne

ğâyet semiz ola. Belki vasať ola vü âvâzı ince vü alçaķ ola vü barmaķları lâtif olup uzun ola. Bir kimsede bu emâretiñ küllisi vü ya ekşeri bulınsa ol kimsenüñ hayrına vü şalâhlına vü dînine vü İslâm'ına kalbiniñ kinden vü kibirden selâmetliğine hükmoluna. Va'llâh u a'lem bizatü's-şüdûr."

El- Racülü'l-Şücâ'

He Şeci' vü kıaviyy ü muķaddem vü bahâdûr olan kimsenüñ şıfatında ittifâķ idüp didiler ki: kılı ğâyetde iri u kıaviyy u haşîn ola vü kıameti toĝrı olup baĝrı yaşı ola vü kemikleri kıatı vü iri olup eñleri yüvik ola. Eti ne ğâyet kıatı vü ne ğâyet yumuşıķ ola belki vasať olup mu'tedil ola vü alnı düz olup çukuri olmaya ammâ tamârları çok ola. Kıaşları ğâyet uzun ola vü yüzünüñ rengi kıızıl ya beyâz ya gendüm-gûn kıızıla mâyl ola. Göĝsünde vü omzunda kılı çok ola (v. 19a) vü kini vü ğazabı ğâyet çok ola vü baldırınıñ iç yüzünde et çok olup aşıĝa şarkmış ola vü etinde vü derisinde yübûset ziyâde ola. Her kimsede bu şıfatıñ küllisi ya ekşeri bulınsa ol kimse kıaviyy ü sâbitü'n-nefs vü şecî'dür.

Er-Racülü'c-Cebbân

Mîm, sad: Kalbi za'îf vü kendi kıorķaķ vü yavaşı olan kimsenüñ 'alâmetlerinde didiler ki: Kıılı yumuşıķ vü kıâmeti egri vü rûyunuñ rengi ya şâfî şarı ola ya aķ ola. Şarıya mâyl vü gözleri zâ'if olup nazârında zâ'iflik eĝlene vü baldırınıñ iç yüzünde et az olup yukarıya çekilmiş ola vü elleri vü ayakları lâtif u naķîf u zâ'îf ola. Bir kimesnede bu 'alâmetlerüñ küllisi ya ekşeri bulınsa ol kimse kıorķaķdur.

Beyt:

Bulınsa bu 'alâmetler bir âdemde olur tırsân
Sen andan erlik ummaĝıl kim oldur ez'af insân (v. 19b)

Er-Râcülü'l-Venih

Mîm, Şad: Bi-hayâ vü bi-idrâk olan racülüñ evşâfında didiler ki gözleri pîrûze renginde olup kabağları kalıñ vü kendüsi ğâyet açık vü yelercin olup hareketi seri‘ ola vü yüzi degirmi ya üç taraflı olup rengi şâfî kızıl ya beyâza mâyl kızıl ola vü boyu kısa olup azaçık öñine eğri ola. Vü hareketi seri‘ vü kanı çok vü kelâmı katı ola vü öñüğünde vü yanağında kıllı az ola. Bir kimesnede bu evşâfıñ küllisi ya ekseri bulınsa ol kimse bi-hayâdür.

Er-Racülü'l-Gâlizü't- Tab‘

Mîm, Şad: Tab‘-i gâliz vü kendü habîs olan racülüñ evşâfında didiler ki: Rengi ğâyet beyâz ye gendüm-gûn ola ya yüzi ğâyetde degirmi olup yañaklarınıñ vü kulaıklarınıñ vü boynunuñ vü ayaklarınıñ eti çok ola vü alnı degirmi tób gibi ola. Vü şakalı vü karnı ğâyet büyük olup barmakları kısa ola vü inciçleri uzun ola. Bir kimesnede (v. 20a) bu evşâfıñ küllisi ya ekseri bulınsa ol kimsenüñ tab‘i gâliz u haşîndür.

Er-Racülü'l- Harîş

Sîn, Nûn: Harîş u tamâ‘-kâr olan racülüñ emârâtında didiler ki: Kılları kısa ola uzamâya, yüzünüñ rengi kül renginde kulaqları büyük olup başınıñ biynisi yeri açık olup iki cânibleri -ki tuluñlardur- içerüye girmiş ola boynu sağ cânibine bir miqdâr eğilmiş ola. Bir kimsede bu emârâtıñ küllisi ya ekseri bulınsa ol kimse harîş vü tamâ‘-kârdur. Her zamân da tamâ‘ı sebebiyle belâ dâmından kurtulmaz.

Beyt li-mü‘elifihi:

Kimde ola ‘ayn-ı tamâ‘ kurtulmaz asla guşşadan

Kime kim Kâf kanâ‘at oldı câ-şâdân odur.

Digerle tamâ‘ biliñ ki üç harfdür üçü bile mücevvefdür

Ki her kim ola tamâ‘ ol kimse muhafefdür, mücevvefdür.

Er-Riclü'l-Keselân

Sîn, Nûn: Kâhîl u tembel kimsenüñ ‘alâmetlerinde didiler ki: “Gözleri büyük vü yaldır içi ola. (v. 20b) yâhûd keçi gözine müşabîh gök vü büyük olup aklı çok ola vü alnı büyük vü yüzi etli ola. Kimde ki bu ‘alâmetler ola ol kimse kâhîl ü tembel u ahmağdur.”

Er-Racülü'l-Ğalîlü'l-Keşirü't-Tîşe:

Sîn: ‘Aklı az vü yincikliği çok kimesnenüñ evşâfında dediler ki: “Başı küçicek vü kulaqları büyük vü degirmi olup eñsesi cânibine çekilmiş ola eñeki vü boynu uzun tamarları aşikâre ola. Vü rûyunuñ rengi kıızıl olup yüzünüñ ucu ince vü uzun ola. Bedeni ıssı olup kâmeti uzun vü hareketi seri‘ ola. Omuzları ince ola. Bir kimesnede bu şıfatlaruñ küllisi veya ekşeri bulınsa ol kimsenüñ ‘aklı az vü hıffeti ğazabı çokdur.”

Er-Racülü'l- Kelîlü'f- Fehm

Tı, Sîn: Fehmi vü idrâki kelîl kimsenüñ emârâtında didiler ki: “Arkasında vü karnında kıl çok ola vü gözi gök olup aklı çok ola. Keçi gözi gibi rengi şâfî beyâz alçı rengine ola. Ya gen-düm-gün ola, (v. 21a) siyâha mâyil yüzünüñ uci büyük vü kendü büyük vü tolu vü yoğun vü kulaklı ola. Âvâzı ince vü güzel vü ayakları etli vü hareketi giç ola. Bir kimesnede bu emâretlerüñ ekşeri bulınsa ol kimesne bî-idrâk vü bî-temeyyüzdür.”

MAĞÂLE-İ ĞAMİSE

Ğayvanâtüñ aĥlakı beyânındadır

Der ki: “Şuretlerinden vü şekillerinden vü fâ‘allerinden vü ĥulklarından tecrübe ile bulup ahz itmişlerdür. Ta kim buna kıyâs ile nâsuñ zâhir aĥvâli, aĥvâli ma’lûm ola.” **Tı, Nûn, Sîn** kolları üzerine bu mağâle beş kısımdur.

Kısm-ı Evvel-

Vahşi can-verler beyânındadır

Tı, Nun, Sîn ittifâk idüp didiler ki:

Esed: Ya'nî arslan. Sehi vü 'alî-himmet vü ehl-i kerem vü ehl-i şabırdur vü kuvvetde vü şecâ'atde nihâyet mertebededür vü hile vü hud'â ehlidür. Hilmi ile vü gazâbı ile mutaşşif ammâ gazâbı hilmine gâlibdür.

Nemir: Ya'nî kaplân. Himmet vü kuvvet ıssıdur. Hamlesi tîz vü tekebbürlüğü ziyâde, fahrâlenicidür. (v. 21b) Nefsinde olanı saklayup ketm idici vü gâyetle hased vü kin idicidür vü ekşer hayvânâta gâlibdür.

Dübb: Ya'nî ayu. Şerir u bî-idrâk vü bî-vefâ vü habîşdür. Havfı vü hilesi ziyâdedür. Velhâşıl ayuda eyü hulklardan şabır vardur sâyir ahlâkı yaramazdur.

Hıznır: Alçak vü hor nefslidür vü öñigilik vü gazâbı vü hased idüp bir nesne konulmak vü oynaşmak ziyâdedür. Vü cûmerddür vü erkegle³¹² vaî' sevicidür. "Risâle-i Tahvîf"de gelmişdür ki erkege vaî' hayvânâtüñ üç nev'inde şadr olır biri insân biri hıznîr yüzi biri himârdür. Ammâ her insândan ki ol fâ'al şadr ola. Ol haqîkatde insân degildür. Zîrâ insân olan, himâr hıznîr sıfatıyla muteşşef olmaz.

Beyt:

Lâyık olmaz mü'min u müslim geçinen kimseye

Hûk-i had ile livâta olur müşterek

Zî'b: Ya'nî bozkurt. Zâlim u bî-vefâ vü tamâ'-kâr (v. 22a) vü uğrı vü müttehimdür. Ammâ kuvveti vü içdâmı vü cür'eti ziyâdedür.

Fehd: Ya'nî pars. Hod-bin ya'nî kendüyi görıcidür. Şerri az vü hiddet-i nefsi vü gazâbı çokdur. Fahrâlenmek vü kendü nefsinı hor vü zelîl eylemek vü çok uyumak şânına lâzımdur vü vahşidür. Ammâ nev'ân ünsi dâhî vardur.

Kelb: Nefsi alçak u bahîl u harîş vü tamâ'-kâr vü bî-hayâdur. Ammâ kanâ'at vü şabr vü vefâ vü şâhibine nisbet idüp yardım itmek vü bir nesnenüñ huşûlünde sa'y idüp çalışmak vü üşenmek vü garibe bu'z itmek vü efrât-ı şehvet şânına lâzımdur.

³¹² Asıl metinde bu sözcük "erine" şeklinde yazılmış olup tarafımızca bu kelime kullanılmıştır.

Sa‘leb: Ya‘nî dilki. Şerir u bî- vefâ vü zelîl u ehl-i mekr u ehl-i hiledür. Ammâ gâfleti dâhî riyâdûr vü gâyetle âdemden kaçır u hiçbir ṯarikle âdeme yakışmak yokdur.

Ḳırd: Ya‘nî maymun. Ḥabîs vü cahîl vü zâni vü ehl-i gazâbdur vü gıybeti vü mesâviyi vü cimâ‘ı gâyetde sever (v. 22b) vü her ne görse hikâyat ider.

Sinnevr: Ya‘nî kedi. Hırcı gâlibdür. Ḳorḳuci vü ḳorḳudıcıdur vü ögünici vü ululanıcıdur vü sevici vü âdemi sevicidür.

Zab’: Ḳurdun bir sınıfıdır. Gündüz onda yatup hiç taşra çıkmaz ammâ gice tenhâ bulduḡu şikâr ider vü maḳberde taze defnolmuş meytleri çıkarup yir. Enṯâḳ demek ile meşhûrdur. Gâyetile aḥmâḳ u gâfil u ḥabîsdür. Kendü evinde zelîl vü gurbetde şecî‘ olur. Kelbe muḥalifdür. Zîrâ kelb şeci’ vü gurbetde zelîldür; ammâ kuvveti gâyetde çok vü aldanması ziyâde âsândür. Hatta dirler ki evinde yaturken bunda yok diyerek girerler siḳrin delüb ib takarlar imiş.

Beḥşûr: Bu zikrolunan iki sınıf ḳurdun toḡan ḳurda zebân-ı Arab’da beḥşûr dirler. Ḥabîs vü şerir vü ḥâyindür, ḥadi’ası vü hileleri çokdur. Cüre’ti vü iḳdâmı vü âdemden kaçması ziyâdedür.

Erneb: Ya‘nî tavşan. Lâṯif vü bî-şerrdür. Açlıḡa vü şusuzluḡa (v. 23a) gâyetde şabredici vü ziyâde ḳorḳucu vü ögünicidir ḡayrı canâvârlara muḥalifdür vü ḥayz görmekte.

Ḳunfuz: Ya‘nî kirbi. Mütekebbir vü cahîl vü şerir vü ‘aciz vü ḥabîsdür.

Sincâb: Lâṯif vü zeki, fahirlenici vü ögünicidir.

Ḳısm-ı Sâni

Adem ile me‘nûs olmuş cân-verler beyânındadır

Cemel: Ya‘nî deve. Cahîl vü gâfil vü bî-ḡayret vü kin dutucudur. Ammâ kuvvetli vü perhîz-kâr vü ḥalim vü kerim vü bî-hile ‘aşık olup eşin sevici vü gâyetle şusuzluḡa şabredicidir.

“Efelâ yenṡurune ile’l-ibli keyfe ḥilḳat” tevsirinde Kaḡı Beyzevi Rahmetü’l-bari ider Ḥaḳ Te‘ala deveye niḡe menâfi‘ ḥalḳ itmiştir ki ol ḡayrı ḥayvanâtda yokdur. Evvel budur ki boynın

uzun halk itmişdür ki yük için çöker vü yük ile kalkar. ikinci budur ki her otu vü her dikenini yir, beslemek âsândur. Üçüncü budur ki on gün mütevâliyen dâhî artuk şusuzluğa şabrider. Dördüncü budur ki bir oğlan yetse ona tâbî' olur, muhâlefet itmez. (v. 23b)

Feres: Ya'nî at. Lâtif vü kavıyydür vü idrâkda gayr-i hayvânlarda gâlibdür. Hatta şerh-i tahkîk de aydür ferese feres didiler. Zîrâ feres, firâsetdendür. Bunuñ da firâseti vü idrâk-ı gayr-ı hayvânlardan artuk olduğundan ötürü feres didiler vü ululanıcı vü kendün görücü vü şenlik idüp sevicî vü saçın sevicî vü şabredicüdür.

Bagl: Ya'nî katır. Habs u cahîl u hayin u şerir u bî-hayâ vü zâlimdür. Ammâ gâyetle kuvvetli vü sevinici vü gâh menûs olup vü gâh kaçıcıdur. Rağat olıcağ nesnedür. Ammâ kaşîrû'l-abeşdür ya'nî yaramaz nesnesi çokdur.

Himâr: Ahmağ vü cahîl vü hor u hakîr vü bî-hayâdur. Tabî'î gâliz vü kendü şakîl vü hayâsı za'if vü belâya vü meşakkâte vü 'azâba şabredici erkege vaî' sevicî vü önüşücü ammâ himâr vahşî öğünici vü kin dutucî vü gönülücü vü bî-vefâ vü hain vü cahîl vü ehl-i şevk vü ehl-i gayret.

Bakara: Ya'nî sığır. Cahîl vü ahmağ (v. 24a) vü mütekebbir vü tabî'î gâliz vü yemege içmeğe hârîş u melûl u mağzûndur; ammâ gâyetle kuvvetlidir.

Câmûs: Müdrik u zeki vü sehi u şeci'dür vü perhîz-kâr vü kuvvetli vü gayretli vü 'alihimmetdür ammâ gâyet ile mütekebbir vü kin dutucudur vü garibe buğz idici vü tîzlik idicidir.

Fil: Nefsi 'azîm vü tabî'î gâliz vü habîs vü hayîn vü fesâd vü zulmü sevicî vü kin dutucu önışici vü ehl-i vakârdur.

Zân: Ya'nî koyun. Lâtif vü kerim vü insâna muî' vü münkâddur. Muhabbet vü hem-mağbûbdur. Cân-verlaruñ hayırlusı vü merhametlüsüdür. Ammâ gâfil u cahîldür.

Ma'z: Ya'nî keçi. Müdrik u zekidür. Ammâ hilkâtî gâflet üzerinedür. Bî-hayâdur vü habîs vü uğrı vü cemâ'a tâlib vü rağibdür.

Ġazal: Ya‘nî geyik. Ġâfil u bî-şerdür vü maḥbûb u nefsi ḥâfif vü lâtifdür.

Mehâ: Vahşi sığırdur ya‘nî yaban sığırı. Yalanuzlık sever, adamı dâhî sever, göricek meylider ammâ yana gelmez. Merhâmet ehli vü ḥayrlı cân-verdür. (v. 24b)

Ḳısm-ı Selîs

Ḥayvân-ı Mâî

Şuda olan cân-verlerüñ beyânındadır

Timsâḥ: Maḥaddem u ḥayin vü uğri vü bî-vefâ vü bî-ḥayâ vü ḥamlesi tîz vü ḥareketi seri‘ vü ḥîlesi vü şenligi vü şâdlığı çokdur. Ġayrı ḥayvânlara muḥâlifdür. Üst çenesin oynatmaḡda zîrâ cemi‘ ḥayvânât alt çenesin muḥârikdür vü ol üst çenesin.

Sereṭân: Ya‘nî yengeç. Ḳaviyy vü ḥabîs vü kin idici vü ḡâyetle ḥazer idicidir.

Semek: Ya‘nî balık. Bî-idrâk u bî-şer vü ḡâyetle kaçıcı vü nefsi lâtif vü etinde tamâm-ı lâtif vü tarâvet vardır. Ammâ ḡâyetle muzırdür.

Ḳars: Bir nev’-i cân-verdür. Balıḡa müşâbih ḡâyetde maḥaddem vü cüre‘tli olur. Ammâ bî-vefâ vü bî-ḥayâdur.

Ḳısm-i Rabi‘

Ḳanadı olan cân-verlerüñ beyânındadır.

Bâz: Ḳuvveti var, bî-vefâ vü zâlim vü ḥod-bîn ya‘nî kendüyi görici vü tekebbürlenici vü ögünici vü sükût sevici vü ḡâyet ırâḡdan bir şeyi göricidir. (v. 25a)

Şakîr: Ya‘nî çağır. Müdriḡ vü ḡuvvet-i bâşiresi ziyâdedür. Bir şeyi ırâḡdan görür. Ammâ bî-vefâdur.

Nasr: Ya‘nî kerkes. Kendü ḡaviyy ḥilesi za‘îf vü nefsi denî ya‘nî alçaḡ vü bî-idrâk vü bî-azardur. Ya‘nî kimseyi incidmez. vü ḡâyetde çok yaşayıcıdur.

Beyt:

Yaşar kerkes kim âzâr oldıḡu için

Ṭoḡan ṭurmaz zîyân-kâr oldıḡu için

Rahm: Bir nev'î alaca kuşdur. Kerkese beñzer. Nefsi alçaq, şerri az, melâleti vü hüznü çok vü yalunuzluk sevicidür.

Zağ: Ya'nî karga. Müdrîk u zeki vü şerir u uğrudur.

Ġurâbaü'l-Beyn: Ya'nî alaca karga. Müdrîk u hile-bâz vü uğrı vü ġâyetile insândan kaçıcı vü işidilmedik nesneleri hikâyet idici vü şerri sevicidür. Ammâ ehl-i şabrdur.

'Aķ'aķe: Ya'nî saķsaġan. Müdrîk vü şerir vü uğrudur vü ġâyetde evlâdın sevicidür vü ehl-i şabrdur.

İvvez: Ya'nî yabân kazı. Cür'etli vü iķdâmlı vü kudretinden nesneler ihtiyâr idici ehl-i zulm vü ehl-i katldür. Bî-hâb ya'nî uyumayıcıdur. İnsândan ziyâde kaçıcıdur. (v. 25b)

Batı: Ya'nî evlerde sâkî olan kaz tab'i ġâlîz vü nefsi alçaq vü hilesi za'îf aldanması âsân vü yürümekde zahmet çekicidür.

Dik: Ya'nî ġoros. Cûmerd vü ehl-i şabr vü ehl-i ġayret vü ehl-i şevkdür. Fahrnenici vü korkucu vü uyumayıcı vü ululuk sevicidür.

Kürkî: Ya'nî ıurna. Kaviyy câhil, bî-idrâkdur. Paklık sevicî tehevvr idici ya'nî zararlı yere fikrsiz tizlik idüp kendün bırakıcıdur.

Hüdhüd: Ehl-i ġaflet u ehl-i ġayrdur. Şerri sevmez. Paklık sevicî vü ırâkdan bir şey görücüdür.

Ķaķâ: Ya'nî baġırtlak. Kuvvetli vü idrâkli, ırâkdan bir şeyi görücüdür vü açlıġa şabridicidür vü korkucu âdemden ziyâde kaçıcıdur.

Ĥemâm: Ya'nî gögercin. Öġünici vü adamı sevicî vü bî-şerdür.

Ķumru: Nefsi lâtif vü 'aşķı vü muhabbeti ġâlibdür.

Bülbül: Nefsi lâtif, idrâki vü zekâveti vü 'aşķı vü muhabbeti ġâlib vü ziyâde pâklık sevicî vü hikâyet idicidür.

Ĥavûs: Kendin görici vü övünici vü tekebbürnenici vü korkucu vü şevķ idici (v. 26a) vü ziyâde 'aşķ olucı tab'ı mütellevin vü nefsi za'îfdür.

‘Uşfûr: Ya’nî serçe. Bî-hayâ vü bî-idrâk, ehl-i şevk vü ehl-i feşâd vü aldanıcı vü tehevür idici ya’nî bir zararlı yire tîzlik idüp kendin bırakıcıdır.

Zenbûr: Ya’nî şarî arı. Şerîr u zâlim vü evinde hor u zelîl ü yabândur. Ziyâde bî-hayâ vü bî-idrâkdur.

Neḥl: Ya’nî bal arısı. Ḥarîs u tamâ’-kâr vü bahîldür. Ammâ kesb idici vü gâyetle kesbden çalışıcıdır.

Zübâb: Ya’nî siñek. Bî-hayâ vü ziyâde önişici vü tehevür idici nefsi alçağ vü kendü ḥabîsdür.

Ḳısm-ı Ḥamis

Hevâmm beyânındadır.

Ḥıyye: Ya’nî yılan. Ehl-i şer vü ehl-i zulm vü ehl-i gaflet vü ḥabîsdür. Ammâ gâyetde korkuci vü tîz döniçidür.

‘Akreb: Ehl-i şer vü ehl-i zulm, bî-idrâk, ḥabîsdür vü muzî-yi bi’t-ṭab’dür. Sâyir hayvânâta iki nesnede muḥâlifdür. Bir budur ki, gözi olmaz, biri dâḥî budur ki velâdet-i ma’hûdesi olmaz. Ğayri hayvânlar gibi belki ḳudret-i ḥağ ile vaḳî’ olmuş ki (v. 26b) velâdet zamânı olucağ analarınıñ yüreklerin yabup vü ḳarınların yırtup taşra gelürler imiş.

Nemîs: “Şıḥâḥ-ı Muḥtâr”da aydür nemîs bir ḳurdcagızdur. Ḳışacuk enli ḳurî at pâresine müşabih Mısır arzında olur. Ejdehâyı öldürür. Ğâyetde şecî’ vü ḥile-kâr vü uğri vü ehl-i şevkdür.

Neml: Ya’nî ḳarınca. Ḥarîs vü bahîl vü şerîr vü şecî’ vü ḳatl vü cebr idici. Kendü za’îf himmet-i ‘alî vü iḳdâmı vü ḥilesi vü ittifâkı ziyâdedür.

Cerâd: Ya’nî çekirge. Ḳuvvetli vü cüre’tli, kendin görici vü ḳatlidici, nefsi ḳatı vü telf idici mevzi’-i cân-verdür.

MAKÂLE-İ SADESE

Mizâca vü bedene müta‘alîk kelâmat-ı câmi‘ beyânındadır.

El-levn:

Mîm – Şad Didiler ki: “Âdemüñ rengi beyâz olmak ya kılay renginde olmak ya alıcı renginde olmak mizâcüñ sovuğluğuna dâlldür. Şâfi kıvıl ya beyâza mâyil kıvıl ya gendüm-gûn olmak mizâcüñ harâretine dâlldür. Beyâz renk ki ince vü şâfi kıvıl renge karışmış ola. (v. 27a) mizâcüñ itidâline dâlldür. Eger kıvıllık artuk vü şâfılık az olursa kanuñ gâlebesine dâlldür vü eger kıvıllık eksik olursa kan kılletine dâlldür. Eger kıvıllık hiç olmayup alçı renginde olursa kanuñ vü uruñ kılletine vü balgâmuñ gâlebesine dâlldür. Eger beyâz ya yeşil rengiyle mahlût olup kılay renginde olursa şafrânuñ vü kanuñ kılletine vü sevdânuñ vü balgâmuñ gâlebesine dâlldür. Eger gendüm-gûn şaru renkle mahlût olursa mizâcüñ gâyet harâretlüsidür. Eger gendüm-gûn yeşil renkle mahlût olursa harâreti az vü sevdâya gâyet mâyil mizâcdür. Eger beyâza mâyil şaru olursa hastalıktan kalkmış ya bedeninden çok kan akmış âdam renginde gâyetde kanuñ kılletine dâlldür. Eger şaru vü yeşil vü kül rengi karışmış olsa ol beden bedenlerin gâyet şerlüsüdür. Mizâc cihetinden vü cigerinden vü talâkından meraz û zahmet hâlî olmaz. Velhasıl şıhhatı az olur.” (v. 27b)

El-lems:

Beden ıssı olmak mizâcüñ harâretine dâlldür. Beden şovuk olmak mizâcüñ bürudetine dâlldür. Beden yumuşak olmak mizâcüñ ruṭûbetine dâlldür. Beden kıatı olmak mizâcüñ yübûsetine dâlldür. Eger beden ıssı vü yumuşak olursa mizâcüñ harâretine vü ruṭûbetine dâlldür. Eger ıssı vü kıatı olursa mizâcüñ harâretine vü yübûsetine dâlldür. Eger beden şovuk olup yumuşak olursa mizâcüñ sovuğluğuna vü ruṭûbetine dâlldür. Eger beden şovuk vü kıatı olursa mizâcüñ sovuğluğuna vü yübûsetine dâlldür. Ammâ şovuk vü kıatı olmak az vakî‘ olur.

El-Ef'al:

Ṭabi'atüñ fi'lleri iştiḥâ vü ḥazm vü nabzdür vü dâhı bunlaruñ emsâl ne varsa eger bunlar ḳaviyy vü seri' olursa mizâcüñ ḥarâreti gâlibdür. Eger za'îf vü batî olursa bürûdeti gâlibdür. Nefsin fi'lleri zekâvet vü sözde hareketde tîzlik vü sur'at üzerine olmak vü şecâ'at vü iḳdâm vü dâhı bunlaruñ (v. 28a) emsâl ne varsa bunlar mizâcüñ ḥarâretine dâlldür. Bunlaruñ muḥâlifleri olmak bürûdetine dâlldür.

EL-EŞYÂİ'L-LETİ TEBEREDE 'ANİ'L-BEDEN

El-Beden:

Şol şeyler ki bedenden âşikâre olur bol vü gâyet kıl vü derdür vü dâhı bunlara beñzer ne varsa kıl çok vü siyâh vü iri vü yoğun vü kıvrıcık mizâcüñ ḥarâretine dâlldür vü der ḳoḳmak mizâcüñ ḥarâretine dâlldür vü çok olmak ruṭûbetine vü az olup ḳoḳmak yübûsetine dâlldür. Bol renkli olup ḳoḳmak vü gâyet dâhı ḳuru olup az olmak mizâcüñ ḥarâretine dâlldür vü bunlara muḥâlif olmak bürûdetine dâlldür.

'Alâmetü'l-Bedenü'l- Mu'tedil:

Ḥarâretde vü bürûdetde vü yübûsetde 'itidâl üzerine olan bedeniñ 'alâmetleri oldur ki levni beyâz ola kızıla mâyil vü bedeni şovuk olmağa vü gâyetde ıssı dâhı olmağa belki ḥarâreti ruṭûbetine gâlib ola vü eti ne gâyet yumuşak vü ne gâyet katı ola vü kılı ne yoğun vü ne ince vü ne ḳara ne kızıl ne kıvrıcık (v. 28b) ne uzunca ola. Ṭamarları ne ṭar olup gizli ola vü ne gîñ olup âşkâre ola vü âvâzı ne bülend vü ne alçaḳ ola vü hareketi ne tîz ne giç ola. Bu umurlarda vasâṭ ola ṭabi'at-ı fi'llerinde vü nefs-i fi'llerinde zikrolundu ki 'adâlet üzerine ola.

'Alâmetü'l-Bedenü'l- Ḥârr:

Ḥarâreti gâlib olan kimsenüñ 'alâmeti oldur ki büyümesi gâyetde tîz ola vü bedeni ıssı olup nâḥîf ola vü ṭamarları âşikâre olup ḥarekâtı tîz ola vü uykusu az vü kılı gâyetde ḳara vü kıvrıcık olup çok ola, levni gündüm-gün vü kendüsi mütehevvir vü tiz ola.

‘Alâmetü’l-Bedenü’l Bârid

Bürudet üzerine olan bedenüñ ‘alâmeti oldur ki bedeni şovuk vü şehveti za‘îf olup cimâ‘ı az ola vü uykusu çok ola. velhasıl beden-i hârda zikrolunan ‘alâmetlere muhâlif ola.

‘Alâmetü’l-Bedenü’r-Raṭb

Ruṭûbeti gâlib olan bedenüñ ‘alâmetleri oldur ki eti vü siñirleri gâyetde yumuşak vü süst vü za‘îf vü gevşek olup (v. 29a) kemikleri vü eñleri vü ṭamârları gizli ola. Eti vü derisinde kuvvet vü istiḥkâm olmaduğundan ötüri zaḥmete vü belâya meşakkâte doymayup h or ola vü hulkı vü hûyu gâyetde yaramaz ola.

‘Alâmetü’l-Bedenü’l-Yâbis

Yübûseti gâlib olan bedenüñ ‘alâmeti oldur ki gövdesi gâyetde katı vü naḥîf olup kuvveti çok ola vü derisi dâhî çok vü muḥkem ola kemikleri vü eñleri âşikâre olup kıllı çok vü zaḥmete vü meşakkâte şabridici ola.

‘Alâmetü’l-Ḥarrü’l-Yâbis

Harâretle yübûset cemi‘ olan bedenüñ ‘alâmeti oldur ki kıllı gâyetde siyâh vü kendü arık vü derisi kalıñ vü ḥaşın vü siñirleri kavıyy u muḥkem vü kemikleri vü eñleri âşikâre vü bedeni ıssı vü uykusu az vü nabzı vü hareketi vü şecâ‘ati vü ikdâmı çok vü tîz ola.

‘Alâmetü’l-Bedenü’l- Bâridü’r Raṭb

Bürudet vü ruṭubet cem’ olan bedenüñ ‘alâmeti oldur ki gövdesi ıssı vü kıllı uzun vü ṭamarları ṭar vü kemiklerinüñ eñleri gizli vü yağı (v. 29b) vü uykusu vü kâhilligi vü süstlüğü çok vü harekâtı giç ola ammâ beden-i yâbis-i bârid vü beden-i ḥar-ı râṭb bu ikisi mürekkebdür. Müfredâtdan ki anlaruñ her birinüñ mustâkil ‘alâmetleri zikrolunmuşdur ki anlardan mürekkeb olanlar da kıyâs ile ma‘lûm olunduğuna binâen burada ‘alâmetleri zikrolınmadı. İnnallâhe ‘Âlîmün Ḥakîm.

MAKÂLE-İ SEB‘A

İnsânüñ başında cev-cevârihi vü ‘aza-yı cüzîyesi delâlet itdügi nesnenüñ ma’rifetindedür ki her ‘uzvuñ keyfiyeti ne şıfata delîldür vü her bir ‘uzuv bir faşilla mübeyyin kılınmışdur.

El-Faşlü’l-Evvel Fi-Er-Rü’ûs:

Ya’nî başlar beyânındadır

Tı, Sîn: Büyük baş ammâ ifrâtıyla büyük olmasa himmet-i ‘âlîye vü güzel fehme vü inkiyâda delîldür. Ammâ şacınıñ gâfleti gâlib olur. İfrâtıyla büyük baş eblehlige vü ızırâba delîldür. Küçcek baş hıffete ya’nî şacınıñ yinicikliğine vü başınıñ kücüklüğü miqdârınca ‘aqlınıñ dâhî eksikliğine (v. 30a) delîldür. Ya’nî baş ne kadar küçcek olsa ol kadar ‘aklı dâhî eksik olur. **Nûn:** Küçcek baş tehevvue delîldür. Meger ki bedenine münâsib ola dâhî ruṭûbet çokluğuna vü şekl güzelliğine delîldür. **Nûn Mîm Şad:** Başuñ derisi münḳabız olup bir yere cem‘ olmak kılet-i hayâya delîldür. İme’r-re’s ya’nî beyni yeri çukur olmak hırşa delîldür **‘Ayn** Tehevvue vü nasa muḫalefete delîldür boynunuñ yerleri çukur olmak ḥabâsete vü ‘abeşe delîldür. **Nûn:** Baş sobî olmak yaramaz niyyete ḥamâḳate delîldür. Başuñ eñseden cânibi çok olup eñsede bir sürü kemik olmak ‘aḳla vü cevdet-ṭab’e delîldür. Ammâ mu‘tedil vü memdûḥ ola. Başuñ emâratı ḥükemânuñ ittifâkı biriyle vaz‘ı miqdârı mu‘tedil olup büyüklüğe mâyılak vü kendü bünyesine münâsib olup müstedirü’ş-şekl ola ki ne bir ki ennehû bir ṭobdur vü alnı üzerinde iki cânibinde bile birer barmaḳ miqdârı kıl bitmiş yir olup ana cânibinden içerüye (v. 30b) girmiş ola vü alnı eñseden azacuḳ büyük ola eñsede bir sürü kemik ola vü eñse çukur olmamak şartıyla bu mişlü baş ‘aḳla vü fehme vü fikr-i şâḥîḥe vü şâlih ‘amâle vü şâlih düşe vü ziyâde hıfza bir şeyi tîz añlamağa vü tîz añmağa delîldür.

El-Faşlü's- Sani Fi's-Şu'ur:

Ya'nî baş kılları vü beden kılları beyânındadır.

Mîm, Şad: Kırık vü iri vü kısa saç hırşâ vü yaramazlığa vü korkaklığa delîldür. **Nûn:** Sözde 'âcizliğe delîldür. **Ṭı, Nûn, Sîn:** Şık vü uzun sac gîlzeğe vü yaramaz ańlamağa delîldür. Behâyim kılına müşabih olduğundan ötüri yumuşak sac korkaklığa vü mekre vü kin dutmağa vü hasede delîldür. Mu'tedil saç şıfatlarıñ 'itidâline delîldür. **Mîm, Şad:** Siyâh kıl menfâ'at sevmege delîldür. İfrâtıyla kızıl kıl hırşâ vü yaramazlığa vü yaramâz ańlamâğa delîldür. **Ṭı, Nûn, 'Ayn:** Yatmayup duran kıl ki dökülücü dahı ola delîlige vü ahmağlığa vü karışıklığa delîldür. **Mîm, Sîn, Sad:** Şecâ'ate delîldür. Boz kıl ki kettân (v. 31a) renginde ola ziyâde tehevvr hayr âzlığına delîldür. Karında kıl çok olmak şevke delîldür, yahûd ańlamâk eksik olmağa delîldür. Omuzlarda kıl çok olmak, boyunda kıl çok olmak kuvvete vü şiddete vü cüre'te vü kibre delîldür. Arslana müşabih olduğundan ötüri kirpik çok olmak bahâdırlığa vü 'aqla delîldür. **'Ayn:** Arkada vü ayaklarda kıl çok olmak şevvete delîldür. Tekeye müşabih olduğundan ötüri. **He:** ittifâk itdiler ki kıllarıñ memdûh ki ol 'aql u hayra vü Cevdet-ıtab'a delîldür oldur ki çoklukda azlıkda karalıkda kızılıkda uzunlukda kısalıkda yoğunlukda incelikde vasaı ola v va'llâhu A'lem.

El-Faşlü's Şâliş Fi'l-Cebân

Ya'nî alınlar beyânındadır.

Yassı gîñ alın ki 'urûk vü ağşân olmaya cenk vü huşûmet sevmege vü düzensizliğe delîldür. **Nûn, Mîm, Şad:** Küçük alın nâdânlığa vü hısssete delîldür. Büyük alın kâhillige delîldür. Alın yol yol olmak lâf (v. 31b) urup ögünmege vü Cevdet-ıtab'a delîldür. Alın kasîr ya 'âlî olmak şecâ'ate vü edebsizliğe delîldür. **'Ayn:** Alın tolu olmak tehevvrü delîldür. **Mîm, Şad:** Tamarı çok olan alın cüre'te vü ikdâm itmege delîldür. Alın buruşmak, başdan yüzüne inince gazaba vü guşşaya delîldür. **'Ayn:** Alın buruşmak kulakdan kulağa varınca zîreklige delîldür. Orta alın 'itidâle delîldür.

El-Faşlü'r- Rabi' Fi'l-Hevacib

Ya'nî kaşlar beyânındadır.

Kaşuñ kılı çok olmak guşşaya vü kelâmı redd-i fâsid olmağa delîldür. **Nûn, Mîm, Sad:** Uzun kaş kulak tarafına çekilmiş ola, kibre vü lâf urup ögünmege huşûşa ki burnundan cânibe aşağıya mâyl olup kulakdan cânibi yukarıya mâyl olsa **Nûn:** Kemer kaş şevk vü alçaklığa delîldür. Çatık kaş ülfete vü muhabbete vü huzûra vü oyun vü temâşâ sevmege delîldür. Açık vü ince kaş, güşâde vü handân (v. 32a) vü şâdmân olmağa delîldür. Kaşuñ burundan cânibi ince olmak huşûmete vü fitne kıparıcılığa delîldür. **He** İttifâk itdiler ki kaşlarıñ maḥmûdi ki ol ṭab'-ı celîle vü vaşf-ı cemîle delîldür. oldur ki vaz' güzel olup her cihet vasaṭ ola vü hem burundan cânibe yüksek ola.

El-Faşlü'l- Hamis Fi'l-U'yûn

Ya'nî Gözler Beyânındadır.

Mîm, Şad: Yıldırıcı büyük göz kâhillige vü zenne muhabbete delîldür. Çukur göz h abasete delîldür. Maymun gözine müşâbih olduğundan ötüri küçicek gök vü ditreyici vü yıldırıcı göz hîle vü bî-hayâliğa vü 'avretlere muhabbete delîldür. Küçicek tımalıc göz ki yengeç gözine müşâbih ola câhillige 'avretlere mâyl olmağa delîldür. **Mîm, Şad:** Göz tîz tîz hareket itmek vü hiddete nazâr itmek mekre vü hîle u hıyânete vü uğrılığa delîldür vü giç hareket itmek açup yummak mekre u fikr u guşşaya delîldür. Kattı kara göz korkaklığı delîldür Zirâ (v. 32b) karalık madde-i sevdâviyyedendir. Madde-i sevdâviyyede korkaklığı mevcûddur. **Mîm, Şad:** Kır gibi kızıl göz şer kıparıcılığa vü bahâdırlığa vü iḳdâma vü gâzaba vü çok cimâ' itmege delîldür. Gök göz ki şarıya mâyl ola ze'aferân gibi çok yaramaz şıfatlara delîldür. Zirâ göklük kâhillige delâlet ider. Şaralık havfa ikisinüñ ictimâ'ından gâyetde yaramaz şıfatlar ḥaşıl olur. Göz bebeginüñ çevresinde noktalar olmak ol şerre delîldür. Eger göz gök olup eṭrâfı noktalar olursa ḥod ne'avzubillâh min-şerrihil gâyetde ehl-i şer olmağa delîldür. Göz şıgır gözine müşâbih olup şıgır gibi bakmak ḥamâkate delîldür. Kara

göz ki altın rengine müşâbih ola, fi'l-cümle fettânlığa vü kan döküp adam öldüricilige delîldür. Kıtı kıvıl göz ağır debrenici vü yukaru kabağa bakıcı ola. Şıgır gözi gibi nâdânlığa vü kibre vü zînâyâ vü gaflete (v. 33a) delîldür. **Nûn, Sîn:** oğlancıklar gibi bakan göz şâhibiniñ ferah vü şâdlık vü göveñmek şartıyla ‘ömri uzun ruhi kavıyy olmağa delîldür.

Şi‘r:

El-‘aynü’l-leti yüşbehu nazrahâ

Nazarü’ş-şıbyân fi-nağrahâ

Ve kuvvetü’r-ruh ve keşretü’l ferh

Hiye delîlü’l-‘ömr bila terh³¹³

‘Avretler gözine müşâbih olup dâhî anlar gibi bakan göz muħanneşlige vü kibre vü ögünmeklige delîldür keçi gözine müşâbih olan göz gâyet ile ceħle delîldür. büyük toplamıc göz aħmâk olup ba’z mürüvvete âdemilik olmağa delîldür. Etrâfı çok olub hareket büyük göz yaramaz sıfatlara delîldür. **Mîm, Şad Tı:** göz ki yıldırayıcı vü ditreyici ola şerre delîldür. Eger küçcek olursa şerri ziyâde olur. Eger büyük olursa şerri az ħamaķâtı ziyâde olur. **Mîm, Şad, Mîm, Tı:** Pîrûze gibi ziyâde yaşıl göz şerre vü ħıyânete delîldür. Tîz tîz açılup yumulan göz şu‘lesi vü yıldıramsı vü hareketi ziyâde olmağ (v. 33b) şartıyla yahûd sürme çekecek yer sürmelenmiş gibi siyâh olmağ şartıyla delîlige delîldür. **Mîm** Gök göz ki aķa mâyıl ola korkaķlığa delîldür. Zîrâ beyâz gâlib-i balgâma dâlldür. Balgâm da ħavfıñ mucibidür. Nûn: od rengine müşâbih olan göz bî-ħayâlığa delîldür. Kelbler gözine müşâbih olduğundan ötüri şaru ile yâşıl ortasında mütevassıt olan göz korkaķlığa delîldür. Nûri çok olup berķ uran göz şevķe delîldür. küçcek göz ki kirpiklerüin toķuşdurgan ola, ħulķ aldırmağa vü yaramaz sıfata delâlet ider. Bir göz kör olmağ şomluğa delâlet ider.

³¹³ Tercümesi: Öyle bir göz ki onun bakışlarına benziyor ve çocuğun bakışları gibi bakıyor. O göz ki ruh kuvveti ve rahatlığın çokluğuyla bakıyor. Bu, bakanın uzun bir ömür yaşadığının göstergesidir.

Hazâ mektub fi't-tevrât tis'a haşalin mevcûdin fi't-tis'ati-ricalin³¹⁴ "El-habîsu fi'l-eş'ar³¹⁵, el-lecâcetü fi'l-aḥvâl³¹⁶ ve'l-şomu fi'l-'aver³¹⁷ ve ḥamâkatu fi's-semîn³¹⁸ ve'l-kıyaseti fi'l-kûseç³¹⁹ ve şeytânetü fi'l-aḥdeb³²⁰ ve'l-zarîfetü fi'l-kaşîr³²¹ ve'l-gâfletü' fi't-ṭavîl³²² ve tekebbürü fi'l-avrec³²³ (v. 34a) vü şol göz ki şerm u hicâb maḥallinden gayri maḥalde yere bağa cemî'-i evşâf-ı zemîme anda mevcûddur, dirsek kâzib olmayasın zîrâ tecrübe olunmuşdur ki eger yere bağan kimsenüñ yaramaz fâ'al işledükçe terk it deyü 'azasın bu disek terk itmege kabiliyet yokdur. Kara göz ammâ iki katı kara olmaya 'aqla vü zîreklige delîldür. şahlâ gözlerüñ iyisüdü. Şâhibinden in'amdan vü ihsândan gayri nesne şadrolmaz kendü hâline koyacak bilgil ki 'azâ-yı cüzîyyeden her 'uzv-i aḥilâ-yı ḥamîdîyye vü zemîmeye delâlet ider. Ammâ elüñ delâlet(i) cümlesinden ziyâdedür. İnşallâhu' r-raḥman tafşîl üzerine zikrolınur vü gözüñ evşâf-ı delâletinden yüzüñ delâleti ziyâde olduğuna üç vech beyân itmişlerdür.

Vech-i Evvel Budur Ki: Kemâlât-ı hûbluğa vü noksân zîstlige delâlet ider. Şek yokdur ki (v. 34b) maḥll-i ḥüsn vü ḳubḥ yüzdür. Kalan a'zânıñ ḥüsnüne vü ḳubḥuna ziyâde iltifât itmez.

Vech-i Sâni Budur Ki: Bir kişi utansa ya gâzaba gelse ya sevinse ya melûl olsa yüzde bir hâlet ḥaşıl olur ki kalan a'zâda olmaz.

³¹⁴ Tercümesi: Bu mektup dokuz adamın dokuz hasleti hakkında Tevrat'ta geçmektedir.

³¹⁵ kılın kirliliği

³¹⁶ inatçının halleri

³¹⁷ körün şom sözlülüğü

³¹⁸ şişmanın ahmaklığı

³¹⁹ kösenin uyanıklığı

³²⁰ kamburun neşesi

³²¹ kısa boylunun zarafeti

³²² uzunun gafleti

³²³ topalın tekebbür

Vech-i Şalîş Budur Ki: İnsânüñ ulu güzel(liği) ‘aķıl u fehm vü fikr u hıfzıdır vü bunlaruñ ma’deni dimâgdur. Zîrâ baş hevâsüñ vü fikrüñ savma‘asıdır pes yüzüñ delâleti elden ğayri a‘zâdan evceh vü efdâldür. Va’llâh u alem haķıķâtü külli’l-eşyâ

Beyt:

Hak ‘azze u cele daned taķķîķ kamu eşya

Ger zâhir ger pinhân ger mürde vü ger ihyâ

El-Faşlü’s- Sadis Fi’l- Ednân

Ya’nî kulaķlar beyânındadır

İfrâtıla büyük kulaķ ki başa münâsib ola çok miķdârdan hâric ola, hamâķate vü kızbe vü yaramaz fehme vü himmete delîldür. **Sîn, Tı:** Kulaķ büyük olup (v. 35a) hem kalıñ olmak hırşâ vü himmet azlığına delîldür. Kulaķ küçük olmak fehme vü şerre bî-vefâlıķa delîldür. **Sîn, Tı, Nûn:** Büyük, yufķa kulaķ cehle vü zinâyâ delîldür. Huşûşâ ki delügünde kıl bitici ola eğilmiş vü yatmış za’îf kulaķ ğaflete vü kâhîllige vü kızbe delâlet ider. Degirmi kulaķ başa yapışmış ola. Ziyâde yinciklige vü huzûra delîldür. **Nûn:** Kıllı kulaķ uzun ‘ömre vü cehle delîldür vü uzun olduğundan ötürüdür ki kıl bitmeye sebep dahı oldur cehli himâr kulağına müşâbih olduğundan ötürüdür.

Şi’r:

Eş-şâ’ru fi’l-üzni müşâ’rûn bi’t-ţulü’l-‘ömri

Ve’l cehlü’l-lezi leyse yezuli fi’l-‘ömri

Ve ţulü’l-‘ömri li-stilayi’l-leysi ‘ale’l-mizâc

Ve lüzümü’l-cehli li-şübhe bi’l-himâri’l-muhtac³²⁴

³²⁴ Tercümesi: Kulaktaki saç yaşın uzun olduğunun delîlidir. Cehalet ise ömrü uzatmaz. Ömrün uzunluğu da mizâcın güzelliğine etki etmez. Cehaletin gerekliliği de eşeğin gerekliliği kadar önemlidir.

İttifâk itdilir ki kulaqlaruñ mergûbi oldur ki vü vaz'ı güzel olup başuñ (v. 35b) mıkđârına münâsib olup büyüklükde vü kücüklükde vü yufkalıkda vü kalıñlııkda vü sarkmakda vü yapışmakda vasaı olup vü yumuşakları küçicek ola.

El-Faşlü's Sâbi' Fi'l 'Unûf:

Ya'nî burunlaruñ beyânındadır

Mîm, Şad: Yoğun vü tolu bir burun 'aklı vü fehmi az olmağa vü kelâmâtıda 'acîz olmağa delîldür. **Ṭı, Nûn:** Burun uzun vü uci ince olmak ahmaklığa vü şerirliğe vü yincikliğe delîldür. Delükleri giñ burun hasede vü sür'at-ı gazaba delîldür. Delükleri tar burun insâniyet çokluğuna delîldür. **Nûn:** Burun yay gibi olmak şecâ'ate vü hîleye vü tızlıge delîldür. Egri burun hulk yaramazlığına delîldür. **'Ayn:** Kısa burun uğruluğa delîldür. Burnuñ siñiri alın ile beraber olsa mekre vü şerre delîldür. Uci ince vü kendü yay gibi burun sözde kaviyy olmağa vü şecâ'ate vü huşûmete vü nâsa ihtiyâca delîldür burun üstü yassı olmak (v. 36a) 'ahdsızlığa vü gallâşlığa vü hüsni hulk azlığına delîldür. Yuğarusı ince vü kanatları taşra burun cüzice kemâli olup vü on ol kadar öğünmege vü lâf urmağa delîldür. Vü eger bir kişiniñ burninuñ uci yuğarusuna baksa delâlet ider kim şâhîb-i mütekebbir bolup havf-i rây olmağa delîldür. **He:** İttifâk idüp didiler ki burunların maḥbûbi vü metbu'î külliyyen hayr üzerine dâll olup oldur ki bu zikrolan evşâfda evsâı olup sâhîbinüñ vechine vü binisine münâsib ola ve hazâ dâna terâset-i hâkikât eşyâra

El-Faşlü's-Şâminu Fi'l-Efvâh

Ya'nî ağızlar beyânındadır

Mîm, Şad: Giñ ağız şecâ'ate vü fehme delîldür. **Nûn:** Küçicek ağız zîreklige vü firâsetlü olmağa vü hîle-kâr olmağa vü yûreksizliğe vü gâyetle ihtirâz idiciliğe delîldür. Orta ağız şâlih vü mütedeyyin vü müteşerri' olup insâniyeti ziyâde olmağa delîldür. **Mîm, Şad:** Kalıñ tutak ahmaklığa vü tabi'at yoğunluğuna delîldür. Yoğun tutak fehme vü tab'ın

leâfetine delîldür. **Mîm, Şad** tutağ rengin olmak hışede vü yaramâz hûya vü imânsızlığa delîldür. Kızıl tutağ tatluluga vü eyülüğe delîldür. ‘**Ayn**: ağız içerü olup tutağlar müsâvi olup taşra olmak sevûlmek yâhûd tutağların ikisi bile içerüsüne küçük olmak şecâ‘ate delîldür. ‘**Ayn, Be**: Yuğaru tutağ aşığı tutağıñ üzerine çıkmak fehme vü idrâke delîldür. Alt tutağ üst tutağıñ üzerine çıkmak hasede vü kin tutmağa vü kalbin şasâvetine, yaramaz fehme delîldür. **Mîm, Şad**: Zâ‘îf vü horde şık diş ki arası açık ola za‘îf bedene vü kılllet-i ‘ömre delîldür. Horde şık diş yalancılığa vü nisyân çokluğuna delîldür. Arı vü uzun diş şerre vü fitneye delîldür. **Nûn**: Muhtelif diş korkaklığa vü adam incidici olmağa delîldür. Orta diş ki arası açık ola, gerçek söylemege (v. 37a) vü hayra delîldür. Egri diş mekre vü hileye delîldür.

El- Faşlü’t- Tasi’ Fi’l-Vücûh

Ya’nî yüzlerüñ beyânındadır.

Sîn: Etlü yüz kâhillige vü câhillige, yanağlar etlü olmak tabi‘at yoğunluğuna **Mîm, Sîn, ‘Ayn**: Yüz arık vü za‘îf olmak fehme vü himmete vü her emrûñ huşûlünde ihtimâm itmege vü hırşâ delîldür. Katı degirmi yüz hamâkâta vü cehle delîldür. Eger etlü olup degirmi olursa ziyâde yaramazlığa delîldür. ‘**Ayn, Tı**: Yüz büyük olup baş küçük olmak şevke vü yinciklige delîldür. **He**: yüz müselles olmak cüre‘te vü şerre delîldür. Yüz uzun olup baş vü gözler küçücek olup tuluñları vü tamarları şişmiş olmak hamâkâta vü cehle vü hayâsızlığa delîldür. Ziyâde küçük yüz yincikliğe vü horluğa vü delûlüğe delîldür. Tamarlar vü tuluñları şişmiş olmak ziyâde gazaba delîldür. **Mîm, Şad**: kağıgan yüzlülük guşşaya delîldür. (v. 38b) sar-**hoş** yüzlülük fâsıka delîldür. Utanır yüzlülük hayâyâ delîldür. Ğam-gîn yüzlülük melûl vü mağzûn olmağa delîldür. Korkar yüzlülük takvaya delîldür. ‘**Ayn**: Bir kimsenüñ ki yüzü degirmi rengi gâyetde şâfi ak ya kara olup yanağları etlü olsa ol kimse câhil u ahmağ vü hulku vü fehmi yaramaz kimsedür.

El- Faşlü'l 'Aşiru Fi'l-Esvât

Ya'nî âvâzlar beyânındadır.

Mîm, Şad : Yoğun âvâz ki bülend ola şecâ'ate delîldür. Alçak âvâz ki yoğun ola 'aql çokluğuna delîldür. Âvâz ince olup kelâmı tîz tîz söylemek cehle vü iveciklige vü yinciklige vü tekebbürlüğe vü tîz fehme delîldür. Yüce âvâzla tîz söylemek ivmege vü yaramaz hûya vü gazaba delîldür. '**Ayn:** Âvâzı yoğun olup kelâmâtı 'aciz olmak cehle vü tabi'at yoğunluğuna delîldür. Ğunne vü enîn olan âvaz hasûdligi delîldür. İnce (v. 38a) güzel âvâz hamâkâta vü yinciklige vü 'aql eksikligine delîldür. **Nûn:** Sakil âvâz karnına ragbet idüp yemek içmek sevmege delîldür.

Secân El-Lezi La-Ya'lemü'l-Ğaybe İllâhu

El-Faşlü'l-Ahedi 'Aşara Fi'd-Dıhk

Ya'nî gülmek beyânındadır.

Mîm, Şad: Çok gülmek fehm azlığına vü cehle vü guşşasızlığa vü muhâlefete vü kimsenüñ işine râzı olmamağa delîldür, az gülmek 'aqla vü fikre vü fehm çokluğuna vü gam u guşşaya delîldür vü hem şefâhete delîldür. Bir kimse güldüğü vaqtd e öksürmek 'arız olsa ol kimse bî-hayâdür. Kimse güldüğü vaqtd nefes üzerine ğâlib olsa ol kimse mecnûndur vü câhildür. **Mîm, Şad:** Bir kimse güldüğü vaqtd elin bedenüne ursa ol kimsenüñ 'aklı eksik vü ahlakı beddür. **Nûn:** Gülmek vaqtinde yüz kızarmak 'aql u hayâyâ delîldür. Gülmek vaqtinde na'ra urup çağırmağ hamâkâta vü gaflete dâlldür. Va'llâhu a'lem (v. 38b) el-esrârü ve'l-i'lân

El-Faşlü's -Sani'- 'Aşara Fi'l-Enfâs

Ya'nî nefesler beyânındadır.

Mîm, Şad: Uzun nefes yaramaz himmete delîldür. Yüce 'âlî nefes yaramaz fi'llere fikridüp dahı vücûda getirmege delîldür. **Za'îf** nefes 'aql u zekâvet az olmağa delîldür. Orta nefes memdûh vü mahmûddur; ammâ gazab vaqtinde degil va'llâhu a'lem.

El- Faşlü's Sâliḡi 'Aşara Fi'l-Elvân

Ya'nî renkler beyânındadır.

Mîm, Şad: Renk siyâh olup bulunmak ġamâ vü ġazaba vü ġorġaklıġa vü fehmi vü hNûn: Kıızıl nûrlı vü şevklı renk ziyâde ġuşşaya delîldür. Beyâza mâyl kıızıl renk içdâma vü cüre'te vü şevke vü hıffete delîldür. Od yalıñı gibi renk 'aceleye vü delîlüge delîldür götüri bedenüñ rengi kıızıl olmaġ yaramaz hulka delîldür. Siyâh ile maḡlûṡ şaru renk (v. 39a) ġazaba vü nefesine her ne 'arız olursa söylemege delîldür. **Mîm, Şad:** Alın kıızıl olmaġ yüzüñ ġayrısı olmamak şarâb u mestlige delîldür. Beyâza mâyl kıızıl renk gözi gök vü alnı yumru olmaġ şartıyla şerre vefâsızlıġa vü fısk u fücûra dâlldür. Ėalay rengine müşabih renk ḡabâsete vü ḡıyânete delîldür. Alcı rengine müşabih renk, bî-hayâ vü bed-fehme delîldür. Ėarışık renk şâhibinüñ ḡastalığına yakın olup ġam u ġuşşası çok olmaġa delîldür.

El-Faşlü'r- Rabi' Fi'l-Hayât

Ya'nî şaḡallar beyânındadır

Mîm, Şad: Degirmi kılı güzel şaḡal fehme vü ṡabi'at güzelligine dâlldür. şaḡal enli dört kûşeli gibi olmaġ fâyideye vü 'aḡla dâlldür. Ėâyet kılı az olmaġ şerre vü cüre'te delîldür. Ėâyet uzun olmaġ kıllere vü 'aḡla vü cehle delîldür. Ėâle el-Necefi 'acibtü'r-racüli aḡilü'l-ṡavîli'l-lihyeti ve kılu külemâ ṡalü'l-lihye³²⁵ (v. 39b) Azacuḡ uzun olmaġ ḡamâḡata vü yaramaz niyete delîldür. **Nûn:** şaḡal uzun vü perâkende olmaġ yaramaz fikre vü 'aḡl eksikligine delîldür. Şaḡal teke şaḡalına müşâbih olmaġ ḡamâḡata vü cehle dâlldür. **'Ayn:** 'Aḡla vü fehme vü cevdet-ṡab'a dâll ola. Şaḡaluñ emâreti oldur ki ne ġâyet çok ne ġâyet sık ne ġâyet az

³²⁵ Tercümesi: Bir Necefi dedi ki: " Olgun ve uzun sakallı adama hayran kaldım ve derler ki sakal uzarsa akıl kısa olur."

ola, belki vasaṭ olup çokluğa ṭavîl oluna ġâyet ‘arız ola belki ṭolu bir kabzadan azacuk ortak ola. Kılı kıvırcık ola va’llâhu a’lem ve aḥkâm.

El-Faşlü’l- Hâmis Fi’l -A‘naḳ

Ya’nî boyunlar beyânındadır.

Mîm, Şad: Yoğun boyun neşâte u şenlik u kuvvete vü ziyâde ġazaba delîldür. İnce boyun nefsi za’îf vü kendü zelîl olmağa delîldür. **Sîn:** Kısa boyun mekre vü ḥabâşete delîldür. Eger kısa olup ṭolu yoğun olursa ġazaba vü şerre delîldür. İnce uzun boyun korkaklığa vü kin tutmağa vü ḥasede delîldür. Eger boyun ince (v. 40a) vü uzun olup baş küçicek olsa ḥamâḳata vü korkaklığa delîldür vü feryâd idiciliği her murdâ ‘aceleye vü yarmazlığa vü kızbe delîldür. **Mîm, Şad:** Yüzi ġüzel olmağa delîldür. **‘Ayn:** Kibre vü fikirilenmege delîldür. **Sîn:** Boynunuñ ṭamârları âşikâre olup öñüğü şişmiş olmak ġazaba vü kin dutmağa vü cehâlete dâlldür. Boyun yoğun olup ṭamârları yoğun olmak kılet-i fehme delîldür. Boyun süst olup kâh bir ṭarafa egilüp kâh bir ṭarafa egilmek bedenüñ vü nefsüñ za’îfligüne delîldür. Boyun daima sağ cânibine egri olmak hırşa delîldür. Va’llâhu sübhânehu ve te‘âla ‘ilemu ḥaḳıḳatü külli’l-eşyâi

MAḲAL-İ ŞÂMİNE

İnsânunñ elden ġayrı ‘azâsınunñ ‘alâmetleri beyânındadır. Bu daḥı bir niçe faşldur:

Faşlü’l Evvel Fi’ş-Şadr

Ya’nî göğüs beyânındadır

Mîm, Şad: Göğüs büyük olup memeleri etlü olmak kâhil vü aḥmaḳ olmağa delîldür. Göğüs çıkık olmak şâdlığa (v. 40b) vü bî-hayâ vü saḥt-rûy olmaḳlığa delîldür. Zîrek olup vasaṭı’l hâl olmağa delîldür. **Sîn:** Dûn-himmet olup mübâşeret itdüğü işi başına çıkmağa delîldür. Göğüs ne etlü vü ne uzun vü ne arık belki vasaṭ olup arıklığa mâyil olmak ma‘rifete

vü hilme vü şâbirlige vü ihsâna vü insâniyete vü cevdet-tab‘a delîldür. Küçicek qarın ‘âkla vü fehme vü firâsete delîldür. Büyük qarın nikâh çokluguna delîldür.

Faşlü’s-Şânî Fi’z-Zahr

Ya‘nî arka beyânındadır.

Mîm, Şad: Yassı arka kuvvete vü gazaba delîldür. ‘**Ayn:**Tekebbürlüğe delîldür. Arka egri olmak yaramaz hûya delîldür. **Sîn:** Fikre vü zîreklige delîldür. Arka toğrı olmak hulķ eyülügüne delîldür. Arka ince olmak ‘âkl eyülügüne dâlldür. Eger toğrı olup ince olursa yâhûd egri olup ince olursa gâyet eyülüğe dâlldür. Arka çıkuk olmak şatârete vü muğhiklige vü şâdlığa delîldür.

Faşlü’s- Şâlîş Fi’l-Miyân

Ya‘nî bil beyânındadır.

Mîm, Şad, Sîn: Bil ince vü za‘îf olmak nefis za‘îf olmağa dâlldür. ‘**Ayn:** Bil ince olup gögsünden cânibi yassı vü kışa ayakdan cânibi uzun olmak gâyet kuvvetlü vü yüregen olmağa delîldür. **Mîm, Şad:** Eger bilüñ eñleri mu‘tedil olsa nefsüñ kuvvetine delâlet ider. Eger bilüñ eñleri mu‘tedil olmasa nefsüñ za‘fına delîldür.

Faşlü’r- Rabi‘ Fi’z-Zirâ’

Ya‘nî kol beyânındadır.

Mîm, Şad: Eger kol uzun olsa ‘atâya vü kibre vü manşıb sevgüsine delâlet ider. Koluñ aşagası ince vü basusi yoğun olmak kuvvete dâlldür. **Sîn, Mîm, ‘Ayn, Nûn:** Cehl-i mürekkeb ile câhil olmağa delîldür. Koluñ aşagası vü yukarusı yoğun olmak kabiliyete vü yürekli olmağa delîldür. Eger koluñ aşagası vü yukarusı biribirine muvâfık olup ince olursa ziyâde kabiliyete, ma‘rifete vü saĥâvete delîldür. Uzun barmağ ki, toğrı ola fehm tûzligine vü saĥâvetine delîldür. Eger uzun vü etsüz olup (v. 41b) ardına kaykı olsa olmaz yire el urmağa

vü lâf urmağa vü edna nesne çok eylemege vü az sözi çok eylemege delîldür. ‘**Ayn:** Barmağ etlü olup toğrı olmak hamâkâta delîldür. Barmağ kışa vü etlü olup incelikde vü yoğunlukda vasaṭ olmak ba’zı saḥâvete vü insâniyete vü ḥalîm olmağa delâlet ider vü eger kışa olup ucları ince olursa ba’z saḥâvete delîldür. **Mîm, Şad:** Ba’z hamâkâta delîldür vü eger uzunlukda vü kısalıkda vü yoğunlukda incelikde vü etlülükde vü aruklukda vasaṭ olsa zekâvete vü saḥâvete vü kuvvete vü devlete vü cürre’t-tab’e dâlldür. ‘**Ayn:** Kışa barmağ güdenlige delîldür. Aya uzun, barmağ kışa olmak ḥissete delîldür vü âya kışa, barmağ uzun olmak zîreklige vü saḥâvete delîldür. **Mîm, Şad:** Delülüge delîldür. Eger âya barmağa, barmağ âyaya münâsib ola fikre vü firâsete vü muvânesete vü hilme vü kalbüñ merhâmetine (v. 42a) delîldür. Barmağ uzun ya kışa olup uci kendüden yoğun olsa ziyâde hırşa vü hamâkâta vü ba’z ademîlige dâlldür. Âya müdevver olmak ‘ilme vü ḥilme vü şabırsuz olup ḥadden tecâvüz eylesine delâlet ider. Eger söbülüge mâylil olsa ‘adle vü inşâfa vü saḥâvete vü fikre delâlet ider. **Mîm, Şad,** ‘**Ayn:** Barmağ ḥürde ardına egri olsa ba’z kemâlete vü lâfa vü ‘abeṣ yere saḥâvete delâlet ider. **Mîm, Şad:** Dırnağ yufka vü söbülüge mâylil olsa leffâflığa vü ba’z kemâlete vü ḥasede delîldür. Eger qalıñ vü söbü olsa cehle dâlldür. Eger dırnağ qalıñ u müdevver olursa ‘ilme vü kemâlâta delîldür. Dırnağ aq vü qalıñ olmak mübâreklige delîldür.

Beyt:

Elüñ aḥvâlinüñ bâkîsini siz görin anda
Ki eşkâl eyledük biz qalan aḥvâlini bilesin anda
Kim anlar zikrolunmamıştır bunda

FAŞLÜ’S ḤAMİSÜ Fİ’Z-ZEKER

Ya’nî zeker beyânındadır

Mîm, Şad, Nûn, ‘**Ayn:** Zeker ince uzun olup (v. 42b) toğrı olmak leṭâfete, ‘aqla vü kıllet-i cimâ’a delîldür. **Ayn,** zeker yoğun vü uzun olmak ḥin-i cimâ’da gâyetle lezzete vü

hemâkate vü cehle delîldür. Himâr ile müşâbih olduğundan ötüri vü eger kışa olup yoğun olursa şehvet-perestlige vü gaflete vü ‘aqla vü lâf urup özünüñ ayubuna müttali‘ olmağa vü mu‘ânidlige delîldür. Eger kışa olup ince olsa gâyet zeki vü ehl-i inşâf olmasına dâlldür. **Mîm, Şad:** ‘inad olmayup iyilük tab‘ından vü teşni‘inden kaçıcı olmağa vü ziyâde cimâ‘ olmağa delîldür. Hâyesi vâsi‘ olup yumurdası büyük olsa bî-hayâlîğe delîldür vü yumurdası küçürek olmak ‘aqla vü hılme delîldür. Eger zâhir kabı vâsi‘ olup içi dahı vâsi‘ olsa hamâkate vü kâhillige vü ba’z ma‘rifete delîldür. Eger vasañü’l-hal olsa eyü hûlara delîldür.

FAŞLÜ’S-SADİSE Fİ’R-RİCL

Ya’nî ayak beyânındadır.

Mîm, Dal, ‘Ayn: Ayak ziyâde büyük olmak kuvvete vü ‘aqla (v. 43a) delîldür. Ayak ziyâde küçücek olmak şâdlığa delâlet ider. Ayak vü topuk siñirleri etlü vü katı olmak fehm yatlıluğuna delâlet ider. Ayak vü topuk siñirleri olmak kuvvete delîldür. Ökce yoğun olmak kuvvete delîldür. Büyük barmağ orta barmağdan kışa olmak ma‘rifete vü gazabı tîz gelüp gitmesine de delîldür. **Sîn, Nûn, ‘Ayn, Mîm:** Baş barmağın başı müdevver olmak dırnağınıñ hâlî tarafı alçak vü barmağlar tarafı cânibi yüksek olmak zekâvete vü saḥâvete vü gazabı az olup tîz gelüp giç gitmesine vü fikre vü ba’z mekre u hîleye delâlet ider. Eger bunuñ ‘aksî olursa buhle delîldür. Baş barmağdan küçücek barmağa varınca birbirinden aşğalığı üzerine olursa saḥâvete vü kalbi şâfi olmağa vü ehl-i inşâf olmağa delâlet ider, zeki olmağa delâlet ider.

FAŞLÜ’S-SEBA‘ Fİ’L-ḲAD

Ya’nî boy beyânındadır

Mîm, Şad: Boy uzun olmak (v. 43b) şâdlığa vü mübâreklige delîldür. Ammâ gafletten hâlî olmaz. Kışa boy düşmenliğe vü fitneye vü kîne vü ‘adâvete vü yaramaz şıfata delîldür. Gâyet lâğar olmak ba’z zekâvete vü za‘fa delîldür. Gâyet etlü olmak ziyâde

hamâkâta delîldür. Ammâ İmam Muhammed rahimehullâh etlü vü hem zeki imiş lâkin böyle olmak nâdirdür. Lâ-hükümü'n-nâdir. Qalü'l İmam Şâfi rahimehullâhu mâ-râyetü seminen zekiye ilâ Muhammed bin el-Hasanü's-Şeybânî orta boy hikemyete vü zîreklige vü bâtın şıfatlarıñ 'itidâline delîldür.

MAKÂLE-İ TÂSİ'E

Elde olan emârât u huûû beyânındadır

Bilgil ki sâir 'azânuñ şıfat-ı hamidiye vü zemîmeye delâletlerinden keffüñ delâlet-i efşah vü evzah oldığı ecelden el için müstâkil bir makâle zikridüp tafsîl üzerine şekiller ile huûûtuñ vü sâir cüziyâtüñ aḥvâlin beyân kıldık ammâ elüñ evşâfa delâlet sâir 'azâdan ziyâde olduğuna (v 44a) sebep böyle buyurdular ki ibâdet vü cennât u ḥayır vü cihet-i mâ'aş elsiz olmaz her 'uzvuñ ele ihtiyâcı vardır vü göz sâir 'azâ her gâh ki göre tırmaz ammâ Hâk te'ala gözüñ münazırı kılmıştır ta kim Âdemoğulları elde olan emârâtı görüp şıfat-ı mazmûme-yi maḥmûdiyeye tebdîl itsün için vü dahı birbirinüñ elün görüb yaramaz şıfatlı kişilerden ihtirâş itsünler için elde 'alâmetler çok eyledi. Biñ eli bir yere cem' eylesüñ birindeki ḥaṭlar birine beñzemez. Zîrâ her bir kişi bir dürlü evşâf vü aḥvâl ile mutaşşıfdir. Evvel zamânda kul vü carıye alur olsalar elin görürler idi. Şıfat-ı hamide ile mutaşşıf ise alurlar idi, degilse idi almazlar idi.

Şimdik Zamânda: Şimdiki zamânda dahı ol zamâne taklîd idüp görürler ammâ aşlı bilmezler Hâk sübhâna vü te'ala yedi kevâkeb-i seyâre cemi'i maḥlûka vü insânuñ iki yüz kırk sekiz ya dahı artuk ya dahı (v. 44b) eksük ihtilâf üzerine 'azâsına müyeser kılmıştır ki âdem vücûda geldiği hinde kevâkeb-i seyyârenüñ aḥvâllerine yüzden bulunursa ana göre 'azâlarınıñ aḥvâlleri olur. Ammâ ḥin-i velâdetde kevâkebin aḥvâlin mağlub olmayup kevkebi ḳanḳı kevkebdür bilinmezse 'azâsınıñ aḥvâllerinden kevkebi ḳanḳıdur bilinür. Huşûşa ki bu eldeki ḥaṭlardan ammâ bu keffüñ aḥvâli vü eşkâli ḥaḳîkatde bu bir risâledür. Bu kitaptan degildür. Lâkin bilinmesi lâzım vü lâ-büd olduğu eclden bu kitaba ilḥâḳ idüp bir makâle

kılduğ vü bu maḳâle dahı bir muḳaddime, altı bâb üzerine tertib itdük. Nitekim aşıl risâlede öyleydi:

Mukaddime: Elüñ aḳşamuñ vü el ḥaṭlarınıñ adları beyânındadır

Bâbü'l-Evvel: Elüñ nişânların vü aḥkâmların bildürür.

Babü's-Sani: Cimâ' ḥaṭlarınıñ delâletlerin bildürür.

Babü's- Salis: 'Ömr ḥaṭınıñ delâletlerin bildürür.

Babü'r- Rabi': Baş ḥaṭınıñ delâletün bidürür.

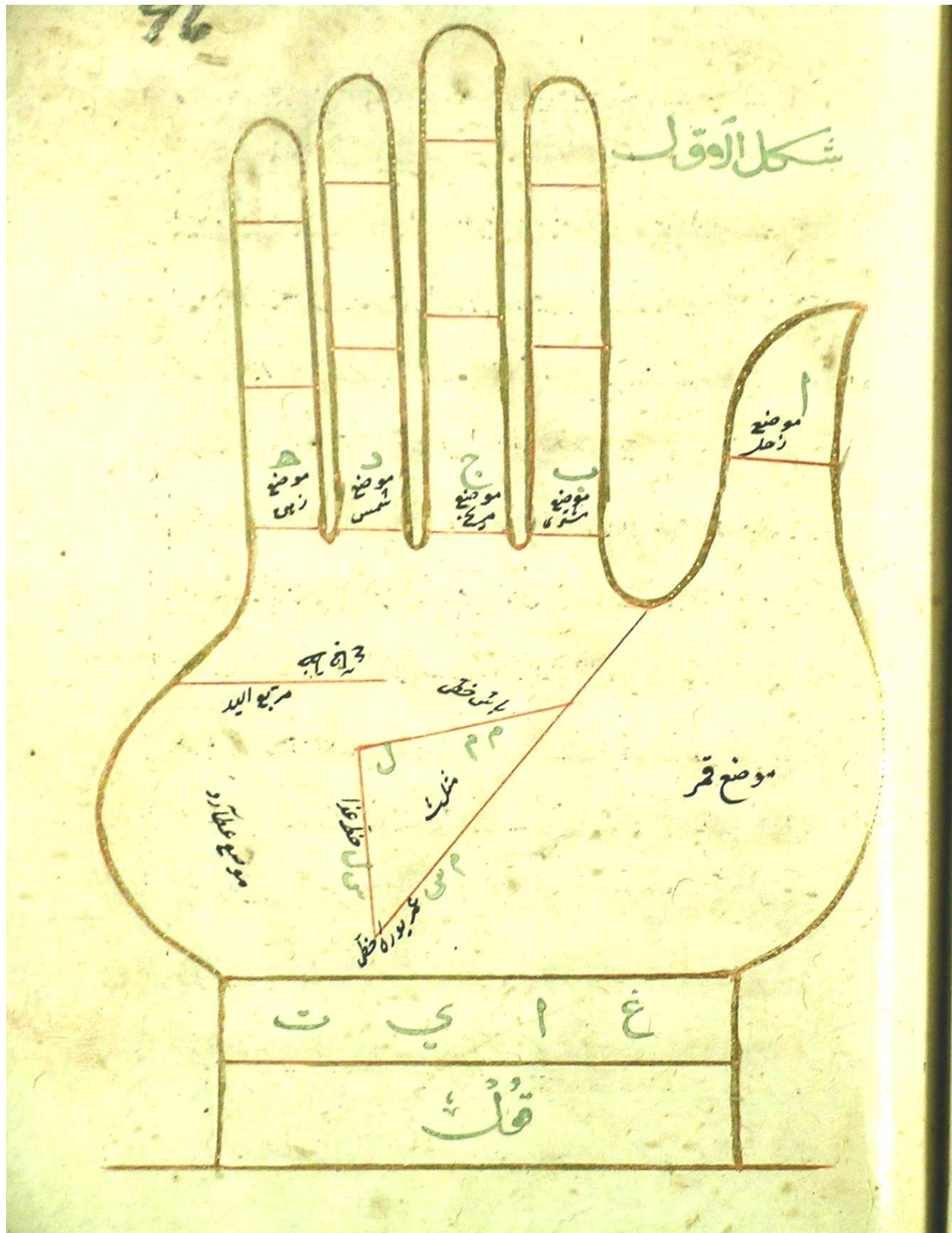
Babü'l-Hams: Âdemuñ ṭâli'in ya'nî elünde olan ḥaṭlardan yılduzunu bidürür.

Babü's- Sadis: Cüzîyât-ı delâletlerin bir nice sırlar bildürür ki ehli ḳatında ma'lûmdur.

MUKADDİME:

Bilgil ki baş barmaḳ yüsekdür, yüsek kevkebe ya'nî Zuḥal'e nisbet itmişdür. Buña elif barmaḳ deyü ad virmişlerdür vü yanındaḡı ki şâhâdet barmaḳdur Müşteri'nüñ ḥükmündedir **Be** barmaḳ deyü ad virmişlerdür vü bunuñ yanındaḡı ki orta barmaḳdur. Merih'iñ ḥükmündedir **Cim** barmaḳ deyü ad virmişlerdür vü yanındaḡı ki 'Arabca ana binşır dirler şimşek ḥükmündedir. **Dal** barmaḳ deyü ad virmişlerdür vü yanındaḡı ki serçe barmaḳdur Zühre'nîñ ḥükmündedir. **He** barmaḳ deyü ad virmişlerdür vü avucunuñ ahirindeki küçürek ḥaṭ ki ḳol tarafında yaña ḳolı arkuru kesmişdür. **Ġaym, Elif, Ye, Te:** ḥaṭtı deyü ad virmişlerdür. (v. 45b) **Elif, Be** barmaḳ aralıḡından iki ḥaṭ çıkar. Birisi **Ġaym, Elif, Ye, Te** ḥaṭtı tarafından yana varur. Bu ḥaṭta yürek vü 'ömr ḥaṭtı deyü ad virmişdür vü birisi **He** barmaḳdan yaña varır. Baş ḥaṭtı deyü ad virmişdür. Ḳol tarafından yañdan üçünci bir ḥaṭ

çıkar. Bir tarafı baş hattına vü bir tarafı ‘ömr hattına ulaşup bunlaruñla müselles şekil bağlarlar. Aña ğıdâ hattı deyü ad virmişlerdür vü ‘ömr hattı indügi zâviyeye **Mîm** deyü ad virmişlerdür. ‘Ömr vü ğıdâ hatları indügi zâviyeye **Lâm** deyü ad virmişlerdür. He barmağın dibinden bir büyük haṭ biter. **Be** barmağın tarafından yana varır. Cimâ‘ hattı deyü ad virmişlerdür vü cimâ‘ hattı vü **hatt-ı Mîm, Lâam** aralığına elin mürabbâ‘ deyü ad virmişlerdür. Ğıdâ hattınuñ uzunluğuna olan tarafı ‘Uṭarid hükmündedür vü ‘ömr hattınuñ sağ yanındagı satıḥ Qâmer hükmündedür. Bu şekilden ma’lûm olunur ki zikrolunan tafşîl ile beyân vü şerḥ kılınur ol şekil budur:

(v. 46b) ammâ bilgil ki eger hat ma'nîdâr ola vü kemmiyyetde dahı büyük ola. Eczâları muttasıl ola. hatıñ delâleti ziyâde kavıyy olur vü bunlarıñ 'aksi bunlarıñ hükmünüñ 'aksidür vü dahı erleriñ hükmü ekser sağ elinden bilinür vü avretleriñ ekser sol elinden bilinür vü bilgil ki ellerüñ hükmün itdügün vaktde mizâc kendü halinde olmak şartdur ki kişi kaçımış vü sevinmiş vü çok harekât itmiş vü ellerüñ keyfiyyeti nesne dutmak ile tağyîr olmuş olmaya vü dahı elleri mu'tedil havada görmek gerek şart iledür. Ziyâde şovuk vü ıssı olmaya nitekim nabz görmek de bunlar şartdur. Vü dahı her hükm maḥkûmun 'aleyhüñ i'tibarına göre ola ya'nî iklimine vü gıdâlarına vü âdetlerine vü milletlerine vü hışımlarına göre ola. meselâ bir Yahûdî bir ṭali'de toğsa ki ol ṭali' şultân vü vezîr olmağa delâlet itse ol şultân vü vezîr olur demek yokdur. Zîrâ Yahûdî tâifesinden aḥkâm-ı nücûmda sultân vü vezîr (v. 47a) olmak yokdur. Ahvâlleri ednâ olmak üzredür. Zîrâ görmez misin ki her milletüñ mustâkil kendülerden begleri vü vezîri olur ammâ bu tâifede olmaz. Bu taḥdîrce demek gerek ki şultânlar vü vezîrler ile müşâhib ola ta kim Yahûdîler i'tibârına göre kendülere şultân vü vezîr nazârî gibi olur. Vü dahı bir Habeşi hükmünde görsen ki çok yaşamağa delâlet var. Ol çok yaşaya demek yokdur. Ammâ iklimine göre ekseriye kırk yıl yaşarlar. Ol dahı kırk yıl yaşaya demek gerek.

BÂBÜ'L- EVVEL

Elin nişânların delâletin bildirir.

Elüñ aḥkâmıların ile bilgil ki eller kollar ile ol kadar uzun olsa ki hatı adem toğrı tuncak elleri dizlerine yakın yetişeyor ki kuvvetine vü yürekligine vü cûmerdligine vü 'izzetine vü nefis eyülügüne vü fi'l-cümle aḥlâk-ı ḥasenaya delâlet ider. Eger kolları kısa olsaydı bunuñ şâhibi gavğacı vü korkaḥdur ki Risto Ṭales "Kitab-ı Firâset"de zikritmişdür. Ḥakîm(v. 47b) Zârî, kolları kısa olan kimsenüñ nefsüñ inceligüne vü iştahâsın ḥâşıl itmesine kavıyy olduğuna delîldür, dimiş. Eger kolları uyluğuñ yarısına dek yetişse yaramaz nesne ihtiyâr idüp kimesne ile olmaduğuna delâlet ider vü hükemâ dimişlerdür, kaçan bir kişi

ellerün ege yanlarına toğrı uzatsa eger göbeginden elinüñ **Cîm** barmağınüñ baş tarafı uzun gelse göbeginden ayağınüñ orta barmağından uğrı olmağa delâlet ider. Nâs ortasında darb-ı meseldür. Uğrıya eli uzun dirler göbeginden ayağı tarafı cânibinden eli tarafı cânibi uzun olmakdan kinâyetdür. Eger bir kişi ‘âdeti ola yürüdügü vaqtda avucun yumup kolun şalla şalla yürümek işleri tîz ü mecd vü şîr-merd olduğuna delîldür. Eger bir kimesnenüñ bir nesneye yapuşduğı vü vaqtda eli ditrese kaçıduğı vaqtda tîzcek sâkin olmasına delîldür. “Nâdir El-Hind” ayıtdı: “Kaçan elleri açıldığı vaqtda (v. 48a) **Be, Cîm** barmaqları muttaşıl olsa aralığında aydınlık görünmese kocalığında darlığa huzûrla ola. **Cîm, Dal** barmaqlarıñ aralığında muttaşıl olup aydınlık görünmeye‘ömr-i ahirinde dirliği huzûrla ola. Eger kaçan kim barmaqların küllîsi mutâbık olup ara yerlerinde aydınlık görünmeye dâîm eyülükde olup vü hoşlukda ola. Eger barmağ başları katı yoğun olup etlü ola vü avucı arık etsüz ola ‘ömri zahmetle vü emek ile geçdüğüne delâlet ider. Eger barmaqları ardına kaykî olup araları ferce olsa dervîş olup âdemlara muhtâc ola aña delîldür. Eger eller büyüklüğü gövdeye münâsib olup vü hem ba’z eczâları ba’zına muvafık vü münâsib ola. Tabi’atın hûyların latîfligine vü hoşluğuna delîldür vü eger ‘aksi olsa yaramazlığına delîldür. Eger eller bedene göre katı büyük olup gövdesi ince olsa mizâc harâretine vü çok söylegen (v. 48b) olduğuna delîldür.” Câlînûs Hakîm aydûr ki: “Bağrun büyüklüğüne delîldür. Eger eller kışa olsa vü barmaqlar dağı katı kışa olsa ellere göre fitne vü uğrı olduğuna delâlet ider. Eger katı kışa olsalar kendü ‘azâlarına göre kuvvetlü vü bahşde zîrek olmağa delâlet ider. Eger ‘avretlerin kefleri kışa olsa fercleri dar olur. Oğlanı zahmetle toğururlar. Zîrâ ana ol mevzu’uñ giñligi miqdâr ol miqdâr orta barmağın ikinci faşlından **Ğayn, Elif, Ye, Te** faşlına varınca ikisinüñ giñligi beraberdur vü ayanın uzunluğu aña ol kadardur. Eger avuc uzun olup barmaqlar yoğun vü kışa olsa delülüğe ki vü kâhillige vü gayretsüzlüğe delâlet ider. Eger barmaqlar vü avuclar uzun olup yoğun olsa güdenligi balgamî mizâca vü ya balgamî mizâc hûyli olmağa delâlet ider. Eger

avucular vü barmaqlar uzun olup biribirine münâsib olıcak sanâ‘atlar zîrek (v. 49a) olmasına delîldür. Eger barmaqlaruñ taḥrîk itme ‘âdeti olsa muḥâlif vü yaramaz fikirler itdügüne delâlet ider.”

İKİNCİ BÂB

Cimâ‘ Sîn Lam ḥaṭlarınıñ delâletlerin bildirür. Eger cimâ‘ ḥaṭtınıñ rengi kızıl vü muttaşıl büyük olsa cimâ‘ ‘azâlarunuñ hoşluğuna vü eyü hûlara delâlet ider. Cimâ‘ ḥaṭtı vü baş ḥaṭları yürek ḥaṭtı ile muttaşıl olsa ḥatta bunlaruñ içinden müşelles gibi olsa bunuñ şahibi ol kadar muḥâtaraya korkuya dûş gele ki kendünden peşimân olup ne olaydı toğmayaydım deyü dir. Eger bu ḥaṭ budaklardan ḥâli olup **Be** barmağunñ dibine dek varmaya naşibsiz vü mâlsız vü yüz ḥarâzata³²⁶ uğramağa delâlet ider. Eger mezkûr ḥaṭ, **Be** barmağunñ dibine dek vara vü anda muḥkemlene vü avucunda ol bir taraftan berz budaklarına **Elif** dibini gözetler sâ‘adettü vü devletlü vü cûmerd âdem olmağa delâlet ider. Eger bir ḥaṭtuñ ayağı vü budakları baş (v. 49b) ḥaṭtına varsalar yalancı vü aldayıcı vü âdemleruñ yüzüne gülüp ammâ ardlarınca vesâvisin edici olmağa delîldür. Eger bu ḥaṭ ‘ömr ḥaṭtıyla muttaşıl olsa anlardan zâviye ḥâdiş olsa vü baş ḥaṭtı eksik olsa tîzcek başı kesilmeğe yahûd bir büyük yarası olmağa delîldür. Eger bu ḥaṭ baş ḥaṭtını gözetse ölüm korkusuna gele ammâ gerü ḥalâş bula. Eger bu ḥaṭtuñ uzunluğu **Be** barmağunñ ortasına dek yaylara varsa esirgememeğe vü çok kaķımağa delâlet ider. Ḥuşûşâ ki ḥaṭ kızıl ola **Be** barmağunñ dibinden yana vara ‘izzet vü mertebe bilüp mâl ḥâşıl itmesüne vü edebli olmasına vü ikrârından çıķmaduğına delîldür. Eger bu ḥaṭtuñ ucu orta barmağunñ altına varsa kat‘â ğavğasuz, melâletsüz olmaya, eger bu ḥaṭ orta barmağunñ dibine vara delîldür ki anuñ dirligi eksilmeye. Fikirsüz ya‘nî Ḥaķ sübhânehu ve te‘âla şanmaduğu yerde rızķı vere. (v. 50a) vü ‘avretler ile zindeğânesi olmağa, eger bu ḥaṭtuñ ucu hemân orta barmağa dek vara ‘ömri muḥâtaralu vü zaḥmetlüdür. Eger bu ḥaṭtuñ ucu **Be**

³²⁶ Bu sözcük metinde “ḥerâḥat” şeklinde yazılmıştır.

barmağa varmağa karîb ola zahmetler çeküp vü edebli olmağa delîldür. Eger bu hattıñ ucu ya bir budağı **Be Cîm** barmağıñ aralığında tamâm çıksa ishâlden helâk olacağına vü yüklî ‘avret toğurmak üzerinde helâk olacağına delîldür. Huşûşâ ki bu hat büyük vü kızıl ola ammâ hat, **Şad, Lâm** ba‘z kimselerde mevcûd olup vü ba‘zında ma‘dûm olmak âdemüñ ahvâlleri muhtalif olduğı sebebdendir. Eger bu hat ne kadar büyük vü rengi mu‘tedîl olup muttaşıl ol kadar bağıruñ mi‘îdenüñ hoşluğuna vü ferağ olmağına delâlet ider. Eger bu hattıñ rengi şefâf olmaya vü eczâları olmaya mi‘îdenüñ yâhûd bağıruñ za‘îfligine delâlet ider. Eger bu hattıñ üzerinde yâhûd yanında küçicek noktacıklar buluna tab‘iyetüñ (v. 50b) kabızlığına, uğrılara delâlet ider. Eger bu hat ayanuñ miqdârınca bir gayr hat kesse mi‘îdeden hâşıl olur, hastalıklara delâlet ider. Eger bu hat ‘ömür hattınuñ yanında ziyâde kızıl ola mi‘îdeden hâşıl olur, baş ağrısına delâlet ider. Eger baş hattınuñ yanında kızıl olursa göğüs zahmetlerine delâlet ider.

ÜÇÜNCİ BÂB

‘Ömr hattınuñ delâletlerin bildirür.

Nefs-i hayvâniyyeye müte‘alîkdür. Bu beyânda ‘ömrüñ müddeti vü ‘ömürde vaqî‘ olan emrâzlar beyân olunur. ‘Ömrüñ uzunluğu vü kısalığı ‘ömür hattınuñ uzunluğuna vü kısalığına göredür vü ‘ömr hattınuñ ibtidâsı **Mîm** tarafındandır. Risto Tales “Kitab-ı Hayvânât”da demişdür. Âdemüñ elinde üç hat vardır. Büyük olsalar ‘ömr uzunluğuna delâlet ider. ‘Ömürde vaqî‘ olan marâzlara bu vechle delâlet ider ki bu hattı ne kadar hatlar arkaru keserse ol hatlar kadar hastalıkları vaqî‘ ola. (v. 51a) Aşağada mersüm olan şekillerde ma‘lûmdur. **Mîm, Sîn** hattı **Ğayn, Elif, Ye, Te** hattına erse bu kişnüñ ‘ömr-i ikliminde vü ‘adetlerinde gâyet çok yaşamış kadar yaşaya. Eger ‘ömür hattını keser hatlar **Mîm** tarafına yakın ise ya‘nî bu hattın ibtidâsına yakın ise ol kadar toğduğı³²⁷ vakte marâz yakın vaqî‘ ola

³²⁷ Bu sözcük metinde “toğrığı” şeklinde yazılmıştır.

ya'nî **Mîm** tarafına katı yakın ola ziyâde küçücek oğlanken hasta ola. Eger **Sîn** tarafına yakın ise pîrliginde hasta ola eger **Mîm, Sîn** ortasında ola, orta yaşında iken hasta ola vü buna kıyâs idesen. Eger keser **ha** ne kadar **Mîm, Sîn** **ha**ttını zâviye-i kâyimiyye yakın katı eylese ol kadar hastalığı ziyâde ola **ha**ttı-ı zâviye-i kâyimiyye üzerine olsa ölüm muhâtırıdır. Eger keser **ha** ne kadar büyük, uzun ola hastalığının daı ol kadar uzunluğu vü kuvveti ola. Ammâ marâzuñ sebebi keser **ha**ttuñ gelduğı vü bitdüğı yerden ma'lûm olur. Eger 'ömr **ha**ttınıñ yoğunluğu (v. 51b) baş **ha**ttından tarafa yakın olsa müteğâyır naşîhatlıdır. Eger bu **ha** baş **ha**ttı tarafından yana bulınsa vü anda yoğunluğu **Sîn** tarafından yaña olan yoğunluğundan artuk ola, her kişiyle dost olup eyü naşîhatler virür kişi olmağa delâlet ider. Eger **Sîn** tarafından yaña buncılayın budakları olsa dervîş olup kavlerinde yalan sözler söylemeğe delîldür. Eger **Mîm** tarafından buncılayın budakları bitse şâhib-i mâl vü şâhib-i 'izzet olmağa delîldür. Eger bu **ha** ne kadar **Mîm** tarafından yañadan incelse ol kadar 'akluñ zîrekliline delâletdür. Eger bu **ha**ttuñ **Sîn** tarafından yañadan olan kızılığı **Mîm** tarafından yañadan olan kızılığundan artuk olursa kimsneyi esirgemediğine delâlet ider. Eger bu **Mîm** **ha**ttı tarafından yaña budakları bitse fikirleri yâhûd naşîhatları müteğayır olduğuna delâlet ider. Eger bu **ha**tlardan müselleş **Mîm, Lâm, Sîn** içinde bunuñ gibi budaklar bitse **Mîm, Lâm** **ha**ttuñ tokunsa eyülükleri (v. 52a) ola yaramazlığından soñra eger bu **ha**ttuñ başında üç küçürek **ha**tlar bitse ki birbiriyle muttaşıl olsa bu şekilde cüzâm olacağına delâlet ider. Eger 'ömür **ha**ttınıñ yanında **Ğayın, Elif, Ye, Te** yakın buncılayın bir şekil bulınsa bir gözi fâsid ola. Eger iki bulınsa iki gözi fâsid ola. Eger mezkûr 'ömr **ha**ttından bir kızıl **ha** bitse vü **He** barmağa yakın varsa muhâtaraya yarası olmağa delâlet ider. Eger 'ömr **ha**ttını bir geçerek **ha** kesse kol toğrusuna gider. Büyük muhâtaraya uğramağa delîldür. Eger bu **ha** **Mîm, Lâm** **ha**ttı tokunduğı yerden bir **ha** çıkısa vü **Mîm, Lâm** **ha**ttına irse vü aşğaya bakar olsa delîldür ki kendirden ya okdan yarası olsa gerekdür. Eger **Mîm** noktaya yakın iki **ha**

aţţlar ‘ömr haţţınuñ sağ yanına uzunluğuna olsalar delîldür ki kendü tabî’i ölümi olmaya, eger ‘ömr haţţınuñ şol yanında olsa tab’i (v. 52b) ölümi oldığuna delâlet ider.

DÖRDÜNCİ BÂB

Baş haţţınuñ delâletin bildirür ki kuvve-yi nefsâniyyeye müte‘alîkdür. Eger **Mîm**, **Lâm** haţtı toğrı ola zihnüñ vü dimâđuñ vü mizâcüñ hoşluğuna vü eyü hûlara delâlet ider. Eger bu haţ **Ġayn**, **Elif**, **Ye**, **Te** haţţınuñ yakın varsa her nesnede eksükligine delîldür. Eger **Ġayn**, **Elif**, **Ye**, **Te** haţţına baş haţtı oluşsa yaramaz nasibe delâlet ider. Eger bu haţ uzun olup vü barmağlar dibine yakın bite kuvvete vü ‘ömr uzunluğuna delâlet ider. Eger katı kısa olsa yaramaz hûya delâlet ider. Eger bu haţ ol kadar kısa ola ki orta barmağ muķâbelesinde dükene ilerü varmaya katı yigit iken ecel yetişe. Huşûşâ ki orta barmađuñ ortasına toğrı dükene hâç gibi ola. Eger bu haţtuñ ucunda iki küçicek haţlar yapışmış ola demürden gövdesinde yara olmağa delâlet ider. Eger bu haţ egri olup vü pâre pâre (v. 53a) olmuş ola uğrılığa vü kaçığanlığına delâlet ider.

BEŞİNCİ BÂB

Âdemüñ yıldızı toğduğu sa‘atden bilinmese mizâcından vü ahvâlinden vü firâsetinden vü ellerün haţlarından vü işţâķ itdüğü nesnelerden bilünür ammâ el‘ân elleründe bilünenü zikridelüm evvel kim yıldızı Zuĥâl’dür. Ellerüñ nişânı büyükdür vü orta barmağda artuğ haţlar vardır. Huşuşâ ki elüñ ortalığından ya’nî **Ġayn**, **Elif**, **Ye**, **Te** saţından bir ucundan geçer. **Cîm** barmağa dek gelür. Ol kim yıldızı Müşteri’dür **Be** barmağda çok haţlar budaklarından bir barmađuñ dibine dek varalar. Ol kim yıldızı Merih’dür baş vü ‘ömr haţları toğrıdır vü renkleri kaviiyydür vü ol kim yıldızı Şems’dür. **Dal** barmađuñ dibinde çok incerek haţlar vardır vü ol kim yıldızı Zühre’dür Zühre yeründe çok haţlar vardır vü ol kim yıldızı ‘Uţârid’dür, ‘Uţârid yerinde çok haţlar vardır vü ol kim yıldızı (v. 53b) Kâmer’dür elinüñ murabba‘ında buncılayın nişân bulunur vü Kâmer yerinde haţlar vardır vü ol

haşlarından ğayrı meşuş olan ‘alâmetler ile insânuñ kevkepleri ma‘lûmdur yalnıuz el haşları ile bilmeklik müte‘azzirdur. Şübheden hâli degüldür ammâ bu bâbuñ evvelünden zikrolunan nesne ‘ilm-i tıbda vü ‘ilm-i hikmetde vü ‘ilm-i aħkâmda ma‘lûmdür. Anuñ içün bunda zikrolunmadı ki tatvîl-i kelâm lâzım gelür. Mezkûrlarun şekili budur tammet: (v. 54a)

ALTINCI BÂB (v. 54b)

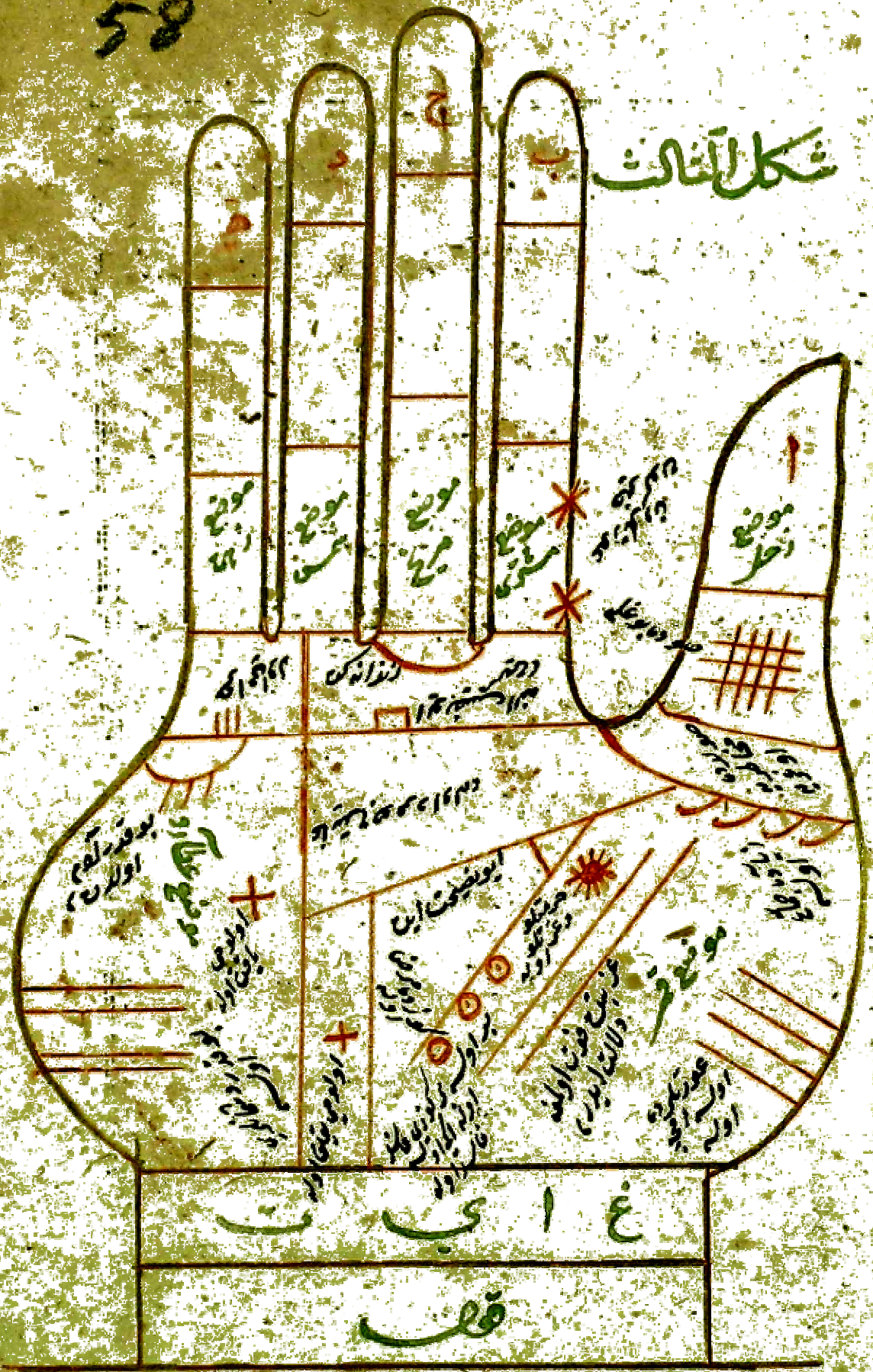
Cüziyât delâletlerüñ vü bir nice sırlar bildürür ki, ehli kıatında meşhûrdur. İmdi bu sırrı belki kaçan **He** barmağ uzunluğ **Dal** barmağüñ evvel faşlına yetişmez ise haram-zâdedür. Sebebi budur ki Zühre'nüñ Cimâ' tesiri vardır. **He** barmağ Zühre hükümindedür. Çünkü cimâ' helâlden olmasa nâkış olur bu mesele tecrübe nice kere olunmuşdur. Eger barmağüñ evvel faşlında olan hatt-ı cemi' yüzük gibi çevrilirse yâhûd evvel hattüñ üzerine buncılayın nişân olursa asılacakdur. Eger mezkûr şekiller tamâm olmakdan az eksik olursa emin olduğına delîldür. Ya'nî asılmağa yakın ola; ammâ bi'l-fi'l olmaya. Eger barmağüñ faşlına yakın buncılayın nişân varsa anasıyla vü kız karındaşıyla zinâ itdügüne delâlet ider. Eger **Elif**, **Be** barmağüñ arasında 'ömr hattı kırbuna Kıamer mevzu' cânibine aşağıasına kıol kıarafına bir hatt olursa gûlâm-pâre olduğuna (v. 55a) delâlet ider. Hûşûşa ki kıızıl ola Baqlamyûs aydür: "Eger bu hatt **Gayın**, **Elif Ye**, **Te** hattına varsa cemi'-i 'ömrüñde mâlı olmaya. Eger evvelinde bu hatt eksik olsa mâlı 'ömr-i evvelinde eksik ola. Eger sonunda eksik olursa pîrliginde mâlı eksik ola." Fi'l-cümle bu hatta göre kıyâs idesün vü dahı 'ilm-i firâsetle meşhûr delâletler bulmuşlardur ki iki kıaşuñ arasında kııllar bitse gûlâm-pârelige vü yâhûd 'avretler ile zinâ itdügüne delâlet ider. Hûşûşa ki gövdesi kıatı kııllı olmaya Tanrı'nuñ 'acayib hikmetlerindür. Kışi buñun gibi haram cimâ' başkaya tîzcek delâletleri zâhir olmağa başlar. Zîrâ ki bu nesneler tabi'atı muhâlif kıalır. Baqlamyus³²⁸ aydür: "Bunlaruñ gibilere 'ilm-i ahkâmıdan hükmitmek yokdur. Zîrâ ana yıldızlar mün'aks olmuşdur. Tabi'atler 'adetlerinden hâric olmuşlardur. Eger kılmek dilerseñ bir kıimsenüñ 'avretleri vü oğlancıklarına kıadar ola Zühre yerinde mersüm (v. 55b) olan hatlardan ma'lûm olur. Naẓâr idesün eger **He** barmağüñ dibinden elüñ soñ cânibi kıarafından geçerek hatlar elüñ uzunluğuna iner olsa ol kıadar oğlancıklara delâlet ider. Eger ol hatlar elüñ toğrusuna kıatı toğru olursa erkek oğlancıklara

³²⁸ MS. II. yüzyılda İskenderya'da doğmuş ve orada yetişmiş Hristiyanlığın önemli bilginlerindendir. Düşünceleri, Ortaçağ Hristiyanlık düşüncesini şekillendirmiş ve paplık tarafından kabul görülmüştür. Astroloji konusunda ortaya attığı görüşlerinin tartışılması dahi kilise tarafından yasaklanmıştır. Ona göre Dünya gökyüzünün merkezinde bulunur ve Güneşle diğer gezegenler onun etrafında döner.

delâlet ider. Eger eğrirek dek olursa kız oğlancuqlara delâlet ider. **H**atlar adedince ‘adedleri olur mümkündür ki kınkısı ön toğduğu bilinür. **D**al barmaq tarafından olan hatt-ı evvel toğar meretebe ile toğarlar. **H**atlaruñ meretesinden toğrılığından vü eğrilüğünden evvel vü soñra erkek vü dişi olanları belâsuz oğlancuqların kınkısı diri olur vü kınkısı kuvvet olur. Belâsız eger hattı münkât‘ ola fevt olur vü münkât‘ olmaya fevt olmaz. Vü ođlancuqlaruñ kınkısınıñ ‘ömri çok vü uzun olur kınkısınıñ az olur bilesün. Eger hattı uzun ola ‘ömri uzun olur, eger hattı kışa ola ‘ömri kışa (v. 56a) olur. **H**e barmađuñ dibinden **D**al barmađuñ yassılığına ne kıadar hatt keserse ol kıadar ‘avret ala. ‘Ömri âhirine dek eger bir hatt keserse bir ‘avret ala. İki hatt keserse iki ‘avret ala aña göre kıyâs idesün. Eger ‘avret hatları barmađuñ yassılığına toğrı olursa kız oğlan olmağa delâlet ider. Eger eğri olsa tul ‘avret olup yâhûd kız oğlan diyup aldığı kız oğlan çıkmadığuna delâlet ider. Eger biri birinden hatlar ırak olsa sonra alacağı ‘avretı çok zamân soñra almağa delâlet ider.” Hâşl-ı kelâm budur ki hatlaruñ mesâfesi kıadar olur. ‘avretler almađuñ zamânı müddetleri eger ‘avret hattı kıızıl olsa akrâbasından almağa delâlet ider. Eger oğlancuqlar hatları inüp ‘avretler hattına ulaşsalar ol ‘avretten ol kıadar oğlancuqlar toğurmağa delâlet ider. Eger oğlancuqlar hatları inüp ‘avret hattına ulaşmaz ise ol erüñ ol ‘avretten oğlı kıızı (57 A) almağa ‘avretüñ hattı uzun olsa yaşlu, büyük ‘avret olamağa delâlet ider. Eger ‘avretüñ hattı kışa ola kıçı başlu ‘avret olduğuna delâlet ider. Hâşl-ı kelâm ‘avretüñ büyüklüğü vü kıçılığı hattına göre olur. Eger bu zikrolunan hatlar ‘avret ellerinde oluyor vü tafşıl üzre varacaqları erlerüñ ‘adularına vü ağvâllerine delâlet ider ki erlere göre bunlar dağı kıyâs oluna. Eger ‘avretüñ zikroluna hatlardan ğayrı elüñ taşrasından yana hatlar olsa kıahbe olmağa vü oynaşlarunuñ ‘adedlerine delâlet ider. Eger dilerseñ belâsız er oğlan iken mi olunur yâhûd orta yaşında iken mi olunur, yâhûd pîr iken mi olunur? Eger erde ‘avret hattı **H**e barmağın dibine kıatı yağın olsa oğlan iken olunur. Eger dağı ırâk olsa orta yaşında olunur. Eger dağı ırâk olsa pîr iken oluna. Hâşl-ı kelâm hattınuñ bu‘dına vü kıurbuna

göre ölüne. Eger **Ğayın, Elif, Ye, Te** hattına (v. 57a) yakın ‘ömr hattınuñ sağ yanında mevâzı’ hat olsa ğurbetde fevt olup mevlidinde vefât itmeyeceğine delâlet ider. Eger ‘ömri hattınuñ sol yanında ‘ömür hattına mevâzı’ hat bulınsa ki **Ğayın, Elif, Ye, Te** hattına yakın yerde tabi’i ölüm olmasına delâlet ider vü ba’z hükemâ ayıtdular ki eger **Ğayın, Elif, Ye, Te** hattı yanında elüñ yassılığına dört mevâzı’ hatlar olsa ‘ömri evvelinde eyülükler görüp mâlı olmağa delâlet ider vü eger bu hatlar **Ğayın, Elif, Ye, Te** hattına ırâk olsalar ol kadar yaşına göre mâlı ola. Eger mezkûr hatlar **Elif** barmağa yakın olsalar malı vü rızkı pîr iken çok olmağa delalet ider. Eger mezkur hatlar **Elif** barmağ ile **Ğayın, Elif, Ye, Te** hattınuñ ortasında olsa orta yaşındayken mâlı vü rızkı olmağa delâlet ider. Bunuñ üzerine kıyâs olunan Kâmer hükmitdüğü yerde aşağı şekilde mersüm ola nişânlardan birisi bulınsa kendü ‘avretlerüñ koyub (v. 57b) harâm ‘avretlere zinâ idüp yaramaz fikirler itmeğe delâlet ider. Eger ‘Uḡârid yerinde aşağı şekilde mersüm olan nişânlardan birisi bulınsa ağır hastalıklara böğreklerüñ yeline vü yâhûd öksürüğe delâlet ider. Eger Merih yerinde aşağı şekilde mersüm olan nişânlardan birisi bulınsa müteğayır hâllere vü hastalıklara uğraduğuna delâlet ider. Eger yerinde aşağı şekilde mersüm olan nişânlardan birisi bulunursa tîz tîz kaçımaklığa delâlet ider vü dahı her nesnelerde kâmil olduğuna delâlet ider. Mezkûrlaruñ tasvîri budur:

شکل لثالث

غ
ق

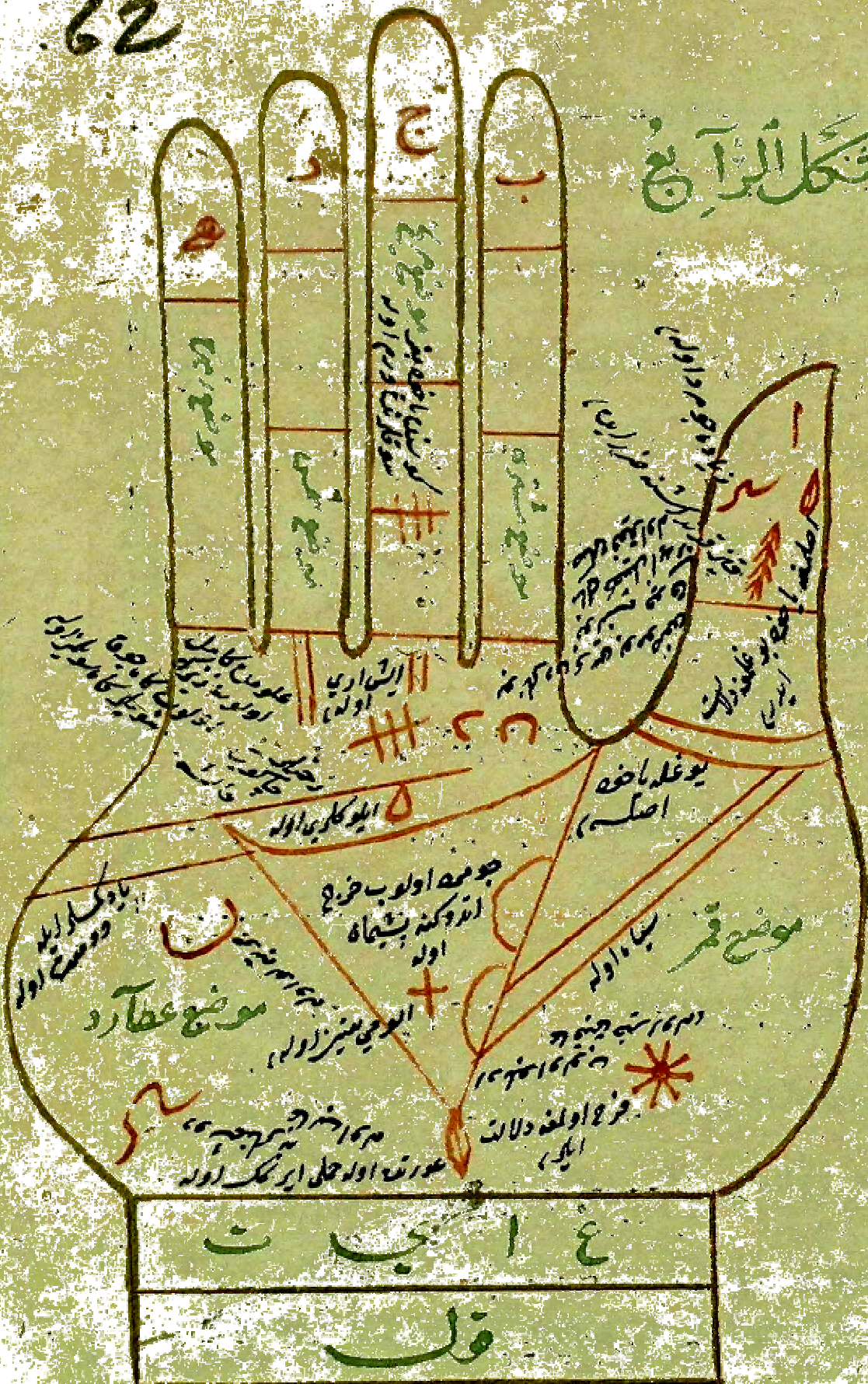
(v. 58b) Eger Müşteri yerinde mersüm olan nişânelerden birisi bulınsa çok rızıklar kazana ammâ teşvîşleri vü dervîşligi ola. Eger Zühre yerinde mersüm olan nişânlardan birisi bulınsa söylemesinde ağır deprenür ammâ ehl-i fikr vü cevabında kâ mildür vü şâlihleri vü ‘âlimleri ziyâde sevüp vü muhteliş olmasına delîldür. Eger müselleş içinde bu zikrolan nişânlardan bulınsa yaramaz hûlî kişi olup vü cûmerd olmasına delâlet ider vü ba‘de belki zeviyelerüñ aḥkâmın zikridelüm. Eger ki **Mîm** zâviye **Be, Cîm** barmaqlaruñ arasına toğrı olsa gönli miskin olup vü ḥarâm kazanmağa ziyâde cehd itmesine delâlet ider. Eger bu zâviye **Be** barmağüñ ortasına toğrı olup zâviye câdde dahı olsa zihni zîrek olup vü sa‘âdetüne delâlet ider. Eger **Mîm, Sîn, Ye, Mîm, Lâm** hatlarından zâviye ḥâdiş olmasa ya‘nî biribirine tokınmayalar aralıkları (v. 59b) zahîr ola. Kendüyi büyük görür vü esirgemez vü eyülük bilmez vü kıskanıcı vü yalancı vü gammâz ola. Haşıl-ı kelâm murdâr hûlu vü ‘akıbeti hayır olmaz kişiye delâlet ider. Eger zikrolan hatlaruñ aralıkları katı ziyâde yakın olmağa muttaşıl gibi olsa ammâ ḥaḳîḳatte muttaşıl olmasa muḥâturaya uğramağa yâḥûd demürden yarası olmağa delâlet ider. Eger bu hatlar arasında gayrı ḥaṭ zâviyenüñ dibinde çıkup gerü egilüp **Mîm, Sîn** hatta tokunup aşğa baḳar ise ağudan yâḥûd bir ḍarbdan³²⁹ helak olmasına delâlet ider. Eger **Mîm** zâviyesünüñ üstüne gelen ḥaṭ sağ tarafından arası açılıp gene egilüp kavuşmağa yakın olup varup **Mîm** zâviyesünüñ altında kavuşsa delîldür ki etdüğü ḥarclara peşimân ola. Eger müselleş içinde **Mîm** yanında buncılayın nişân olursa bir alçak ‘avretten mirâs degmege delâlet ider. Eger mezkûr yerde buncılayın (v. 59a) nişân olup kızıl olursa bir yıl tamâm hasta olmasına delâlet ider. Eger **Sîn**’de zâviye-i kâime zâhîr olup kızıl ola göklük vü ḥarâret-i ğariziyenüñ vü kaviyyelerüñ hoşluğuna delâlet ider. Eger mezkûr zâviye olsa ḥarâmî kişi olmağa delâlet ider. Eger zâviye müteferrice olsa bunuñ ‘aḳsidür. Eger bu zâviye olmasa âdemiligi vü insâniyeti olmayup mütteğayrû’l-ḥâl olduğuna delâlet ider. Eger zâviyede buncılayın nişân ‘avretde olsa ḥamlî erkek olduğuna delâlet

³²⁹ Metinde bu sözcük “debür” şeklinde yazılmıştır.

ider. Eger mezkûr câdde ise fitnelige delîldür. Eger mezkûr müteferrice ise aḥmâḵ olup insâniyeti olmaduguna delîldür. Eger zâviye olmasa mi‘îde vü ba‘z za‘fına delîldür. Eger mezkûrede buncılayın nişân olsa yatlıdur, eger elüñ murabba’ında hâç gibi olursa mütedeyyin vü müteşerri‘ kimse olup dünyâ terkin ihtiyâr eyleyüp vü huzûrsuz vü şeyḥ gönüllü kişi olup ‘izzetli olmasına delîldür. (v. 60a) Eger mezkûr hâç egri olup vü hoş nişânlanmış olmasa yatlıdur. Eger barmağında müselleş bulınsa gâh eyülük gâh yatlıluk gele. Eger iki müselleş olsalar ki birinüñ haṭṭı birisinüñ üzerine ola, eyü olmağa delâlet ider. Eger üç olursa yatlıdur, eger dört olursa eyüdür. Eger mezkûrede yıldız gibi buncılayın nişân olup kıvılcık ola ‘adilligine vü emnligine delâlet ider. Eger darlığa gelse tekrar devletlü ola vü ‘avretleri çok sever ola. Anlardan sakınmak gerekdir. Eger dâire gibi olursa ‘ulûmda kâmil olduğuna vü eyü hûya delâlet ider. Eger elüñ murabba’ında müselleş ki zâviye câdde olup **Mîm, Lâm** haṭṭuñ ortasında vâḳi‘ ola büyük düşmânları olduğuna delâlet ider. Eger mezkûrede **Cîm, He** aralığı muḳâbelesinde hâç olsa seferler çeküp vü zahmetler görmeye delâlet ider. Eger ana haṭṭlar **Elif** barmağın dibinden (v. 60b) çıkup ‘ömr haṭṭını keserler ise uzun seferler çeküp vü çok vilâyetler görmege delâlet ider. Eger Kâmer hükmi yerinde bir yıldız şekli olsa buncılayın sevinüp ferâh olmağa delâlet ider. Eger Kâmer hükmi yerinde buncılayın bir nişân olsa şâḥib-i ‘izzet vü hürmet olmağa delâlet ider. Eger Kâmer hükmi yerinde ‘ömr haṭṭı yanında buncılayın şekil ḥâdis ola **Cîm** ‘akabince gelicek marâzlara delâlet ider. Eger cimâ‘ haṭṭından bir budak bitüp **Cîm** barmağın dibine dek gelse çok nesnelerde çalışup ziyâde zahmetler çekmege delâlet ider. Eger **Cîm** barmağın dibinden iki kıvılcık yoğun haṭṭlar olsa işi eri maşlaḥat başarduguna delâlet ider. Eger mezkûr olan haṭṭlar birisiyle kesilse emek çeküp vü zahmetler görmege delâlet ider. Eger **Cîm** barmağın üçüncü böğümü dibinden avuc küçürek haṭṭlar bitüp aşağısına ineler göğsinde ya bağırsaklarda verem olmağa delâlet ider. Eger **Dal** barmağın dibinden (v. 61a) ana ṭoğrı haṭṭlar bitüp elüñ uzunluğuna giderler ki bu gelmiş yâḥûd kesilmiş olmayalar, ‘akluñ zîrekligine vü ‘ilm-i

dağayıka mütâlla‘a idüp ince fikirler idüp vü çok ‘ulumlar bilmeye vakit olur. Çok söyler vakit olur, çok söylemez kişi olduğuna delâlet ider. Eger mezkûr iki haţlar kesilmiş olsalar mezkûrlaruñ hilâfı olmağa delâlet ider. Eger ‘Uţarid yerinde aşagadan yukaru vü elüñ murabba‘ına varınca egri şekil çıkmış yâd kimesneler ile dost olmağa delâlet ider. Eger ‘Uţarid yerinde buncılayın şekil olsa düşmânlar ana gâlib olmağa delâlet ider. Eger ‘Uţârid yerinden küçürek vü karışmış haţlar olsa oğlan-gîn tabi‘atlu vü terbiyelü olmağa delîldür. Eger zikrolan haţlar **Gayın, Elif, Ye, Te** haţına yakın yerde olsalar bârid vü balgamî mizâc olup tabi‘atuñ leynini (yumuşaklık) olduğuna delâlet ider. Eger ‘Uţârid yerinde buncılayın şekil olsa ileri varup (v. 61b) eyü mertebelü ulu kimesne olmağa delâlet ider. Eger Elif barmağuş evvelki faşlına yakın yerde bir haţ yüzük tamâm barmağı çevresi boğulmağa yâhûd aşılmağa delâlet ider. Eger mezkûr haţ mezbûr barmağı çevirse şularda muh âtaraya uğrayup büyük belâ ile geru halâş olmağa delâlet ider. Eger barmağuş evvelki faşlı üstünde bunuñ gibi şekil olsa ziyâde yaramazdur. Eger dırnağ yanında buncılayın nişân olsa aşılmağa yâhûd boğulmağa delâlet ider. Eger Elif barmağuş evvelki faşluñ üstünde buncılayın nişânı olsa kız karındaşına zarar itmege delâlet ider. Eger Elif barmağuş evvelki faşlı üstünde yıldız gibi olsa efrâtıyla cimâ‘ olmasına delâlet ider. Mezkûrlaruñ tasviri budur: Temmet.

شکل الزائج

(v. 62b) Eger Müşteri yerinde doğru hatlar elüñ uzunluğuna iner ise ne kadar barmağın dibine yakın olup çok olsalar ol kadar ziyâde mâlları vü ‘izzetlü vü mertebeleri de eyülükleri olup şâhib-i hayr olmağa delâlet ider. Ammâ şartı budur ki bu hattı gayrı hat kesmeye bu hat bükülmüş olmaya, eger mezkûr hattı gayrı hat kesmiş vü yâhûd bükülmüş ola. Mezkûrların hilâfına delâlet ider vü başında yâhûd elünde yara yeri olmağa delâlet ider. Eger her hat kıvılcık vü büyük ola geleceğe delâlet ider. Vü eger rengi hayra vü küçürek olsa geçmişe delâlet ider vü ba’zlar dimişlerdür ki: “ Eger Müşteri yerinde hâç gibi yâhûd müselleş hatlar bulınsa rengi vü tasviri ma’nîdâr ola ‘izzete vü hürmete delâlet ider. “Eger Müşteri yerinde buncılayın bir nişân olsa bünyesi za’îf olup vü hareketleri olup zahmetlü dirliği olmağa delâlet ider. Eger bir doğru ince (v. 63a) hat elüñ murabba’ında eyü renklü **He** barmağın dibine dek varsa, eger bu hat erlerde olsa insâniyeti ölüp harâm kişiye delâlet ider. Eger ‘avretlerde olsa ululuğa yâhûd eyülüğe delâlet ider vü eger bu hat egri vü yoğun olsa erlerde cûmerdliğe vü ‘avretlerde cimâ’ sevmeye delâlet ider. Eger Zühre yerinde hatlar olsa kimi küçürek kimi orta olsa doğru olmayup mühmellere muhabbet idüp vü harâm kabul idüp cimâ’ ziyâde iştihası olmağa delâlet ider. Eger mezkûr hatlar doğru olsa ‘izzetli bahta delâlet ider. Eger **He** barmağın dibinde Zühre yerinde egri kıvılcık hatlar olsa yalancı olup vü uğrı olmağa delâlet ider. Egri vü kıvılcık hatlar elüñ murabba’ında vü Zühre yerin geleler ammâ barmağın dibine varmayalar kollarda vü ellerde yara olmağa delâlet ider. Eger **He** barmağın dibinde nısf-ı dâîre olup (v. 63 b) ortaya bakâ mertebenüñ eyülükle muhtelif olduğunda delâlet ider. Ammâ aşğa bakâ mertebe eksilmeğe vü mütegayr olmağa delâlet ider. Eger **Gaym, Elif, Ye, Te** hattı doğru vü muttasıl olup rengi dahı ma’nîdâr olup yukarı tarafa mâyil ola huşûşâ ki budaklar doğru olup egilmiş olmağa devletlülerde olsa mâlî dâîm olup vü ziyâde olmağa delîldür vü yoksullarda olsa eyülüğe delâlet ider. Eger **Gaym, Elif, Ye, Te** hattından biri doğru muttasıl bir hat çıkup **Mîm, L#am** hatta varsa ömr-i evvelinde darlığa fâr vü zahmetlü olup soñra ahiri huzûr üzerine olup hayr olmasına delâlet ider. Eger mezkûr hat orta barmağa varsa

her ne iş işlese rast gelüp tâli'î sa'îd olmağa delâlet ider. Eger mezkûr haţ orta barmağa degmeye ma'sûkası olduğuna delâlet ider. Eger mezkûr haţ **Be** barmağa varsa uzak (v. 64a) seferlere gitmege delâlet ider. Eger mezkûr haţ **He** yâhûd **Dal** barmağa yakın varsa gâyetde büyük nasib olmağa delâlet ider. Eger mezkûr haţ muttasıl olup eyü renklü olup **Elif** barmağın dibine yâhûd 'ömr haţtının yanına çıkarsa gâyetde katı vü lâtîf ola. Eger **Gaym**, **Elif**, **Ye**, **Te** haţtının üstünde 'avretlerde 'ömr haţtına yakın üç ya dört ya dahı ziyâde yıldızlar gibi olsa gammâz vü yaramaz ere varup sonra gine kurtulmağa delîldür. Eger koluñ ortasından bir haţ çıkısa **Gaym**, **Elif**, **Ye**, **Te** saţhı giçe 'Uţârid hükmi yerinde tura kendüsi dostlarına şadaķat idüp dostları buña şadaķat vü âdemîlik itmedüğüne delâlet ider. Eger mezkûr haţ koluñ dibinden çıkup egri vü aşısız ola kûl olup kendü ihtiyârında olmaduğuna delâlet ider. Eger cimâ' haţtının ucunda buncılayın bir haţ bite ki barmağların taşrasından tarafından bite barmağlarına (v. 64b) yana baķa hısmını öldürdüğüne delâlet ider. Eger koluñ ortasından bir haţ çıkup **Gaym**, **Elif**, **Ye**, **Te** saţhını giçe bir yerde olmayup çok yerlerde misâfir olup seyyâh olduğuna delîldür. Eger mezkûr haţ giçüp 'ömr haţtına vü yâhûd baş haţtına tokunsa def'aten vafir rızķ elüne gire, eger mezkûr haţ Kâmer hükmi yerinde varsa deñiz seferün idüp varduğı yerde mütemekkin olup maķsûdı tamâm olmasına delîldür. Eger **Gaym**, **Elif**, **Ye**, **Te** üstünde hâc olursa eyü nasib elüne görmeye delâlet ider. Eger **Gaym**, **Elif**, **Ye**, **Te** haţtının bir haţ çıkup orta barmağa varsa tabi'ât-ı sevdâyî olup ziyâde cûmerd olmasına delîldür. Eger Zühre yerinde müselles yâhûd mürabba' olsa gâyetde hâli eyü ola. Eger 'Uţârid yerinde yıldız olsa 'avretlere mâyil hâşıl itmesine delîldür. (v. 65a) Eger **Be**, **Cîm** barmağları arasından bir haţ çıkup yay şekli gibi egilüp **Be** barmağının dibine varsa başında yara olup yâhûd öleceğine delîldür. Eger **Be**, **Cîm** barmağların arasında bir haţ çıkısa **He** barmağın dibine maħbûs olduğuna delâlet ider. Eger **Cîm** barmağın dibinden ya'nî Merrih hükmi yerinden nışf dâire gibi bir haţ olsa ki yukarıya baķar ola, zindâna girmesine

delâlet ider. Eger Zühre yerinde mezkûr haş gibi olsa ki uğrı olduğuna delâlet ider. Eger elde kıl az olsa ‘avret tabi’âtlü olup mütegayrû’l-hâl olmasına delîldür. Eger ellerde kıl olmasa yaramaz hûlara vü büyüklenmeye vü ‘akılsuzluğa delâlet ider. Eger kılûñ kemmiyyeti vü rengi vü yoğunluğu vü egriligi vü toğrılığı ‘itidâl üzerine olsa eyü hûylara delîldür. Ristoñales “Kitâb-ı Nefs”de demişdür ki dırnaqlaruñ ahvâllerinden ‘akluñ zîrekligi vü gûdenligi (v. 65b) ma’lûm olur. Eger dırnaqlar ince vü laîf olsa yâhûd kıvılcık olup uzun olsa akluñ vü hûylaruñ hoşluğuna delâlet ider. Eger dırnaqların ziyâde kıvılcık olsa âdeme karışmayup hatır-nâk kimesne olmağa delâlet ider. Hükemâdan ba’zıları demişlerdür ki eger dırnağ üzerinde uvacuk akca akca noktacıklar olsa ol miqdâr dostları olup berekâtlar bulmağa vü halk katında noktalar kadar libâsları olup yâhûd halkdan ol kadar fâyda bulmağa delâlet ider. Eger dırnağ üzerinde uvacuk kara noktalar olsa ol kadar düşmânları olup vü yeni ziyânları olmağa delâlet ider. Zikrolan ahvâl, mezkûr şekillerden ma’lûmdur. Temmetü bi-‘avnillâhi meliki’l- vahhâb

HÂZÂ TAHLÎŞU MÂ-ZÎDE FÎ’L-KÎTÂB

VÜ TAḤḤÎḤ-İ MÂ-ZİKRİ FÎ KÜLLİ’L-BÂB³³⁰

(v. 66a)

Dimişler imtiḥân ile ḥakîmân

Ḥevâşş-ı âdemîden niçe bürhân

Kim ol şûretle bilünür sıfatı

Hem ol sîretle olur vaşf-ı zâtı

Teşebbühde demişdür ehl-i ma’kûl

Bu cism-i âdeme şanduk-i ma’kûl

³³⁰ Tercümesi: Bu her bâbını açıkladığım kitaptan kurtuluşumdur.

5 Kişi bilmez ne var maḥlûk içinde
Nitekim örtülü şanduk içinde

Şu kimse kim kesirü'l- imtiḥândür
Bilâ-şek âdem ile ḥâsdandur

Nazar kılsan kişinüñ ḥilyetine
Hemân-dem vaḳıf olur siretine

Şular kim imtiḥânlar eylemişler (v. 66b)
Bu sözi añı göre söylemişler

Der-Beyân-ı Evşâf-ı İnsân

Ber Aḳvâl-i Ḥakimân-ı Yunân

10 Ben-i Âdem'den bir nice şıfat var.
Kim oldur ḥilkât-i maḥbub-i muḥtâr

Nedir ol vaşf kulaḳ tut beyâna
Kişi kim ḳâmeti ola miyâna

Ne aḡlaz ne raḳıḳ ola şikemde
Hem anuñ gibi ola tuṭaḳda femde

Hem ola mu'tâdil başında 'azmi
Eti yumşak ola vü aḡ-ı cismi

Veli cisminde anuñ aqlığı bil

Ola kızıla ya şaruya mâyl (v. 67a)

- 15 Ne katı uzun ola saçı bî-ħad
Ne iñen kışa ola şöyle ki ca'd

Ne şulbünde ne verkinde eti anuñ
Coğ olmağa didi ehl-i beyânuñ

Ṭavîl (ü) hem daķîķ ola benânı
Açuğ ola ayâsı bil beyânı

Ṭabi'âtı dimişlerdür eṭıbbâ
Ne şuğrâvî mizâc ola ne sevdâ

Bakıcak görüne yüzünde behçet
Nişânı şâdi aşâr-ı meserret

- 20 Kelâmı az ola vü şamtı vâfir
Zekiyyü't-ṭab' ola pâk hâtır

Bu hilķâtlü olandur ħayrû'l-insân (v. 68a)
Bulursuñ bir anuñ bigi kimse iy cân

Elünden koyma etegin emânet
İderseñ anuñıla eyle şoĥbet

Der-Beyân-ı Çeşm-Hâ-yı Merdümân

Ber Akvâl-i Hakimân-ı Yunân

Gel işitgil kelâm-ı zû'l-fünûnî
Ki gök gözdür dimiş erdi'l-'uyuni

25 Şol kim aşkar ola ezraķü'l-'ayn
Şürûr ehlidür hem şâhibü'l-şeyn

Dimişler şol beşer çün ehl-i Yunân
Siyâh çeşm olsa olur mer'-i cebân

Şabî bakışlı kimse göresen çün
Dihûku'l-vech ola vü olur 'ömri uzun³³¹

Eger ola baîyyü'l-ayn-ı insân
Didiler şâhibü'l- mekr olur iy cân

Şol insân kim ola ol ma'z gözlü
Kâtı câhil olur menhûs u bed-hû

30 'Azimü'l-'ayn olan hem çeşm-i lerzân
Olur ol bî-hayâ vü merd-havvân

Bahâdırdür kim olsa 'ayn-ı aḥmar
Dâhî dirler gelür ol kişiden şerr

Der-Beyân-ı Mubehâ-yı Merdümân

Ber-Güfte-hâ-yı Ehl-i Yunân

³³¹ Bu dizenin ölçüye uyabilmesi için şu şekilde olmalıdır:
“Dihûku'l-vech ola ol 'ömri uzun”

Raķikü'ş-şar olan insân mevcûd

Şalâh ehli ola hem şâhib-i cûd

Haşin saçlu olan hem ihsânü'ş-şar

Şeca'ât ehli olur şâhibü'l-hayr (v. 68b)

35 Saçı gâyetde delim³³² olan âdem

Dimâğı barid olur fıtnatı kem

Kesirü'ş-şar olan cisminde serde

Olur cebân ol kimse beşerde

Şunuñ kim şadr u bâtınında ola kıl

Delâlet kıllet-i fehme dürür bil

Kebirü'z- zeķan olanadur delâlet

Qalîlü'l-'aql olanı neng u cüre't

Ġalîzü'l-hacib olan kimsenüñ hem

Çoğ olur ol kişide hüznile hemm

40 Şunuñ kim kaşları gâyet siyâhdür

Nazarda ne dırâz u ne kütâhdür (v. 69a)

Didiler ki zîrek u şâtır ola ol

Her işde hâzık u hazır ola ol

³³² Bu sözcük metinde “dellîn” şeklinde yazılmışsa da doğrusu aktardığımız gibidir.

Der-Beyân-ı Cebân-ı İnsân

Ber Aqvâl-i Hakîmân-ı Yûnân

Dimişler alnı büyük olan insân
Olur ol kimsene gâyetde keslân

Kimüñ kem ola peşîmânîsi aşğar
Anı câhil evlâdur merd-i aḥbar

45 Şunuñ kim münbaşıṭ ola cebini
Ki ya'nî olmaya alnında çini

Anuñ gibi kişi olur meḥâşım
Güzâf u lâf olur aqvâl dâîm

Ḥilâfı olsa olur merd-i hâzık
Fehîm u zîrek u ḳavlinde şâdık (v. 69b)

Der-Beyân-ı Anuf-i Ademiyân

Ber Aqvâl-i Hakîmân-ı Yûnân

Şunuñ kim yufḳa ola ṭarf-ı enfi
Muḥâşım ola insânüñ o şınfı

50 Şu kim burnı delügi ola vasi'
Olur şerir-ḥışâm u hem murâfi'

Miyân enf olan kimsene beşerde
Fehîm u ehl-i 'aql ola siyerde

Der-Beyân-ı Efvâh u A'nâk-ı Merdümân

Ber Güfte-hâ-yı Hükemâ-yı Yûnân

Küşâde-leb olan hem vâsi'ü'l-fehm
Bahâdır olur anuñ gibi adem (v. 70a)

Ṭutağı ağılez olan bil muḥakaḳ
Ġalîzü't-ṭab' olur merd-i aḥmaḳ

55 Dimişlerdür ḳasîrü'l-'unḳ-i insân
Ḥabiş olur daḥi mekkâr u fettân

Şol insân kim ola aṭvelü'l-'unḳ
Şabur olur vü lakin seyü'l-hulḳ

Ṭavîlü'l-'unḳ olan aşḡaru'n-nâs
Didiler aḥmaḳ olur ol şıfat-nâs

Ġalîzü'l-'unḳ olandur şâḥibü'l-cehl
Hem olur ol kimesne ġâlibü'l ekl

Ne uzun ne kışa boyunlu insân
Sıḳa u şâdık olur dirler iy cân

60 Hem olur ehl-i 'aḳl u ehl-i tedbir (v. 70b)
Mevddet ıssı³³³ vü şâḥibü'l-hayır

³³³ Bu sözcük asıl metinde “assı” şeklinde geçmiştir. Metnin anlamına göre “ıssı” olmalıdır.

Der-Beyân-ı Ru's vü Ba'z A'zâ-yı İnsân

Ber Aqvâl-i Hükemâ-ı Yûnân

Başı büyük ola vü oli kütâh

Olur şerîr u hem mecnûn-i güm-râh

Ğaba ulağlı kimse ola câhîl

Dahı hâfız oladur ba'z âbîl

Ğulağı küçicek olan olur aħmak

Dahı dirler olur ol merd-i esrak

65 Şu kimse kim ola avîl zirâ'i

Uzatsa dizine irişe bâ'i

Şecâ'at ıssı şâhib-i keremdür

Mürüvvet kâni vü ehl-i himemdür (v. 71a)

Elüñ barmağ uzun olmak begâyet

İder ol şiddet-i cehle delâlet

Dimişlerdür ğalîzü'l-bâtna her ğâh

Olur dirler hermişe şâhib-i câh

Kebirü'l-verek olanadur delâlet

Kim olur ol kişi ehl-i şecâ'at

70 'Azimü'r-rükbe olan kimse dirler

Delir olur dahı ehl-i dilâver

Ġalîzü's-sâķ olan kimsene iy şeh
Dimişlerdür olur ol kişi ebleh

Ayağı etlü olan nesl-i Âdem
Meger ol seyyîü'l-fehm olısar hem

Şu kim ola ayağı hurde anuñ
Mizâh ola işi ol dil-rübânuñ (v. 71b)

Uzun boylu kimesne olur ahmaķ
Hem orta boylu olur ahyerü'l-haķ

75 Kısa boylu olur fettân u 'ayyâr
Fuzûlî vü habîs u merd-i mekkâr

Kimüñ kim ola levni baksañ iy yâr
Kızıl şaru lahîbü'n-nâr gîr-dâr

Didi vaşfında anuñ ehl-i ma'kûl
'Acûl u merdüm-i dîvânedür ol

Raķîķü'l-hamra olan kimesne hem
Hayâ ehli olur dirler ol âdem

Şu kimse kim sana oldıķda tudaşı
Kızara beñzi ya gözden gele yaşı (v. 72a)

80 Ya seni göricek ide tebessüm
Muhibüñdür senüñ bilgil ol merdüm

Şu kimse kim anuñ levnî qaradur

Yamân olmağda huyi müntehâdûr

Meger hüsñ ehlinedür şâhib-i‘fâf

Güzldür otuz altı dürlü evşâf

Bulınsa bu şıfatlaruñ anda tamâmet

Melîhü‘z-zat olur ol kimes gâyet

Ki ya‘nî ağ gerekdür dört naķışı

Teni sâķi gözi ağı vü dişi

85 K̇ara olmağ gerekdür dört resmi

Benüm neyyiresi vü kaşı çeşmi

Gerek dördi kızıl biri yañlağı

Ayâsı içi dili vü tudağı (v. 72b)

Degirmi olmağ gerekdür dört zeyni

Başı ‘unķı tapuğı sâ‘ideyni

Refiķ olsa gerekdür dört mevzi‘

Kaşı ‘enfi tudağı vü eşâb‘ı

Uzun olmağ gerekdür dördi â‘zem

Boyu boynu kaşıyla kirbigi hem

90 Kiçi olmak gerekdür dört nişânı

İki ayağı vü ‘enfi, dehânı

Gerek vâsi‘ ola dört yerde cismi

Cebîni, vereki, gögsi, iki çeşmi

Gerekdür dört yerde boyu nağzı

Ğulağı koltuğı burni vü ağzı (v. 73a)

Güzeli ħûb ider dirler göz alı

Güzeli ħulk kılınc ider güzeli

Bilenler ħüsn ‘ilmini şâhihi

Bu resme vaşf itmişler melihi

95 Gör imdi ħikmeti ħallâk-ı levnî

‘Aceb nesne yaratmışdur bu ħüsni

Te‘alaallâh Te‘âla ħudret eli

Ne zibâ ħalk itmiş bu cemâli

Mürekkeb nuruyla ħaţât-ı ħudret

Yazıpdür aħsen-i takvîme şûret

Beyt

Ğağ ‘azze u cellâ-dâned taħkik ħamu eşyâ

Ger zâhir u ger bâtın (u) ger mürde (vü) ger ihyâ (v. 73b)

Haza ahirü ma-tercümetihi ve cem‘atihi min-risâleti’l- firâset bi-lisâni’t-Türki ba‘de mu‘talati ve diraseti hîne küntü fi-hizmeti’d-düstûri’l-kebir ve’l-muşiri’l-‘hatir ve mür‘tabitan ile’l-fu‘dili’l-‘alimi ve reisü’l-‘ulâmai’l-‘âlemi seyyidi’z-zamân ve müftiy-i cihân ‘ani Kemal Paşa-zâde selemehullâhu fi’d-dünyâ ve’l-ahireti. Fi-şehrü’l-şabane el-lezi huve şehri membai’ş-şefâ‘at fi seneti semani ve selâsine ve tis’imiete mine’s-sinin ve’s-sa‘at temmet.³³⁴

Bu ‘âlem halkınuñ ‘ilmine bi’l-nisbe

Ki bir şahrâ-yı a‘zîmde bir dâne-yi hurde

³³⁴ Tercümesi: Bu kitap büyük rehber, hatırlı insan, alemin alimlerinin reisi, zamânın efendisi, cihan müftüsü Kemal Paşa-zâde’ye hizmet ettiğim zamân mütaala ve çalışmalardan sonra derlediğim ve Türkçe yazdığım firâset risâlesinin sonudur. Allâh onu dünyada ve ahrette korusun. Bu eseri bütün şefaatlerin kaynağı olan şaban ayında sene hicri 938’de (miladi Mart- Nisan 1532) yazdım.

Sonuç

Kıyâfet ilmi firâset ilmi içinde yer alan ve nispeten firâset ilmine göre daha dar bir anlam içeren bir ilim olup insanların vücut yapılarından yola çıkarak kişilikleri ve talihleri hakkında bilgi vermeyi amaçlar. Bunu yaparken de insanların zahirinden yola çıkarak batını hakkında bilgi verdiğini, yani insanların dış yapılarından yola çıkarak kişilikleri hakkında tahminlerde bulunmaktadır.

Çok eski zamanlardan beri insanlar arasında yaygın olarak kullanılan bu ilim, başlangıçta belli bir sistemden yoksunken Yunan alimleri tarafından sistemli bir hale getirilmiş ve geliştirilmiştir. Yunan alimlerince geliştirilen bu ilmin tercüme faaliyetleriyle Araplara geçtiğini ve Arap alimlerinin bu ilmi kendi kültürel unsurlarıyla birleştirerek ona yeni bir kimlik verdiğini aktarmıştık. Yunan alimleri insanların beden yapılarından yola çıkarak ruhsal bozuklukları tedavi etmeyi amaçlarken, İslâm alimleri böyle bir maksat gütmemiş, her uzuvdan yola çıkarak kişilik tahlillerine gitmiş ve böylece beden yapısıyla ahlâk arasında bir bağ kurmaya çalışmıştır.

İslâm dönemine bu ilim yasaklanmamış, Peygamber Efendimizin bizzat bu ilme başvurması ilme bir meşruluk katmış, birçok kıyâfet-nâme yazarı Peygamber'in bu eylemini kendine dayanak kabul ederek bu ilmin hak bir ilim olduğunu ispatlama yoluna gitmiştir. Ayrıca bu ilimle uğraşanlar, Kur'an'daki bazı ayetleri, Peygamber Efendimizin bazı hadislerini de bu ilmin hak olduğuna bunları delil olarak göstermektedir.

Türkler, İslâm'ı kabul ettikten sonra İslâm ilim ve sanatlarının bütün alanlarıyla meşgul olmuş ve çok sayıda sanatçı ve alim yetiştirmiştir. Bu ilmi Arap ve Fars sanatçılardan tercüme yoluyla alan Türk sanatçıları, bu alanda oldukça fazla eser kaleme almıştır. İlk örnekleri XV. yüzyılda görülen kıyâfet-nâmeler, XVI. yüzyıldan sonra oldukça yaygınlık kazanmış ve çok sayıda müellif bu alanda eser vermiştir. XVI. yüzyılda kaleme alınan eserlerin içinde yer alan Sivrihisârî'nin kıyâfet-nâmesi, bu alanda yazılan eserler içinde farklı bir yere sahiptir. Muhammed bin Ebi Bekir bin Ebu Talib El-Enşari ed-Dımişkî'den tercüme olan bu eser, yazarın esere yaptığı eklemelerle telif bir nitelik kazanmıştır. Sivrihisârî'nin eseri o döneme kadar yazılan eserlerden farklı bir özellik taşımaktadır. Bu eser, günümüzde kullanılan tarza yakın bir tarzla kaleme alınmış, yazar çok sayıda müellifin eserinden yararlanarak bunlara sembolik harfler vermiş ve böylece yaptığı alıntıları bu harflerle göstermiştir. Zira yazılan bütün kıyâfet-nâmeler tek bir görüşe göre hükümler verirken Sivrihisârî, çok sayıda yazarın hükümlerini değerlendirerek bilimsel denecek bir eser

meydana getirmiştir. Ayrıca eser, diğer kıyâfet-nâmelerin ele almadığı konuları da ele almış, hayvanların ahlâkı ve milletlerin genel karakteri üzerinde de durmuştur. Eserin sonunda yer alan “ilm-i hutût”la ilgili bölümü de diğer kıyâfet-nâmelerde görülmeyen bir özelliktir.

Genel olarak hacimsiz olan bu eserlerin edebi yönü oldukça zayıf olup edebi bakımdan pek değer taşımaz. Bununla beraber dönemin toplumsal yaşamını, insana bakış açısını, toplumun değer yargılarını taşımasından dolayı kültür tarihi bakımından değerleri oldukça fazladır. Kıyâfet-nâmelerdeki bütün hükümler, birbirine yakın olup sadece bazı yazarların bazı uzuvlar hakkında verdiği hükümlerin yorum farkından ya da bilgi yetersizliğinden birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Ayrıca bazı kıyâfet-nâmelerde ele alınan uzuvlar, başka kıyâfet-nâmelerde yer almadığı, bazıları sadece insanı anlatmakla yetinirken bazılarının insan dışındaki varlıklara da değindiği ve bunların ahlâklarını anlattığı da görülmektedir.

Son dönemlere kadar etkisi devam eden bu ilim tıp, psikoloji, resim, eğitim, sinema, edebiyat gibi hayatın ve ilmin bir çok alanına nüfuz etmiş, yüzlerce yıl halk arasında yaşamıştır. Özellikle bu ilim, Doğu’da nesep belirleme, iz takip etme, yargılama hukukunda suçluyu tespit etme, devlet dairelerine memur alma, kul ve cariye satın almada etkili olmuştur. Bununla beraber insanların dış yapıları her zaman içi dünyaları hakkında gerçekçi bilgiler vermediğinden deforme tiplerin toplum tarafından dışlanmalarına, uğursuz sayılmalarına ve becerikli oldukları halde haksızlıklara uğramalarına sebep olmuştur. Batı’da ise durum daha vahim bir hal almış, deforme tipler toplum tarafından tamamen dışlanarak bunların suçlu olduğuna inanılmış ve bunların birçoğu şeytan, cadı suçlamalarıyla ateşlerde yakılmıştır. Bu ilmi kendine bir nebze referans kabul eden aşırı ırkçı görüşler, kendi dışındaki herkesi yok sayarak felaketlere sebep olmuşlar.

Kısaca diyebiliriz ki ilm-i kıyâfet, bir zamanlar toplumun temel ihtiyaçlarından ortaya çıkmış ve toplumun temel kıstaslarını, güzellik anlayışını, inançlarını ve insana bakış açışını yansıtmış bir ilimdir. Eski dönemlerde uzun bir zaman toplumsal yaşamı etkilemiş, birçok alanda kullanılarak insanı tanıma amacına hizmet ederek bazı konularda isabetli hükümlerin verilmesini sağlarken bazı hükümlerinde ise bazı insanların mağdur edilip sosyal yaşamın dışına itilmesine neden olmuştur. Bilimsel gelişmeler bu ilmin hükümlerini çürütmüş; yapılan araştırmalar, her uzun boylu insanın aptal, kısaların ise hilekar, deforme tiplerin suçlu olmadığını, her insanın çok kötü yanlarının olduğu gibi güzel yanlarının olduğu ve eğitimle insanların olumsuz özelliklerinin giderilebileceğini göstermiştir. Bununla beraber insan sağlığıyla beden yapısı arasında ilişki konusunda yapılan tahminlerin isabetli olduğu, yapılan araştırmalar uzun boylu ve dar göğüs kafesine sahip kişilerin tüberküloza daha çok yakalandığı, sarı benzin hastalık belirtisi olduğunu göstermektedir. Günümüzde artık eski

işlevini ve geçerliliğini yitirmiş olsa da bu ilmin insan anlayışı ve verdiği hükümler resim, edebiyat, sinema, tıp, eğitim gibi birçok alanda varlık göstermektedir. Sinema ve romanlarda kötü tipinin aşırı çirkin ve deforme olması, iyi tiplerin ise yüz hatlarının güzel ve masumiyet bildirmesi bu etkinin delilidir.

Bu ilmi değerlendirirken onu tamamen inkar etmek doğru olmadığı gibi bütün hükümleri olduğu gibi kabul etmek de doğru değildir. Dönemin şartlarından, ihtiyaçlarından ve anlayışından ortaya çıktığı için bu ilmi, kullanıldığı zamanın şartlarına göre ele almak ve insanları değerlendirirken onları kişiliklerine göre değerlendirmek en doğru yaklaşım olacaktır.

SÖZLÜK

-A-

‘Abîd: Kulluk eden, ibadet eden
‘Acûl: Çok acele eden
Açuğ: Açık
‘Adl: Doğruluk
Ağlez: Çok kaba
Ahbar: İyilik
Ahkâm: Emirler, hükümler
Ahlâk-ı hasene: Güzel huylar
Ahlâk-ı bâtınî: Görünmeyen, gizli ahlak
Ahvâl: Durumlar, haller
Ahvâl-i zâhirî: Görünen, açık olan haller
Ahlâk-ı hamîde: Övülecek huylar
Ahlâk-ı zemîme: Kötü huylar
Ahyer: Fazla iyi olan
Ahyerü’l-hak: Çok iyi olan Allâh, Çok iyi
olan doğruluk
Aña: ona, onu, onun için, ondan dolayı
Akvâl: Sözler, lakırdılar
Arık: Zayıf, cılız
Arkuru: Eğri, yan, üstü, ters, yanlamasına
Artuk: Fazla
Âsân: Kolay
Aşâr-ı meserret: Sevinç izleri
Aşgar: Daha, pek, en küçük
Aşgaru’n-nâs: Küçük insanlar
Aşikâre: Açık, belirgin olan.
Aşkar: Kızıl, kula

Aţvel: Uzunluk, boy
Avâz: Ses
Aver: Bir gözü kör olan, tek gözlü
Avrec: Kör, a’ma.
Avret: Avrat, kadın
Ayâ: Avuç içi
‘Ayn-ı ahmâr: Kızıl göz
‘Ayyâr: Hilekar, dolandırıcı
A’zâ: Organlar, uzuvlar
A’zâ-yı cüz‘iyye: Küçük organlar
‘Azim: Büyük, yüce
‘Azimü’r-rükbe: Büyük diz kapağı

-B-

Ba‘id: Irak, uzak
Barid: Soğuk
Başır: Görme görüş
Bâtın: Gizli, görünmeyen, içsel
Baţî: Yavaş, ağır
Baţıyyü’l-ayn-ı insân: Hareketi yavaş göz
Batn: Karın
Ba‘z: Bazı
Bed: Kötü
Bed-fehme: Kötü anlayışlı
Bed-hû: Kötü huylu
Beğâyet: Çok aşırı, çok fazla
Behcet: Sevinç, güler yüzlülük, şirinlik
Benân: Parmaklar
Ben-i Âdem: Âdemoğulları
Berķ: Şimşek
Berz: Ziraat, ekin

Beşer: insan

Beyn: Ara, aralık

Bî'at: Bağlılık bildirmek

Bî-ḥad: Hadsiz, sınırsız

Bî-ḥayâ: Utanmaz

Bigi: Gibi

Bî-idrâk: Anlaşılsız

Bilâ-şek: Şüphesiz

Binşır: Yüzük parmağı

Bî-temeyyüz: Farksız,

Bi-vefâ: Vefasız

Böğrek: Böbrek

Bu'd: Uzaklık

Buḥl: Cimrilik

Buncılayın: Bunun gibi

Burc-i akreb: Akrep burcu

Bülend: Yüksek, tok

-C- -Ç-

Ca'd: Kıvrıcık

Câdde: Geniş

Cânib: Taraf, yön

Cebân: Korkak

Cemâl: Yüz

Cevâhir: Cevherler, özler

Cimâ': Çiftleşme, cinsel ilişki

Cism-i âdeme: İnsan bedeni

Cûmerd: Cömert

Cür'et: Cesaret

Cüzâm: Bir tür hastalık

Çeşm: Göz

Çeşm-hâ: Gözler

-D-

Ḍarb-ı meşel: Atasözü

Daḳayık: İnce ve anlaşılması güç, dikkat
gerektiren şey

Daḳîḳ: İnce, ufak, nazik, duyulmaz

Dânâ: Bilen, bilgili

Degirmi: Yuvarlak

Delim: Çok, fazla

Demür: Demir

Ḍihuk: Çok gülen kişi

Ḍihḳ: Gülme

Ḍihukü'l-vech: Güler yüzlü

Dırâz: Uzun

Dırnaḳ : Tırnak

Dilâver: Yürekli, cesur

Diğerle: Diğerleriyle

Dil-rübâ: Gönül kapan, gönül alan

Dimâğ: Akıl, şuur

Divâne: Deli, çıldırmış, mecnun

Du'a-gûy: Dua eden

Dûn-i himmet: Gayretin alçağı

Dübb:: Ayı

Düken-: Tüken-

Dükene: Tükene

-E-

Ebleh: Pek akılsız, avanak

Ecil: sebep

Eczâ: Parçalar, bölümler

Edile: Deliller

Edille-i nakliyye: Vahiye dayalı deliller

Ednâ: Alçak, aşağılık
Edük: Çizme
Ef'al: İşler, fiiller, ameller
Ef'î: Yılan
Ehemm:Çok mühim
Ehl-i beyân: Belagat ilmini öğretenler
Ehl-i dilâver: Yürekli kişiler
Ehl-i himem: Gayretli kimseler
Ehl-i ma'kûl: Makul insanlar
Ehl-i tedbir : Tedbirli insanlar
Ehl-i hud'a: Hilekar, aldatıcı kimseler
Ekseri:Çoğu kez
Elyak: Çok layık, liyakatli, çok yakışır
Elzem: Çok lazım, lüzumlu
Emşâl: Örnekler
Emârât: Alametler, nişanlar, deliller
Eñ: Ek, büküm yeri, renk, beniz rengi
Eñek: Yanak
Enf: Burun
Enîn: İnilti, inleme
Erdi'l-'uyuni: Öfkeli gözler
Erlik: Erkeklik
Esed:: Aslan
Esrik: Sarhoş, meczup
Esrâr: Sırlar
Eşk: Gözyaşı
Eşref: En şerefli
Eṭbbâ: Doktorlar, hekimler
Evşâf: Vasıflar
Evceb: Pek lüzumlu, pek gerekli
Evsat: Bir şeyin ortası
Eyü: İyi
Ez'af: Çok zayıf, dermansız

Ezrakü'l-'ayn: Mavi göz

-F-

Faşıl: Bölüm
Fahrlenici: Övünücü
Fâsid: Kötü, fena
Fem: Ağız
Feres: At
Ferc:Aralık, yarık, çatlak
Ferâiat: Feşîh: Geniş, açık
Fettân: Fitne ve fesada teşvik eden, fenalık yapan
Fevt: Kaybetme, elden çıkarma
Fıtrât-ı cibilli:Yaratılıştan gelen huy, mizac
Fıtnât: Zeka
Fi'l-cümle: Nihayette, sonunda
Fırâk: Ayrılık
Fuzalâ: Faziletli, erdemli kimseler
Fuzûlî: Boş, işe yaramaz
Fulân: Filan
Fuşahâ: Güzel, düzgün konuşan kimse
Fürû':Dal. budak
Fürû'-i muḳarrer: Kararlaştırılmış dallar

-G-

Ġallaş: Kalles, edepsiz
Ġalaṭ: Yanlış, yanılma
Ġalîz: Kaba, kalın
Ġalîzü't-tab': Kaba kişilikli, yaratılışlı
Ġalîzü'l-hacib:Kalın kaş
Ġalîzü's-sâḳ : Kalın baldır

Ġavġa: Kavgâ

Ġalîzü'l-bâtn: Kaba Karın

Ġâyır: Başka

Gendüm-gûn: Buğday benizli

Gîñ:Geniş

Gîr-dâr: Meşguliyet, iş, adet, tarz, yürüyüş

Girye: Ağlama

Götürî: Bütün

Ġuşşa: Keder, kaygı, tasa

Ġûlâm-pâre: Köle parçası

Ġune: Renk

Ġune gök: Mavi

Güfte-hâ: Sözler

Güm-râh: Yolunu şaşırmış, doğru yoldan
ayrılmış

Güzâf: Beyhude, boş, anlamsız

-H-

Ġayrû'l-insân: İnsanların hayırlısı

Ġabâset: Kötülük, alçaklık

Ġabîs: Kötü, alçak

Ġabeşi: Habeşli

Hâcib: Kapıcı, perdecî, Kaş

Ġâdiş: Oluşmak, meydana gelmek

Ġâfız: Saklayan, Kur'an'ı ezberleyen

Ġakîmân: Hekimler

Ġaqqaniyyet: Hakka riayet etmek

Ġalâş: Kurtulmak

Ġâli: Boş

Hâl-i yakaza: Uyanıklık halinde

Ġamâkat: Ahmaklık

Hârib: Kaçan, firar eden

Ġâsıl olmak: Meydana gelen

Ġaşîn: Katı, sert

Ġazer: Sakınmak

Ġâzık:İşinin ehli, usta

Hem-fazıl: Aynı erdeme sahip

Hemândem: O anda, o zamanda

Hemm: Gam, keder

Hevamm: Böcek, haşere

Ġeveşş-ı âdemîden: Yokluk arzusu

Ġinzîr: Domuz

Ġışım: Akraba

Ġisset: Cimrilik

Ġicâb: Utanma

Ġin: Vakit

Ġin-i vedâ': Veda zamanı

Ġilkât-i maḥbub-i

yaratılış

Ġilkâtlü: Tabiatlı

Ġor: Değersiz, bayağı, adi

Ġû: Huy

Ġûb: Güzel

Ġurûf-i mermûze: Remizli, işâretli harfler

Ġurûf-i teheccî: Heceli harfler

Ġuşûl: Üreme, çoğalma, çıkma

Ġuşûşa: Başkaca, ayrıca

Ġuşûl-i nisbe: Ölçülü çoğalma

Ġuṭûṭ: Çizgiler, yazılar, hatlar

Ġükemâ: Hakimler, alimler, bilginler

-İ-

İrâk: Uzak

Isı: Sıcak

Issı: Sahip

‘İşk: Aşk

-İ-

İdrâk: Anlayış, akıl erdirme

İhsân: İyilik etme

İhtirâz: sakınma

İkdâm: Gayretle ve sürekli çalışma

‘İlm-i dağayık: Anlaşılması güç ilim

İhtimâm: Elemden, kederden uyuyamam

İlhâm-ı ilahi: İlahi ilham

‘Înâ: Zahmete uğram

İñen: Çok, ziyade

İşare: Tozu havaya kaldırma

‘İrsiyyet: Kalıtım

İstidlâl: Delil ile anlam

İvecik: Acele, çabuk

İy: Ey

-K-

Kabak: Kapak

Kâbîl: Soy, sınıf, kabul eden, yetenekli

Kaçan: Her zaman

Kâhîl: Olgun, erişkin, gayretsiz

Kâîf: İlm-i kıyafetle uğraşan

Kâlîlü’l-‘aql: Eksik akılı

Kâmil: Olgun

Ķamer: Ay

Ķâmet: Boy

Kâni: Kinayeli söz

Ķanķı: Hangi

Ķarîb: Yakın

Ķasîr: Çok kısa

Ķatı: Sıkı, sert

Ķavl: Lakırdı, söz

Ķayķı: Sarkık, meyilli

Ķazıyye-ı müselleme: Yardımcı teorem

Kebirü’z- zeķan: Büyük çene

Kebirü’l-verek: Büyük kalça kemiķi

Keff: Avuç içi

Kelâm: Söz

Kelîl: Az, çok olmayan

Kem: Az, eksik

Kemmiyyet: Nicelik

Kerâmet: Velilerin lüzum anında gösterdikleri olaķanüstü hal

Kesir: Çok olan

Kesirü’l- imtiķân: Sınavların çoķu

Kesirü’ş-şar: Çok kıl

Ķeşîrü’l-‘unķ: Uzun boyun

Keslân: Aptal

Kesvet: İç sıkıntısı

Keşf: Gizli bir şeyi bulma

Kevkeb: Yıldız

Keyfiyyet: Nitelik

Kezalik: Keza, bu da öyle

Ḳılllet: Azlık

Ḳılllet-i ekl: Yiyecek azlığı

Ḳılllet-i fehm: Anlayış eksikliği

Ḳırân: iki şeyin birleşmesi

Kırd: Maymun

Kibâr: Büyük

Kiçi: Küçük

Kiçilik: Küçüklük

Kızb: Yalan

Kubh: Çirkinlik

Ḳudret: Güç, kuvvet

Ḳulûb: Kalpler

Ḳuvve: Kuvvet

Ḳuvvet-i bâsır: Görme gücü

Küllî: Tümü, hepsi

Küşâde: Acık

Küşâde-leb: Acık dudak

Kütah: Kısa

Kütüb-i müddevine: Bir araya getirilmiş
kitaplar

-L-

Lâ-büdd: Lazım, gerekli

Lahîb: Acık yol

Lâğar: Arık, zayıf, cılız

Leb: Dudak

Lehv: Oyun, eğlence, fayda

Levn: Renk

Leyl u nehâr: Gece-gündüz

Leyyin: Yumuşak

Livâta: Homoseksüellik

Lu‘b: Oyun, eğlence

Lûğât: Sözlük

-M-

Ma‘dûm: Yok olan, mevcut olmayan

Mağrib: Batı

Maḥfi: Gizli, saklı

Maḥlûk: Yaratık,

Maḥlût: Karıştırılmış

Maḳşûd-i aşîye: Asıl maksat

Maḳsim: Taksim olunmuş, paylaşılmış

Ma‘kul: Akla uygun

Ma‘lul: İlletli, hastalıklı

Ma‘lûm: Bilinen, belli

Ma‘nî: Mana

Ma‘nidâr: Manalı

Manşib: Devlet hizmeti, memuriyet

Marâz: Hastalık

Ma‘rifet: Ustalık, hüner, Bilme, bilgi

Ma‘rifet-i beşer: İnsan bilgisi, ilm-i kıyâfet

Ma‘rifet-i işr: İzleri takip etme ilmi

Ma‘rifet-i mâ: Çölde su bulma ilmi

Maşrık: Doğu

Ma‘z: Keçi

Maşlahat: İş, emir, dirlik, keyfiyet

Mazmûn: Mana, sanatlı söz

Mecd: Büyüklük, ululuk

Mecnûn: Deli, divane

Mecnûn-i güm-râh:

Mekkâr: Çok hileci, düzenbaz

Mekr: Hile düzen
Melâlet: Usanma, sıkıntı, hüzn, hasret
Melûlât: usanmış, hüznlenmiş, bıkmış
Memdûh: Övülmüş, övülecek
Menhûs: Uğursuz
Menkûle: Nakledilmiş, ağızdan ağza aktarılmış
Me'nûs: Alışılmış, alışık
Mer': Gayet korkutucu
Merd: Kişi
Merd-havvân: Çok hain kimse
Merd-i aḥbar: Yahudi bilgini, haberci
Kimse
Merd-i aḥmak: Ahmak kimse
Merdüm: İnsan, gözbebeği
Merdüm-i divâne: Deli, çılgın
Mersüm: Resmedilmiş, çizilmiş
Meşûr: Satırlanmış, yazılmış
Mesele-i menkûle:
Meşakat: Zorluk
Mevâzı': Yerler, mevziler
Mevcûd: Var olan, bulunan
Mevlid: Doğum
Mevşûf: Vasfolunmuş, vasıflanmış
Mevzu': Konu, bahis konusu
Mezbûr: Kitap, cüz, söz, kuvvet
Mi'îde: Mide
Mihmân: Misafir
Miyân: Orta, aralık, ortada bulunan
Mizâc: Kişilik, huy, karakter
Mizâh: Şaka, latife
Mubâhât: Günahı sevabı olmayan
Muḥabbet: Sevgi

muḥafef: Hafifletilmiş
Muḥakḳak: Doğruluğu belli olmuş
Muḥâşım: Düşman olarak karşılaşanlardan
her biri
Muḥâtaralu: Tehlikeli
Muḥtelif: Birbirine uymayan, zıt
Muhtâr: Seçilmiş seçilen
Muḥâbele: Karşılıklı verme, karşı gelme
Mukaddem: İlerde olan, önce
Muḳtezâ: Lazım gelmiş
Munḳabz: Toplanmış, çekilmiş
Murâfi': Mahkemeye getirilmiş
Mustâkill: Başlı başına
Mu'tâdil: Orta halde bulunan
Muṭî': İta eden, veren
Mutaşşı: Kavuşan, bitişen
Muṭṭali': Öğrenmiş, haber almış
Mübeḥat: Övünme
Mücevvef: Oyuk, içi boş
Müdevver: Döndürülmüş, yuvarlak
Münazır: Münakaşa eden, tartışan
Münḳâd: Boyun eğen
Mürabba': Dört köşe
Mürebbî: Terbiye edici
Mürüvvet: Mertlik, iyilikseverlik
Müsâvi: Eşit, denk, farksız
Müşelleş: Üçleştirilen, üçlü, üç
Müstenid: İstinad eden, dayanan, bir delili
olan
Müşâbehet: Benzeme, Benzeyiş
Müşâhede itmek: Gözlemlemek

Müte‘alîk: İlişgi olan, ilgili
Mütâba‘at: Birine tabi olma, uyma
Müte‘azım: Büyüklük taslayan
Müte‘azzır: Üzrü olan, üzürlü
Mütekebbür: Büyüklük taslamak
Mütenaşşih: Nasihat eden
Müteşekkil: Şekillenmiş, meydana gelmiş
Müteveccih: Birine karşı iyi düşünen
Müttehim: Suçlu görülen, suçlanan
Müyesser: Kolaylıkla yapılan
Müzeyyen: Süslenmiş

-N-

Nabz: Atar damar
Nâhîf: Zayıf, arık
Nâşih: Nasihat eden
Nazâr eylemek: Bakmak
Nazârî: İspatlanmamış görüş, teori
Nâ-kâbil: Yeteneksiz
Nâkıs: Eksik
Naklî: Akla ait olmayan, vahiye dayanan
Nâs: İnsan
Nâr: Ateş
Natıka: Düşünüp düzgün söz söyleme
Nazil olmak: İnmek
Nezîr: Benzer, eş
Nefs-i ‘âlî: Yüce karakter
Nemîr: Kaplan
Neng: Ayıp, utanma
Nesl-i Âdem
Nev‘: Çeşit

Nifâk: Bozgunculuk, ikiyüzlülük
Nim: Yarım
Nisâ: Kadın
Nübüvvet: Peygamberlik
Nücûm: Yıldız
Nüfûs: Ruhlar, canlar

-P-

Pâk: Temiz, halis, saf
Pâk hâtır: Temiz zihin, fikir, düşünce
Pâre pâre: Parça parça
Peşmânî: Pişmanlık
Pîrlilik: Yaşlılık
Pîrûze: Mavi renkli, değerli bir taş
Pûşi: Örtü

-R-

Racül: Erkekler, belli mevki sahibi olan
kimseler
Râgib: İstekli, isteyen, rağbet eden
Raķık: İnce
Raķikü’s-şar: İnce kıl
Râyihâ: Koku
Rengin: Renkli, parlak
Revân: Akma, can, ruh
Rihlet: Göçme, ölme
Rif‘at: Yükseklik, büyük rütbe
Risâle: Kısa yazılmış küçük kitap
Rîş-hand: Bıyık altında gülme, alay etme
Rücu‘: Geri dönme, sözünden cayma
Rücu‘-i ihtiyâr: Sözünden dönmeyi seçme
Rü‘us: Başlar

-S-

Şabî : Çocuk
şâbit: Hareketsiz, ispat edilmiş
Şabur: Çok sabırlı
Şadr: Göğüs
Şahâvet: Cömertlik
Şâhib-i 'izzet: İzzet sahibi
Şâhib-i mâl: Mal sahibi
Şâhib-i cûd: Cömert kişi
Şâhib-i kerem: Kerem sahibi
Şâhibü'l- mekr: Hileci kimse
Şâhibü'l-hayr: Hayır sahibi
Şâhibü'l-cehl: Cahil kimse
Şâhibü'l-şeyn: utanan kişi, ayıp sahibi
Şahîh: Gerçek, doğru
Sâîr: Hareket eden, seyreden, başka, diğer
Şalâh: Düzeltme, iyileşme, iyilik
Sağ: Baldır
Şamt: Susma, sükut
Şanduk: Sandık
Şanduk-i ma'kûl: Akla yatkın sandık
Sani: İkinci
Şarîh: Açık, belli, aşikar
Sâriğ: Hırsızlık yapan
Şaru: Sarı
Satîh: Bir şeyin dış yüzü
Sa'y: Çalışma
Saye: Gölge, sahip çıkma, koruma
Sebil: Yol
Selef: Eski insanlar
Semiz: Besili, kilolu, sağlıklı
Sevâhil: Kıyılar, sahiller

Sevdâ: Kara, aşk
Seyyi': Kötü, fena
Seyyü'l-fehm: Kötü anlayış
Seyyü'l-hulq: Kötü huy
Şıfatü'l-nâs: İnsanların sıfatları, özellikleri
Şıfat-ı maḥṣuṣe: Özel sıfatlar
Şınâ'at: Sanat
Şovuk: Soğuk
Şulb: Omurga kemiği
Şıka: Güvenilir
Sîret: Bir kişinin ahlakı, hali, hal tercümesi
Siyer: Hz. Muhammet'in hayatını konu
alan eserlere verilen isim.
Sû'âl: Soru
Sürûr: Sevinç
Süst: Gevşek

-Ş-

Şa'r: Kıl
Şâtır: Neşeli, keyifli, şen
Şâd: Mutlu
Şâkîrd: Öğrenci, talebe
Şeca'ât: Yiğitlik, yüreklilik
Şedâid: Zahmetli, meşakkatli, zor
Şem': Mum
Şerh: Açıklama
Şerir-hıṣâm: Kötü düşmanlık
Şiddet-i cehle: Cehaletin şiddeti
Şikem: Karın
Şîr-Merd: Aslan gibi kişi, aslan yaratılışlı.
Şûrb: İçme, içilme
Şürûr: Kötülükler, şerler

-T-

Ta'allüm: Öğrenme, öğrenilme
Ṭab': Tabiat, huy, yaratılış
Ṭabi'ât: Huy, mizaç
Tağyîr: Değiştirme, başkalaştırma
Ṭâife: Kavim, kabile, bçlük
Taḳva: Allâh'tan korkma
Ṭâli': Doğan
Tamâm-ı melûl: Tamamen hüzünlenmek
Ṭamâr: Damar
Ṭamlâ: Damla
Ṭammâ'-kâr: Açgözlülük
Ṭa'n: Ayıplama
Ṭaşra: Dışarı, dış taraf
Ṭatluluk: Tatlılık
Ṭavîl: Uzun
Ṭe'acüb: Acep etmek, acayibine gitmek
Tebdîl: Değiştirme
Teberru: Uzaklaşma, yüz çevirme
Teḳarüb: İki şeyin birbirine yakın olması
Temmet: Bitti, tamam oldu
Terbiyet: Besleyip büyütmek, eğitmek
Teşebbüh: Benzeme, andırma
Teşhîş itmek: Ne olduğunu anlamak
Tetebbu': Araştırma
Tevsîf: Kirletmek
Tırsân: Çok korkan
Tırş-rûy: Ekşi suratlı

Ṭıynat-ı aşlî: Asıl kişilik, karakter

Tîz: Çabuk, hızlı

Ṭuṭâḳ: Dudak

Ṭudaş: Dudak

Ṭob: Top

Ṭoğrı: Doğru

Ṭoğur-: Doğur- (mak)

Ṭolu: Dolu

Toynaḳ: Tırnak

Ṭuluñ: Şakak

Turâb: Toprak

-U- -Ü-

'Ulemâ: Alimler

'Ulum: İlim

'Unḳ: Boyun, gerdan

Ummağıl: Umma

Umûr: İşler, hususlar, emirler

Umûr-i ḥafîye: Gizli emirler, işler

Uruk: Damarlar

Uyluḳ: Kalçadan dize kadar bacak kısmı

Üñüg: Boğaz

-V-

Vâfir: Çok, bol, fazla

Vâhy-i rabbâni: Allâh'ın buyrukları, vahi

Vaḳıf: Ayakta duran, bir şeyden haberi

olan

Vaqt: Zaman

Vaqt-ı nevmî:

Vâlideyn: Anne ile baba

Vâsıl: Ulaşan, erişen, kavuşan

Vaşf: Nitelik, bir kimsenin özellikler

Vâsi': Geniş, enli, açık

Vâsi'ü'l-fehm: Geniş düşünmek

Vech: Yüz,

Veli: Lakın, ama

Verek: Kalça kemiği

Vesâvisin: Vesvese, kuruntu

Vuşûl: Ulaşma, kavuşma

Vuzu': Nefsini alçaltma, hakir görme

-Y-

Yakaza: Uyanıklık

Yakînî: Şüphe edilmeyen bilgiler

Yaldır: Parlayan, parlak

Yatlu: Kötü

Yatluluk: Kötülük, fenalık

Yılduz: Yıldız

Yoğun: Katı, kalın, şişman

Yufka: İnce

Yumru: Yuvarlak

Yumuş: Yumuşak

Yuvık: Parçalanmış, ufalmış

Yübûset: Kuruluk

Yügrek: Hızlı giden, çok koşan

-Z-

Zâhid: Aşırı sofu, kaba sofu

Zâhîren: Görünüşte, görüldüğü gibi

Zâil: Sona eren, sonu olmayan

Zannî: Zanna ait olan, zanla ilgili

Zâr: Ağlayan, inleyen

Zat: Kendi, öz, kişi

Zâviye: Köşe

Zekan: Çene, çene çukuru

Zekâvet: Zeyreklik, zekilik, çabuk anlama

Zekiyyü't-tab': Zeki tabiatlı, yaratılışlı

Zerd: Sarı

Zindegâne: Dirlik, canlılık

Zirâ'i: Ziraata ait olan

Ziyâde: Fazla, çok

Zîrek: Zeki, çabuk anlayan

BİBLOGRAFYA

Akıncı Füsün Sokulu, “*Suç Nedenleri*”, www. kriminoloji.com. 2002.

Aksoy Ömer Asım, *Atasözleri Sözlüğü*, Dergah Yayınlar, İstanbul 2005.

Altıntaş Hayrani, *Erzurumlu İbrahim Hakkı*, MEB Yayınları, İstanbul 1997.

Altıntaş Halil, Şahin Muzaffer, *Kur’ân-ı Kerim Meâli*, Diyanet İşeri Başkanlığı Yay. Ankara 2006.

Arat Reşit Rahmeti, *Kutadgu Bilig İndex*, TKAE Yayınları, İstanbul 1979.

Arık Şahmurat, “*Ahmet Mithat Efendi’nin Romanlarında Kıyâfet İlminin Etkileri*”, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, c.XXX, 2003, s. 44.

Atasoy Nurhan, “*Kıyâfet-nâmelerin Doğuşu ve Fenerci Mehmed Kıyâfet-nâmesi*”, www. Osmanlı Medeniyeti. com., 2005.

Ayvazoğlu Beşir, “*Çirkin*”, Aksiyon, Sayı: 53 - 09.12.1995, <http://www.aksiyon.com.tr/detay.php?id=20176>

Ayvazoğlu Beşir, “*Sakal ve Bıyığa Dair*”, Aksiyon Dergisi Sayı: 280 - 15. 04. 2000, <http://www.aksiyon.com.tr/detay.php?id=14498>.

Azizüddin Nesefi, *Tasavvufta İnsan Meselesi (İnsan-ı Kamil)*, Dergah Yay., İstanbul 1990.

Banarlı Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, MEB Yayınları, İstanbul 1998.

Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1.C, Yayıncılık Matbaası, 1975.

Ceyhan Âdem, *Bedr-i Dilşad, Murat-name*, 2 cilt MEB Yayınları İst. 1997.

Çakır Müjgan, “*Kıyâfet-nâmeler Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi*”, Türkiyat Araştır-

maları Literatür Dergisi, c.5, sayı:9, 2007.

Çavuşoğlu Ali, *Kıyâfet-nâmeler*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

Çelebioğlu Amil , “Akşemsettin-zade Hamdullâh Hamdi Çelebi ve Pendnamesi” 1. Akşemsettin Sempozyumu Tebliğler, Bolu 1988.

Çelebioğlu Amil, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmalar*” MEB Yayınları, İstanbul1998.

Çetişli İsmail, *Batı Edebiyatında Edebi Akımlar*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

Demiray Hülya, “Kıyâfet-nâmelerin Doğuşu ve Fenerci Mehmed Kıyâfet-nâmesi”, www.arsiviniz.net.

Deniz İsmail, “Fizyonomi” Sızıntı, sayı: 300, Ocak 2004, <http://host.net.in/sizinti/konular.php-KONUID=408.htm>

Derman M. Uğur, “*Hilye*”, DİA. İstanbul 1995.

Develioğlu Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1992.

Dilçin Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara 1983.

Dostoyevski F. Mihayloviç, *Karamazof Kardeşler*, Altın Dünya Klasikleri, İstanbul 2005.

Dostoyevski F. Mihayloviç, *Suç ve Ceza*, Alkım Yayınları, İstanbul 2004.

Durukan M.Yaşar, “Siz Adamı ‘Gen’inden mi Tanırsınız, Gözünden mi?” Aksiyon Sayı: 272 - 19. 02. 2000 www.aksiyon.com.

Fuzuli, *Leyla ile Mecnun* Haz. Muhammet Nur Doğan, Yapıkredi Yayınları, İstanbul 2006.

Gazali Ebu Hamid Muhammed, *İhyâü’l-Ulûmü’d-Dîn*, Çev. Ahmet Serdaroğlu, Bedir Yayınları, İstanbul 1985.

Gülen Fethullâh , “*İlm-i Kıyâfet*”, <http://tr.fgulen.com/content/view/11475/3/>

Gülen Fethullâh, “*Kader İlim Nevindendir*”, <http://www.turkish-media.com/forum/index.php?showtopic=87607>

Gönültaş M.Burak, Hanifi Sever, “*Biyolojik Teoriler ve Profillemeye Çalışmaları ile Doğru Bilinen Yanlışlar*” www.caginpolicisi.com.tr.

İbnü'l-Cevzi, *Kitabü'l-Ezkiye*, Şule Yayınları, İstanbul 1998.

Kaplan Mehmet, *Tip Tahliller*, Dergah Yayınları, İstanbul 1985.

Karabıyık Barbarosoğlu Fatma, “*İlm-i Kıyâfet Her Zaman Haklı mı?*” [www.yenisafak.com.tr / arşiv / 08 / Şubat / 2002](http://www.yenisafak.com.tr/arşiv/08/Şubat/2002).

Kavruk Hasan, *Şeyhülİslâm Yahya Divanı*, MEB Yayınları, Ankara 2001.

Kayaoğlu İsmet, *Mevlana ve Mevlevilik*, Konya 2002.

Köprülü Fuat, *Edebiyat Araştırmaları 2*, TTK Yayınları, İstanbul 1999.

Köprülü Fuat, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, DİB Yayınları, Ankara 1991.

Kreshmer Ernest, *Beden Yapısı ve Karakter*, Çev: Dr. Mümtaz Turhan, Doğan Kardeş Yayınları İstanbul 1949.

Kurnaz Cemal, *Hayali Bey Divanı'nın Tahlili*, MEB Yayınları İstanbul 1996.

Küçük Sabahattin, *Bâkî Divanı*, TDK Yayınları Ankara, 1994.

Levend Agah Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 1998.

Levend Agah Sırrı, *Divan Edebiyatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1984

Macdonald, “Kıyâfet” MEB İslâm Ansiklopedisi, MEB Yayınları, İstanbul 1977

Mengi Mine, “Kıyâfet-nâmeler Üzerine” , TDAY Belleten 1977, s. 300.

Mengi Mine, “kıyâfet-nâme” DİA, İstanbul 1995.

Molla Cami, *Baharistan*, MEB Yayınları, İstanbul 1990.

Necmüddin Kübra, *Tasavvufi Hayat*, Dergah yayınları, İstanbul 1996.

Öğüt Selim, “Fırâset” DİA, İstanbul, 1996.

Önertoy Olcay, *Halit Ziya Uşaklıgil Romancılığı ve Romanımızdaki Yeri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.

Özbek Metin, *Dünden Bugüne İnsan*, İstanbul 1998.

Özkırımlı Atilla, “Kıyâfet-nâme” Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Cem Yayınları,

Öztuna Yılmaz, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1994.

Redhouse Sır James W., *A Turkish and English Lexicon*, Librairie Du Liban, Beirut 1996.

Pakalın M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 2.c. İstanbul1993.

Pala İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ, Ankara 1995.

Pala İskender, *Kitab-ı Aşk*, Alfa Yayınları, İstanbul 2005.

Peyami Safa, *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2005.

Şemsettin Sami, *Kamus-i Türki*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1978.

Tarlan Ali Nihat, *Şeyhi Divanı'nın Tetkiki*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

Tarlan Ali Nihat, *Necati Beg Divanı*, MEB Yayınlar, İstanbul 1997.

Timur Taner, “*Batı İdeolojisi, Irkçılık ve Ulusal Kimlik Sorunumuz*”, www.genbilim.com. 1987.

Tolstoy Lev Nikolayeviç, *Diriliş*, Timaş Yayınları, İstanbul 1999

Uludağ Süleyman, “*Firâset*”, DİA. İstanbul 1996.

Uludağ Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul 1999.

Uşaklıgil Halit Ziya, *Mai ve Siyah*, Özgür Yayınları, İstanbul 2005.

Uzun Mustafa, “*Hilye*” DİA. İstanbul 1995.

Ülken H. Ziya, *İslâm Düşüncesi*, İstanbul 1995.

Victor Hugo, *Notre Dame’nin Kamburu*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1997.

Yazır Elmalılı Hamdî, *Kur’ân- Kerim ve Meâl-i Şerifi*, İşâret Yayınları, İstanbul 2000.

Yeğîn Abdullâh, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lugat*, TÜDAV, İstanbul 1987.

Yerdelen Cevat, *Türk Edebiyatında Kıyâfet-nâmeler ve Niğdeli Visali’nin Vesiletü’l-İrfan Adlı Kıyâfet-nâmesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 1988, Tez No: 3804.

Yücel Tahsin, *İnsanlık Güldürüsünde Yüzler ve Bildiriler*, Yapıkredi Yayınlar, İstanbul 1997.

KIYÂFET-NÂMENİN ORİJİNAL METNİ

(NURUOSMANİYE KÜTÜPHANESİ NO: 4099)

قياف نامه
٤٠٩٩

٤٤٦٤

وصف مدرسه و درساها
و سلطان اوردو الارب و عثمان خان اس سلطان مصطفی جعل الله
بره بصره لادمار الاحباب و الف به مدرسه مجمع المعارف
و دوتی لالساب و اما الداعی لدولته الخ
اراهم حیف المعسر ما و ما
الاعظم عمر عود

NUSTUPH
Nustuph
3578
4099

MIKROFILM
Arşiv No. 1950

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 نَحْمَدُ اللَّهَ الَّذِي جَعَلَ ظَاهِرَ الْإِنْسَانِ عُنْوَانَ الْبَاطِنِ فِي الْيَوْمِ
 حَيْثُ قَدْ سَمَّاهُمْ فِي وَجْهِهِمْ مِنْ أَرْزِ الْجُودِ سَحَابًا
 يَلْقَى بِالْحَامِدِينَ وَالْمُؤْمِرِينَ وَهُوَ الَّذِي بَعَثَ حَامِدَ الْجُودِ
 شَجَرَةَ الْغَيْثِ لَوْ كُنْتُ فَائِزَ الْفَتْرَةِ غَاسِقًا بِالْمَسْكِ
 الْوَقْتُ لَوْ يَلْقَى قَطْرَ ذِكْرِكَ بِالْمَسْكِ شَجَرَةَ الْفَأْسِ
 هَذَا بَشَرٌ دِينُ بَيْتِكَ وَكَلَامُكَ هُنَا زَمَانُ تَوْبَتِكَ
 مَا نَحْنُ شَائِدٌ شَجَرَةَ الْيَوْمِ نَحْنُ بُوْزُ بَيْتِكَ كَرَمُ بُوْزِ
 أَغْنَى كَرَمُكَ بَيْتَكَ لَوْ يَلْقَى أَوْلَمَّا سَمَكَ الْيَوْمِ وَجْهَهُ

وَفَضْلُ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ الَّذِي بِيَدِهِ الْيَوْمُ وَبَيْتُهُ الَّذِي
 سَيِّدُ رُكْنِ الْيَمِينِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ فِي كُلِّ وَقْتٍ
 وَبَيْنِ وَبَيْنِ وَبَيْنِ وَبَيْنِ وَبَيْنِ وَبَيْنِ وَبَيْنِ وَبَيْنِ
 لَهُ فِي أَظْهَارِ الدِّينِ وَعَلَى مَنْ قَالَ آمِينَ وَبَسْمِ اللَّهِ
 فَتَدَامَرُ مِنْ أَمْرِ مَطَاعٍ وَمَخَالَفَتِهِ لَا تَسْتَطَاعُ الْوُجُودُ
 الْوَزِيرُ لَا عَظَمَ أَدَامَهُ اللَّهُ عَظَمَتُهُ إِلَى يَوْمِ الْمِيزَانِ
 قَمَتْ أَوَّلُ دَقِيقَةٍ تَجَاعَتْ مَعَهُ فَضْلُ
 حَقِّكَ وَبَرْمَشُ زِيَادَةِ غِيَاثِي دُونَ أَيْدِي جَمَلِهِ مَزِينِ
 ذَانِي عِلْمِهِ عَدْلُ وَصْلِهِ وَتَقْوَى دُونِ سُنَنِ زِيَادَتِهِ
 دَفْعَتْنِي إِلَى حَقِّ كَوْنِكَ كَوْنِي بُوْدَعَا كَوْنِكَ دَعَا حَقِّ خَلْقِي
 مَقْسَمُ دَوْلَتِكَ قَلْبِي حَقِّ آتِي دَوْلَتِهِ أَوَّلُ أَرْكَوْرِي
 اعْنِي حَضْرَةَ إِبْرَاهِيمَ بِأَسَاتِيرِ اللَّهِ مَا يَشَاءُ الْكَلِمَةُ
 احْفَظْ وَجُودَ شَرِيحَتِهِ مَعَ أَوْلَادِهِ عَنِ الْإِفَاتِ وَاخْذَلْ

أعداءه وشنآنه بالبیات ترجمه نسخه محمد بن ابی بکر
 ابی طالب الانصاری رحمه الله الباری و می نسخه
 شریفه و رساله لطیفه فی علم الفزاسة لاجل السیاسة
 فشرعت علی موجب الامر لادوم لوطاعة و ترجمته بعون
 الله مع تصور البضاعة و علو رتبة هذه الصناعة
 و لعضونه امرها و خفاء سرها لیس یقدر علیه کل احد
 من القرآن و من الافاضل والاعیان و سلمهم الله
 فی الدارين و کرمهم الله فی العالمین و انا الفقیر
 شعبان السودی حصاری و غفر الله الباری
 و ان وقع فيه زلل او وجد فيه خلل فعلى الواقف
 ذی المروة ان یصلح ما یرى من الخلل او یفصح عما
 یرى من اللوم والعدل رباعی لیس ابصر فی
 شرعی قصور و ضعفا فی بیان المعانی فلا تنسب

مؤلف

بنقصان رخصی علی مقدار تنشيط الزمانی و ترتبه
 علی مقدمه و تسع مقال و یقی بوکاک ترتیبی بر مقدمه
 طغوز مقاله او زرنه در مقدمه حروف موهوبه
 در مقاله اولی علم فراستک تعریف بیانند در مقاله
 ثانیه دلیل عقلی و نقلی ایله بو علمک حقیقی بیانند در
 مقاله ثالثه اطراف عالم اولون شهر لرونک اهلک
 اخلاقی و اوصافی بیانند در مقاله رابعه رجالک
 اخلاقی و اوصافی بیانند در مقاله خامسه
 حیواناتک اخلاقی بیانند در مقاله سادسه
 مزاجه و بدن متعلق کلمات جامعه بیانند در مقاله
 سابعه انسانک باشند اولون اعضاء جنویه سی
 بیانند در مقاله ثامنه انسانک الدن غیر اعضا
 علو متلری بیانند در مقاله ثاسعه الدن اولون

امارات و خطوط بیاورد **۴** و الكلام في المقصود **۵**
 والتوكل على الصمد المعبود **۶** وبالله التوفيق والهداية **۷**
 منه الشفاء وبه الكفاية **مقدمه** حروف مرموز بیاورد
 بکلمه علماد و حکامان رحمهم الله که بوعلمک اهلک در
 و هم هر برینه بوعلم فراستدن بر حکم منسوب
 اولشدد انلر وک هر پیشینک اسمیه حروف تجید
 بر حرفله اشارت اولندی تا معلوم اولاک هر بر حکم
 حکم مذهبی اوزرنه در و کجه منسوبدر اول حرف بونلر
 الطاء **۸** والنون **۹** والصاد **۱۰** والیثم **۱۱** والسنین **۱۲**
 والقیین **۱۳** والهاء **ط** ادرسطویه اشارتدن افلیمونه
ص منصوره ی به **م** امامه **س** ابلا و و سه **ع** شافیه
ج جماعته اشارتدن **مقاله اولی** علم فراستک
 تعریفدن در فراست لغتدن زیر کلمه در لر **مصراع**

4
 فراست زیرکی دان درجه حال **۴** اما اصطلاح حدی
 عبارة عن الاستدلال بالحوال الظاهره علی الاحوال الباطنه
 یعنی احوال ظاهری ایله اخلاق باطنیه استدلال اتمکن
 عبارتند اگر سؤال اولور سه که احوال ظاهری خلوق
 باطنیه نیجه دلیل اولور جواب ایدرز که نفس یا مزاج
 یا مزاج نفسک الیه در هر قیفی بی ولور سه احوال مزاج
 علت اولور ظاهر وک و باطنک احوالنه اولیه ظاهر
 و باطنی که معلومدر مزاجه بر معلول حاصل اولدو غی
 و قن بر معلوله داخلی استدلال قضیه مسلمه دند
 و الظاهر عنوان الباطن شانددر که صورت ظاهرین
 سیرت باطنه استدلال طریق درست در انبیا و اولیا
 معرفتی در بوعلمک خالقنه و شرعیکنه عقلی و نقلی
 دلیل واردر **مقاله ثانیه** ده تفصیل اوزرنه ذکر

اولوران شاء الله تعالی اما علم قیافت و علم ریافت
 و علم سیافت کلیبی بو علم فراسته مشابه علومندند
 بلکه اندن قیافت و کسی معرفت بشری چونند اگر کسی
 معرفت مای چونند او چنجسی معرفت اثری چونند اما
 قیافت لغتن معرفت افاده دیر لرانی بلن کمسیه قیافت
 درلر جمع قیافت کلور بایع یا عه کلدو کی کی اصطلاحند
 می صناعه بستدل بها علی معرفه الانسان یعنی بو بر
 علمد که بونکه استدلال اولور انسانک معرفتیه
 بوکا قیافت بشر درلر اندن او تری که بو فک اهلوناسک
 بشره لینه و سایر اعضا سنک هیأت ظاهرینه نظر
 ایله بو احوال الله اخلاق باطنه سینه استدلال ایله حصول
 نسبه ده استدلال صریح و صریح در زیر آسان طبعیه
 مثبت در که اولود بیه والدین بینندن حصول مشابهند

5
 لوبد در بو مشابهت آزا لور امور ظاهریه ده اولور که
 آنی هر کسه ادراک ایدر آزا لور امور خفیه ده اولور که
 آنی ادراک اتمراقه باصره ده و حافظه ده تمام کمال
 استیادراک ایدر فیکله بنی مدلیج کی **واما الی ریافت**
 هی عبارت عن معرفه الرایف الماء المتسجن فی الارض
 یعنی ریافت برده حبس اولمش صوتی بلکردن عبارتند
 بو فک اهلن ترابک رایحه سنی شما تمک ایله صوتک
 یعنی لغین و اراق لغین ادراک ایدر لر **واما الی سیافه**
 هی عبارت عن تتبع السایف انا را الوقدام والاختفاء
 والحوافر فی الطرق الخائیه یعنی سیافت ایاق لر
 از لرین و ادکلر از لرین و در نظر از لرین طرق قابله
 یعنی شول برده که آبق شکل ایله متشکل اولغه قابل
 اوله تتبع ایدوب بلکردن عبارتند ناسی بو فک اهلن

ایله تمام فایده ایله فایده نور لر زیر آتونک سیدله
 وصول بولور لر اوراق بر لرده که اندک ناسدک هار ب
 و سارق و حیوان کشد بونی ادراک امن الوق
 با صر ده و خیالیته ده و حافظه ده تمام کمال اوزر ده
 اولون و الله اعلم و احکم **مقاله ثانیه** دلیل عقلی
 و نقلی ایله بوفنک حقیقتی و فضیلتی بیان ایدر بلکل
 کتب مدونه دن بعضندن فضا و دن بیور مشلدر که
 انسانک اوصاف و احوال بلمک اوج نسنه ایله
 حاصل اولور اولکسی و حی ربانیه ناکیم انبیادن
 موسی پیغمبر علیه السلام حضرت مصطفی صلی
 الله علیه و سلم الهام الهی ایله بلوب تمی اندی که
 آنک امندن اولو کما قال علیه السلام
 لقد تمی اثنی عشر نبیا انهم كانوا من امتی و منهم

موسی بن عمران و عیسی علیه السلام محمد مصطفی علیه
 الصلو و السلام کلجکی بلوب خبر وردی کما قال
 الله تعالی فی کتاب الصادق و الخطاب الناطق و اذ قال
 عیسی بن مریم یا بنی اسرائیل انی رسول الله الیکم صدقا
 لما بین یدی من التوریه و مبشرا برسول یا فی من بعدی
 اسمه احمد و دخی اولیادن ناکیم سلمان فارسی
 و اویس قرنی رحمها الله پیغمبر حضرت تک صلی الله علیه
 و سلم مبارک صور تکر ن ظاهر بوزند کور مبوب دور لر
 ایدی لکی کشف و کرامت ایله بلوب اکامتا بت امتشدر
 ایدی اما بونجلی معرفت انبیادن و اولیادن غیریه
 میسر اولز اکجشی علویات خواص معرفتله نته کیم
 حکیم جامع حضرت رسولک علیه الصلو و السلام
 قدر دورند شاه اولوب و برج عقرب قراند ماه

اولجا غين وشرعتك كيفيتن بلوب خلقه بلدردي
 ودانيال پينغا مبر عليه السلام ^م نجوم احكاميله حكم ايند
 ديديلر كه سبعة ستار دن دور قمر ده بشر جنسندن
 بر كامل وجود كله نظيري كلش وكلجك اوليه دير خبر
 ويروب رسولك عليه الصلوة والسلام ^م بنوتن بلدر
 ديلر اوچني علم فراست ايله ننه كيم عبدالله سلام
 رسول حضرتنك عليه الصلوة والسلام ^م مدينه كد^ك
 حيند مبارك جمالرين مشاهدن ايدجك ان وجهه
 ليس بوجه كتاب ديوب بو علم سبيله تشخيص ايندي
 بو تشخيص سبيله ضالوتك فراغت ونيري ايدوب
 اسلامه كلدي وفتا كه بعض فضلائك كلومي تمام اولد^{سه}
 مقصود اصلي مير شروع ايدن زر بلكل كجمله ادلة ثقلية^{دن}
 بعضي سي بونلر در كه ذكر اولونور قال الله تعالى

في سورة الحجر ان في تلك الايات للمتقين قال قتاده
 اي للمعبرين وقال ابن زيدا للمتفكرين وقال
 الضحاك اي للناظرين في السمة الدالة على المرام ومهم
 الفايئون وقال الله تعالى في سورة محمد فاعرفهم
 سيماهم اي بانار وجوههم وليعرفهم ان قبل
 تغيير صورهم في الحى القول اي في مخارج الفاظهم في
 مخاطباتهم لك وقال تعالى في سورة الضحى سيماهم
 في وجوههم من اثر السجود اي علامتهم قبل من صفوة
 الوجوه بكثر التمجيد وقيل هي اشراق وجوههم كله من
 التيسير وقال النبي عليه السلام ^م المؤمن ينظر
 بنور الله تعالى وقال النبي عليه السلام ^م البركة
 في طوالتى والعظام والحكمة في وساطاتى والقسمة
 والعداوة في قصاداتى وقال عليه السلام ^م

كل اشقر ملعون يعني قلبي يادته قول اولون ملعوندر
 اما ميكون قيل قللك ايو سدر وقا لـ صاحب
 الهداية ان ادعي الى جاون نسب ولد معاً ثبت نسبة منها
 معناه اذا حملت على ملكها وقا لـ الشافعي رحمه الله
 يرجع الى القول القافة لان اثبات النسب من شخصين
 مع علمنا ان الولد لا يخلو من مائى متعذر فعلنا بالشبه
 وقد ستر رسول الله صلى الله عليه وسلم بقول القافة
 في اسامته لان الكفار كانوا يطعنون في نسب اسامته
 وكان قول القائف مقطوعاً لطعنهم انتهى كلام الهداية
 قالـ الشيخ اكمل الملة والدين وانما قيد المصنف
 بذلك اي بقول اذا حملت على ملكها لانه اذا كان الحمل
 على ملك احدهما نكاحاً ثم اشترى بها هو واخر فحيتم ولده
 لان نصيبه منها صار اتم ولده والا ستولدوا بخيري

ثبت في نصيب شريكه ايضا وقا لـ الشافعي يرجع الى
 قول القافة انتهى بمسئلة من قوله ده امام شافعي رضي الله
 رحمه الله علم قيافته قايل اولوب انك اهلنه رجوع اختيار
 انديلروم كندولرك دخی علم قيافته قدر تلري وقوتلري
 نفايه مرتبه ايش روايت اولور كه بعض سفر لريند بر شخصك
 خانه سينه محمان اولوب اول شخصك قيافتي غايتد يتلو
 اولب اما امامه ايو قفلق ائش اما م حضرتلري شخصك
 صورتن قيافته مذموم كوروب سيرتن ضيافته ممدوح
 بلدوغنه ابو شخص ايد مذم صائب تمام ملول اولمشلر
 چونكه رحلت ايد اولمشلر اول كشي نه خرج اند بيه ضعفين
 يازوب امامه صنوب خرجن طلب ائش في الحال اما ملك
 ملولتي ذليل اولمش اصحابي تعجب ايدوب صور مشلر كه
 ملولت وقتد شادلق وشادلق وقتد ملولت ننددر

بود مشرکه فراسته بو شخصك شكندن بكار شبه
 حاصل اولندي چونكه شهم زابل اولدي ما ولتم داخی
 زابل اولدي **بیت** سلفك بونك امثال روایت
 اولمشد که بی حدی نهایت **قال** العشی فی معانی
 من توعده بالاضرار به فانظر الی کفی واسرارها هل انت
 ان اوعدتني طائري **یعنی** عشی به که شعراء عربك
 فصاحتك در رحمهم الله برکسه سکا بنم ضرر مردکادیو
 وعد ایشایدی اعشی اول کسه به عتاب ایدوب
 بویستی دیدی معنای بیت شویله دیک در که سن بنم
 ایامه دخی ایامک اسارند اند اولون خطلم نظر ایله
 سن بکاضر ایدیم دیو وعد ایلسک ایلمن سن ریرا بنم
 ایامد دولت و شجاعت خطی وارد در دیمک اولور پس
 بو منفوا ندن معلوم اولدی که بو علم فرست حق علیقدر

9
 وکاطعن ایدوب انکار ایدن اهل بدعتند راما بوعلمک
 حقند دلیل عقلینک نهایتی بو قدر هر برین علی التفضیل
 ذکر اتمک بورساله متحد اولدوغی اجلدن بعضنی علی
 سبیل الاختصار ذکر اندوک که دمشدر **اندکی** دلیل
 بسیارست **و** مشق نمونه انبارست **و بر دلیله**
عقلی بودر که انسانک طبیعتی بری برینه میل و تقرب
 اتمک اوزرنه در هیچ بری بریله اختلاطدن منفک
 اولمز ریرا لفظ انسانک اسندند بوناسه انسان دیدل
 بری بریله مأنوس اولدو قلرندن اوزری **رباعی**
 ما لقوی اوضیف غنا **و** لو بد للسم من ریش
 الناس بالناس فلو تفرد **فکی** اخاهزم و تفضیش
 وهم معلومدر که آدمینک معاشی مصلحتی دخی ابناء جنس
 ایله مخالطه و معامله قلمینجه میسر اولمز و بکملر و لک

و سایر اعیانک دخی البتہ صاحبی اولینجه اولر
 حضرت قطب الاقطاب سید علی محمدانی رحمۃ الباری
 ذخیرہ الملوک اولوگا بلرندہ یورمشلردرکہ کؤک کوزلو
 انجه اکلومچی چوق کشیدن اغیدن حذر ایدرکی حذر
 اتمک کرک در بونک کی پرمز کسنلر بوصقلودن غیر صفی
 ایله دخی متصف در خصوصاً شدیکی زمانک آدمند
 صداقت و امانت و خیر آرزو در و حیانت و مکر و حیلہ
 و حسد و شرچو قدر پیش هر کشیه البق و اهر بلکہ اوج
 والزم اولدیکي علم فراستی و قیافتی بلوب بو علم سییلہ
 ابونی پرمزدن فرق ایند **بیت** قد علم من ذکر
 ذلك الدلیل **ه** ان منافع هذا العلم جلیل **بزرگ دلیل عقلی**
داخی بودرکہ حیواناتک ایوسنه و کؤتسنه صفات
 محسوبه ایله تجرید ایدب استدلال ایدرلر حتی نلرایچون

اسب نامه لریازوب دیشلردرکہ فلان صفت ایله متصف
 اولون آت یوکر کدر و فلان صفت ایله متصف اولون آت
 یور و کدر دیو جمیع احوالی بیان اتمشلردر و طوغانلرایچون
 داخی باز نامه لریازوب جمعی صفتک احوالی اند در ج
 اتمشلردر چونکہ باری تعالی بھایک اعضا سندن ایوسنه
 ویتلوسنه دولت ایدر علاو متلر خلق ایدجک انسان خود
 جمیع حیواناتک اشرفیدر و جمیع حیوانات انسان ایچون
 مخلوقدر زیر حق سبحانه و تعالی و لقد کرمنا بنی آدم
 دیو یورمشلردر اولیکه انسانک ظاهرا اعضا سندن ایوسینه
 ویرا مزینہ دولت ایدر نسنه لر خلق اتمک بطریق اولی اتمک
 بو علم قیافت و فراست دخی انسان نامه اولمشلردر اما بو علم
 فراستک اهلنه تنخیز اعضا ده غلط اتمدن احتیاط واجبدر
 مثلاً برکسنک اکھ عضوی بولکھ دولت اتسه برعضوی

بر ائمه حکمی غالبه و یروب ایودیو حکم اتمک کون و دخی
 اهل فرسته شول کسه نک صورتند صفته استدلال
 آسان اولور که فطرت جلی و طینت اصلی وزینه قالب
 تبدیل اخلاق اتمش اوله اما شولر که مرتیلر وک تربیتله مری
 و ناصح لروک نصیحتله متنع اولوب اخلاق ذمیه سن
 اخلاق حمیه به تبدیل اتمش اوله اول اصل کسک صورتند
 صفته استدلال متعتر در ذخیر الملوک افلاطونند
 روایت اولندیکه کند و صورتک تصویرنی شاکر دلرینه
 و یروب هند حکما لرینه کوندر مش حکماء هند بچه دنیا
 اوصاف الیه اول تصویرنی توصیف اتمش کلوب افلاطون
 خبر و دوک افلاطون انصاف ایدوب دیش که علم قر
 ماهر لر و کمالر ایش هر صفت که دیش لر در اندک موصوف
 ایدم لیکن حکمت و ریاضت الیه مذمومه محو دید تبدیل اتمش

فاؤلیک الذین یبدل الله سیاقهم حسنات اگر تبدیل اخلاق
 ممکن دکل ایشیه انبیانک اولیانک دعوتی و بیعتی کاسد
 و فاسد اولوردی بلکه قرآنند بو تبدیل ایچون نازل اولمشه
بیت مراد از نزول قرآن تحصیل سیرت خوب نه تربیت
 سوره که در مصاحف مکتوب اما ترتیب و نصیحت
 شول کسیه تأثیر ایدر که جوهرند قابلیت اوله و شول
 کسک که اصلی بد و جوهری ناقابل اوله جمیع عالم خلقی
 مرتی اولور سه تربیت قبول اتمش اوله کسیه تبدیل اخلاق
 اتمکد میسر اولز بلکه انک مرتی بی زمانه در که در لودر لو
 پنج و عناجر و شدا بد کور در اولور دیشلر در من لم یؤدبه
 الیوان ادبه الملوان ملواندن مراد لیل و نهار در بعضی کسکه
 بیاسی و اناسی ادبیه آنی زمانه دخی زمانک شدا بدیدیلر
شعر جو بود اصل جوهر قابل تربیت رادر و اثر باشد

هیچ صقل نگویند و در کرد **آهینی** را که بدکهر باشد **بر دل**
عقلی دخی بود در که بو علمک اصولی مستند در علم طبیعی به
 و فروعی مقرر در تجربه اتک ایله اوله علم طبیب یکی اولدی
 بلو فرق هر طعن که بوفند ذکر اولور اول طعن بعینه علم
 طبیه ده متوجه در **بر دل عقلی دخی بود در که** بو علم یکی
 قسم اوزرنه در بر قسم بودر که علامت جسمانیته سنه
 دقت نظر ایله نظراتمزن سنن قلبیه بر خاطر حاصل اوله
 بو کسه فلان صفت ایله در و اول کسه فلان صفت ایله در
 دیو بوکا سبب اولدر که نفوس ناطقه نک جواهری الحقیقه
 مختلفه بعضی سنند نورانیت و تجلی و علویق جسمانیته ^{دن}
 بعد نهایت مرتبه ده اولور بعضی سنند بوکا مخالف اولور
 تنه یکم نفس غیوبک معرفته وقت نومد قادر اولور ^{دی}
 کذلک شول نفس که نورانیت و ضالوق غالب اوله

حال یقضه ده دخی اول مغیباتک معرفته قادر اولوب
 قوه نفسانیته نک قدسیتی و صفای مقتضای سیله فلان
 کسه فلان صفت ایله در دیو حکم ایدر بو فراست انبیا
 و بکار اولیا در مشایخ اصطلاحند بوکا خواطر در لر بوقمندن
 بوند بحث اولمز **قسم ثانی** احوال ظاهره ایله اخلاق
 باطنیه استدلال انمکدر بو علم یقینی در اما فروعی ظنی در
 بو علمک صاحبی احوال ظاهره نک تجربه ده مقتضای نه
 ایسه کوروب احوال باطنیه اوزرنه حکم ایدر علم فرستدن
 بو قسم بحث و تعلیم و تعلم جاری اولور **بطلمیوس** ایدر
 بعض صوفیه دن بوکی قنمک فریقین سوال اندم جوابند
 دیدیکه **بیت** الظن یحصل بتقلب القلب فی الامارات
 والفراسه یحصل بتجلی نور رب السموات **شول کسه** که
 نور روح قوی اوله که اول مذکور در الله تعالی نک

و نفعت فيه من روي ديد وكي قولند اول كسه ده بوفست
 داخی قوي اولود و سول كسه ده كه نور روح ضيف اوله
 فراست دخی ضيف اولود **مسألة ثالثة** اطراف عالمه
 اولون شرك اهلينك اخلاقي و اوصافي بيانند در **طمس**
 ديدلر كه جمعي شهر لك اهلينك اخلاقي و طبایعي پري بته
 مخالفه در هيج بر شهر بولمز سن كه انك اهلينك اخلاقي و طبایع
 آخر شهر لك اهلينك اخلاقه و طبایعنه مغاير و مخالف
 اوليه **أول أهل مصر** در مصر اهلند غفلت جوق فقه
 و ادراك و غیرت و بخل آزد در دون همت و ريش خند در
 دلكر بله و بر لرزد لرزند اولمايني و كور دكلميني حكایت
 اينجي لر در ضرر و فايد فكر انمز سزین و حقیقته مطلع
 اولمز سزین والله اعلم **النجي أهل برب** در برب اهل عاقل
 و دانا و فضيلدر اما غلظت و حرص و بخل و كذب و مال

سوب زياده حفظ اتمك غايه مرتبه ده شانلر نه لوزمدر
 مكر و حيله آزد و نسا لرينك محبتی و لطیفی غالبدر **اوچنجي**
أهل شام در شام اهلند غفلت و كبر و مزاج و لطيفه
 زياده در وفا آزد و كرم و سخاوت چوقدر اما يرينك لوزمدر
 باطن لري خيمه مطيع و منقاد در اما ظاهر لري كاخالدر
 در **دنجي أهل حجاز** در حجاز اهلند او بنق و لطيفه ايدمك
 و شوق و تعش و فساد و طمع و فصاحت و ادراك و اقدام
 و كرم و وفا چوقدر و دشمنك شهوتی غالبدر اركل لوزمدر
 ميل و محبتی زياده در و بر كلام ينز فرهم ايدوب حفظ ايدلر
بشجي أهل قومند در قوم اهلند تكبرك و شهرت و بخل
 و وفا و شوق و شجاعت و ماله منصبه ميل و محبت جوق
 كشته اكل و شرب و غلظة طبع شانلر نه لوزمدر اما
 فهملري و ادراك لري غايتله خوبدر و نسا لرينك شهوت

غالبند **التجی اهل عراق قد** عراق اهلند مکار و بخیل و اهل
 خدعه و متکبر و متعظم و ریش خد و بی وفادار عقل
 و زکاوت و ادراک و بر شی تیز فهم اتمک دانلرینه لوزمند
 و دشی سینک شہوتی طالب و میل غالبند **یدنجی اهل**
هند ہند اهلند غفلت و شجاعت و خیانت و ظاہراً
 کذب و اغری و وفاسری و صبر سرق و شوق زیادہ در
 و قلعہ اکل و شرب و عشق و عشقہ مشقتی و زحمتی
 امری اختیار اتمک شانلرینہ لوزمند حکایت اولندی کہ
 اهل ہندون بعضی سی بر جاریہ عاشق اولوب اتفاق
 جاریہ بونک شہر ندن کوچ بر آخر شہر انتقال لازم
 کلدی جاریہ بی کوندردی جقوب چین و داعن کریدوزان
 ایلدی اما بونک بر کوز ندن اشک روان اولوب و بر ندن
 هیچ بر طبلہ اندی سن بنم حبیبہ فراق کوندنہ اغلندک

دیو اول اغلین کوزینہ انتقام ایدوب سکان درت
 بیل یوتدی هیچ اچمدی و بور باعی اؤک حقند نظم
 اتدی **بکت** عینی عداوقہ الین دمعاً **و** اخیری بالکاء
 بخت علینا **فما** جت الی بخت علینا **بان** غمضہا
 یوم التقینا **سکرنجی اهل صین در** مکر و حسد و فاق
 و خیانت و بی وفالی جو قدر عقل و ذکاوت و ادراک
 زیادہ در و صناعت جزویہ دہ ماہر لروکا ملل در و ہر
 امری احکام شانلرینہ لوزمند و قورققلق و ییجکلک
 نصابت مرتبہ در **طغوزنجی اهل ہند** ہند اهلند غفلت
 و قورققلق و امرہ اطاعت و صدق و سلامت صدر
 و ضعف نفس و اما تہ و شوق و غریبہ محبت زیادہ در
اونجی اهل حبش حبش اهل دیندار و وفادار و امین
 اولورلر اما فملمری و ادراک لری آز غفلت لری چوق

و طبعی غلیظ در و عمری غایتله قصیر در حقی بد لر که
 غایت جوق پشایانی فرق ییل یشار **اون برنجی اهل نوبه**
در نوبه اهلند لهو و لعب و بخل و خیانت و شوق و بیخک
 لك و یرامز نیت زیاده در غیرت آزد و شانلرن هیچ
 مخالفت بو قدر هرند اولور سه مطیع و منقاد لر در
اون اکنجی اهل سوا حلد سوا اهل امین و وفادار
 و ذکی و عاقل اولور اما غیرت لر و شهوت لر غایتک
 آزد و اکملی تیر حفظ لر غایتک کج اولور و صورت لر
 لغو و ضعیف اولور **اون اوچنجی اهل مغرب** مغرب
 اهلند بخل و یرامز اکملی و غلظت طبع نصایت مرتبه ده
 در و هرامک حصولند سعی و اهتمام و وضاحت و حفظ
 زیاده در اما عقلی ناخص در **اون در دنجی قمر**
مشرق مشرق قومند عقل و ذکاوت کبر و بخل و تدبیر

و تصرف و سیاست زیاده در اما همی علی و تیز
 لکدر اندر لک حالی و حماقتدن اولمز لر خالی **اون بشنجی**
خلق یو باند یونان خلقند علم و حلم و عقل و ادراک
 و ذکاوت و فهم زیاده در اما متکبر لر و الله اعلم مقصود
 اصلی یه بو مقاله نک ذکر نک فایده سی یی نصایه در اهل بصیرت
 اولورنه مخفی و پوشیدن دکدر اول اجلدن تقدیم اولندی
مقاله رابعه رجالک اخلاقی و اوصافی ایله ذکر یی بیاند
الرجل الکمار اهل مکر و اهل حیل و رجلک علومتلرن اتفاق
 ایدوب دیدیلر که کوز لر ی کوزک یا پیر و نه زنکند اولویانو
 سیاه یا کوزک یا صبار ی نقطه اوله یا کدی کوزینه مشابیه
 اولو بلونق و قرشق اولقدن حتی بیاکنه نظر اولندقدن بولک
 بولک بر یر جمع اولمش کوزکا و قولق لر غایتک کوچک اوله
 و باشند کوچک لکه قریب اولوب بینسی یر ی الحق و الکه جانلر

که بوینز بر لیدر امچر و کیرش اوله و صابجی می رنکند اوله
 و بوینی غایتد قصه اولوب اکوکی بو عینی و بویک اوله رنک
 رنکی یا قتی قه یا شیل یا صافی صاری یا قلی رنکند یا الجی
 رنکند یا صاری اوله سیاهه مایل یا قیل اوله بیاضه
 مایل الی یومری اولق شیطیله یا یوزی و غرا اولوب ترش
 روی اوله و آوازی بلند و شدید و مخارجی بعید اوله
 یا آوازند غنه و این اوله یا ضعیف و ثقیل اوله یا بوغاز
 کسک کسک جقه و ارقسی اگری اولوب اموزلری باشی سوز
 اوله و قوللری و بر مقلری غایتد قصه اولوب آیه لری
 کوچک و درنقلری بستی اوله و بلندن اشغسی و اولقلر
 انجه و لغز اوله و ایقلری کوچک اوله یا خود ایقلری بر
 بشدن ارتق اوله بر کسد بوا و صافک کلیسی یا اکثری
 بولشنه سن اکا مکار و حسود و اهل خدعه و پرامز

یتلور در دیو حکم ایله **الرجل النانی** زنا اهل اولدن رجلك
 او صافند اتفاق ایدوب دیدل که کوزلری شهاد اوله باق
 اولوب برق اوروجی و یلدن بجی اوله یا سرمه لکش اوله
 یا غایتد کوچک اوله یا بویک اولوب کر بکلری دبلری
 یوفته اوله یا ضعیف اولوب یا شی آچی اوله و با شنک
 درسی منقبض اولوب برین جمع اولش اوله و یوزی نورلی
 و برق اورجی اوله یا صافی قزل یا بیاضه مایل قزل اوله
 و آوازی ضعیف اولوب عتشی و اینی اوله و نفس عالی اوله
 و قرنی بویک اولوب قلی چوق اوله و کوسکی دوز بستی اوله
 و چوق و یومری اولینه و قوللری قصه اولوب آیه لری
 یوغن و بر مقلری اوزون اوله و بلندن اشغاسی و اولقلر
 لغز اولوب اوزون اوله و انجکلری اگری اولوب سکرلری
 چوق اوله هر کسه ده که بوا راتک کلیسی یا اکثری بولشنه

اول که زانی و نایه محبت و کماحه راغب و جماعت طالب
 و قوی و غالب در دیو حکم اوله **الرَّجُلُ الضَّعِيفُ الْقَلْبُ**
 قلبی ضعیف و کند و ذلیل اولی رجلاک صفاتند اتفاق اید
 دیدلر که باشی کوچک و بونی انچه و اوزون و سست و لوب
 بیش اوله یعنی حکم اولوب طوغری طوریه کاه بر طرفه
 میل ده کاه بر طرفه و روینک رنگی سیاه و یا کندوم کون
 یا صافی بیاض یا قلبی رنگند یا الهی رنگند اوله آوازی ضعیف
 و کلومی ضعیف اوله اما حدت ایله سونلیه با آوازی خوش
 آوازینه مشابه اوله تی ارق و ضعیف و بونی اوزون اوله
 و صاچی یومشاق و قمرنی کوچک و یومشاق اوله و ایلقلر
 قصه و نجیف و ایلقلری کوچک و لطیف و بتقلری یومشاق
 و ضعیف اوله و ایلقلری نک نایش بر مقلری له یا نلرن بار مقلر
 بیش اوله یا ایلقلرنیک بار مقلری باشند ارنوق اوله هر

بو علامانک اکثری بولنسه اول کسک نفسی ذلیل و قلبی
 ضعیف و قورق در **الرَّجُلُ الضَّعِيفُ الْقَلْبُ** نفس نفیس و من
 معتدل عقلی و فنی و تدبیری کوزل کسک علامتلرنک
 اتفاق ایدوب دیدلر که قامت طوغری و اورته بویا اوله
 و سایر اعضا جن ویده سخی اعتدال اوزرنه اولوب کندو
 بنیه سنه مناسب اوله نه غایت ایلو و نه غایت ارق اوله
 و قلبی نه غایت جوق نه غایت آزون نه غایت سیاه نه غایت
 قریل اوله بلکه وسط اوله و کوزلری شهاده اولوب طوبی
 جوق اوله اما اورطوبه آچی اولیه و نظرندن دایما صحن و رود
 اکله نه غایت بویک و نه غایت کوچک نه زیاده جوق و نه
 زیاده یومری و بققلری نه غایت اتلی و نه غایت ارق و بیاض
 نه زیاده جوق و نه زیاده آزر کتی نه غایت سریع و نه غایت
 بطی اوله و حرکتی زمانند اشاعیه و یوقارویه زیاده منقلب

اولوب آغی چوق کورنیه بلکه بود کراولون اوصافن اوسط
 واحسن اولوب برآق اوله و بوزینک رنگی بیاض اوله قرنیله
 مایل یا کندوم کون اوله و بوزینک محابت و وقار و سرور
 اکلنه و دایما تبسم ایدجی اوله وضعی و مقداری معتدل
 اوله نه غایت دگرچی و نه غایت سونی و اغری نه غایت
 بویک و نه غایت کوچک و طوطقلری نه غایت بوفقه و نه
 غایت غلیظ و دشلری نه زیاده اری و نه زیاده اوفی و نه زیاده
 صیغ و نه زیاده سیرک اوله بلکه وسط اوله فاشلری زون
 اولوب قولقلری جانبلری انجه و بوکسک و قولقلری معتدل
 و لطیف اولوب کوچک اوله و دلی لطیف اولوب حرکتی سریع
 اوله و صفائی دگرچی اولوب یا مربع شکل اولوب ابتدا اغریسی
 عارضیتدن اوله و باشی نه غایت بویک و نه غایت کوچک
 اوله بلکه وسط اولوب بویک لکه مایل اولوب دگرچی اوله

و بوی نه غایت اوزون و نه قصه اوله بلکه وسط اولوب
 بوغن اوله و اکوکی کوچک و کوکی یک اوله و آلری لطیف
 اولوب بر عقلی اوزون اوله و ارالی اچوق و درنقلری
 آق اوله قرله مایل اوله هر کسه ده بوعلامانک کثیری
 بولسه اول کسینک نفسی نفیس و عقلی تدبیری کوزل
 و ذهنی پاک و طبعی لطیف و مزاجی معتدل **در الرجل الخیر الذین**
هم علی سلیم و نفسی امین عابد و زاهد اولون کسینک امارتدن
 اتفاق ایدوب دیدلر که باشی بویک و دگرچی اولوب ایکی
 طرفلرند چوقرل اوله و الی اتلی و دگرچی اوله و قولقلری
 دیک دون بتمیه و بوزی اتلی اولوب ششمش اولیه کوزلرند
 رطوبت اولوب نظرندن سرور و صفا اکلنه و روینک
 رنگی بیاض اوله قرله مایل یا کندوم کون یا سیاه اوله قرله
 مایل جیاسی و حجابی غالب اوله قرنی و کوکی طشش چشمش

اوله نه غایت لغز و نه غایت سحرین اوله بلکه وسط اوله
 و آوازی آنچه و الچی اوله و بر مقلری لطیف اولوب اوزون
 اوله بر کسه ده بوا مارا تک کلیسی و یا اگری بولنسه اوله
 کمسک خیرنه و صلاحنه و دیننه و اسلامنه و قلبک کین
 دن و کبردن سلامتلغنه حکم اولنه و الله اعلم بذات
 الصدور **الرجل الشجاع** شجاع و قوی و مقدم و بجا در
 اولون کمسک صفاتند اتفاق ایدوب دیدلر که قلبی غایت
 اری و قوی و حسین اولو و قوامتی طوغری اولوب یغری صی
 اوله و محکری قتی و اری اولوب اکری یویک اوله اتی نه غایت
 قتی و نه غایت یوشی اوله بلکه وسط اولوب معتدل اوله
 و الی دوز اولوب جو قری اولیه اما طریری جوق اوله
 قشلی غایت اوزون اوله و یوزینک رنگی قرل یا بیاض
 یا کندوم کون قرله مایل اوله کو کسیند و او مزیند قلبی جوق اوله

و کفی و غضبی غایت جوق اوله و بالدرینک ایچ یوزند ات
 جوق اولوب اشاعه ص قمش اوله و اتند و درینند
 یوست زیاده اوله هر کسه ده بوصفاتک کلیسی یا اگری
 بولنسه اول کسه قوی و ثابت النفس و شجاع در **الرجل**
الجهان معنی قلبی ضعیف و کندی قورق و یوش اولون
 کمسک علامتند دیدیلر که قلبی یوشق و قوامتی اگری و زو
 رنگی یا صافی صاری اوله یا آق اوله صا رویه مایل و کوزلری
 ضعیف اولوب نظرین ضعیف لک اکنه و بالدرینک ایچ یوز
 ات آزا اولوب یوقا رویه چکمش اوله و الیری و ایملری
 لطیف و نجیف و ضعیف اوله بر کسده ده بو علامت لک
 کلیسی یا اگری بولنسه اول کسه قورق در **بیت**
 بولنسه بو علامت لک بر آدمین اولور ترسان
 سن اندن ازلک او ما غیل کم اولدر اضعف **انسان**

الرجل النوح مص بی جیا و بی ادراك اولی رچك اوصافند
 دیدیلر که کوزلری بیرون رنکن اولوب قابقلری قالك
 و کندویی غایت اچوق و بلر جین اولوب حرکتی سریع اوله
 و یوزی دگر بی با اوج طرفی اولوب حرکتی صافی قریل یا بیضه
 مایل قریل اوله و بونی قصه اولوب از اچ او بکنه اکری اوله
 و حرکتی سریع و فانی چوق و کلای قتی اوله و اککن و یکاغن
 قلی آراوله بر کسنه ده بواوصاف کلبسی و یا اکثری بولنسه
الرجل الغلیظ الطبع مص طبعی غلیظ
 و کند و خبیث اولون رچك اوصافند دیدیلر که رنگی غایت
 بیاض یا کدوم کون اوله و یوزی غایت دگر می اولوب
 یکا کلری نک و قولقار نیک و بونیف نک و آیقار نیک اتی چوق
 اوله و آتی دگر می طوب کی اوله و صفالی و قرنی غایت بویک
 اولوب بر مقلری قصه اوله و انجکلری اوزون اوله بر کسنه

بواوصاف کلبسی یا اکثری بولنسه اول کمنک طبعی غلیظ
 و خنثی در **الرجل البحرین** سن حریص و طمعکار اولون
 رچك اتار اتند دیدیلر که قللری قصه اوله اوزامیه و یوز
 رنگی کل رنکن اولوب قولقار بویک اوله و باشنک بیضه
 یری الحق اولوب ایکی جا بنلری که طولک لرد را بحر و یکرش
 اوله و بونی صاغ جا بننه بر مقدار اکمش اوله بر کسه ده
 بواوصاف کلبسی یا اکثری بولنسه اول کسه حریص و طمعکار
 هر زمانه طبعی سبیلله بلور امدن قورتلر بیت **لؤلؤ**
 کمنک اوله عیب طمع قورتلر اصله غصه دن که کیم کیم فاف
 قناعت اولدی جا شادان اودر **دیکر له** طمع بلک که
 اوج حرفد اوجی بیلله محوقدر که هر کیم اوله طماع
 اول محققدر محوقدر **الرجل الکسلون** سن کاهل و تنبل
 کمنک علامتلرن دیدیلر که کوزلری بویک و یلدر ایچله

با خود یکی کوزینه مشابه کون و بوبک اولوب آتی چوق اوله
 و آتی بوبک و یوزی اتلوا اوله کمد که بوعلا ستلر اوله اول
 کسه کاهل و تنبل و اسحق در **الرجل القلیل الکثیر الطیش**
سن عقلی آرو وینجک لکی چوق کسنگ اوصافند دیدیلر
 باشی کوتجک و قولقلری بوبک و کرمی اولوب اکسه سی بنه
 چکلش اوله اکاکی و یوزی اوزون طرلری اشکان اوله ورنک
 رنجی قریب اولوب بورنگ اوچی انجه وازون اوله بدنی است
 اولوب قاسی اوزون و حرکتی سریع اوله او مزلری انجه اوله
 برکسه ده بوصفلرک کلیسی و با اکثری بولسه اوله کسنگ
 عقلی آرو خفتی و غضبی چوق در **الرجل القلیل الغم**
 فیهی و ادراک قلیل کسنگ اما راستند دیدیلر که ارقسند ورن
 قلب چوق اوله و کوزی کون اولوب آتی چوق اوله کجی کوزی
 کجی صافی بیاض الحی رنجدن اوله با کجی دوم کون اوله

سیاهه مایل یوزنگ اوچی بوبک و کجی بوبک و طول و یوزی
 و قلبی اوله آوازی انجه و کوزل و ابقلری اتلی و حرکتی کجی
 اوله برکسه ده بومارنلر و ک اکثری بولسه اوله کسنگ
 بی ادراک و بی تمیز در **مقاله خامسه حیواناتک اخلاقین**
 در که صورتلرند و شکلرند و فعللرند و خلقلرند تجربه
 ایله بولوب اخذ اتمشدر تا کیم بوقا قیاس ایله ناسک
 ذاتی احوالی معلوم اوله **طه ن ش** قوللری اوزرینه بوقا
 بش قسم در **قسم اول و خشی** جانورلرینانند در **طش**
 اتفاق ایدوب دیدیلر که **است** یعنی ارسلان سخی و عالی
 همت و اهل کرم و اهل صبر در وقتند و شجاعند نصایه
 مرتبه ده در وحیله و خدعنا اهل در حمله و غصه بیله
 ایله متصف در اما غضبی طینه غالب در **می** یعنی قباون
 همت و قوت استی در مجلسی نیز و تکبر لکی رایده فخر لخی در

نفسند اولانی صلیوب کتم ایدچی و غایتله حسد و کین
 ایدچی در و اکثر حیواناته غالب در **دب** یعنی آبشیر
 و بی ادراک و بی وفا و خبیث در و خوفی و حيله بی زیاده
 و الحاصل آوده ابو خلق کردن صبر و اراد و سایر اخلاقی
 بر ایزد **خشن بر الحی** و خور نفسی در و او نکی لک و غضب
 و حسد ایدوب بر نسنه کوفولک و او بیشمق زیاده در
 و جوهر در و ارکله و طغی سوچید **رساله تخویف** کلش
 در که ارکا که و طی حیواناتک اوج نفعندن صادر اولور بری
 انسان و بری خنزیر و بری حمار در اما هر انساندن که اول
 فعل صادر اوله اول حقیقتن انسان دکلدر زیر انسان
 اولان حمار و خنزیر صفتیله متصف اولمز **بلیت**
 لایق اولمز مؤمن و مستلم کجین کسه به **ه** خوک خدایله لواطه
 اولول مشترک **ذیب** یعنی بوز قور دظالم و بی وفا و طمعکار

و او غری و مستم در اما قوتی و اقدامی و جرعتی زیاده در
فصد یعنی پارس خود بین یعنی کند و بی کوری در شری
 از وحدتی نفسی و غضبی چوقد فخر لملک و کند نفسی خور
 و ذلیل لملک و چوقد ایومش شاننه لورمند و حشی در اما
 نوع انسانه نوعا انسی داخی و آرد **رکب** نفس الحی و بحیل
 و حرص و طمعکار و بی جبار در اما قناعت و صبر و وفا و حش
 نسبت ایدوب یاردم اتمک و بر نسنه نک حصولند سعی
 ایدوب چلشمق و او شتمک و غریبه بعض اتمک و افراط
 شروت شاننه لورمند **تعلب** یعنی دلکی شترس و بی وفا
 و ذلیل و اهل مکر و اهل حيله در اما غفلتی داخی زیاده
 و غایتله آدمدن فخر و هیچ بر طریقه آدمه یقشمت
 چوقد **قر** یعنی میمون خبیث و جاهل و زانی و اهل
 غضب در و غیبتی و مساوی و جماعی غایتد سور

و هر نه کور سه حکایت **سوره** یعنی کدی خرجی غالبند قور قوی
 و قور قودجی دروا و کونجی و اولونجی و سونجی و آدی سونجی در
صنیع قور دک بر صنفد کوندا و ند یا قوب هیچ طش جعفر
 اما کجه تنها بولدنی شکار ایدد و مقبره نان دنی اولمش
 مبتلری چقاروب بیرا نطق دیمک ایله مشهور در غایتله
 احمق و غافیل و خبیث در کند و اوند ذلیل و غرتبد شجیع
 اولور کله مخالفدر بر اکلب شجیع و غرتبد ذلیل در امسا
 قوی غایتد جوق والدنسی زیاده آساندر حق در لرکه
 اوند یا تورکی بوند بوق دیرک کررل سکرین دلوب
 ایل طفرلر ایش **بخشور** بود کرا و لنان ایکی صنف قورددن
 طوغی قورده زبان عربی بخشور در لر خبیث و شر بر خایر
 خدعه سی و حیلہ بی چوقدر جرعتی و افدای و آرمند فحشی
 زیاده در **آرتب** یعنی طوش لطیف و بی شر در اجلفه و صولنه

غایتد صبر ایدجی در زیاده قور قوی و اکونجی در غیری جانورل
 مخالفدر حیض کور مکدن **قنقذ** یعنی کزنی منکس و جاهل و شر
 و عاجز و خبیث در **سجاط** لطیف و ذکی و فخر لینی و اکونجی در
قسم ثانی آدمیله مأنوس اولمش جانورل **ولک** بیانند در
جمل یعنی دوق غافل و جاهل و بی غیرت و کین دوستی در امسا
 قوتلی و بر هر یزکار حلیه و کرپر و بی حیلہ عاشق اولوب
 اشن سوچی و غایتله صوسن لغه صبر ایدجی در **افلا** **نظرون**
الی الا بل کیف خلقت تفسیرند قاضی بیضاوی رحمة الباری
 اید حق تعالی دوده نیچه منافع خلق اتمشدر که اول غیری
 حیوانات بود در اول بودر که بوین اوزون خلق اتمشدر که
 بولک ایچون چوکر و بولکله قلفرا ایچنی بودر که هراونی و هر کن
 بر سملک آساندر او چنی بودر که اون کون متوالیه دخی
 ارتق صوسن لغه صبر ایدر در دخی بودر که برا و غلن یدسه

تابع اولور مخالفت انز **فرس** یعنی آن لطیف و قویدر و ادراک
 غیری حیوانان غالب در حق شرح تحقیق ایدر **فرسه** فرس
 دیدلر زیر **فرس** فراسدند در بونکد فراستی و ادراک غیری
 حیوانان در آن توق اولدوغندن او تری **فرس** دیدلر و اولوبی
 و کندن کوری و شتک ایدوب سونجی و صاحب سونجی و صبر
 ایدجی در **بغل** یعنی قتر خبیث و جاهل و خاین و شریر و بی حیا
 و ظالم در **اما** غایتله قوتلی و سونجی و کاه مأنوس اولوب
 کامی در و راحت اولجی نسنه در **اما** کثیر البعث در **یعنی**
 برآمز نسنه سی چوقدر **حما** احمق و جاهل و خور حقیر و بی
 حیاد و طبعی غلیظ و کند و ثقیل و حیاسی ضعیف و بدویر و شفته
 و عذاب صبر ایدجی و ارککه و طی سونجی و اوستجی در **اما** حمار
 و خشی اوکجی و کین دوینجی و کونولجی و بی وفا و خاین و جاهل
 و اهل شوق و اهل غیرت **بقر** یعنی صفر جاهل و احمق

و متکبر و طبعی غلیظ و بیمکه اچمکه حریص و ملول و مخزوندر
اما غایتله قوتلی در **جاموس** مدرك و ذکی و سخی و شجاع و و
 و پر هیز کار قوتلی غیر لیلی و عالی همتلی در **اما** غایت ایله متکبر
 و کین دوینجی در و غریبه بغض ایدجی و نيزك ایدجی در **فیل**
 نفسی عظیم و طبع غلیظ و خبیث و خاین و فساد و فطالی
 سونجی و کین دوینجی و اوستجی و اهل وقار در **ضأن** یعنی
 بقول لطیف و کریم و انسانه مطیع و منقاد در محبت و مهر
 محبوب در جانورلی و ک خبر لوسی و مرهتلوسی در **اما** غافل
 و جاهل در **معر** یعنی کجی مدرك و ذکی در **اما** خلقتی غفلت
 او زینه در بی حیاد و خبیث و اوغری و جماع طالب
 و داعی در **غزال** یعنی کیک غافل و بی شر در و محبوب و نفسی
 خفیف و لطیف در **حما** و حشی صفر در یعنی بیان صفری
 بلکه لئ سور و آدمی داخی سور کور جک میل ایدر **اما** دایه کلن

رحمت اهلی خیرلی جانور در **قسم ثالث حیوان مائی** یعنی
 صوده اولان جانور لروک بیانند در **نمساخ** مقدم و خاین
 و اوغری و بی وفا و بی حیا و حملنی تیز و حرکتی سریع و حلیسی
 و شتکی و شادانی چو قدر غیری حیوانله مخالفند اوست
 چکاس او بنمقد زیر اجمیع حیوانات الت چکاسی محکمند
 و اول اوست چکاسی **سمک** یعنی بالقی بی ادراک و بی ش
 و غایتله فجی و نفس لطیف و اتند تمام لطافت و طراوت
 و اردر اما غایتله مضر در **سرطان** یعنی پنجه قوی و خبیث
 و کبی ایدجی و غایتله خرد ایدجی در **قرس** بر نوع جانور در
 بالقه مشابه غایتند مقدم و جزئی اولور اما بی وفا و بی حیا
قسم رابع قناری اولان جانور لروک بیانند در باز
 قن و ارو بی وفا و ظالم و خد بین یعنی کندوی کورجی و بکر
 لخی و اوکخی و سکوت سوچی و غایت ادراکدن بر نبی کورجی در

صقر یعنی چقر مددک و قن با صر بی زیاده در بر نبی ادراکدن
 کورر اما بی وفادر **نسر** یعنی کر کن کند و قوی جلد بی ضعیف
 و نفسی دنی یعنی الحق و بی ادراک و بی آزار در یعنی گسی
 و غایتند چوق پشایچی در **بیت** یشر کر کس که آزار اولد و غیچون
 طوغن طور مزبان کار اولد و غیچون **رخم** بر نوع الحه قوشند
 کر که بکزد نفسی الحق و شری آرملاونی و خرنی چوق و بلوکوزلی
 سوچی در **زاع** یعنی قرغه مددک و ذکی و شریر و اوغری در **عقاب**
البین یعنی الحه قرغه مددک و حیلله باز و اوغری و غایتله
 انساندن فجی و ایشد مددک سنه لر حکایت ایدجی و شری سوچی
 اما اهل صبر در **عقنق** یعنی سفسقن مددک و شریر و اوغری
 و غایتند اولدن سوچی در و اهل صبر در **اوز** یعنی بیان قاضی
 جزئی و اقدالمی و قدر تندن سنه لر اختیار ایدجی اهل ظلم
 و اهل قل در و بی خاب یعنی بو میجی در و انساندن زیاده

صفتی در **بط** یعنی اولرده ساکی اولون قازطبی غلیظ و نفسی
 الحق و حیلہ سی ضعیف الدنسی آسان و بورسکن زحمت چکی در
دینک یعنی خروس جو مرد و اهل صبر و اهل غیرت و اهل شوق
 فخر لخی و قور قوجی و ایوبی و اولولوی سوجی در **کرکی** یعنی طورنا
 قوی جاهل بی ادراک در پاکک سوجی و تصورایدی یعنی برضری
 بین فکر سزینک ایدوب کندین برافجی در **هدهد** اهل غفلت
 و اهل خیر در شری سوزن پاکک سوجی و اراقدن بر نخی کورجی
قطا یعنی بختی قوتلی و ادراکلی و اراقدن بر نخی کورجی
 و اجله صبرایدی و قور قوجی و آدم بدن زیاده قحی در **حمام**
 یعنی کوکرچین اوکونچی و آدی سوجی بی شرد در **قمری** نفسی لطیف
 و عشقی و محبتی غالب در **بلبل** نفسی لطیف ادراکی و دکاوتی
 و عشقی و محبتی غالب و زیاده پاکک سوجی و حکایت ایدجی
طاووس کندین کورجی و اکونچی و تکبر لخی و قور قوجی و شوق

ایدجی و زیاده عاشق اولجی طبعی متلوب و نفسی ضعیف در **عصفور**
 یعنی سرچہ بی جفا و بی ادراک اهل شوق و اهل هساد و الدنچی
 و تصورایدی یعنی برضری بین تیزک ایدوب کندین برافجی در
زنبور یعنی صاری آری شری و ظالم و اوند خور و ذلیل و بیاد
 زیاده بی جفا و بی ادراک **مخل** یعنی بال آروسی حریص و طمعکار
 و بخیل در اماکب ایدجی و غایتله کسبدن چالشی در **دباب**
 یعنی سکک بی جفا و زیاده اوشچی و تصورایدی نفسی الحق
 و کند و خبیث در **قسم خاوس** **هوام** **بیانند** در **حیه**
 یعنی یاون اهل شر و اهل ظلم و اهل غفلت و خبیث در اما
 غایتند قور قوجی و تیز و نخی در **عقرب** اهل شر و اهل ظلم
 بی ادراک خبیث در و موزی بالطبع در سایر حیواناته اگر نسته
 مخالفند بر بودر که کوزی اولمز و بری داخی بودر که **ولده**
 اولمز غیر حیوانلر کی بلکه قدرت حیایله واقع اولمش که

ولاده زمانی اولیجی انالریک یورکلرن یوب و قری لری
 برتب طشر کلور لرایش **نیمس** صحاح مختارده ایدرنس بر قورد
 جو غدر قصا جوق النی قوری آن پان سنه مشابه مصدر
 ارضنه اولور اژدهای اولدر غایتین شجیع و جمله کار
 واغری و اهل ثوقدر **نمل** یعنی قریخه حریص و بخیل و شریر
 و شجیع و قتل و جبر ایدجی کندی ضعیف و همت عالی
 و اقدامی و حیلہ سی و اتفاقی یآده در **جرا** یعنی چکرکه
 قوتلی و جرتلی و کذب کورجی و قتل ایدجی نفسی قتی و تلف
 ایدجی موزی جانورد در **مقاله سادسه مزاجه و بدینستقل**
کلمات جامعه بیانند در اللون مقص دیدلر که آدمک رنکی
 بیاض اولی یا قلی رنکند اولی یا الجی رنکند اولی مزاجک
 صوقلنه دالدر صافی قزل یا بیاضه مایل قزل یا کندوم کون
 اولی مزاجک حرارتنه دالدر بیاض رنک کد انچه و صافی قزل

رنک قرمش اوله مزاجک اعتدالنه دالدر اگر قزل آرتوق
 صافی لئ آزا اولور سه قانک غلبه سنه دالدر و اگر قزل کک
 اولور سه قان قلتنه دالدر اگر قزل هیج اولیوب الجی رنکند
 اولور سه قانک و اوروک قلتنه و بلعک غلبه سنه دالدر اگر
 بیاض یا یشل رنیکله مخلوط اولوب قلی رنکند اولور سه
 صفرانک و قانک قلتنه و سودانک و بلعک غلبه سنه دالدر
 اگر کندوم کون اولوب صارور نیکله مخلوط اولور سه مزاجک
 غایت حرارتلوسی در اگر کندوم کون یشل رنیکله مخلوط اولور سه
 حرارتی آزا و سودایه غایت مایل مزاجدر اگر بیاضه مایل
 اولور سه خستلقدن قالفش یا بدینند جوق قان اقمش آدم
 رنکند غایت قانک قلتنه دالدر اگر صارو و یشیل و کلرکی
 قرمش اوله اول بدن بدنلرک غایت شلوسیدر مزاج جشد
 و جکرند و طلاقندن مرض و رحمت خالی اولمز و الحاصل صحی

آزاو لور **اللمس** بدن ایستی اولی مزاجک حرارتنه دالدر بدن
 صوف اولی مزاجک برودتنه دالدر بدن یوشق اولی
 مزاجک رطوبتنه دالدر بدن قی اولی مزاجک یوستنه دالدر
 اگر بدن ایستی یوشق اولور سه مزاجک حرارتنه و رطوبتنه
 دالدر اگر ایستی و قی اولور سه مزاجک حرارتنه و یوستنه
 دالدر اگر بدن صوف اولوب یوشق اولور سه مزاجک
 صوفلغنه و رطوبتنه دالدر اگر بدن صوف و قی اولور سه
 مزاجک صوفلغنه و یوستنه دالدر ایستادن صوف و قی
 اولی آزاو لور **الفعال** طبیعتک فعلی اشتها و حضم
 و نبض درودخی بونلر و امثال نه وارسه اگر بونلر قوی
 و سریع اولور سه مزاجک حرارتی غالبدر اگر ضعیف و بطی
 اولور سه برودتی غالبدر نفسک فعلی بکاف و سوزده حرکت
 نیزک و سرعت اوزرینه اولی و شجاعت و اقدام و دخی بونلرک

امثالی نه وارسه بونلر مزاجک حرارتنه دالدر بونلر و لک
 مخالفی اولی برودتنه دالدر **الشیء الیه تنبه عن البدن**
 شول شکیلر که بدنن آشکان اولور بول و غایط و قی و ذر
 و دخی بونلر بکثر نه وارسه قلیجوق و سیاه واری و بوغن
 و قوریجی اولی مزاجک حرارتنه دالدر و در فوق مزاجک
 حرارتنه دالدر و جوق اولی رطوبتنه و آزاو لوب فوق یوستنه
 دالدر بولر نکلی اولوب فوق و غایط دخی قی و اولوب آزاو لوب
 مزاجک حرارتنه دالدر و بونلر مخالف اولی برودتنه دالدر
علامه البدن المعتدل حرارت و برودت و یوستنه اعتدال
 اوزرینه اولون بدنک علامتلی اولدر که تون بیاض اوله
 قرله مایل و بدنی صوف اولیه و غایت ایستی دخی اولیه بلکه
 حرارتی رطوبتنه غالب اوله و ای نه غایت یوشق و نه غایت
 قی اوله و قلی نه بوغن و نه انچه اوله نه قی نه قی نه قوریجوق

نه اوزانجي اوله وطرلري نه طار اولوب كزلي اوله ونه كيك
 اولوب اشكان اوله و آوازي نه بلند ونه الجي اوله و حركتي
 نه تين نه كچ اوله بوا مورلده وسط اوله طبيعت فعللرنه نفس
 فعللرنه كه ذكر اولندي عدالت اوزرينه اوله **علامه البدن**
الحار حرارتي غالب اولون كمنك علامتي اولدركه بومسي
 غايتد تين اوله و بدني استه اولوب نجيف اوله و طرلري اشكان
 اولوب حر كاتي تين اوله و اويقوسي آز و فلي غايتد قه و نور جني
 اولوب جوق اولو لوني كزوم كون و كندوسي مهتور و تين اوله
علامه البدن البارد برودت اوزر نه اولون بدنك علامتي اولدركه
 بدني صوق و شهوتي ضعيف اولوب جماعي آزا اوله و اويقوسي جوق
 اوله و الحاصل بدن حارده ذكر اولنان علامتله مخالف اوله
علامه البدن الرطب رطوبتي غالب اولون بدنك علامتي اولدركه
 اني و سكرلري غايتد بومشقي و سست و ضعيف و كوشك اولون

كمكلري و اككلري و طرلري كزلي اوله انتد و در سيند قوت
 و استحكام اولما دغندن اوتري زحمته و بلايه و مشقنه بيمب
 خور اوله و خلقي و خوني غايتد برامز اوله **علامه البدن الباس**
 بيوستي غالب اولون بدنك علامتي اولدركه كودسي غايتد
 و نجيف اولوب قوتي جوق اوله و درسي داخني جوق و محكم اوله
 كمكلري و اككلري اشكان اولوب فلي جوق و زحمته و مشقنه
 صبر احي اوله **علامه الحار الباس** حرارته بيوست جمع اولون
 بدنك علامتي اولدركه فلي غايتد سياه و كند و ارق و درسي
 فلك و خشين و سكرلري قوي و محكم و كمكلري و اككلري
 اشكان و بدني ايتي و ايقوسي آز و نبضي و حركتي و شجاعتي
 و اقتداجي جوق و تين اوله **علامه البدن البارد الرطب**
 برودة و رطوبته جمع اولون بدنك علامتي اولدركه كودسي ايتي
 و فلي اوزون و طرلري طار و كمكلرينك اككلري كزلي و ياغي

وابقوی وکاهلکی و سست لکی چوق وحرکاتی کج اوله اما
 بدن یا بس بارر و بدن حار و طب بوا یکیسی مرکب در مفر دانند
 اولر وک هر برینک مستقل علامت لری ذکر اولمشد انلر
 مرکب اولنلر ده قیاس ایله معلوم اولند و غنه بناء بور آده
 علامت لری ذکر اولندی ان الله علیهم حکم **مقاله نهم**
 انسانک باشند جو جوارچی و اعضاء جزو یه سی دولت اند وکی
 نسته نک معرفت در که هر عضو کیفیت نه صفت دیلدر
 و هر بر عضو بر ضلله مبین قلمش در **الفصل الاول**
فی الرأس یعنی باشلر بیانند در **رطبی** یوک باش اما افراطیله
 یوک اولسه همت عالیله و کوزل فهمه و انضیاده دیلدر
 اما صاحبنک غفلت غالب اولور افراطیله یوک باش ایله که
 واضطرابه دیلدر کوچک باش خفته یعنی صاحبنک بینک
 لکنه و باشنک کوچکلکی مقدار نجه عقلنک داخلی کسک

لکنه دیلدر یعنی باش نقد کوچک اولسه اولقدر عقلی
 داخلی کسک اولور **ن** کوچک باش قهون دیلدر مکر که بدننه
 مناسب اوله دخی رطوبه جو قلعنه و شکلی کوزل لکنه دیلدر
نقص باشک در سی منقبض اولوب بر بر جمع اولوق قلت حیاتیه
 دیلدر اما **الی اس** یعنی بینی بری چوق اولوق حرصه دیلدر
ع قهون و ناسه خالفته دیلدر بو بین بر لری چقرا اولوق
 خباثته و عیبه دیلدر **ن** باش سوزی اولوق پرامزینته و حاقه
 دیلدر باشک اکسه دن جانبی چوق اولوب اکسه دن بر سوک
 کک اولوق عضله وجوده طبعه و حیر دیلدر اما معتدل و معتدل
 اوله باشک اما رانی حکمانک اتفاق بریله وضعی و مقداری معتدل
 اولوب یوک که مایلیرق و کند و بنیه سته مناسب اولوب
 مستدیر الشکل اوله کانه رطوبه بر و آلی اوز رنده ایکی جاننده
 بیلر بر بر بق مقدار ی قیل بنش پیر اولوب که جانندن اجرویه

کرمش اوله و آلتی اکسدن ان جتی بیک اوله و اکسه ده بر سوری مک
 اوله اکسه چوقرا اوله بق شرطیله بو مثل باش عقله و فهمه و فکر
 صحیحه و صالح اعماله و صالح دوشه و زیاده حفظه و بریتی
 تیراکلمغه و تیراکمغه دیلدر **الفصل الثانی فی السغور** یعنی
 باش قللری و بدن قللری بیانند در **مصح** قتی واری و قصه
 ساج حرصه ویرامز خلغه و قور قخلغه دیلدر **ن** سوزده عاجز
 لغه دیلدر **طنسی** صیق وازون ساج غلظته و برآمر اکلمغه دیلدر
 بجایم قلنه مشابه اولدوغندن اوتری یوشق ساج قور قخلغه
 و مکرم وکی دوئمغه و حسد دیلدر معتدل ساج صفتلر وک
 اعتدالنه دیلدر **مصح** سیاه قیل منفعت سومکه دیلدر
 افراطیله قول قیل حرصه ویرامز لغه ویرامز اکلمغه دیلدر
طع بانبوب دوران قلکه دو کلی داخی اوله دیلکه و احمق لغه
 و قور قخلغه دیلدر **مصح** شجاعته دیلدر بوز قلکه کثان

و نکند اوله زیاده تقوی و خیر آزلغه دیلدر قوند قل جوق
 اولق شوقة دیلدر یخودا کلیت کسک اولغه دیلدر او مرلده
 قل جوق اولدق بیوند قل جوق اولدق قوته و شدت و جرأته
 و کبره دیلدر ارسلانه مشابه اولدوغندن اوتری کر بیک
 جوق اولدق بصادر لغه و عقله دیلدر **ع** ارقن و ابلقن
 قل جوق اولدق شهوت دیلدر ترکیه مشابه اولدوغندن
 اوتری **ه** اتفاق اندیلر که قللرک مدوح که اول عقل و خیر
 وجوده طبعه دیلدر اولدکه چوققلقن آزلقن قوالقن قول
 اوزلقن فضه لغت یوغلقن انجه لکن وسط اوله و الله
 اعلم **الفصل الثالث فی الجبان** یعنی آلتی بیانند در **بجی** بیک
 آلتی که عروق و اعصاب اولمیه جنک و خصومت سومکه
 و در سر لکه دیلدر **مصح** کویجک آلتی نادان لغه و خسته
 دیلدر بویک آلتی کاهل لکه دیلدر آلتی بول بول اولق لاف

اوروب او کونمکه وجوده طبعه دليلدر آلى قصير با عالى
 اولعاق شجاعته وادب سز لکه دليلدر ع آلى طولواولق
 نفوس دليلدر مص طهرى جوق اولون آلى جرأت و اقدام آنکه
 دليلدر آلى بورشقى باشند بوزينه اينجه غصبه و غصيه
 دليلدر ع آلى بورشقى قلند قلند غلا غدا ورنجه زيبر لکه دليلدر
 اورده آلى اعتداله دليلدر الفصل الرابع فى الواجب
 يعنى قاشلر بيانند در قاشك قلى جوق اولماق غصيه
 وکلاه بي رد فاسد اولغه دليلدر مصى اوزون قاشك
 قلوق طرفه چکلمش اوله کير ولاف اوروب او کونمکه
 خصوصاً که بورندن جانبى اشاعنه مایل اولوب قولند
 جانبى بوقارويه مایل اولسه ن مکر قاشى شوق و الجفله
 دليلدر جقوق قاشى الضنه و محبت و حضون و ايون
 و تماشا سوزمکه دليلدر آجق و اينجه قاشى کشاده و غدا

و شادمان اولغه دليلدر قاشك بروندك جانبى اينجه اولماق
 خصوصاً وفته قو پارجلغه دليلدر ه اتفاق انديلر که قاشك
 محمودى که اول طبع جليله و وصف جيله دليلدر اولدر که
 وضع کوزل اولوب هر جصى و سطا و له و هم بورندك جانبى
 يوسک اوله الفصل الخامس فى العيون يعنى کوزلى بيانند در
 مصى بلدر ايجى بويک کوزکا هل لکه وزن محبت دليلدر جوق
 کوز خاشه دليلدر سيمون کوزينه مشابه اولد و عندن او بى
 کوز حجک کون و درن بچى و بلدر ايجى کوز جليله و بى حباله
 و عورتلى محبت دليلدر کوز حجک طوماليج کوز کينچ کوزينه
 مشابه اوله جاهل لکه و عورتلى مایل اولغه دليلدر مصى
 کوزين نين حرکت اتمک و حده نظر اتمک مکرم و حيله و خيانت
 و اوغريلغه دليلدر و کچ حرکت اتمک و آجوب بومق مکرم
 و فکر و غصيه دليلدر ققى قى کوز قور قفله دليلدر زبوا

قوانق ماده سوداوتیه دندر ماده سوداوتیه ده قور قتلغی
 موجبدر **مقص** قور کچی قزل کوز شرقیاری جیلغه و بهادر لغه
 واقدا مه و غضبه و جوق جماع اتمک دیلدر کون کوز که
 صارویه مایل اوله زعفران کچی جوق برامز صفتلر دیلدر
 زیرا کونک کاهل لکه دالت ایدر صار و لوق خوفه ایکنسک
 احقاقند غایت برامز صفتلر حاصل اولور کوز بیکنک
 جوب سنن نقطه لر اولماق اولوشنه دیلدر اگر کوز کونک
 اولوب اطراف نقطه لر اولور سه خود نفوذ بالله مرشح
 غایت اهل شرا و لغه دیلدر کوز صغر کوزینه مشابه
 اولوب صغر کچی بقمق حماقه دیلدر قزم کوز که القوب
 دکنه مشابه اوله فی الجملة فتا لغه وقان دو کوب آدم
 اولدور جیلکه دیلدر قتی قزل کوز آغز برنجی و بوقار و قفا
 با قجی و صغر کوزی کچی نادانلغه و کبر و زنا یه و غفلته

دیلدر **تنس** او غلبه کچی بقان کوز صا حنک فرح و شادلق
 و کونک اولماق شرطیله عمری اوزون و روحی قوی و لغه
 دیلدر **شعر** العین التي یُسببه نظر هاء نظر الصبیان
 فی نظر هاء و قوه الروح و کثره الفرح هی لیل العمر یخرج
 عورتلر کوزینه مشابه اولوب دخا نلر کچی بقان کوز مختلک
 و کبر و او کمنک لکه دیلدر کچی کوزینه مشابه اولون کوز عا
 ایله جملده دیلدر بویک طومالیم کوز احمی اولوب بعض مره
 و آدمیلو اولغه دیلدر اطراف جوق اولوب حر کچی بویک
 کوز برامز صفتلر دیلدر **مقص** کوز که یلدر ایچی و در ایچی
 اوله شره دیلدر اگر کوچک اولور سه شری زیاده اولور
 اگر بویک اولور سه شری آز حماقت زیاده اولور **مقص**
 پیرون کچی زیاده یا شیل کوز شره و خیانت دیلدر نیز نیز
 آچلوب یوملن کوز شعله سی و یلدر اسی و حر کچی زیاده لوق

شرطيله با خود سرمه چكك بپر سورمه لشمشكي سياه اولق
 شرطيله ديلكك ديلدرم كوك كوزك اقه مايل اوله قورقلغه
 ديلدر زيرا بياض غلبه بلغه دالدر بلغم خوفك موجبدر
 ن اودر نكه مشابه اوله كوزي حيا لغه ديلدر كليلر كوزينه
 مشابه اولد غندك اوزي صا روايله با شيل اورتا سند
 متوسط اولن كوز قور قصلغه ديلدر نوزي جوق اولوب
 برق اودان كوز شوقه ديلدر كوجك كوزك كر بگلرين
 طوقشدر عن اوله خالق الدامغه و پرامن صفته دولت ايد
 بر كوز كور اولق شوم لغه دولت ايدر **هَذَا مَكْتُوبٌ فِي النُّورِ**
بِسَعِّ خَصَالٍ مَوْجُودٍ فِي سَعَةِ رِجَالٍ
 الجيث في الاشمه واللباحه في الاحول والشموم في الاعور
 والحماقه في التميم والكياسه في الكوسج والسطآن في
 الاحدب والظرافه في القصير والغفلة في الطويل

والتكبر في الاعرج وشول كوزك شرم و محاب محلدن
 غيري محلدن بين بقه جميعي واصاف ذبيحه اند موجود در
 ديسك كاذب اولمايه سن زيرا تجربه اولمشدر كه اكر بين
 بفان كمسه نك پرامن فعل اشدل وكجه ترك ايت ديو اعضا
 بوده سك ترك اتمكه قابليت يوقدر قمع كوز اما اكي قتي
 قع اوليا عقله وزيركلكك ديلدر شهلا كوز ترك ايو سيد
 صاحبند انعامدن واحساندن غيري نسته صادر اولمز
 كند و حالته قويج **بلكل كه** اعضا جزو بدن هر عضو
 اخلاص ميد و ذميه دولت ايدر اما لك دولت جمله
 سندن زياده در ان شاء الله الرحمن تفصيل اوزرينه ذكر
 اولوزد و كوزك اوصاف دالندن بوزك دالقي زياده
 اولد و غنه اوج وجه بيان اتمشدر در **وجه اول بودر كه**
 كالات خوبلغه ونقصان رشتلكك دولت ايدر سك يوقدر

محل حسن و قبح یوز در قلوب اعضا نك حسنه و قبحه
 زیاده النقات انما وجهه نانی بودر که بر کثی و تاشه یا غصه
 کله یا سوسه یا ملول اولسه یوزده بر حالت حاصل اولور
 قلوب اعضاده اولمز وجهه ثالث بودر که انسانك اولو کوزل
 عقل و فهم و فکر و حفظ در و بونلر و معدنی دماغ در
 زیر آبش حواسك و فکر صومعه سیدر پس یوزك
 دواتی بوقایه قویدر بوجوهن معلوم اولدی که وجهك
 دواتی الدن غیري اعضادن اوجه و افضل در و الله اعلم
 حقیقه کل الاشیاء بیت حق عز وجل داند تحقیق قماشیه
 کر ظاهر و کر پنهان کر مرده و کر احیا الفصل السادس
 فی الوداع یعنی قوللر بیانند دره افرطیلله بویك قلوب که
 باشه مناسب اولوج مقدار دن خارج اولو حاققه و کذب
 و پرا فرقه و همته دلیدر سطر قلوب بویك اولوب

هم قالك اولماق حرصه و همت از لغنه دلیدر قلوب
 کوجك اولماق هضمه و شتر و بی و فالغه دلیدر سطر
 بویك یوفته قلوب جمله ورنایه دلیدر خصوصاک
 دل و کذب قل بنجی اوله اکلمش و یا تش ضعیف قلوب غلظه
 و کاهل که و کذب دوات ایدد دکر بی قلوب باشه یا شمش
 اولوز زیاده بنجک لکه و حضور دلیدر قلوب قلوب اولوز
 عمر و جمله دلیدر عمری اوزون اولدوغی یوستی غالب
 اولدوغندن اوزی در قل بنمکه سبب داخی اولدو حلی
 حماد قلوب غینه مشابه اولدوغندن اوزیدر شعر
 الشعر فی الوداع شعر بطول العمر و الجصل الذی لیس
 یزول فی العمر فطول العمر استلاء الیس علی الخراج
 ولزوم الجصل لشبهه بالحماد المحتاج اتفاق اندیلر که
 قلوب و کمر غوی اولدو که وضعی کوزل اولوب باشك

مقدار نه مناسب الوب بويك كنه وكوجك كنه ويوفته
لغه وقلكلمه وصار فقهه ويا پشتمه و سطر اولوب
ويوشقلى كوچك اوله **الفصل الثاني في الوصف** يعنى
بورنلى بيانند **مصر** بوغن وطلوبرون عقلى وفهمي آزلغه
وكلمات عاجز اولغه دليلدر **طى** برون اوزون واوجى
انجه اولماق احمق لغه وشرير لكة وينجان لكه دليلدر
دكلري يك برون حسد وسرعت غضبه دليلدر
دلوكلري طار برون انسانيت چو ظفنه دليلدر **ن** برون باي
بى اولماق شجاعته وجيله يه ويز لكة دليلدر اكرى برون
خلق بار مزلفنه دليلدر **ع** قصه برون اوغرولغه دليلدر
برونك سكرى آلئ ايله برابر اولسه مكرم وشرع دليلدر اوجى
انجه وكندوياي بى برون سوزده هي اولغه وشجاعته
وحضوته وناسه احتياجه دليلدر برون اوستى يعنى **اوى**

عمد سزلفنه وغلا شلفنه وحسن خلق آزلغه دليلدر **مينا** دوي
انجه وفنا تلي طش برون جز ويجه كالى اولوب **اوى** او
اوكنه كه ولوف اورمغه دليلدر واكر بركشك بورنك
اوجى بوقروسنه بهته دلاوت ايدركيم صاحب شكربولب
وخوف راي اولمغه دليلدر **هـ** اتقا ايدب ديد بلكه بورن
لرون محبوبى ومطبوعى كلياً خير اوزرينه دال اوله اولد
بودكر اولون اوصافه اوسط اولوب صاحبك وجسته
ويي سينه مناسب اوله **و** خدا دانا تراست حقيقه اشيا را
الفصل الثاني في الوصف يعنى اغزلر بيانند **درمى** يك آغز **نجا** **عنه**
وفهمه دليلدر **ن** كوچك آغز زيرك لكة وفراسنوا اولغه
وجيله كار اولمغه ويور كزلكا وغايتله احتراز ايدجيكه
دليلدر اورته آغز صالح ومتدين ومتشرع اولوب **انسانيت**
زياده اولمغه دليلدر **رسمى** قالك طوطا احمق لغه وطبيعت

بوغلغه دليلدر يوققه طوطاق فهمه وطبعك لطافه
 دليلدر مصي طوطاق رنكزا و لماق خسته و برامز خويه و ايمان
 سناغه دليلدر قزل طوطاق طنولغه و ايو لكه دالدرع
 آغز اچرو اولوب طوطا قلساوي اولوب طش سويلك
 يا خود طوطا قروك اكيي بيله ايجر و سينه كوچك اولماق
 شجاعته دليلدر عجب يوقار و طوطاق اشغا طوطا غك
 اوزرينه چمقي فهمه و ادا كه دليلدر آلت طوطاق اوست
 طوطا غك اوزرينه چمقي حسد و كين طونغه و قلبك
 قساوتنه و برامز فهمه دليلدر مصي ضعيف و خرده ديش كه
 آراسي آچوق اوله ضعيف بدنه و قلت عمر دليلدر خرده مصي
 ديش بلنخي لغه و نسيان جو قلغه دليلدر اري و ازون ديش
 شرع و فنيه دليلدر ن مختلفه ديش و قرقلغه و آدم ايجر
 اولغه دليلدر اورته ديش كه آراسي آچوق اوله كرجك

سويله مكه و خيمه دالدر اكر ديش مكه و حيله دليلدر
 الفصل التاسع في الوصفي يوزلر بيانند در س اتلو يوز
 كاهل لكه و جاهل لكه يكقلا اتلو اولوق طبيعت بوغلغه
 سمع يوز ارق و ضعيف اولوق فهمه و همته و هرامروك
 حصولند اهتمام اتمك و حرصه دليلدر قتي دكري يوز
 حمافته و جمله دليلدر اكر اتلو اولوب دكري اولور سه
 زيايه برامز لغه دليلدر عطف يوز بيوك اولوب باش كوچك
 اولوق شوقه و ينجك لكه دليلدر ه يوز مثلك اولوق حرايه
 و شرع دالدر يوز ازون اولوب باش و كوزلر كوچك اولوب
 طولوكلر و طمرلر شمش اولماق حمافته و جمله و حيا سر
 لغه دليلدر زيايه كوچك يوز ينجك لكه و خور لغه
 و دلو لكه دليلدر طمرلر و طولوكلر شمش اولوق زيايه
 غضبه دليلدر مصي قعق يوز لولك غصيه دليلدر

سرخوش بوز لولك فاسقه دليلدر آواز نور بوز لولك
 حيايه دليلدر غمگين بوز لولك ملول و مخزون اولمغه
 دليلدر قورقور بوز لولك تقوي يه دالدرج بر كسك
 كه بوزي دكريمي رنكي غايتن صافي آق باقر اولوب
 يا كهلري اتل اولسه اول كسه جاهل و احمق و خلق
 و فحشي برامز كسه در **الفصل في الاوصاف** يعني
 آواز لر بيانند در **معي** بغون آواز كه بلند اوله شجاعته دالدر
 الجي آواز كه بغون اوله عقل جي قلغه دليلدر آواز انچه
 اولوب كلومي تيز سو يلنك جهله و اوچكله و بخت
 لكه و تكبر لكه و تيز فهمه دليلدر بوجه آواز له تيز
 سويليك ايو مكه و برامز خويه و غصبه دليلدر **مع** آواز
 اولوب كلماته عاجز اولمق جهله و طبيعت بغوغلغه
 دليلدر غنه و اين اولون آواز حسود لكه دليلدر انچه

كوزل آواز حماقه و بينجك لكه و عقل اكك لكه دليلدر
ن ثقل آواز قرننه رغبت ايدوب يك اجمك سومكه دليلدر
سجان الذي لا يعلم الغيب آوه **الفصل في الاوصاف**
 يعني كوكك بيانند در **معي** چوق كوكك فهم آزلغه و جهله
 و غصه سرلغه و مخالفت و كسك ايشنه راضي و لماغه
 دليلدر آواز كوكك عقل و فكر و فهم جو قلغه و غم و غصه
 دليلدر و هم سفاخته دليلدر بر كسه كولدوكي وقتن
 او كسورمك عارض اولسه اول كسه بي حيا در بر كسه
 كولدوكي وقتن نفسي اوزرينه غالب اولسه اول كسه
 مجنوندر و جاهلدر **معي** بر كسه كولدوكي وقتن الي بننه
 اورسه اول كسه نك عقل اكك و اخلاقي بدر **ن** كوكك
 وقتن بوز قزريق عقل و حيايه دليلدر كوكك وقتن
 نغمه اوروب چاغزريق حماقه و غلته دالدر و الله اعلم

في الضحك

الاسرار والاعلان **الفصل الثاني عشر في انقاس** يعني
 نفس بيا نند در **مصر** ازون نفس پرامر همته دليلد يوجه
 و عالي نفس پرامر غللي فكر ابدوب دخی وجوده كورمكه
 دليلد ضعيف نفس عقل وركا و آزا اولغه دليلد اورته
 نفس ممدوح و محمود در اما غضب و قتنه دكل و الله اعلم
الفصل الثالث عشر في الاول يعني بيا نند در **مصر** دنك
 سياه اولوب بولونى غمه و غضبه و قور خلقه و ذهي
 و خلقى پرامر اولغه دليلد سياه دنك و ياستيله مايلى دنك
 فچى صاحبك بدننه قل آزا اولسه پرامر خلقه و فهم آزلغه
 دليلد **ن** قزل نورلى و شوقلى دنك زياده غصيه دليلد
 بياضه مايلى قزىل دنك اقدامه و جبراته و شوقه و خفته
 دليلد **ه** اودى بالچى كى دنك عجلية و دلو ككه دالدر كوزي
 بدنك ريكى قزىل اولوب پرامر خلقه دالدر سياه ايله مخلوط

صار و دنك غضبه و نفسنه هر نه عارض اولور سه سويلمكه
 دليلد **مصر** آلن قزىل اولوب يوزوك غيريسى اولوب شراب
 و مست لك دليلد بياضه مايلى قزىل دنك كوزي كولك
 و آلنى يومري اولوب شرطيله شره و فاسز لغه و فسقه
 فجور دالدر قزىل رنكه مشابه دنك خباثته و خيانتد دليلد
 البى رنكه مشابه دنك بي حيا و بد فهمه دليلد فرشتق
 دنك صاحبك خسته لغى يقين اولوب غنى و غصه سى
 جوق اولغه دليلد **الفصل الرابع في الحيات** يعني
 صقل بيا نند در **مصر** دكرمى قلى كوزل صقل فهمه و طبيعت
 كوزل ككه دالدر صقل النوريت كى شلى كى اولوب قاتيديه
 و عقله دالدر غايت قلى آزا اولوب شره و جبراته دليلد رغبت
 ازون اولوب قلته و عقله و حمله دليلد **قال النجفي ع**
لجل عاقل طويل الحية وقيل طال آلاء الحية

از اجزای اوزون اولی حماقه و پیرامینیه دلیلدر **مقل**
 اوزون و پراکنده اولی پیرامین فکر و عقل اکسک لکنه دلیلدر
 صقل که صفاته مشابه اولی حماقه و جمله **الدع** عقله
 و فهمه وجوده طبعه دال اولی صفاتک اما رقی اولدر که
 نه غایت جوق نه غایت صیق و نه غایت آرا اوله بلکه وسط
 اولوب جو قلفه طویل اوله نه غایت عریض اوله بلکه طویل
 برقبضه دن آرجی ارتوق اوله قلی قورجی اوله و الله اعلم
 و احکم **الفصل الخامس فی الاعناق** یعنی بیونلر بیاننده در
مص یوغنی بیون نشاط و شنک و توتنه و زیاده غضبه
 دلیلدر انجه بیون نفسی ضعیف و کند و ذلیل اولغنه دلیلدر
سن قصه بیون سکر و خباثته دلیلدر اگر قصه اولوب
 طلو یوغنی اولور سه غضبه و شره دلیلدر انجه اوزون
 بیون قور قلفه و کی طومتغه و حسد دلیلدر اگر بیون انجه

و اوزون اولوب باش کوچک اولسه حماقه و قور قلفه
 دلیلدر و فریادایدیجیکه و هر مراده عجلیه و پیرامینغه و کینه
 دلیلدر **مصر** یوزی کوزل اولغنه دلیلدر **ع** کبر و فکر لنگه
 دلیلدر **سن** بیونک طمر لری آشکان اولوب او کوچی
 شمش اولی غضبه و کی طومتغه و جهالته دالدر بیون یوغنی
 اولوب طمر لری یوغنی اولی قله فهمه دلیلدر بیون سست
 اولوب کاه بر طرفه اکلوب کاه بر طرفه اکلبک بدنک و نفسک
 ضعیف لکنه دلیلدر بیون دایما صانع جانینه اکری اولی
 حرمه دلیلدر و الله سبحانه و تعالی اعلم حقیقه یکل الاشیاء
مقاله ثانیة نسانک الدن غیر ی اعضا سنک علامتک
 بیاننده در بوداخی بر نیجه فصل در **فصل الاول فی الصدق**
 بیاننده در **مصر** کوکی بیونک اولوب همه لری اتلالمق
 کاهل و احی اولغنه دلیلدر کوکی جتی اولی شاذ لغه

وبي چا وسخت دوي اولمى لغه ديلند زيرك اولوب وسط
 الحال اولمغه ديلدر **سى** دون همت اولوب مباشرت اندو كي
 باشته چقماغه ديلدر كوكس نه اتلو وندا اوزون ونداق
 بلكه وسط اولوب ارقلغه مايل اولمى معرفته وحلمه وصابر
 واحسانه و انسانيته وجوده طبعه ديلدر كوچك قون عقله
 و فهمه و فراسته ديلدر بيوك قرين تكاح جو قلغه ديلدر
فصل الثاني في النظر يعني ارقه بيانند در **معى** يعني ارقه قوته و
 ديلدر **معى** تكبر ككه ديلدر ارقه اكرى اولمى پرامن خود ديلدر
سى فكرم و زيرك ككه ديلدر ارقه طوغري اولمى خلق
 ابولكنه ديلدر ارقه انجه اولمى عقل ابولكنه دالدر اكر
 طوغري اولوب انجه اولور سه يا خود اكرى اولوب انجه اولور
 غايت ابولكه دالدر ارقه چقوق اولمى شطارت و مضحك
 ككه و شاد لغه دالدر **فصل الثاني في البيان** يعني بيل بيانند

41
معى بيل انجه وضعيف اولمى نفس ضعيف اولمغه دالدر
ع بيل انجه اولوب كوكس كك جانى يعنى وضعيه ايا قدن جانى
 اوزون اولماق غايت قوتلو و يوركن اولمغه ديلدر **معى**
 اكر بيلك اكرى معتدل اولسه نفسك قوتنه دلاوت ايدرا ككه
 بيلك اكرى معتدل اولسه نفسك ضعفه ديلدر **فصل الرابع**
فصل الرابع يعنى قول بيانند در **معى** اكر قول اوزون اولسه عطا
 وكرم و منصب سو كوكس دلاوت ايدر قولك اشغاسي انجه
 و باسوسى بوغون اولمى قوته دالدر **معى** جمل مركب ايله جا
 اولمغه ديلدر قولك اشغاسي و يقاروبى بوغون اولمى
 قابليت و يوركلاو اولمغه ديلدر اكر قولك اشغاسي و يقا
 بر برينه موافق اولوب انجه اولور سه زياده قابليت و معرفه
 و سخاوت ديلدر اوزون برينى ككه طوغري اوله فهم
 تيز ككه و سخاوتنه ديلدر اكر اوزون و اشوز اولوب

اردنه فقی اولسه اولمزیم ال اورمقه ولاف اورمغه
 وادنی نسنه جوق ایلمکه و آرسوزی جوق ایلمکه دلیلدر
 بریق اتلوا اولوب طوغری اولوق حماقه دالدر بریق قصه
 و اتلوا اولوب انجه لکن و یغون لقمه وسط اولوق بعض
 سخاوت و انسانیت و حلیم اولمغه دولت ایدر و اگر قصه
 اولوب اچلری انجه اولورسه بعض سخاوت دلیلدر
 بعض حماقه دلیلدر و اگر ورنلقد و قصه لقمه و یوغون
 لقمه انجه لکن و اتلولکن و اروقلمن وسط اولسه ذکاوت
 و سخاوت و قوت و دولت و جوده طبعه دالدر قصه بریق
 کونلکه دلیلدر آیه اوزون بریق قصه اولماق خسته دلیلدر
 و آیه قصه بریق اوزون اولوق زیر کلکه و سخاوت دلیلدر
 دلوکله دلیلدر اگر آیه برمغه و بریق آیه مناسب
 اولسه فکر و فراسته و موافقه و حلمه و قلبک رحمتنه

دلیلدر بریق اوزون یا قصه اولوب اوچی کند و دن
 یغون اولسه زیاده حرصه و حماقه و بعض آدمیلغه دالدر
 آیه مدقرا اولوق علمه و حلمه و صبر سز اولوب حزن تجاوز
 ایلمسنه دولت ایدر اگر سبوکله مایل اولسه عدله و انصافه
 و سخاوت و فکر دولت ایدر **مصنع** بریق خنده ادرینه اگری
 اولسه بعض کماله و لاف و عبت یریه سخاوت دولت ایدر
 دربق یوغنه و سبوکله مایل اولسه لقا فله و بعض کماله
 و حسن دلیلدر اگر قالک و سبوا اولسه جمله دالدر اگر دربق
 قالک و مدقرا اولورسه علمه و کماله دالدر دربق آق
 و قالک اولوق مبارک لکه دالدر **بیست** ال احوالناک
 باقیسنه سز کورک اند **که** اشکال ایلدک بیز قانون احوالی
 ببله سن اند **که** انل ذکر اولنما مشدی بوند **فصل الخامس**
فی الذکر یعنی ذکر بیاتند **مصنع** ذکر انجه اوزون

اولوب طوغري اولوق لطافه عقله وقله جماعه دليلدر **ع**
 ذكر بوغن وازون اولوق حين جماعه غايته لذته وحقاقت
 وجهله دليلدر حماريله مشابه اولدغندك اوتري واكر قصه
 اولوب بغون اولور سه شوق پر سنلكه و غفلته و عقله
 ولاف اوروب اوزنك عيبنه مطاع اولماغه و معاند كمدليلد
 اكر قصه اولوب انجه اولسه غايت ذكي و اهل انصاف اولسه
 دالدر **س** عناد اولوب ايلك طبعندك و تشيعندك قجي اولغه
 وزياده جماع اولماغه دليلدر اكر خايه بي واسع اولوب يرد ي
 بولك اولسه بي جبالغه دليلدر ويمردي كچرك اوماق عقله
 و حلمه دليلدر اكر ظاهري واسع اولوب ايجي داخي واسع
 اولسه حماقه و كا هل لكه و بعض معرفته دليلدر اكر وسط
 الحال اولسه ابو خولم دليلدر **فصل السادس في الرجل**
 بغي اياق بياندن **م**ضغ اياق زياده بيوك اولوق قوته و عقله

دليلدر اياق زياده كو بجمك اولوق شادلغه دولت ايدر
 اياق و طيقو سكر لري اتلو و قتي اولوق فهم يتلو لغنه
 دولت ايدر اياق و طيقو سكر لري اولوق قوته دليلدر
 او كجه بغون اولوق قوته دليلدر بيوك بريق اورتد برمقد
 قصه اولوق معرفته و غضبي تيز كلوب كمتسنه دليلدر **س**
 باش برمقد باشي مدور اولوق طرفنك خالي طرفي الحق
 و برمقد طرفي جاني بيوك سلك اولسه ذكاوته و سخاوت
 و غضبي آزا اولوب تيز كلوب كچ كمتسنه و فكر و بعض مكر
 و جليله دولت ايدر اكر بونك عكسي اولور سه بخله دليلدر
 باش برمقد كو بجمك برمغه و ارنجه بر بريدن آشغالغي
 اوزرينه اولور سه سخاوت و قلمي صافي اولغه و اهل
 انصاف اولغه دلالت ايدر ذكي اولغه دولت ايدر **فصل**
السابع في القدر بغي بوي بياندن در **م**ضغ بوي و ازون

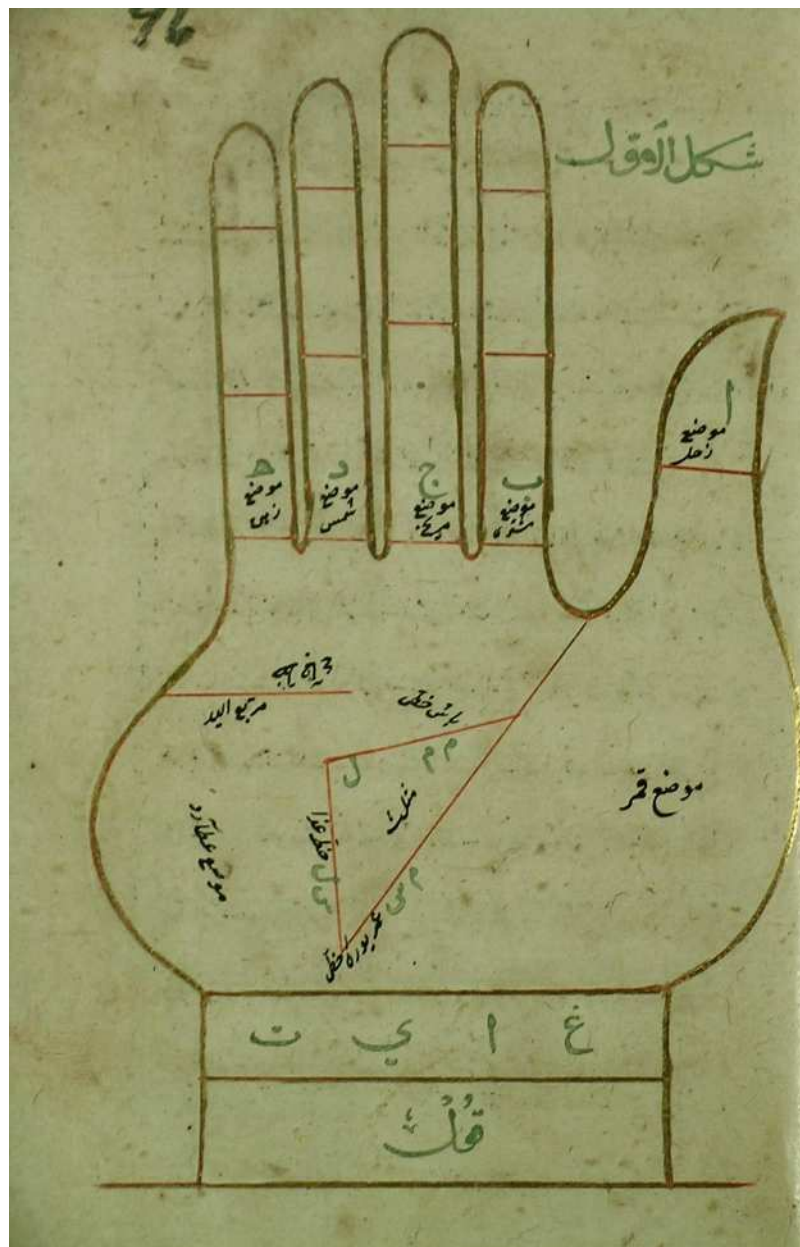
اولی شاد لغه و مبارک لکا دلیدر اما غفلتدن خالی
 اولمز قصه بوی دشمنکه و فتنه و عداوت و پران
 صفتلر دلیدر غایت اغرا و لقی بعضی زکا و نه و ضعفه
 دلیدر غایت اتلوا و لقی زیاده حماقت دلیدر اما **آما محمد**
 رحمه الله اتلور و مم زکی ایمش لکی بویله اولق نادر در لاکم
 للتاد **قال** **الامام الشافعی** رحمه الله ما رایت سمینا
 ذکاکا الا محمد بن الحسن الشیبانی اوردت بوی حکمت و وزیر کلکه
 و باطن صفتلر و اعتدالنه دلیدر **مقاله ناسعه**
 الی اولون امارات و خطوط بیانند در لکل که سایر اعضا
 صفت حمیدیه و ذمیمه دولت لرندن کھنک دولت افصح و واضح
 اولدوغی اجلدن ال ایچون مستقل بر مقاله ذکر ایدوب تفصیل
 اوزرینه شکر ایلله حظوظک و سایر جزو یاتک احوالی بیان
 خلق اما الک اوصافه دولتی سایر اعضادن زیاده اولدغه

44
 سب بویله یوردیلر که عبادات و خیات و خیر وجهه معاش
 السنو لزم هر عضون اله احتیاجی و آردر و کوز سایر اعضا
 هرگاه که کوره طور مز اما حق تعالی اکی کوزک منظوری فلتشد
 تاکه آدم او غلیری الی اولون اماراتی کوروب صفت مذموم
 محمودیه بتدیل استون ایچون و دخی بری برینک الی کوروب
 بران صفتلر و کثیردن احتراز استونلر ایچون الی علا متلر حق
 ایلدی بیک الی برین جمع ایسک برین کی خطر برینه بکر مزیرا
 هر بر کتی بر در لو اوصاف و احوال ایلله متصفدر اول زمانه
 قول و جاریه الورا و لسلر الی کورر لر ایدی صفت حمیدیه ایلله
 متصف ایسه آلور لر ایدی دکلسه المز لر ایدی **شمس کجی**
 شمدکی زمانه دخی اول زمانه تقلید ایدوب کورر لر اما
 اصلی بلنر لرحق سبحانه و تعالی یدی کواکب ستان جمعی
 مخلوقه و انسانک اکی یوز فرق سکر یا دخار توق یا دخی

اسك اختلاف اوزرينه اعضا سنه مؤثر قلندركه آدم
 وجوده كدويكي حين ده كواكب سيان نك احوالري نه يوزد
 بولنور سه اكا كور اعضا لرينك احوالري اولور اما حين
 ولودنه كواكبك احوالي معلوب اولوب كو كبي قنقي كو كبد
 بلفسه اعضا سنك احوالريندن كو كبي قنقي در بلور خصوصاً كه
 بوالد كي خطر لدن اما بو كفتك احوالي و اشكالي حقيقند
 بو بر رساله در بو كتابدن دكلدر لكي بلفسي لوزم ولا بد اولدو
 اجلدن بو كتابه الحاق ايدوب بر مقاله قلدق و بو مقاله دخي
 بر مقدمه الن باب اوزرينه ترتيب اندوك ننه كم اصل
 رسالده اويله ايدي **مقدمه** الك اقسام وال خطر لرينك
 ادلرين بلدر **باب الاول** الك نشانلرين واحكام
 لرين بلدر **باب الثاني** جماع خطر لرينك دلا
 بلدر **باب الثالث** عمر خطينك دلائلرين

45
 بلدر **باب الرابع** باش خطينك دلائل
 بلدر **باب الخامس** آدمك طالعين يعنى الن
 اولون خطر لدن يلدوزني بلدر **باب السادس**
 جزويات دلائلرين و بر بجه سرل بلدر كه اهلي قند
 معلومد **مقدمه** بلكل كه باش برقي بو كك در بو كك
 كو كبه يعنى زحله نبت اتمشد و بو كه ا برقي ديواد و بر مشلر
 ويانند غي كه شهادت بر مقدر مشترينك حكمنه در
 برقي ديواد و بر مشلر در و بونك يانند غي كه اورنه بر مقدر
 مرتجك حكمنه در **ج** برقي ديواد و بر مشلر در ويانند غي كه
 عن بجه اكا بنصر در لر شمشك حكمنه در **د** برقي ديواد و بر مشلر
 ويانند غي كه سرجه بر مقدر زهر نك حكمنه در **ه** برقي دي
 آد و بر مشلر در و آوبك آخندن غي كچرك خط كه قول طرفندن
 بكا قولبار قوري كشمش در **اي** ت خطي ديواد و بر مشلر در

ا ب بر مقدار دندان اکی خط جقر بر سی **ع ا ی ت** خطی طرفند
 یکا وار در بو خطه بورك و عمر خطی دیوآد و بر مشلدر و بر سی
 بر مقدار یکا وار در باش خطی دیوآد و بر مشلدر و بر مقدار طرفند یکا
 او چنی بر خط جقر بر طری باش خطینه و بر طری عمر خطینه او
 بونلر که منک شکل بغار لرا کاغذا خطی دیوآد و بر مشلدر و عمر
 خطی اندوکی زاویه **یه م** دیوآد و بر مشلدر و عمر و غذا حظاری
 اندوکی زاویه **یر ل** دیوآد و بر مشلدر و **ه** بر منک دندن بر بویک
 خط **ب ت ر ب** بر منک طرفند یکا وار در جماع خطی دیوآد و بر مشلدر
 و جماع خطی و خطی **م ل** ارا الفئه الک مریقی دیوآد و بر مشلدر و غذا
 خطنک اوز نلوغنه اولون طری فی عطار و حکمند
 و عمر خطنک صاع بانند غی سطح قمر حکمند در **ه**
 بو شکلدن معلوم اولر که ذکر اولور و تفصیل
 الله بیان و شرح قلفور **ه** اول شکل بودر **ه ه ه**

اما بلكل كه اگر خط معتدل اوله و كشيده داخی بونك اوله اجرالري
 مستدل اوله خطك دلائی زیاده قوی اولور و بونلرك عكسین بونلرك
 حكمتك عكسیدر و دخی ارلرك حكی اكثر یا صاغ الندن بلنور و
 عوزلرك اكثر یا صول الندن بلنور و بلكل كه اللرك حكی اندوكك
 وقت مزاج كند و حالند اولم شطردر كه كفی قاتمش و شومش
 و جوق حرکات آتش و اللرك كیفیتی نسه طومق ایله تغییر
 اولم اولیه و دخی اللری معتدل هواده كورمك كرك شرط ایله در
 زیاده صوق و انشی اولیه نكتم بنفی كورمك ده بونلر شطردر
 و دخی هر حكیم محكوم علیك اعتبارنه كون اوله یعنی اقلیمه
 و غذارینه و عاداتلرینه و ملتلرینه و خصملرینه كون اوله
 شارب یهودی برطالع طوعنه كه اول طالع سلطان و وزیر
 اولمغه دلالتانه اول سلطان و وزیر اولور دیمك یوقدر
 زیر یهودی طایفه سندن احكام نجوم ده سلطان و وزیر

اولمق یوقدر احوال لری ادنی اولمق اوزن در زیر كورمق
 هر ملوك مستقل كندولر دن بكاری و وزیر لری اولور اما بونلر
 اولمق یوقدر برجه دیمك كوك كه سلطانلر و وزیرلر ایله مصاحب
 اوله ناكه یهودی بلر اعتبارنه كون كندولر سلطان و وزیر نظر
 كجا اولور و دخی بر جشی حكمتك كورسك كه جوق بنایمغه دلالت
 وار اول جوق یشایه دیمك یوقدر اما اقلیمه كون كه اكثر یا قرق
 بیل یا شری اول داخی قرق بیل یا یشیه دیمك كرك **باب**
آیه اول آلی نشانلری دلالتین بلدر لک احكاملری ایله
 بلكل كه اللر قوللر ایله اول قدر اوزون اولسه كه حتی آدم طوعن
 طوجی اللری دز لرینه یعنی یشیه یورکی قوتنه و بور کلیكته
 و جومرد كنه و عزتته و نفی ابوكته و فی الجملة اخلاق حسینه
 دلالت ایدر اگر قوللری قصه اولسه یدی بونك صاحبی غوغا
 و قرقصدر كه رسته طایفه كتاب فراسند ذكر اتمشد حكیم

زاري قولري قصه اولان كه نضك انجه كنه واشتهاسين
 حاصل انسه قوي اولدوغنه دليلدر ديش اكر قولري اولونك
 يارسنه دك يتشه برامزنسه اختيار ايدوب كسنه ايله
 اولدوغنه دلالت ايدد و حكا ديشلدر رنجي بر كشي اللربن اكر
 بانلرينه طوغري اوزنسه اكر كو بكدن النك ج بر مغنك
 باش طرفي اوزون كلسه كويه كندن اياغلك اورتبر مغنك
 اوغري اولغه دلالت ايدد ناس اورنسنه ضرب متلدراوغري
 الى اوزون درلر كويه كندن اياغي طرفي جانبدن الى طرفي
 جانبي اوزون اولغدن كاتندر اكر بر كشي عادي اوله بوردك
 وقتي اوجي بوموب قولن صاله صاله بورمك اشلي تين
 ومجد وشيرد اولدوغنه دليلدر اكر بر كسك برنسيه
 يابشدوغني وقتي الحد ترسه ق قدوغني وقتي تزجك ساكن
 اولسنه دليلدر نادر الهندا يندي فجان اللري آجلدوغني

ب ج بر مقلي متصل اولسه ارا لغند آيدنلق كورنسه
 قوجه لغنده در لكي حضور له اوله اكر ج د بر مغلوك ارا لغند
 متصل اولوب ايدنلق كورنسيه عمري آخزين در لكي حضور له
 اوله اكر فچانكم بر مغلرينك كليسيه مطابق اولوب ارا برلزن
 ايدنلق كورنسيه داييم ايلكن اولوب وخوش لغند اولوا كرتي
 باشلي قتي بغون اولوب اتلا اوله واوجي ارق انسوز اوله
 عمري زحمتله وامك ايله كجود كنه دلالت ايدد اكر بر مقلي
 اردنه قتي اولوب ان لرفرجه اولسه دروينا اولوب
 آدسن محتاج اوله اكا دليلدر اكر اللربو كلكي كوديه مناس
 اولوب ومم بعض اجزالي بعضنه موافق ومناسب اوله
 طبيعتك وخويلر وك لطيف لغنه وخوشلغنه دليلدر اكر
 عكس اولسه بر من لغنه دليلدر اكر اللربنه كون قتي
 اولوب كودسي انجه اولسه مزاج حار تنه وجوق سويلكن

اولدوغنه دليدر جالينوس حكيما ايدد كه باغروك بيوكلكه
 دليدر اكر آلرقصه اولسه وبرمقلر دخي قق قصه اولسه
 اللر كور قته واوغري اولدوغنه دلاوت ايدد اكر قق قصه
 اولسه لر كند واعضالنه كور قوتلو و بخت زيرك اولمغه
 دلاوت ايدد اكر عورتلر كك قق قصه اولسه فجلري آد
 اولورا و غلنه رحمتك طغر لر زير كه اول موصفك يك ككي مقدار
 اولمقدار در اورتر برمقلر فصلند غ اي ب فصلنه
 وارنجكه اكه سنك يك لكى برابر در و آيا نك اوزونلغى اكه
 اولمقد در اكي اوج اوزون اولوب برمقلر يعون و قصه
 اولسه دليلكه و كاهل كجه وغيره سوزلكه دلاوت ايدد اكر
 برمقلري و اوچلر اوزون اولوب يعون اولسه كودنلكه و بلغى
 مزاجه يا بلغى مزاج خولوا و لمغه دلاوت ايدد اكي اوچلر و برمقلر
 اوزون اولوب بر بريته مناسب اولجا ق صنا عت لر زيرك

اولسنه دليدر اكر برمقلر بر تحريك اتمك عادتي اولسه
 مخالف و پرامن فكر لر ائدوكنه دلاوت ايدد **اكنجي باب**
جماع س ل خطلر نيك دلاوتلر بر بلدر اكر جماع خطنك رنكي
 قزل و متصل بيوك اولسه جماع اعضا لري نك خوشلغنه
 و ابو خولر دلاوت ايدد جماع خطي و باش خطي بيوك خطلري
 ايله متصل اولسه حقي بو نلر و ك ايچنك سنك ككي اولسه بونك
 صاحب و لقتد مخاطره و قور قور قور دوش كله كه كندورن پشيمان
 اولوب بوليدى طوغميديم ديه اكر بو خط بود قلدن خالي
 اولوب **ب** برمقلر د بيه دك و ارميه نصيب سز و مال سز
 حراسته او اغمغه دلاوت ايدد اكر مذكور خط **ب** برمقلر
 د بيه دك و آن و اندن محكمه و اوچنك اول بر طرفن برز
 بود قلدن **آ** برمقلر د بيه كوز دلر سعادتلر و دولتلر و جود
 آدم اولمغه دلاوت ايدد اكر بو خطك آيا غي و بود قلدري باش

خطنه وارسلر يلاوني والداريحي و آدمرك يوزينه كولوب
 اما اردلر نجه ساوسن ادجا ولغنه دليلدر اگر بوخط
 عمر خطيله متصل اولسه وائلردن زاويه حادث اولسه
 و باش خطي اكك اولسه تيزجك باشي كسلكه ياخود بر بويك
 براسي اولغنه دليلدر اگر بوخط باش خطي كوز سه اولوم
 و در قوسنه كله اما كرو خلاص بوله اگر بوخطك اوز نلغي
ب برمك اور تا سه دك يا ايلرو وارسه اسكه و جوق قفقه
 دولت ايدر خصوصاً كه خط قول اوله **ب** برمك دندن يكا
 و در عزت و مرتبه بلوب مال حاصل اتسه و ادبلو اولسه
 و افرادنن چقمق و غنه دليلدر اگر بوخطك اوجي اورته
 برمك آتته و آرسه قطعاً غوغا سوز و ملائت سوز اوليه
 اكي بوخط اورته برمك دبنه وان دليلدر كه انك در لكي اكليه
 فكر سر يعني حق سبحانه و تعالي صمد و غي بردن رزقي و بس

و عورتلر ايله زندگانه سي اوليه اگر بوخطك اوجي همان
 اورته برمك دك و آن عمري مخاطره لو و زحمتلور در اگر بوخطك
 اوجي **ب** برمك و ارمغه قريب اوله زحمتلر چكوب و ادبالي
 اولغنه دليلدر اگر بوخطك اوجي يا بر بودايغي **ب** برمك
 ارا لغنه تمام چشمه اسما لدن هلاوك اولجا غنه و يوكلو عورت
 طو غريق اوز رندن هلاوك اولجا غنه دليلدر خصوصاً كه بوخط
 بويك و قول اوله اما خط **ص** ل بعضي كستلرده موجود اولوب
 و بعضنده معدوم اولوب آدمك احوال لري مختلف اولدو غي
 سيمنددر اگر بوخط نقدي بويك و رنكي معقل اولوب متصل اوله
 اول قدر باغزوك و معيذتك خوشلغنه و فرح اولغنه دولت
 ايدر اگر بوخطك رنكي شفاف اوليه و اجزالي اوليه
 معيذتك ياخود باغزوك ضعيفلغنه دولت ايدر اگر بوخطك
 اوز رندن ياخود يانند كوچيك نقطه جقلر بولنه طبيعتك

قابض لغنه واوعزى له دلاى ايد اكر بوخطى ايانك مقدماً
 بر غير خط كه معيده دن حاصل اولور خسته لقلى دلاى
 ايد اكر بوخط عمر خطنك ياننده زياده قول اوله معيده دن
 حاصل اولور باشى اغرسنه دلاى ايد اكر باشى خطنك ياننده
 قول اولور سه كوكس زحمتلرينه دلاى ايد **اوچى باب**
 عمر خطنك دلاى لر ين بلدر نفس حيوانيه به متعلقدر بوباش
 عمر ك مدنى وعمر ده واقع اولون امراض لر بيان اولور عمر ك
 اوزونلغى وقصه لغنى عمر خطنك اوزونلغنه وقصه لغنه
 كونه در وعمر خطنك ابتدايى **م** طرفند در رستطاليس
 كتاب حيواناته ديمشدد آدمك النده اوچ خط و آردر
 بويك اولسه لر عمر ارون لغنه دلاى ايد در عمر ده واقع اوله
 مرضلر بو وجهله دلاى ايد اكر بوخطى صدر خطلر
 ارفر وكسسه اول خطلر قدر خسته لقلى واقع اوله

51
 اشغاده مرسوم اولون شكلدن معلومدر **م** **س** خطى ايت
 خطينه ارشه بو كشتى ك عمرى اقلنده وعادتلرين غايت چوق
 يشامش قد با شيه اكر عمر خطى كسر خطلر **م** طرفنه يقين
 ايسه يعنى بوخطك ابتدا سنه يقين ايسه اولقدر طوع و غي
 وقته مرض يقين واقع اوله يعنى **م** طرفنه قى يقين اوله زياده
 كوچك اوغلونكى خسته اوله اكر **س** طرفنه يقين ايسه
 پير لكند خسته اوله اكر **م** **س** اورسند اوله اورتا ياشنده
 ايكى خسته اوله وبوكا قيا سايده **س** اكر كسر خط نقد **م** **س**
 خطى زاويه قائمه يقين قطع ايلسه اولقدر خسته لغنى زياده
 اوله حتى زاويه قائمه اوزرينه اولسه اولوم مخاطره سيدر
 اكر كسر خطن قدر بويك وازون اوله خستلغك داخى
 اولقدر اوزنلغى وقوع اوله اما مرضك سببى كسر خطك
 كلدوكى وبتدوكى بدن معلوم اولور اكر عمر خطنك بوغلغنى

باش خطنك طرفه يقين اولسه متغير نصيحتلو در اكر بو خط
 باش خطي طر فندن يكا بلورسه واند بو غنلغي **س** طرفند
 يكا اولون بو غنلغند ار نوق اوله هر كشي له دوست اولوب
 و ابو نصيحتلو و پرر كشي اولغه دلاوت ايدر اكر **س** طرفند
 يكا بو نجلدين بود قولي اولسه **درويش** اولوب
 قوللند ياون سوزلر سويلوسكه دليلدراكر **م** طرفند بو نجلدين
 بود قولي بته **صاحب** مال و صاحب عزت اولغه
 دليلدراكر بو خط نقد **م** طرفند يكا دن انجلسه اولقد
 عقلك زيركلكنه دلاوت ايدر اكر بو خطك **س** طرفند يكا دن
 اولون قول لغني **م** طرفند يكا دن اولون قول لغند ار نوق اولور
 كمنه اسكد و كنه دلاوت ايدر اكر بو خط **م** طرفند يكا بود
 بته فكر لري يا خود نصيحتلري متغير ولدو غنه دلاوت ايد
 اكر بو خطلردن مثلك **م** **س** ايچند يونك كي بود قولي بته

م **ل** خطينه طوقسه ابوكللري اوله يرا منلغندن صكر
اكر بو خطك باشند اوج كچرك خطر بته كه
 بر بريله متصل اولسه بو شكل **جزام** اولجا غنه دلاوت
 ايدر اكر عمر خطنك يانند **غ ا ي ت** يقين بو نجلدين **ه** بر شكل
 بولنسه بر كوزي فاسد اوله اكر اكي بولنسه اكي كوزي فاسد
 اوله اكر مذكور عمر خطندين بر قول خط بته و **ه** بر غنه يقين
 وارسه مخاطره يراسي اولغه دلاوت ايدر اكر عمر خطني زچرك
 خط كمنه قول طوغر و سنه كيدر بيوك مخاطره يرا و غر انغه
 دليلدراكر بو خط **م** **ل** خطي طوقد و غني بردن بر خط چقسه
و م **ل** خطنه ايرسه و آسغايه بقار اولسه دليلدرك ياكند
 يا او قند يراسي اولسه كر كند اكر **م** نقطيه يقين اكي خطلر
 عمر خطنك ضاغ ياننه اوز و نلغنه اولسلرد دليلدرك كند
 طبعي اولوي اوليه اكر عمر خطنك صول يانند اولسه طبيعي

اولوی اولدوکنه دلاوت ایدر **در دنجی باب**
 باش خطنک دلاوتن بلدوررکه قای تضائیه متعلقدر اگر
آ خطی طوغری اوله ذهنک و دماغ و مزاجک خوشلغنه
 و ایو خول دلاوت ایدر اگر بو خط **غ ای ت** خطنه یقین
 و ارسه هر نسه ده اکسک لکه دلیلد اگر **غ ای ت** خطنه
 باش خطی اولشه برانضیبه دلاوت ایدر اگر بو خط اورون
 اولوب و بر مقلد بنه یقین بنه قوه و عماروز و نلغنه دلاوت
 ایدر اگر قتی قه اولسه برانضیبه دلاوت ایدر اگر بو خط
 اولقد قصه اوله که اورته بریق مقابله سند دوکنه
 ایلو و وزیه قتی بکت ایکن اجل بنشه خصوصاً که اورته
 برمغک اورته سنه طوغری دوکنه حاج گی اوله اگر بو خطک
 اوچند کی کوچک خطار یا پشمش اوله دموردن کورسند
 یان اولغنه دلاوت ایدر اگر بو خط اگر ای اولوب و یان یان

اولش اوله اوغریغنه و ققن لغنه دلاوت ایدر **بشخی باب**
 آدمک بلدوزی طوغدوغی ساعتک بلمسه مزاجند
 و احوالند و فراستند و آلرک خطلرند و اشناء اندوکی
 نسه لردن بلنور اما آلن لردن بلوننی ذکر ایدلوم اولکم
 بلدوزی زحلدر آلرک نشانی بیوکدر و اورته برمغک
 ارنوق خطلر و آدر خصوصاً که الک اورته لغندک یعنی
غ ای ت سطحند بر خط اوچندک **کجج** برمغه دک کلور
 اولکم بلدوزی مشتری **در ب** برمغه چوق خطلر بودقلرند
 بو برمغک دبنه دک وان لی اولکم بلدوزی مزجدر باش و عمر
 خطلری طغریدیر و دنکلی قوی در و اولکم بلدوزی شمرد
د برمغک دبنه چوق ایجه دک خطلر واردر و اولکم بلدوزی
 زهر در زهر یرن چوق خطلر واردر و اولکم بلدوزی
 عطارد در عطارد یرن چوق خطلر واردر و اولکم بلدوزی

م

التجی باب جزویات دلائل برین و برینچه سر بلور در
 اصلی فائز مشهور در آمدی بو ستری بلکه چنان **هر** برین
 اوز نلخی **هر** برینک اول فصلنه یثمن ایه حرام زاده در سبی
 بود که زهر نک جماعه تاثیر و آرد **هر** برین زهر حکمت
 چونکه جماع حلالند اولسه ناقص اولور بو مسئله تجربه
 کتم اولمشد اگر برینک اول فصلند اولون خط جمعی بوزک
 کی جور لسه با خود اول خطک اوزرنه بونجلاوین **نشان**
 اولور سه اصلحد اگر مذکور شکل تمام اولمقدن آزا کسک
 اولور سه امین اولدوغنه دلیلده یثنی اصلغه یقین اوله
 اما بالعقل اولیه اگر برینک فصلنه یقین بونجلاوین **نشان**
 نشان و آریسه انا سیله و قزقند سیله زنا اندوکنه دولت
 ایدر اگر **آب** برینک ارا سندن عم خطی قرینه قمر موضع جانبه
 اشفا سنه قول طرفند بر خط اولور ایه غلام بان اولدوغنه

55
 دولت ایدر خصوصاً که قول اوله بطلا میوس ایدر اگر بو خط **ا**
ی ت خطنه و ارسه جمعی عمرن مالی اولیا اگر اولندن بو خط
 اکسک اولسه مالی عمر اولندن اکسک اوله اگر صو کندن اکسک
 اولور سه پیر لکندن مالی اکسک اوله فی الجمله بو خطه کون قیا
 اید سن **و دخی** علم فرا ستله مشهور دلائل بولمشد در که
 اکی فاشک ارا سندن قلل بیه غلام پاره لکه و با خود عورتلر
 ایله زنا اندوکنه دولت ایدر خصوصاً که کور سی قی قلل اولیه
 نکرینک عجایب حکمتلرند که بر کشی بونک کی حرام جماعه شلیه
 نیز جک دلائل ظاهرا و لغنه باشلر زیر که بونسنه لر طبیعتی
 مخالف قلور بطلا میوس ایدر بونلرون کی لر علم احکامندن
 حکم اتمک بو قدر زیر که بلدوز لر متعکس اولمشد طبیعتلر
 عادتلرندن خارج اولمشد در اکی بلمک دل سک بر کسک
 عورتلری و اوغلر قوتلری نه قدر اوله زهر یرند مرسوم

اولون خطر دن معلوم اولور نظر ايدن سن اكر **برمغك**
 دبندن الوك حوك جاني طر فدن كجرك خطر الوك اوز لغنه
 ايز اولسه اولقدنا و غلجقلر دلاوت ايدد اكر اول خطر الوك
 طغرو سنه قتي طغري اولور سه اركك او غلجقلر دلاوت ايدد
 اكر اكر يرك اولور سه قرا او غلجقلر دلاوت ايدد خطر عدنه
 عدلري اولور ممكنه كه قنقيس او ك طوغدو غي بلنه **برمي**
 طرفدن اولون خط اول طوغر مرتبه ايله طوغر خطر و ك
 مرتبه سندن طوغري لغندن و اكر ي لكندن اول و صكر
 اركك و ديشي اولونلري بلا سزا و غلجقلر و ك قنقيس دري
 اولور و قنقيس فوت اولور بلا سزا ك خطي منقطع اولافوت
 اولور و اكر منقطع اوليه فوت اولوز او غلجقلر و ك قنقسنك
 عمري چوق و ازون اولور و قنقسنك آزا اولور بلا سزا اكر خطي
 اوزون اوله عمري اوزوندد اكر خطي قصه اوله عمري قصه

اولور اكر **برمغك** دبندن **برمغك** يقي لغنه نقد خط
 كسه اولقدن عورت اله عمري آخزنه دك اكر بر خط كسه
 بر عورت اله اكر خط كسه اكر عورت اله اكا كون قياي ايدد
 اكر عورت خطري برمغك يقي لغنه طوغري اولور سه
 قرا و غاون اولمغه دلاوت ايدد اكر ي اولسم طول عوت
 الوب يا خور قرا و غاون ديوب الدوغني قرا و غاون چقد و غنه
 دلاوت ايدد اكر بري برندن خطر اراق اولسه صكر الحقي عورت
 چوق زمان صكر اولمغه دلاوت ايدد حاصل كلام بودر كه خطر ك
 مسافسي قدا اولور عورت لر المغك زمان ي سئلري اكر عورت
 خطي قزل اولسه اقربا سندن المغه دلاوت ايدد اكر او غلجقلر
 خطري اينوب عورت لر خطينه اولشه لر اول عورندن اولقد
 او غلا نجقلر طغنه دلاوت ايدد اكر او غلجقلر خطري اينوب
 عورت خطنه اولشمز ايسه اول اركك اول عورندن او غل قري

اوليه عورتك خطي اوزون اولسه باشلويوك عورت المغه
 دلاوت ايدراكر عورتك خطي قصه اوله كجي بيلو عورت اولدغ
 دلاوت ايدرا حاصل كلام عورتك بويكوكي وكجي لكی خطنه كون
 اولور اكر بو ذكر اولون خطر عورت آلرند اولور و تفصيل
 اوزون وارن جافلري از لروك عدولرينه واحوالرينه دلاوت
 ايدركه اركون بونلر داخی قیاس اولنه اكر عورتك ذكر اولون
 خطر دن غم آلوك طمش سندن بكا خطر اولسه قبه اولمغه
 وآوینا شلرینك عددلینه دلاوت ايدرا اكر درسك بله سز
 ارا و غلوان ايكي مي اولنور يا خود اورته ياشند ايكي مي اولنور
 يا خود پيراييكي مي اولنور اكر ارده عورت خطي **ه** بر مغن دینه
 قتي يقين اولسه او غلوان ايكي اولنه اكي داخی اراق اولسه اوژ
 ياشند ايكي اولنه اكي داخی اراق اولسه پيراييكي اولنه
 حاصل كلام خطك بعدينه و قريينه كون اولنه اكي **ع ا ي ت**

خطنه يقين عمر خطينك صاغ يانندن موازي خط اولسه غريبن
 فوت اولوب مولدنن وفات اتيه جكه دلاوت ايدرا اكر عري
 خطينك صول يانندن عمر خطنه موازي خط بولنسه كه **ع ا ي ت**
 خطنه يقين برده طبعي اولوم اوله سينه دلاوت ايدرا و يقين
 حكا ابتدا بيلر كه اكي **ع ا ي ت** خطي ياشند آلوك بصلغنه دلاوت
 موازي خطر اولسه عري اولدن ايلوكلر كورب مالی اولمغه
 دلاوت ايدرا اكر بو خطر **ع ا ي ت** خطينه اراق اولسه لـ
 اولقد ياشينه كون مالی وله اكر مذکور خطر **آ** برنغه يقين
 اولسه لـ مالی ورزقي پيراييكي جوق اولمغه دلاوت ايدرا اكر مذکور
 خطر **آ** برنق ايله **ع ا ي ت** خطينك اورته سندن اولسه اورته
 ياشند ايكي مالی ورزقي اولمغه دلاوت ايدرا بونك اوزرينه
 قیاس اولنه اكر قمر حکم اندوكی برده اشفا شكل مرهم
 اولون نشانلردن برسي بولنسه كند و عورتلرين قیوب

حرام عورتوں زنا ایدوب ویرا من فکر لرائے کہ دولت
 ایدر اگر عطا در پرند اشفا شکل مرسوم اولون نشانگر
 برسی بولنہ آغز خستہ لقل و بوکر کلر وک یلنہ و یا خود
 او کسور و کہ دولت ایدر اگر متیخ پرند اشفا شکل مرسوم
 اولون نشانگر دن برسی بولنہ متغیر حالر و خستہ لقل و اوغلا
 دوغنه دولت ایدر اگر پرند اشفا شکل مرسوم اولون
 نشانگر دن برسی بولنور سہ تیز تیز قفق لغہ
 دولت ایدر و دخی هر سنہ

لر دہ کامل اولدوغنه

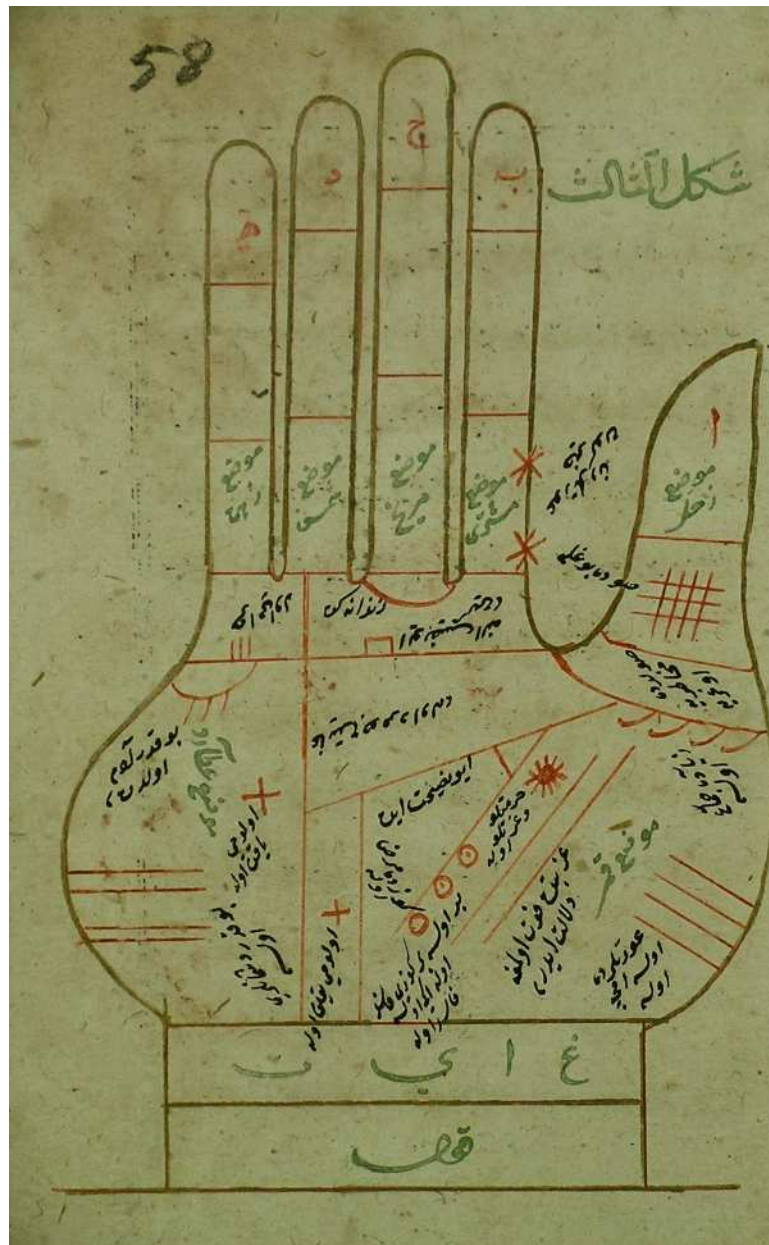
دولت ایدر

منقولہ

تصویر

بودر

م

اگر مشنری برند مرسوم اولون نشانلردن بریسی بولشه جوق
 رزق فرزند اما نشویشلری و درویشلکی اوله اگر زهر
 برند مرسوم اولون نشانلردن بریسی بولشه سولیه سنه
 آغری پر نور اما اهل فکر و جوانند کاملدر و صالحلری و
 عالمی زیاده سوب و مختلط اوله سنه دلیدر اگر
 مثلث ایچند بو ذکر اولون نشانلردن بولشه برانر خولی
 کئی اولوب و جومر اوله سنه دولت ایدر **و بعد**
 بلکه زاویه لرون احکامی ذکر اید لوم اگر که **م** زاویه
ب ج بر مقلرون ادا سنه طغری اولسه کوکلی مسکین اولو
 و حرام قرائغه زیاده جملات سنه دولت ایدر اگر بوزاویه
ب ب بر مقل اوزن سنه طغری اولوب زاویه جاده دخا اولسه
 زهنی بزرک اولوب و سعادت نه دولت ایدر اگر **م م** و **م ل**
 خطرندن زاویه حادث اولسه یعنی بر برینه طوقمیه لرا **لقل**

ظاهر اولو کندوی بیوک کوزر و اسرکن و ایلک بلز و قصصی
 و بلونجی و غماز اولو حاصل کلام مد آر خولی و عاقبت خیر اولون
 کئی بی دولت ایدر اگر ذکر اولون خطر لرون ارالمی قتی زیاده
 یقین اولغه متصل کی اولسه اما حقیقتن متصل اولسه
 مخاطره او غلامغه یا خود دیوردن براسی اولغه دولت
 ایدر اگر بو خطر اراسنن غیری خط زاویه نك دبند
 چقوب کروا کلوپ **م م** خطه طوقوب اشغه بقرا یسه
 اغودن یا خود برضردن هارون اولسته دولت ایدر اگر
م م زاویه سنک او سنه کل خط صاع طرفندن اراسی اچلو
 کنه اکلوب قاوشغه یقین اولوب واروب **م** زاویه سنک
 التنه و شسه دلیلد که اندکی خرچلن پشیمان اوله اگر
 مثلث ایچند **م** مایند بونجایین **م** نشان اولور سه برالجی
 عودندن میراث دکه که دولت ایدر اگر مذکور یرده بونجایین

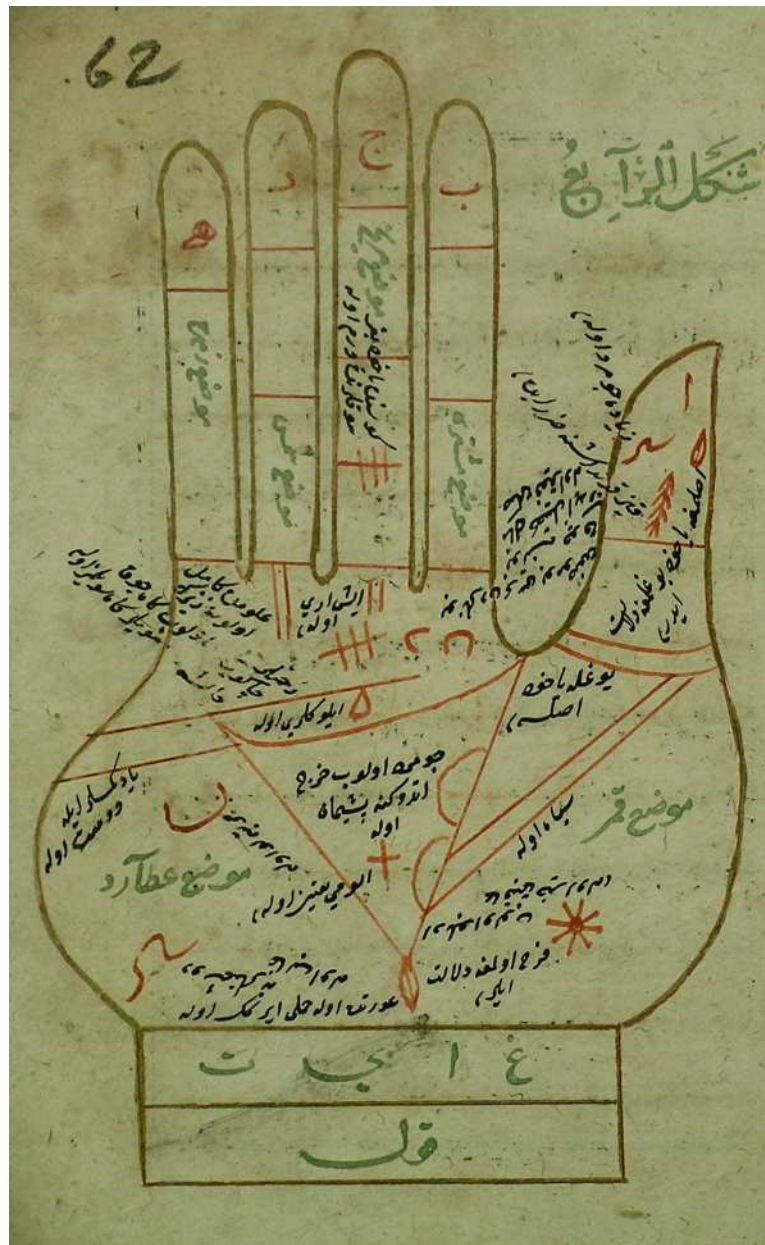
نشان اولوب قزل اولور سه بریل تمام خسته اولسه
 دلالت ایدر اگر **س** ده زاویه فایده ظاهر اولوب قزل اوله کوکک
 و حرارت غریزینک و قوی لرک خوشلوقغه دلالت ایدر اگر
 مذکور زاویه اولسه حراچی کئی اولغنه دلالت ایدر اگر زاویه
 متفرجه اولسه بونک عکسیدر اگر بوزاویه اولسه آدسیلکی
 و انسانی اولوب متغیر الحال اولدوغنه دلالت ایدر اگر
 زاویه ده بونجلاوی **ع** نشان عورتدن اولسه حملی ارکک
 اولدوغنه دلالت ایدر اگر مذکور جاده ایسه فته لکه
 دلیلدر اگر مذکور متفرجه ایسه احمق اولوب انسانی اولدوغنه
 دلیلدر اگر زاویه اولسه معید و بغیر ضعفه دلیلدر اگر
 مذکور ده بونجلاوی **س** نشان اولسه باتلور در اگر الک
 مرتبند خاج کی اولور سه متدین و منشرح کمسنه اولور
 دنیا ترکی اختیار ایلوب و حضور سوز و شیخ کوکلو کئی

اولوب غزلوا و لمسنه دلیلدر اگر مذکور حاج اگر اولوب
 خوش نشان منشیا و لمسه یتلور در اگر بر معند مثک بولسه
 کاه ایلک کاه یتلور کاه اگر کی مثک اولسه لکه برینک خطی
 برینک اوزرینه اوله ابو اولغنه دلالت ایدر اگر اوج اولور
 باتلور در اگر درت اولور سه ابودر اگر مذکور ده یلدر کی
 بونجلاوی ***** نشان اولوب قزل اوله عاد للغنه و امینلکه
 دلالت ایدر اگر در لغه کلسه نکیر آردونلور اوله و عورتلری
 جوق سور اوله انلردن صفیق کرکدر اگر دایر کی اولور سه
 علومدن کامل اولدوغنه و ابو خوبه دلالت ایدر اگر الک
 مرتبند مثک که زاویه جاده اولوب **م** ل خطک اورده
 واقع اوله بوبک دشمنانی اولدوغنه دلالت ایدر اگر مذکور
 ده **ج** اراغی مقابله سنده خاج اولسه سفر لر چکوب
 و زحمتلر کورسکه دلالت ایدر اگر کی خطلر ارمک دیندن

چنوب عر خطی کسر لایسه اوزون سفر لچکوب و جوق
 وایتار کورمه دلاوت ایدر اگر قرحی برندن بریلز شکلی
 اولسه بونجایین * سو بوب فرح اولغه دلاوت ایدر اگر قرح
 حکمی برندن بونجایین بر نشان اولسه ب صاحب عزت و حرمت
 اولغه دلاوت ایدر اگر قرحی برندن عر خطی یانندن بونجایین
 شکل حادث اوله ج عقیقه کلک مرضی دلاوت ایدر اگر جماع
 خطیدن بر بوداق بوب ج بر مغک دینه دک کلسه جوق نسلر
 جالشوب زیاده رختار چمککم دلاوت ایدر اگر ج بر می دینه
 اکی قصه جوق بوغی خطرا اولسه اشاری مصلحت با شریف
 دلاوت ایدر اگر مذکور اولون خطرا بر سلیه کلسه امک چکوب
 وز جملر کورمه دلاوت ایدر اگر ج بر مغک او چنجی بوغومی
 دبندن اوج کچرک خطرا بوب اشفا سنه اینه لرو کوسندن
 یا بفر سفارده ورم اولغه دلاوت ایدر اگر د بر مغک دبندن

اکه طغری خطرا بوب الک اوزون لغنه کیده لرکه بوکلمش
 یا خود کسملش اولیه لر عقلک زیر کلکنه و علم دقایقه مطا^{له}
 ایدوب انجه فکر لرایدوب و جوق علوملر بلکه وقت اولور
 جوق سوبلر وقت اولور جوق سوبلر کشتی اولدوغنه دلاوت
 ایدر اگر مذکور اکی خطرا کسملش اولسا مذکور لرون خلاقی
 اولغه دلاوت ایدر اگر عطار دیرندن اشقادن بوقار و والک
 مرتبه و ارنجه اکی شکل خط جقسه یاد کسنه لرایله دوت
 اولغه دلاوت ایدر اگر عطار دیرندن بونجایین شکل اولسه
 س دشمانلر اکا غالب اولغه دلاوت ایدر اگر عطار دیرندن
 کچرک و قرحتمش خطرا اولسه او غلا نکی طبیعتا و تربیلوا و لغه
 دلیلد اکی ذکر اولون خطرا ع ای ت خطنه بقیی برده او^{له}
 بآرد و بلخی مزاج اولوب طبیعتک لینی اولدوغنه دلاوت ایدر
 اگر عطار دیرندن بونجایین شکل اولسه ب ایلر و وار ق

ایومر تباوا و لوگمنه اولغنه دولت ایدر اگر **ا** بر مغاک
 اولکی فصلنه یقین برده بر خط یوزک تمام بر معنی چورسه
 بو غلغنه یا خود آصلغنه دولت ایدر اگر مذکور خط مزبور
 بر معنی چورسه صولرده مخاطربه او غرابوب بویک
 بلا بله کیر و خلاص اولغنه دولت ایدر اگر **آ** بر مغاک
 اولکی فصلی او سندن بونک کی شکل اولسه **ب** زیاده
 برآمدرا کی درون یا نندن بونجاوین نشان اولسه **ه** اصلغنه
 یا خود بو غلغنه دولت ایدر اگر **ت** بر مغاک اولکی فصلی او سندن
 بونجاوین نشانی اولسه **ه** قزقنداشنه ضرر اتمک
 دولت ایدر اگر **ا** بر مغاک اولکی فصلی او سندن یلدوز کی
ه اولسه افراطیله جماع اولسنه دولت **ه**
ه ایدر مذکور لروک تصویر **ه**
ه بو درمت **ه**

اگر مشتری برند طغری خطر الوک اوز و نلغنه اینرا یسه
 نقد بر مغک د بنه یضین اولوب چوق اولسه لر اولقدر
 زیاده مال لری و عزتلی و مرنبه لری و ابوک لری اولوب
 صاحب خیر اولغنه دلاک ایدر اما شطی بودر که بو خطی
 غیر خط کمیه بو خط بو کلشی اولیه اگر مذکور خطی غیر
 خط کمش و یا خود بو کلشی اوله مذکور لرون خلافه دلاک ایدر
 و باشند یا خود اندن یا بری اولغنه دلاک ایدر اگر هر خط
 قول و بولک اوله که دلاک ایدر و اگر رنگی خیره و کچرک اولسه
 بکجه دلاک ایدر و بعضی در که اگر مشتری برند
 حاج کی یا خود مثک خطر بولسه رنگی و تصویر معنی دار
 اوله عزت و حرمت دلاک ایدر اگر مشتری برند بو بخا و بن
 بر نشان اولسه **بیشی ضعیف اولوب و حرک لری**
 اولوب و زحمتلور لکی اولغنه دلاک ایدر اگر بر طغری انجه

خط الوک مرتعدن ایور بکلوه **بر مغک د بنه دک و ارسه**
 اگر بو خط ارلرده اولسه انسانی و لوب حرام کیتی بر دلاک
 ایدر اگر عورتلرده اولسه اولوغه یا خود ایلکه دلاک ایدر
 و اگر بو خط اگر ی و بیغون اولسه ارلرده جو مرد که و عورتلر
 جماع سویمکه دلاک ایدر اگر زهر برند خطر اولسه کی
 کچرک کی اورتد اولسه طغری اولوب مصطلل محبت
 ایدوب و حرام قبول ایدوب جماع زیاده اشتها سی
 اولغنه دلاک ایدر اگر مذکور خطر طغری اولسه عزتله
 بخته دلاک ایدر اگر **بر بق د بنده زهر برند اگر ی**
 قول خطر اولسه یا و بنی اولوب و او غری اولغنه دلاک
 ایدر اگر اگر ی و قول خطر الوک مرتعدن زهر برینه
 کله لر اما بر مغک د بنه و ارمیه لر قوللرده و آلرده بر
 اولغنه دلاک ایدر اگر **بر مغک د بنه نصف دایره اولور**

اورته بقیه مرتبه نك ابوكله مختلف اولدوغنه دلالت
 ایدر اما اشغافیه مرتبه اکسلیکه و متغیر اولغنه دلالت
 ایدر اگر **غ ای ت** خطی طغزی و متصل اولوب رنجی دخی
 معنی دار اولوب بقار و طرفه مایل اوله خصوصاً که بودا
 طوغری اولوب اکثراً اولیه دولتلورده اولسه مالی دایم
 اولوب و زیاده اولغنه دلیلدر و یخسولرده اولسه اولکه
 دلالت ایدر اگر **غ ای ت** خطندن بر طغزی متصل خط
 چقوب **م ل** خطه و ارسه عمری اولندن در لکی طار و خمتلو
 اولوب صکن آخری حضور اوزرنه اولوب خیر اولسنه
 دلالت ایدر اگر مذکور خط اورته بر مغه و ارسه هر نه
 ایش ایشله راست کلوب طالعی سعید اولغنه دلالت ایدر
 اگر مذکور خط اورته بر مغه دیکه معشوقه سی اولدوغنه
 دلالت ایدر اگر مذکور خط **ب** بر مغه و ارسه اوزاق

سفر له کتمه دلالت ایدر اگر مذکور خط **ه** یا خود بر مغه
 بین و ارسه غایتند بویک نصیب اولغنه دلالت ایدر اگر
 مذکور خط متصل اولوب اوزر نکلو اولوب **ا** بر مغه دینه
 یا خود عمر خطنک بانه جفر سه غایتند وقتی لطیف اوله
 اگر **غ ای ت** خطنک اوستندن عورتلرده عمر خطینه یقین
 اوج باریت یادخی زیاده بلد و زلرگی اولسه غماز و برامز
 ان و ادوب صکره کینه قور تلمغه دلیلدر اگر قولک اورته
 سندن بر خط چقسه **غ ای ت** سطحی کچه عطر لردخی
 برین طوره کندوسی دوستلرینه صداقت ایدوب دوستی
 بوکا صداقت و آدمیلک اتمدوکنه دلالت ایدر اگر مذکور
 خط قولک دندن چقوب اگری و اصل سر اوله قول
 اولوب کند و اختیارندن اولدوغنه دلالت ایدر اگر جماع
 خطنک اوجندن بونجاروین بر خط بته که بر مغر و لک

طاش سنك طرف قنك بته بر مقاربه بته **ن** خصمه
 اولد دو كنه دلا ت ايد اكر قولك اور تا سنك بر خط
 جقوب **غ ا ي ت** سطحين كچه بر پرده اولوب جوقير لر
 مسافر الوب سياه اولدوغنه دليلدر اكر مذكور خطي كجوب
 عظمته و يا خود باش خطنه طوقسه دفعه وافر زواله
 كره اكر مذكور خط فرحكي برندن وارسه دكير سفرين
 ايدوب واردوغی برده متمكن اولوب معصودي تمام
 اولسنه دليلدر اكر **غ ا ي ت** اوستنك حاج اولسه
 ابونصيب الله كرمكه دلا ت ايد اكر **غ ا ي ت** خطين
 بر خط جقوب اورته بر مغه يقين وارسه طبعي سوزا
 اولوب زباده جومرد اولسنه دليلدر اكر زهن برندن
 مثلك يا خود مربع اولسه غايتن حالي ابواوله اكر عطار د
 برندن يلدوز اولسه غورندن مال حاصل ائمنه دليلدر

اكر **ب ج** بر مقاري ارا سنك بر خط جقوب ياي شكلي
 كجی اكلوب **ب** بر مغك دینه وارسه باشند بر اولوب
 يا خود اولجغنه دليلدر اكر **ب ج** بر مقاروك ارا سنك
 بر خط جقوب **ه** بر مغك دینه مجوس اولدوغنه دلا ت
 ايد اكر **ج** بر مغك دینك یعنی مربع حكی برندن نصف داین
 كجی بر خط اولسه كه بوقارويه بقاراوله زندانه كبر سينه
 دلا ت ايد اكر **ز ه ن** برندن مذكور خطي كجی اولسه او غري
 اولدوغنه دلا ت ايد اكر **ال د** قبل آزا اولسه غورن طبعيلو
 اولوب سغير الحال اولسنه دليلدر اكر **ال د** قبل اولسه
 برامز خولن و بويكلكه و عطر سوزاغنه دلا ت ايد اكر
 قلك كجتي ورنكي و بو غلني و اكري لكی و طغري لغی اعتدال
 اوزينه اولسه ابو خولن دليلدر رستطاليس كتاب غندن
 ديش دركه درنقلوك احوال لرندن عفتك زير كلکی و كودلکی

معلوم اولور اکی درنقلرا نجه ورنکی لطیف اولسه یا خود
 قولرق اولوب اوزون اولسه عقلت وخویر و لث
 خوشلغنه دلاکت ایدر اکر درنقلر زیاده قصه اولسه آدمه
 قرشمیوب خطرناک کسنه اولغنه دلاکت ایدر حکما درن
 بعضیلر دیشلر در که اکر درنق اوزرنن او و اجنا فجه نجه
 نقطه جقلر اولسه اولمقدار دو ستلری اولوب برکاتلر بول
 مغنه و خلق قندن قططر قدر بیا ساری اولوب یا خود خلفند
 اولمقدار فاید بولمغه دلاکت ایدر اکر درنق اوزرنن او و اجنا
 قن قططر اولسه اولمقدار د شمانلری اولوب و یکی زیانلر
 اولغنه دلاکت ایدر ذکر اولون احوال مذکور شکل لردن
 معلوم در ۴ تمت بعون الله الملك الوهاب ۴
 هَذَا تَحْلِيصُ مَا زِيدَ فِي الْكِتَابِ ۴
 وَ تَحْقِيقُ مَا ذَكَرَ فِي كُلِّ الْبَابِ ۴

دیشلر امتحان ایله حکما ۴
 خواص آدسین نجه برهان ۴
 کم اول صورتله بیلنور صفاتی ۴
 همدا اول سیرتله اولور وصف ذاتی ۴
 تشبیه دیشلر اهل معقول ۴
 بوجسم آدمه صندوق معقول ۴
 کشتی بلزنه و آرمخلوق ایچند ۴
 نناکم اورنلو صندوق ایچند ۴
 شوکمه کم کینر الامتحان در ۴
 بلا شک آدمیله خاص دانند ۴
 نظر قلسک کیشنک حلیننه ۴
 هماندم واقف اولور سیرتینه ۴
 شولکم امتحانلر ایلمشله ۴

بوسوزي اکا کون سويلشلر

دربیان اوصاف انسان

پراقوال حکمت یونان

نخ آدم برنجه صفت واره

کما اولدر خلقتی محبوب مختار

ندراول وصف قولق طوبت بیان

کشی که قامتی اوله میکانه

ندا غلظ نه رقیق اوله شکن

همانک کی اوله طوطفن فدن

هماوله معندک باشندن غلی

اتی بوشق اوله وآغ جسی

ولی جسمندن انک اقلنجی بیل

اوله قوبله باصا رویه مابل

نقیق اوزون اوله ساجچی حد

ندا یکی قصه اوله شویکه جده

نه صلبند نه ورکند اتی آنک

جوغ اولما به دیدی اهل بیانک

طویل هم دقیق اوله بنانی

آجوغ اوله ایا سی بیل بیانی

طبیعتن دیشلر در اطبتا

نه صغراوی مزاج اوله نه سوا

بضیجی کورینه پوزنکده بهجت

نشانی شادی انا ر مسرت

کلاهی آزاو له وصفت و آفر

دکی الطبع اوله پاک خاطر

بوخلقلوا ولد خیر الانسان

بولورسك برآنك بچی كسه ای جان
 الكدن قویه انا كن امانت
 ایدرسك آنوكله ایله صحبت
 دریان چشمه یی مردمان
 براقوال حکمان یونان
 كل ایشكل کلام ذوالنونی
 کدک کوز دردیش آردی العیونی
 شوکم اشقرا اولو وارق العین
 شورا هیلندهم صاحب الشین
 دیشل شول بشر چون اهل یونان
 سینه چشم اولسه اولور مر جیان
 صبی یا قتلو کسه کور سن چون
 ضحک الوجه اوله واولور عمر اوزون

اکر اوله بطی العین انسان
 دیدیلر صاحب الکرا اولور ای جان
 سول انسان کم اوله اول مغر کوزلو
 قتی جا حد اولور مخوس بدخو
 عظیم العین اولون هم چشم لر آن
 اولور اول نی حیا و مردخوات
 هادردر کله اولسه عین احقر
 دخی درلر کور اول کشیدن ش
 دریان سوبه یی مردمان
 بر کفته یی اهل یونان
 رفیق الشعر اولون انسان موجود
 صاوح اهل اوله هم صاحب جود
 خشن صجلو اولون هم احسن الشعر

شجاعت اهل اولور صاحب الخير
 صبحی غایتد دلیق اولون آدم
 دماغی بارد اولور فطنتی کم
 کثیر الشعر اولون جسمند سرده
 اولور جان اول کسه بشرده
 شوق کم صدد و بطنند اوله قبل
 دولت قلة فصحه در زبیل
 کثیر الذقین اولونادر دولت
 قلیل العقل اولون ننگ و جرئت
 غلیظ الحاجب اولون کسند کم
 جوع اولور اول کشید حزینله کم
 شوق کم قشیری غایت سیه
 نظرده نه در آرزو نه کوته در

دیدیلر ذریک شاطر اوله اول
 هر ایشدن حاذق و حاضر اول
 در بیان جباه انستانت
 بواقوال حکمان یونان
 دیشلر آلتی بویک اولون انسان
 اولور اول کسه غایتد کسلون
 کم کم اولو پیشا انی اصغر
 آتی حایل اولور مردا خبر
 شوق کم منبسط اولو چینی
 کم یعنی اولیه آلتد چینی
 انوک بکی کشی اولور مخاصم
 کز آف و لوف اولور اقبالیم
 خلوفی اولسه اولور مرد حاذق

فصیم وزیرک و قولند صادق

در بیان ابوف آدمیان

بر اقوال حکمان یونان

شنوک کم بوفقه اولوطرفی انقی

مخاصم اول انسانک اوصافی

شوکم بورنی دلوکی اوله واسع

اولور شتر بر خصام و هم مراع

میانہ انف اولون کمسنه بشرده

فصیم و اهل عقل اول سیرده

در بیان افواه و اغناق مردمان

بر گفته های حکماء یونان

کشاده لب اولون هم واسع الفهم

بصادر اولور انک کبی آدم

طداغی غلظ اولان بیل محقق

غلظ الطبع اولور مرداحق

دیشلردر قصیر العنق انسان

خبیث اولور دخی مکار و قان

سؤل انسانکم اول اول اول طول العنق

صیور اولور و لکن شی الخلق

طویل العنق اولون اصغر انسان

دیدیلر احمق اولور اول صفی یاس

غلظ العنق اولند صاحب الجصل

هم اولور اول کمسنه غالب الکل

نه اوزون نه قصه بو نیلوا انسان

نقه و صادق اولور درلرای جان

هم اولور اهل عقل و اهل ندبیر

مودت آبی و صاحب الحیر

در بیان رؤس و بعض اعضا

بر اقوال حکماء یونان

باشی بویک اوله و قوی کوشا

اولور شریر و هم مجنون کمر آه

بقا قولم کسه اوله جا هلد

دخی حافظ اوله در بعض قابل

قلوغی کوچک اولون اولور احمق

دخی در لر اولور اول مرد اسرق

شو کسه کمد اوله طویل زراعی

اوزنه دزینه ایرینه باعی

شجاعت ایستی صاحب گرم دزد

مروت کافی و اهل همدرد

الوک برماعی اوزون اولق بغایت

اذا اول شدت جصله دلا ل

دیشلر در غلیظ البطن همرکا

اولور در لر همیشه صاحب جا

کیر الوک اوله نه در دلا ل

کمد اولور اولر کشتی اهل شجاعت

عظیم الکبه اولان کسه در لر

دلیر اولور دخی اهل دلا ور

غلیظ السیاق اولان کسه ای شه

دیشلر در اولور اول کشتی ابله

ایاغی تلوا اولون نسل آد مر

مکر اول سیتی الضم اولر هم

شو کمد اوله ایاغی خرده آنک

سلاح اوله اشى اول دلد بانك
 اوزون بويو كمنه اولور احمق
 هماورنه بويو اولور اخير الحق
 قصه بويو اولور فنا عيار
 فضولى و خيت و مرد مكار
 كمك كم اوله لوني بفسك اي يار
 قزل صار و لهيب النار كيرد آرز
 ديدك و صفد آنك اهل معقول
 عجول و مردم ديوانه در اول
 رفيق الحق اولون كمنه هم
 حيا اهل اولور در لر اول آدم
 شو كمنه كم سكا اولد قن طودا
 قزان بكزي يا كوزدن كله يابيشه

ياستنى كورچك ايدن تبت
 محبوق كد سنك بلكل او مردم
 شو كمنه كم آنك لوني قرد در
 بيان اولد خوني مستاد در
 مكر حن اهلنه در صاجا عفاف
 كزلدرا و نوزالتى در لواوصاف
 بولنه بوصفات اند غماست
 ملبج الذات اولور اول كمنه غابت
 كه يعنى آغ كر كد در دقشنى
 تنى سافى كوزي آغى و ديشى
 قراولى كر كد درت رسي
 بكى و بيشى و فابى چشمى
 كرك دردي قزل بري بكاغى

آيا سي ايچي دلي و طودا غي
 دكبري اولي كر كند درت زيني
 بشي عنقي طبعي ساعديني
 رفيق اوليه كر كند درت موضع
 قشاشي طناعي واصابع
 اوزون اولي كر كند دردي اعظم
 بوي بوي فتيله كر بكي هم
 كجي اولي كر كند درت نشاني
 اكداياغي وانفي دهاني
 كرك واسع اوله درت برده جسي
 جيني وركي كلسي اك چشي
 كو كند درت برده بوي نفزي
 قاروغي قلوغي بوري واغري

كوزالي خوب ايد در لركوزالي
 كوزل خلق قلع ايد كوزالي
 بلدر حسن علميني صبيحي
 بورسحه وصف انتشار مليحي
 كور امدي حكمتي خلاق لوني
 عجب نشنه بر تشدد بو حسني
 تعالى الله تعالى قدرت الي
 نذريبا خلق انش بوجاهالي
 مركب نوريله خطاط قدرت
 يزبدرا حسن تقويمه صورت
 بيت
 حق عز وجل داند محقق قوا شيئا
 كوزا هر و كر باطن كر مرده كراحياء

هذا آخر ما ترجمته وجمعه من رسالة الأخراسة
 بلان التركي بعد المطالعة والدراسة حين كنت في خد
 الدستور الكبير والمشيا الخطير ومرتبطا إلى الفاضل
 العالم هوريش علماء العالم سيد الزمان ومفتي
 جصان أعني كمال بإشاراة سلمه الله في الدنيا
 والآخرة في شهر شعبان الذي هو

شهر منبع الشفاعات في

سنة ثمان وثلثين

وَنِعْمَ آئَةٌ مِنْ

السفينة

والعلاء

تَمَّتْ

三

مجلسی
در این مجلس

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي هدانا لهذا
ما كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله